

KIRJOITTAMISEN JA RAKKAUDEN PALOA

*Juhani Aho sekä Elisabet Järnefeltin
ja Minna Canthin kirjalliset salongit*

Jyväskylän yliopisto
Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Kirjoittamisen maisteriopinnot
Pro gradu -tutkielma
Syksy 2012
Tarja Lappalainen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta	Humanistinen tiedekunta
Laitos	Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Tekijä	Tarja Lappalainen
Työn nimi	KIRJOITTAMISEN JA RAKKAUDEN PALOA Juhani Aho sekä Elisabet Järnefeltin ja Minna Canthin kirjalliset salongit
Oppiaine	Kirjoittaminen
Työn laji	Pro gradu -tutkielma
Aika	Syksy 2012
Sivumäärä	210

TIIVISTELMÄ

Tutkimukseni käsittelee Juhani Ahoa sekä Elisabet Järnefeltin ja Minna Canthin kirjallisia salonkeja. Tutkimuksessani kirjallisella instituutiolla ja kirjallisen elämän kuvaamisella on keskeinen rooli ja teoreettisesti se pohjautuu kirjallisuussosiologiaan. Tutkimukseni kuuluu kirjoittamisen historian tutkimuksiin.

Tutkimuksessa kuvaan kirjallista elämää ja siihen liittyvien keskeisten henkilöiden, kirjailija Juhani Ahon, Elisabet ja Aleksander Järnefeltin sekä kirjailija Minna Canthin välisiä suhteita ja heidän elämäänsä hyvinkin tarkasti, ulkopuolisesta näyttäen jopa hivenen juoruilunomaisesti.

Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että kirjallisuussosiologian juuret ulottuvat Suomessa vahvasti 1800-luvulle. Suomalaisen kirjallisuussosiologian historiassa on vielä paljon tutkittavaa ja annettavaa suomalaiselle kirjallisuusinstituutiolle. Madame de Staëlia (1766–1817) kirjailijaa ja salonginpitäjää on kutsuttu sosiologisen kirjallisuuskäsityksen perustajaksi.

1800-luku oli kirjallisuussosiologisesta näkökulmasta vilkasta ja monisärmäistä. Juhani Ahon ja salonkirouvien vuorovaikutussuhteet näyttäytyvät mielenkiintoisina, värikkäinä ja myös tunteikkaina sekä julkisessa että yksityiselämässä.

Tutkimuksen perusteella voidaan myös todeta, että salonkimadame Elisabet Järnefeltin salonki edusti eurooppalaista salonkiperinnettä ja hän salonkimadamena on verrattavissa eurooppalaisiin kansasisariinsa. Myös kirjailija Minna Canthin salonki täytti kansainväliset mittapuut. Sekä Canthin että Elisabet Järnefeltin salongit edustivat suomalaista kirjallista kulttuuria parhaimmillaan ja olivat kirjallisuussosiologisesta näkökulmasta kiinnostava tutkimuksellinen kohde.

Elisabet Järnefeltin ja Juhani Ahon rakkaus leimusi syvänä vuosien ajan. Elisabetin mustasukkaisuus ympärillä olevia muita naisia kohtaan antoi suhteelle oman särmänsä, josta Minna Canth sai osansa. Tutkimuksessani nouseekin esille Elisabet Järnefeltin voima ja hallitsemisen tarve suhteessa nuoreen kirjailija Ahoon.

Elisabet Järnefeltin ja hänen lastensa Arvid ja Kasper Järnefeltin osuus suomalaiselle realistiselle kirjallisuudelle on merkittävä. Ahon ystävyys Järnefelteihin oli merkityksellinen Ahon kirjoittamisen kannalta. Ahon 1880-luvun tuotannossa on nähtävissä venäläisten realistien tyyliä. Tämän tutkimuksen pohjalta Ahon kirjoittamissa kirjoissa on nähtävissä myös venäläisten realistien edustamaa tyyliä.

Näen Ahon lastuissa yhtäläisyyksiä otšerk-tyylisuuntauksen kanssa. Tämä lyhytproosa oli Venäjällä suosittua. Näen Ahon tekijyydessä myös peredvizhnikiläisyyttä. Otšerk-tyylisuuntauksen huomaaminen ja predvizhnikiläisyys ovat tuoreita asioita Aho-tutkimuksessa. Halusin selvittää nimenomaan Juhani Ahon kirjoittajuuden ja tekijyyden suhdetta venäläisiin realismiin mestareihin

Sekä Elisabet Järnefeltin että Minna Canthin kirjalliset salongit edustivat omalta osaltaan Juhani Ahon kirjoittamista ja kirjailijanuraa. Tutkimukseni kohdistuu pääosiltaan vuosiin 1880–1890. Tutkittavien taustojen selvittelyssä on kuitenkin viitteitä aiemmin vuosikymmeniin.

Tutkimuksen avainsanat: kirjoittamisen historia, kirjallinen elämä, kirjallisuussosiologia, tekijyys, kirjoittamisen historia, kirjoittaminen, kirjeenvaihto, kirjailijakoulutus, salongit, realismi, tyyppi, tyyppillisuus.

Tutkimuksessa käytetyt lyhennykset

EJK = Kaukonen, Irma. 1978. Elisabeth Järnefeltin Juhani Aholle kirjoittamat kirjeet. Helsingin yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -työ

JAK = Niemi, Juhani (toim.) 1986. Juhani Ahon kirjeitä. SKS. Helsinki.

JAKKT = Aho, Antti J. 1961. Juhani Aho. Kootut teokset. Täydennysosa III. Kirjeitä vuosilta 1877–1921. WSOY. Porvoo.

JK = Kopponen, Tapio. 1975. Tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä. Helsingin yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus

LH = Lucina Hagman. 2011. Minna Canthin elämäkerta II. Otava. Helsinki.

"Minä olen juuri kulkenut ohi kanavan... Silloin katsahdin ulos ja näin tutun saaren... stemninki oli sama kuin ennen: laineet loiskuivat sinne kivikkorannalle ja iltaurinke valaisi havumetsää. Näistä mökeistä, siitä näköalasta, alkoi kerran minulle uusi elämä, kirjallinen, aatteellinen ja muu. Minä tahtoisin langeta polvilleni ja kiittää siitä. Minusta ei olisi koskaan tullut mitään ilman sitä kesää. Silloin minut löydettiin ja minä löysin itseni. En ole koskaan sitä unohtanut ja kiitollisuuteni on yhä edelleenkin rajaton. Harhaillut olen, kirjallisesti ja aatteellisesti, ja aina tullut siihen, aina kulkenut Taidin vanavedessä ja kuljen yhä, missä lienenkin harhaillut. Eikä minulla koskaan ole ollut sitä semmoista ystävää ja ymmärtäjää kuin oli silloin ... Tulimme sinne eräänä keväänä näin monta, monta vuotta sitten. Sillä matkalla minulle selvisi, että onhan maailmassa, näen mä, ihmisiä, jotka minua ymmärtävät ja minä heitä. Se antoi minulle luottamusta ja uskoa itseeni, jota minulla ei koskaan ole ollut muuta kuin mitä olen muilta saanut. Itsekseni olen sitten paljon vaeltanut, oikeastaan harhaillut, usein eksyksissä, ja tullut, niin kuin aina eksyksistä tullaan, samaan paikkaan mistä olin lähtenyt. Ja nyt olen taas siinä paikassa ja lähetän sieltä nämä kiitokset; tuhantiset; minun täytyy saada se tehdä."

(Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 27.5.1919. *JA K K T*, 608-609.)

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	9
2. TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ JA TAUSTAA	10
2.1. Kirjallisuussosiologia ja kirjallinen elämä	10
2.2. Tekijyys, yhteisö ja yhteisöllisyys	13
2.4. Kirjoittamisen historiasta	14
2.5. Tutkimuksen taiteellinen ja tieteellinen osuus	22
2.6. Tutkimuksen aineisto ja sen keruu	23
3. KIRJEIDEN KIRJOITTAMISEN HISTORIAA JA TRADITIOTA	24
3.1. Tie menneen ymmärtämiseen	26
3.2. 1700-luvun kirjetraditio	26
3.3. Apostoli Paavali, yksi kuuluisimmista kirjeiden kirjoittajista	27
3.4. Muinaisesta kirjeenvaihdosta	28
3.5. Ciceron kirjeet ja eurooppalainen traditio	29
3.6. Kirjeet ajankuvan välittäjinä	30
3.7. 1700-luku kirjetraditiossa sekä kirjeromaanit	31
3.8. Pavel Gagarinin päiväkirja: <i>Les treize journées, ou la Finlande.</i>	32
3.9. 1800-luku, kirjeiden kirjoittamisen kultta-aika	32
3.10. Nykyajan ”traditio”, sähköinen maailma	34
4. ELISABET JÄRNEFELT	35
4.1. Clodt von Jürgensburgit	35
4.2. Avioituminen	36
4.3. Aleksander Järnefelt	37
4.4. Lörpöttelijä ja vaikenija	38
4.5. Muutto Viipuriin	39

4.6. ”Kohupäätös”	40
4.7. Sivistyneistön selänkäntö	41
4.8. Helsingissä ja fennomaanipiirit	42
4.9. Yksinäisyyttä ja ylenkatsetta	44
4.10. Suomalaisuuden eri leireissä	45
5. ELISABET JÄRNEFELTIN KIRJALLINEN SALONKI	46
5.1. Salongin synty	46
5.2. Salongin taidenäkemys	49
5.3. Radikaalikritiikki	51
5.4. Radikaali suomalaisuusliike KPT ja salonki	52
5.5. Kurkistus salonkien historiaan	57
5.5.1. Salonkiperinne	57
5.5.2. Salonki ja julkinen tila	60
5.5.3. Salonkien ajoitus, sisältö ja muoto	61
5.5.4. Naisen rooli salonkiperinteessä	62
5.6. Lapsuuden kodin salonki	63
5.7. Salongin sisältöä ja kävijät	64
5.8. Anarkiaa ja Clodtien ”henki”	70
5.9. Elisabetin ja Aleksanderin ”vuode-ero” ja erkaantuminen	73
5.10. Juhani Aho ja ”kolmoisdraama”	77
5.11. Salongin suosikit: Aho ja Hartikainen	79
5.12. Elisabetin taidenäkemysten ”premissit”	82
5.13. Salongin sisäpiiri ”klikki”	84
5.14. Tyyppi ja tyypillistäminen	87
5.15. Harjoitelmia ja rakkautta Rantalassa	90
5.16. Paluu Rantalasta	98
5.17. Skandaali puistossa ja lisää juoruja	99
5.18. Nuoren kirjailijan lemmenliekkejä	101
5.19. Ahon ”tyypit ja tyypillisuus”	105
5.20. Peredvižnikiläisyys	108

5.21. Salongin perimmäinen päämäärä	111
5.22. Kritiikki ja Ahon tuotannosta	113
6. MINNA CANTHIN KIRJALLINEN SALONKI	122
6.1. Kuopioon	122
6.2. Realismi Kuopiossa	124
6.3. Minna Canth	126
6.4. Canthin ja Ahon ensikohtaaminen	130
6.5. ”Kanttilan” salonki	137
6.6. Salongin kuohuntaa ja ristivetoa	144
6.7. Canthin ateljeekriitikko Kaarlo Bergbom	150
6.8. Canth aikansa tulisieluinen feministi	153
6.9. Oras-seura	161
6.10. Kuvernööri Järnefelt ja Minna Canth	166
6.11. Aho lehtimiehenä	170
6.12. Rakkaus loimuaa edelleen	174
6.13. Juhani Ahon ja Minna Canthin välirikko	177
6.14. Pariisissa ja <i>Yksin</i> -teos	186
6.15. Ahon ja Elisabetin rakkaustarinan päätepiste	190
6.16. Muutto Vaasaan, salongin päätepiste	192
7. TUTKIMUSTULOKSIA JA POHDINTAA	193
7.1. Epilogi	197
LÄHTEET	198

1. JOHDANTO

Pro gradu -tutkielmani tutkimuskohteeksi olen valinnut Juhani Aho ja Elisabet Järnefeltin kirjallinen salonki. Tämän rinnalla tutkin myös Minna Canthin kirjallista salonkia ”Kanttilaa”.

Tutkimukseni liittyy kirjoittamisen historiaan. Tutkimuksessani kirjallisuusinstituutiolla ja kirjallisen elämän kuvaamisella on keskeinen roolinsa ja teoreettisesti tutkimukseni pohjautuu kirjallisuussosiologiaan. Tutkimusotteeni on kerronnallista ja sisältää tarkkoja ja laajahkoja kuvauksia

Tutkimuksessani kuvaan kirjallista elämää ja siihen liittyvien henkilöiden, Juhani Ahon, Elisabet ja Aleksander Järnefeltin sekä Minna Canthin välisiä suhteita ja heidän elämäänsä sekä kirjallista elämää hyvinkin tarkasti, ulkopuolisesta näyttäen jopa hivenen juoruilunomaisesti. Myös taustoitan tutkimushenkilöni. Lähtökohdat ja taustat on hyvä tietää, jotta ymmärtää paremmin tutkittavien käyttäytymistä suhteessa itseensä, ympäröiviin yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Ihmisten väliset vuorovaikutussuhteet ovat työssäni oleellinen osa tutkimusotettani. Elisabetin etunimen kirjoitusasu vaihtelee. Itse pyrin käyttämään muotoa Elisabet, jota Arvid Järnefeltkin käytti äidistään *Vanhempieni romaanissa*. Syntymänimeltään Elisabet oli Jelizaveta Konstantinovna.

Tutkimukseni rakenne on seuraava. Ensimmäisessä osiossa kuvaan tutkielmani keskeisiä aiheita ja käsitteitä. Luvussa kaksi valotan kirjeiden kirjoittamisen historiaa ja traditiota ja luvussa kolme kerron Elisabet Järnefeltin taustasta ja myös samalla hänen miehestään Aleksander Järnefeltistä. Luvussa neljä siirryn kuvaamaan Elisabet Järnefeltin kirjallisista salonkia ja sen toimintaa. Valotan myös salonkien eurooppalaista historiaa ja vertaan sitä Järnefeltin salonkiin. Kuvaan Juhani Ahon ja Elisabet Järnefeltin suhdetta toisiinsa ja Ahon kirjoittajuuden ja tekijyyden kannalta olennaisia seikkoja. Luvussa viisi siirryn kuvaamaan Minna Canthia ja hänen kirjallisen salonkinsa toimintaa. Kuvaan myös Juhani Ahon ja Minna Canthin keskinäisiä välejä ja Canthin merkitystä Aholle. Tässä osiossa tarkastelen erityisesti kirjoittavien piirien keskinäistä kanssakäymistä; tosin se näkyy osittain myös edellisessä jaksossa. Viimeisenä lukuna on yhteenveto, jossa esitän tutkimustuloksia ja pohdintaani. Nostan näitä esille myös tutkimuksen varrella.

2. TUTKIMUKSEN KESKEISIÄ KÄSITTEITÄ JA TAUSTAA

2.1. Kirjallisuussosiologia ja kirjallinen elämä

Teoksessaan *Kirjallinen elämä* Juhani Niemi esittelee ne kirjallisuussosiologian peruskäsitteet ja institutionaaliset mallit, jotka ranskalainen Robert Escarpit tiivistä 1950-luvulla julkaisemassaan teoksessa *Sociologie de la littérature*. Siinä hän tarkasteli systemaattisesti kirjallisen elämän toimijoita ja esitteli lähinnä Euroopassa tehtyjä empiirisiä tutkimuksia kirjallisuuden käytöstä. Tämän perinteen pohjalta myös Pohjoismaissa on tehty monia merkittäviä kartoituksia kirjallisen elämän eri lohkoilta. (Niemi 2000, 15.) Näistä Niemi nostaa esille Suomessa tehdyn Pekka Tarkan tutkimuksen *Paavo Rintalan saarna ja seurakunta* (1966) ja Matti Mäkelän tutkielman *Suuri muutto* (1986). Varsinaisena kirjallisuussosiologian klassikkona pidetään madame de Staëlia, joka pohti kirjallisuutta suhteessa sosiaalisiin instituutioihin (Niemi 2000, 15, Niemi 1990, 44). Häntä on kutsuttu myös sosiologisen kirjallisuuskäsityksen perustajaksi (Sevänen 2011, 18). Madame de Staël on kirjoittanut muun muassa teoksen *De la littérature considérée dans ses rapports avec les institutions sociales* (*Kirjallisuudesta tarkasteltuna suhteissaan sosiaalisiin instituutioihin*, 1799) (Germaine de Staël 2012).

Erkki Sevänen artikkelissaan *Kohti kirjallisten tekstien syntyä* nimittää de Staëlia virheellisesti sveitsiläissyntyiseksi (Ks. Sevänen 2011, 18). Madame de Staël kuului yläluokkalaiseen, upporikkaaseen perheeseen ja syntyi Pariisissa. Hänen isänsä Jacques Necker oli sveitsiläinen arvostettu pankkiiri, joka siirtyi Ranskan kuningas Ludvig XVI pankin johtajaksi. Aikana jolloin naisilla ei ollut juurikaan valtaa, piti Leo Tolstoi kirjassaan *Sota ja rauha* häntä yhtenä aikansa vaikutusvaltaisimmista historian henkilönä. (Germaine de Staël 2012.)

Madame de Staël piti Pariisissa salonkia, jossa kävivät Euroopan johtavat sotapäälliköt, diplomaatit ja valtiomiehet. Se oli myös ajan etevimpien kirjailijoiden ja taiteilijoiden kohtauspaikka. Hän joutui luopumaan salongistaan paetessaan vallankumousta. Maanpakonsa aikana hän kuitenkin jatkoi salonkitoimintaansa eri puolilla Eurooppaa. (Ks. Germaine de Staël 2012, Haavikko 1994, 46.) Madame de Staëlin jälkeen Hippolyte Taine taiteen sosiologiallaan ja Karl Marx omalla panoksellaan vahvistivat yhteiskuntatieteellisen kirjallisuudentutkimuksen edellytyksiä (Niemi 1990, 44).

Jos puolestaan kuvataan suomalaisen kirjallisuussosiologian kehitystä 1970-luvulle saakka, Seväsen (2011, 27) mukaan kahtiajako positivistinen vs. dialektinen traditio on syytä korvata kolmijaolla positivistinen, empiristinen ja dialektinen traditio, sillä positivismilla on ollut suomalaisessa kirjallisuussosiologiassa melko vähäinen ja ainakin toistaiseksi, lyhytaikaiseksi jäänyt rooli. Sitä vastoin empirismi korostuu jo tarkasteltaessa Yrjö Hirnin (1879–1952) ajattelua.

Ruohonen artikkelissaan *Sosiologisen tekstintutkimuksen lähtökohtia* tuo näkee sosiologisen tekstintutkimuksen ja teksteorian luomisen tieteiden tienristeyksen kaltaisena kohtaamispaikkana, jonka tulisi houkuttaa paitsi kirjallisuudentutkijoita myös muiden kulttuuritieteiden edustajia, viestinnän tutkijoita ja yhteiskuntatieteilijöitä. Tämä on seurausta nimenomaan tekstin käsitteen laajenemisesta, ja tässä yhteydessä kirjallisuudentutkimuksessa ei tulisi pelätä oman substanssin katoamista eikä ryhtyä sulkemaan rajoja muiden tieteiden suuntaan. (Ruohonen 2011, 84.)

Niemi toteaa, että tämän päivän kirjallisuussosiologinen tutkimus on ylittänyt kaikki oppialarajat (Niemi 2000, 16). Esimerkkinä tästä Sevänen nostaa esille, että yhteiskuntatieteilijät ovat omaksuneet humanistisissa oppiaineissa kehitetyt tekstien ja kulttuurituotteiden analysoimisen ja tulkitsemisen menetelmiä, ja he ovat itsekin kehittäneet vastaavanlaisia menetelmiä. Näitä menetelmiä ovat diskurssianalyysi, hermeneutiikka, keskusteluanalyysi, kertomusanalyysi, semiotiikka ja ylipäänsäkin niin kutsutut laadulliset lähestymistavat. Niitä käytetään nykyisin laajalti myös humanistisissa oppiaineissa, joissa on viime vuosikymmeninä lisäksi yleistynyt pyrkimys ottaa tutkimuskohteiden kulttuuris-yhteiskunnallinen konteksti systemaattisemmin huomioon. (Sevänen 2011, 33.)

Tähän yhteyteen on hyvä vielä liittää ajatuksia Ruohosen artikkelista *Sosiologisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Siinä hän kertoo, että kirjallisuus on relationaalisessa suhteessa yhteiskunnan kanssa ja se käy jatkuvaa dialogia sekä yhteiskunnan kokonaisuutena että sen monumenttien kanssa. (Ruohonen 2011, 98.) Ruohosen ajatukset ovat kiinnostavia ja syvältä luotaavia. Artikkelissaan hän vielä toteaa, että tekstien yhteiskunnallisuus on sen osoittamista, millaisia sisältöjä ja muotoja tämä dialogi eri aikoina ja erilaisissa tilanteissa saa. Dialogit eivät tapahdu edellytyksettömästi, vaan niitä säätelevät kullekin ajankohdalle ja tilanteelle ominaiset kulttuuriset puitteet ja rakenteelliset edellytykset. (Ruohonen 2011, 98.) Niemen (2000, 10) mukaan kulttuuri syntyi siinä vaiheessa, kun ihminen oppi viestittämään. Kirjallisuussosiologiseen

kuuluvasta kirjallisesta elämästä Niemi puolestaan toteaa, että itse kirjallinen elämä voidaan nähdä verkostona, jossa kirjallisuus saa muotonsa ja merkityksensä. (Niemi 2000, 10.)

Niemen mukaan kirjallisen elämän tarkastelussa on määriteltävä itse kulttuurin käsite. (Niemi 2000, 15.) Kulttuuri voidaan ymmärtää toisaalta taiteeksi, toisaalta laajemmin merkityksiä tuottavaksi toiminnaksi. Bourdieu yhdistää kirjassaan *Les Règles de l'art* kulttuurin tuotannon kenttään ”vallan kentän” ja siihen liittyvän ”sosiaalisen tilan”. (Niemi 2000, 16.)

Sosiaalisiksi tilaksi nousevat tutkimuksessani esille Elisabet Järnefeltin sekä Minna Canthin kirjalliset salongit. Elisabet Järnefeltin kirjallista salonkia on tutkittu melko vähän. Tapio Kopponen on tehnyt aiheesta lisensiaattitutkimuksen (1975): *Tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä*. Sekä Elisabet Järnefeltin ja Minna Canthin salongit ovat oma mielenkiintoinen lukunsa suomalaisessa salonkiperinteessä. Tutkimuksessani salonki on yksi työni avainkäsitteistä. Tarkastelen Elisabet Järnefeltin salonkia myös eurooppalaisesta salonkiperinteestä ja sen historiasta käsin.

Aho, Canth ja Elisabet Järnefelt olivat myös aikansa innokkaita kirjeiden kirjoittajia. Heidän kirjeensä ja kirjeenvaihtonsa on yksi tärkeä lähde työssäni, koska ne kuvaavat työssäni tutkimukseeni liittyvien ihmisten välisiä suhteita, tapahtumia sekä kirjalliseen elämään ja kirjoittamiseen liittyviä prosesseja ja tuotantoa. Kirjeiden kirjoittaminen ja kirjeenvaihto ovat myös työni avainkäsitteitä. Kirjeiden kirjoittamista ja kirjeenvaihtoa tarkastelen sen historiallisista lähtökohdista käsin. Yksi mielenkiintoinen teos, jota käytän tutkimuksessani, on Maarit Leskelä-Kärjen, Anu Lahtisen ja Kirsi Vainio-Korhosen toimittama *Kirjeet ja historiantutkimus*. Teoksen kirjoittajina on etupäässä historiantutkimuksen ammattilaisia, jotka tuntevat hyvin eri aikakausien kirjeet ja kirjekokoelmat.

Hirnin teoksella *Runebergskulten* (1935) puolestaan näen kirjallisuussosiologisista lähtökohdista käsin yhtymäkohtia omaan tutkimukseeni. Teoksessaan hän seuraa Runebergin julkisen arvostuksen kehitystä runoilijan uran alkuvaiheista aina tämän kuoleman jälkeisiin vuosikymmeniin ja Runeberg-kultin tulevaisuudennäkymiin asti. (Ks. Sevänen 2011, 26).

2.2. Tekijyys, yhteisö ja yhteisöllisyys

Tutkielmassani mennyt aika, kirjoittamisen historia, tekijyys ja yhteisöllisyys ovat kaikki vahvasti läsnä. Lahdelman mukaan tällä hetkellä kirjallinen tekijyys kiinnostaa eräänlaisena laajennettuna tekijyytenä, jossa tähdentyvät yhteiskunnalliset ja yhteisölliset ulottuvuudet. Tekijä ei vaikutakaan enää yksinäiseltä, omaa erityislaatuisuuttaan toteuttavalta hahmolta vaan yhteisön osalta ja äänitorvelta. Tekijän erillisyyden korostamisen sijasta on alettu tähdentää sitä, että kirjalliset tekijät elävät aina tulkinnallisten yhteisöjen osina ja että he tietoisesti tai tietämättään mukautuvat omien yhteisöjensä tulkintoihin ja ammentavat luomityössään niiden muistoista. (Lahdelma 2008, 190.)

Yhteisö-nimitys on verraten väljä. Sitä käytetään yleisesti ja epätarkasti ryhmämuodostelmien yleisnimityksenä. Yhteisönä voidaan käsitellä hyvinkin erilaisia muodostelmia: ihmiskuntaa, kristikuntaa sekä alueellisia että aatteellisia muodostelmia ja pienryhmiä. (Lehtonen 1990, 14–15.) Työssäni yhteisö-käsite nivoutuu kirjallisen instituution ja kirjoittavien ihmisten ympärille. Kirjallinen salonki on kirjoittavien ihmisten yhteisö. Kuulumalla kirjalliseen yhteisöön ja ryhmään kirjailija rakentaa identiteettiään ja ylläpitää elämänlaatuaan (Ks. Hämäläinen 1999, 15). Tavoitteellisen ryhmän keskeinen piirre on päämäärätietoisuus (Parviainen & Pelkonen 1998, 40). Ihmiselle on tärkeää pystyä arvioimaan itseään, mielipiteitään ja taitojaan vertaamalla itseään muihin ihmisiin. Yleensä ihmiset vertaavat itseään niihin, joihin he samastuvat eli viiteryhmänsä muihin yksilöihin. (Ks. Allardt 1995, 69.)

Yhteisössä tulee olla välittävä ja turvallinen ilmapiiri, jotta henkilö kehittyy tekijyyteen. Tähän kuuluu myös voimakas kokemuksellinen aspekti. Kokemuksen laatu määrittää sitä, minkälaiseksi yksilö, minun tutkimuksessani kirjoittaja, kokee yhteisön. Tuetaanko häntä kirjoittamisessa ja tekijyyteen kasvamisessa vai ei? (Ks. Parviainen & Pelkonen 1998, 202–203.)

Joensuu pohtii artikkelissaan *Kirjoittaja, yhteisö, laji – ja mikä?* kirjoittaja- ja kirjailija-käsitteiden eroa. Hänen mukaansa kirjoittajaa voi pitää ammatilliseen kirjailijaan verrattuna moni hahmoisempana ja -käyttöisempänä käsitteenä, joka voi viitata monenlaisiin rooleihin tai toimintoihin. Kirjoittaja on funktionaalinen tai vapaasti kelluva nimitys; sen sisällöt ovat vaihtuvia jopa yksittäisen kirjoittajankin kohdalla. (Joensuu 2008, 10.)

Lahdelma osoittaa artikkelissaan *Uudenlaiseen tekijyyteen*, että toimet yksilöllisen tekijyyden purkamiseksi ovat paljastaneet, kuinka tekijyys on jaettua ja kuinka se koskettaa kirjallista instituutiota laajalti (Lahdelma 2008, 192). Hän nostaa kirjallisiksi tekijöiksi myös ateljeekriitikot eli ne henkilöt, joiden kanssa kirjailija on pitänyt neuvoa teoksen kirjoittamisen mittaan; kustannustoimittajat, jotka ovat arvioineet teosta ja ottaneet osaa sen viimeistelyyn; graafiset suunnittelijat, jotka ovat antaneet oman panoksensa, kun teos on muotoutunut esineeksi, ja lopulta myös kriitikot, jotka ovat suunnanneet teoksen lukemistapahtumaa ja kirjailijaa, kun hän on aloittanut haparointinsa kohden seuraavia teoksia. (Lahdelma 2008, 192.)

Tällä hetkellä kirjallinen tekijyys kiinnostaa eräänlaisena laajennettuna tekijyytenä, jossa tähdentävät tekijyyden yhteiskunnalliset ja yhteisölliset ulottuvuudet (Lahdelma 2008, 191). Omassa tutkimuksessani yhteisöllisyys, yhteisöt ja ryhmät nivoutuvat Elisabet Järnefeltin ja Minna Canthin kirjallisiin salonkeihin ja heidän aikakauteensa. Omissa silmissään ja omana aikanaan he elivät nykyaikaa, mutta meidän perspektiivistämme se on historiaa ja sen aikaista yhteiskuntaa.

Tekijät ovat aina kiinnostaneet ns. lukevaa yleisöä (Kurikka 2006, 12). Vaikuttaa jopa siltä, että nykyisin kiinnostus kirjailijaa ja hänen yksityiselämäänsä kohtaan on lisääntynyt. Kirjailijoista on tullut yhä enemmän julkisuuden henkilöitä, joiden kasvot ja puheet tunnustetaan lehtien sivuilta ja televisiosta. (Kurikka 2006, 12.) Näin oli myös Juhani Ahon aikana. Kaikki tutkimukseni henkilöt olivat oman aikansa julkisuuden henkilöitä, joiden puuhia seurattiin tarkasti heidän omassa elämänpiirissään, mutta myös valtakunnallisesti. Kirjallisissa piireissä tuohon aikaan miltei kaikki tunsivat toisensa. Vaikka nykyajan medioita ei ollutkaan käytettävissä, sana kiiri suusta suuhun ja kiiriessään siihen tarttui lisää ”mausteita”. Juhani Aho, Elisabet Järnefelt ja Minna Canth, saivat jokainen kokea omana aikanaan sekä julkisuuden kirot että hyvät puolet.

2.4. Kirjoittamisen historiasta

Koska pro gradu -tutkielmani kuuluu myös kirjoittamisen historian tutkimukseen, haluan lyhyesti avata kirjoittamisen historiallista perspektiiviä ja pohtia mikä yleensä on mahdollistanut kirjallisen instituution, kirjoittamisen ja kirjailijoiden esiin nousun.

Meidän sähköinen maailma ja tietokoneen avulla kirjoittaminen kuuluu lähihistoriaan. Antiikin maailmassa tietokoneen näppäimet korvasi ruokokynä, calamus. Sitä käytettiin myös keskiajalla, etenkin sen alkuvaiheessa. Tekniikan kehittyttyä ruokokynä joutui roskakoriin sulkakynän ottaessa sijaa. Kirjoitusvälineenä tunnettiin myös jo antiikin ajoista stylus, yleensä puinen, metallinen tai luinen puikko, jonka toinen pää oli terävä, toinen pää leveä, jotta sillä voitiin haluttaessa pyyhkiä tehdyt piirrot. Se säilytti asemansa vaatimattomien muistiinpanojen tekovälineenä halki keskiajan. Kynän tuli olla hyvä, sillä keskiajalla kirjat kirjoitettiin käsin. Aina 1400-luvun jälkipuolelle saakka käsin kopioiminen oli ainoa keino monistaa ja levittää haluttua kirjaa. (Heikkilä 2009, 29–30, 32, 51.)

Antiikin ajoista keskiaikaan kirjoittaminen ja lukeminen olivat harvinaisempia. Mutta niin kirjoitus- kuin lukutaitokin alkoivat kehittyä. Varpio toteaa, että jo 1600-luvulla maallisesta lukemista tuli jo yksi modernin yhteiskunnan tunnuspiirteitä (Varpio 1999, 8.) Ennen kuin voitiin painattaa kirjoja, lukea ja kirjoittaa, tähän tarvittiin kirjakieli. Suomessa Mikael Agricola Raamatun tekstin suomennoksillaan loi pohjan suomen kirjakielelle. Alku oli vaatimaton. Agricolan ensimmäinen teos oli *Abckiria*, aapinen. Ensipainos on todennäköisesti ilmestynyt Tukholmassa vuonna 1543. Uuden testamentin suomennos ilmestyi puolestaan vuonna 1548. (Ks. Heininen 1999, 39–42.)

On hyvä muistaa, että hengellinen kulttuuri vaikutti kaiken kirjallisen ilmaisun perustana läpi 1600-luvun ja hyvin pitkälle 1700-luvullakin. Vaikutuksena oli myös sillä, että suomalaisessa kulttuurissa oli olemassa kansanrunouden rikas traditio. (Niemi 1997, 23.)

1700-luku oli kirjoittavassa maailmalla merkittävä, koska tänä vuosisatana kustannustoiminta monissa maissa kiihtyvästi kaupallistui ja syntyivät kirjojen massamarkkinat, ja keskiluokka löysi kirjat. Tekijäoikeuslait olivat näiden edellä mainittujen lisäksi materiaalisina edellytyksinä odernin yksilöllisen kirjailijan synnylle. (Ks. Bennet 1999, 38–40.)

Kurikan mukaan painotekniikka ja kirjapainokulttuuri mahdollistivat kirjan esineellistymisen artefaktiksi ja sen tuotteistamisen `valmiiksi´ esineeksi. Tällä tuotteella oli valmistajansa eli sen kirjoittaja, jolla oli omistusoikeus tuotteeseensa. Käsitys tekijänoikeudesta mahdollistui vasta painotekniikan kehittymisen myötä. Painokone oli kirjojen julkaisemisen kannalta merkittävä

edistysaskel. Näkemys tekijyydestäkin alkoi muodostua vasta sen keksimisen myötä. (Kurikka 2006, 18.)

Entä mihin kirjoitettiin antiikinaikana ja keskiajalla, ennen painotekniikan kehitystä? Yksi kirjoituslustoista oli vahataulu. Niitä käytettiin ennen kaikkea arkipäiväisinä kirjoituslustoina. Vahataulujen lisäksi papyrustakin käytettiin liki keskiajalle saakka. Papyrusta oli helppoa ja halpaa valmistaa, mutta sen heikkoutena oli huono kestävyys: papyruslehdet ja -kääröt murtuivat helposti eivätkä kestäneet kosteutta. Pergamentti syrjäyttikin papyruksen 1000-luvun puolivälin aikoihin. Pergamenttia valmistettiin eläinten nahasta ja se oli hyvin kestävä. Huono puoli oli, että sille kirjoitettua tekstiä oli helppo väärentää; ei tarvittu muuta kuin raaputtaa vanhaa pois ja kirjoittaa uutta tilalle. Sen vuoksi hämmästyttävän suuri osa keskiajalta säilyneistä asiakirjoista on väärennöksiä. (Ks. Heikkilä 2009, 15–16.)

Myöhäiskeskiajalla pergamentin rinnalle nousi toinen kirjoituslusta, paperi. Se keksittiin Kiinassa ilmeisesti viimeistään toisen vuosisadan alussa eKr. Keskiajan lopulle tultaessa paperia valmistettiin jo lukemattomissa paikoissa eri puolilla Eurooppaa. Ruotsissa ensimmäinen paperitehdas aloitti toimintansa 1500-luvulla ja Suomessa vuonna 1665. Kirjapainotaidon kehittymisen jälkeen pergamentin asema romahti, kun pyrittiin painamaan mahdollisimman laajoja painoksia mahdollisimman halvalla. (Heikkilä 2009, 25–27.)

Alku oli hidasta, mutta kehitys kulki koko ajan eteenpäin. Juhani Niemi on tuonut esille ratkaisevia asioita, jotka edistävät 1800-luvun kirjallisen kulttuurin laajentumista. Siihen ovat hänen mukaansa vaikuttaneet elinkeinoelämän vilkastuminen, kaupungistuminen, demokratisoituminen ja runsas väestönkasvu. Ideologisella puolella kulttuurin vallankumoukseen kannusti ennen muuta kaksi tekijää: kansallisuusaate ja kansanopetus. Suomi kirjoitettiin suomeksi, kahdella kielellä.

Fennomaanien ajatuksena 1840-luvulta lähtien oli saada joka kylään koulu ja kirjasto. Vuosisadan loppuun mennessä unelma oli lähes toteutunut. (Niemi 1999, 270.) Varhaisin tunnettu kirjasto Suomessa oli 1200-luvulta. Sen omisti Tuomas-piispa. (Ks. Heikkilä 2009, 126.)

Marja Lehtinen esittää artikkelissaan *Kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen*, että sanan ”kirjallisuus” toi suomen kieleen Lönnrot Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran perustamisvaiheessa 1831, ja se tuli tärkeään käyttöön seuran nimessä. Lönnrotin sepittämiä

suomalaiseen kirjallisuuteen ja kirjoittamiseen liittyviä termejä ovat myös romaani, runoelma, runomitta ja kirjoitelma. Kirjallisuusinstituution eriytyessä tarvittiin uusia käsitteitä kuvaamaan kirjallisuuden uusia osa-alueita. Fiktiivisen kirjoituksen kuvailussa tärkeä sana ”kaunokirjallisuus” on peräisin Daniel Europaeuksen sanakirjasta vuodelta 1853. (Lehtinen 1999, 200.)

Aikalaisarvioiden mukaan autonomian ajan alussa Ruotsissa julkaistiin kirjoja 7-8 kertaa enemmän kuin Suomessa. Kaunokirjallisuuden julkaisutoiminnalla oli kyllä vanhastaan perinteitä sanomalehdissä. Ns. nurkkanovellit ja jatkokertomukset levisivät siten varsin laajalle yleisölle. Sen sijaan kaunokirjallisten teosten painokset suomen kielellä liikkuvat vielä 1800-luvun puolivälissä muutamissa sadoissa kappaleissa. Luonteenomaista kirjallisen kulttuurin vaatimattomuudelle on, että Lönnrotin suosiohuudoin vastaanotettu *Kalevalan* ensimmäinen painos vuonna 1835 oli mitoitettu vain 500 kappaleeksi ja sitäkin myytiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran varastosta toistakymmentä vuotta. (Niemi 1997, 31.)

Niemi toteaa kirjassaan *Suomalaisten suosikkikirjat*, että tänä aikana uskonnollisten kansankirjasten suosio oli tuona aikana eri luokkaa. Tämä ilmeni erityisesti Henrik Renqvistin kustannustoiminnassa. (Niemi 1997, 31.) Henrik Renqvist oli Otavan perustajan Alvar Renqvistin isoisä. Kai Laitinen teoksessaan *Kirjoittamisen historia* kertoo, että Henrik Renqvist painatti runsaasti uskonnollista kirjallisuutta, pääosin ennen 1800-luvun puoliväliä. Otavan perustamisen historian voidaan katsoa ulottuneen häneen asti. (Ks. Laitinen 1997, 154.) Kun Henrik Renqvist painatti *Huutavan äänen korvessa* -kirjan suomeksi, se keräsi vuosina 1833–35 kerrassaan 18 000 ostajaa. On syytä myös muistaa, että uskonnollisissa piireissä vanhastaan vierastettiin kaikkea kaunokirjallisuutta. *Kalevalaakin* saatettiin tuon ajan talonpoikaiston keskuudessa nimittää ”lurppukirjaksi”. (Niemi 1997, 31.)

Kirjallisuuden historian alkuvaiheet olivat suomalaisen kirjallisuussosiologian ja kirjallisen instituution kannalta tärkeitä. *Lauantaiseuralaiset* 1830-luvulla, *Kirjallisen Kuukauslehden* miehet 1860-luvulla ja *Valvojan* ja *Nuoren Suomen* edustajat 1880-luvulla toivat oman panoksensa kulttuurilliseen vuorovaikutukseen. Kirjallinen keskustelu käynnisti myös poliittisia prosesseja. (Niemi 1999, 273.)

Lauantaiseura tuli nuorten älymystön jäsenten yhdyssiteeksi ja keskustelufoorumiksi. Sen jäsenet olivat entisiä Turun opiskelijoita, joita yhdisti paitsi keskinäinen ystävyys myös tietty oppositioasenne vanhoillista yliopistoa kohtaan ja voimakas pyrkimys uuden, vapaamman kulttuuriilmapiirin luomiseen. (Laitinen 1997, 149.)

Laitisen mukaan Turun aikaa edusti seuran vanhin jäsen filosofi J. J. Tengström, yksi Hegelin filosofian ensimmäisiä edustajia. Tengströmin merkitys on nähty seurassa niin keskeisenä, että seura on jopa luonnehdittu `Tengströmin piiriksi` (Matti Klinge). Seuran nuoremmat jäsenet ovat myöhemmin tulleet tunnetuiksi suomalaisen kulttuurin uranuurtajina ja suurmiehinä: J.L. Runeberg, J. V. Snellman, Zachris Topelius, Fredrik Gygnæus, J. J. Nervander. Myös Elias Lönnrotilla oli seuraan yhteyksiä. (Laitinen 1997, 149–150.)

Niemen mukaan usein salaseuroina aloittaneet vapaat keskustelukerhot perustivat lehtiä ja yhdistyksiä, joista tunnetuimmaksi nousi vuonna 1831 perustettu Suomalaisen kirjallisuuden Seura. Seuralla oli kirjallisuussosiologian ja kirjallisen instituution kehittymisessä oma tärkeä paikkansa. Lauantaiseuran piirissä ideoitu seura sopii esimerkkinä kirjallisuusinstituution muuttumisesta. Seura aloitti vapaana kansanliikkeenä ja pyrki saamaan piiriinsä myös tavallisen rahvaan. Kansallisesti merkittävien teosten kustantaminen kuului alusta lähtien seuran intresseihin. (Niemi 1999, 273.)

J. V. Snellman piirsi oman puumerkkinsä puolestaan kansallisuuskirjallisuusajatukseen ja tämän ajatuksen välittämänä syntyi termi kansalliskirjailija. (Ks. Lehtinen 1999, 2001). Snellmanin ajatukset kantoivat satoa etenkin Pietari Hannikaisen *Kanava*-lehdessä. Hannikaisen mielestä oli luotava kansallinen eli suomenkielinen sivistys ja laajasti ymmärretty kansalliskirjallisuus. Vasta tämän jälkeen saattoi syntyä ikään kuin huipentumana kaunokirjallisuus, joka kuvastaa kansallista ominaislaatua. 1800-luvun puolivälin jälkeen kotimainen kaunokirjallisuus alkoi kasvaa ja kirjallisuushistoria, kirjallisuudenopetus sekä nykyaikainen kirjallisuusarvostelu vakiinnutti asemaansa. (Lehtinen 1999, 2001.)

Pia Forssell mainitsee artikkelissaan *Kirjoittavat naiset*, että vuoden 1830 tienoilla naiset astuivat varovasti kirjalliseen maailmaan. He kirjoittivat joko nimimerkkien suojassa tai täysin nimettöminä. Sinänsä ei ollut mitenkään huomionarvoista, että naiset käyttivät nimimerkkiä: niin tekivät useat mieskirjailijatkin, erityisesti kalentereihin kirjoittaessaan. Ajan sovinnastapoihin kuului myös joko

esipuheessa tai jälkilauseessa tähdentää teoksen mitättömyyttä ja pyydellä anteeksi, että teos rohjettiin painattaa. (Forssell 1999, 284.)

1830-luvulla naiskirjailijat kirjoittivat pääosin runoja, mutta 1840-luvulta lähtien he julkaisivat enimmäkseen proosateoksia. Suomen kirjoittamisen historian ensimmäisen romaanin kirjoitti nainen. Kirjoittaja oli Fredrika Wilhelmina Carstens, joka julkaisi vuonna 1840 kirjeromaanin *Murgrönan*, tietenkin nimettömänä. (Forssell 1999, 286.)

Artikkelissaan *Kirjallisen instituution luominen ja vakiinnuttaminen* Niemi osoittaa, että nykyaikaistumisen murros suomalaisen kirjallisuuden (myös kirjoittamisen) historiassa voidaan ymmärtää luovaksi vaiheeksi, jossa myös kirjallisuuden (kirjoittamisen) institutionaaliset edellytykset syntyivät. Kirjallista kulttuuria nykyaikaisessa mielessä ei ollut olemassa, ennen kuin kirjoja pystyttiin tarjoamaan riittävän halvalla tai ilmaiseksi kenen tahansa luettavaksi iästä, säädystä ja sukupuolesta riippumatta. Ratkaisevaa aikaa kirjallisen kulttuurin läpimurron kannalta olivat 1800-luvun loppuvuosikymmenet. (Niemi 1999, 270.)

Ensimmäinen varsinainen kirjakauppa, G. O. Wasenius, perustettiin Helsinkiin vuonna 1932 (Laitinen 1997, 154). Kirjakauppojen määrä oli lisääntynyt 1860-luvulle tultaessa, niin että senaatti oli tuolloin antanut toimiluvan 68 myyntipisteelle. (Niemi 1999, 272.) Markkinoiden mahdollistuttua yhä useampi päätti kokeilla kirjojen kirjoittamista.

Kirjallisuusinstituution vahvistumisen kannalta tärkeimpiä ilmiötä 1800-luvun lopun Suomessa on modernin kustannustoiminnan synty. Kirjoja oli toki painettu jo 1600-luvulta lähtien, mutta vasta 1800-luvun puolivälissä kustannustoiminta alkoi hyödyntää myös kirjailijoita. 1840-luvulla Suomessa ruvettiin maksamaan kirjailijoille tekijäpalkkioita. (Niemi 1999, 273.)

Varsinainen kirjojen massatuotanto Suomessa oli mahdollista vasta 1800-luvun lopulla, kun maan pääväestön kielelle turvattiin edellytykset kirjakielenä. Tämä tapahtui sen jälkeen kun vuoden 1850 sensuuriasetus oli purettu ja asetus suomen kielen yhdenvertaisuudesta ruotsin kielen kanssa oli saatu voimaan 1860-luvulta lähtien. Vielä nykyisin tunnetut kustannustalot Weilin+Göös, Gummerus ja WSOY perustettiin 1870-luvulla. Samoihin aikoihin (1874) toimintansa aloittanut Kansanvalistusseura otti keskeiseksi tehtäväkseen kansankielisen kirjallisuuden julkaisemisen ja

levittämisen. Otavan perustaminen 1890 liittyi eräiden kansallisten kulttuurivaikuttajien huolestumiseen suomenkielisten kirjojen heikosta tasosta. (Niemi 1999, 273.) Ruotsinkielinen Söderström & Co. 1891 ja Karisto puolestaan perustettiin vuonna 1900 (Laitinen 1997, 154).

Suomalaisuus ja Suomen kirjallinen kulttuuri ei kuitenkaan ole vain 1800-luvun tuotetta. Tuomas Heikkilän asettaa keskiajan kirjallisen kulttuurin tärkeälle sijalle, kun kysytään, miten Suomesta alkoi aikanaan kehittyä Suomi. (Ks. Heikkilä 2009, 13.)

Heikkilän tutkimuksista käy ilmi, että toisin kuin usein luullaan, suomalaisten kirjastojen ja arkistojen kätköissä on säilynyt hämmästyttävän runsaasti keskiaikaisia käsikirjoituksia ja niiden jäänteitä. Samalla tavoin kuin 1200-luvun lopulla latinaksi laadittu *Pyhän Henrikin legenda* muodostaa Suomen kansalliskirjallisuuden vanhimman säilyneen juuren, tuhannet keskiajan Suomessa kirjoitetut ja luetut käsikirjoitusten lehdet ovat maamme kirjallinen kansallisaarre. Niiden joukossa on sekä haparoiden piirrettyjä harakanvarpaita että eurooppalaisen kirjallisuuden ja kirjoitustaidon mestariteoksia. Silmiinpistävää Suomessa säilyneessä keskiaikaisessa materiaalissa on kuitenkin sen kansainvälisyys ja yleiseurooppalaisuus. (Heikkilä 2009, 13.)

Heikkilän mainitsemisissa käsikirjoituksissa on tutkijoilla vielä aineksia pitkäksi aikaa, mutta jo nyt on kuitenkin selvää, että perinteinen käsitys keskiajan Suomesta vain muun Euroopan unohtamana takamaana saa väistyä. (Ks. Heikkilä 2009, 13.) Kirjoittamisen historiantutkimuksen kannalta nämä keskiaikaiset lehdet edustavat kulttuurimme varhaisia juuria ja niihin perehtyminen olisi kirjallisuussosiologisesta näkökulmasta tärkeää. (Ks. Heikkilä 2009, 56.)

Kirjallisuusinstituution rakentumisen alkuvaiheessa nimenomaan kirjailijaan kiteytyy symbolista merkitystä. Moderni kirjallinen järjestelmä kasvaa kirjailijayksilön ympärille. Kirjailijan aseman ja tehtävien muuttumisen kautta kirjallisuusinstituutio saa ihmisen näköiset kasvot. 1800-luvun historiallinen murros johti irtautumiseen kollektiivisista normeista kansalaisyhteiskunnan syntyyn. Muutoksen moottoriksi ei tarvittua ainoastaan itsenäistyvää kirjailijaa. Uuden kulttuurin yhteisömuodon, eriytyvän kirjallisen järjestelmän, yhdeksi tunnuskuvaaksi 1800-luvulla nousi myös lukeva yksilö. (Niemi 1999, 274.)

Kirjamarkkinoiden nykyaikaistuminen liittyy uudenlaiseen käsitykseen tekijyydestä. 1800-luvulla julkaistaan paljon teoksia ilman tekijän nimeä. Tämä ei johtunut pelkästään sensuurin pelosta vaan pikemminkin kirjailijan identiteetin epämääräisyydestä. Suomessa naisille ei vielä 1800-luvun puolivälissäkään ollut tilaa kirjallisuusinstituutiossa. Vasta 1870- ja 1880-luvulle tultaessa aika oli kypsä naiskirjailijoille. Theodolinda Hahnssonin ja Minna Canthin tapaiset kirjailijat saivat ”oman huoneen” ja sitä kautta aineelliset ja henkiset edellytykset luovalle työlle. (Niemi 1999, 275–276.)

Verrattuna esimerkiksi 1800-luvun Yhdysvaltoihin Suomessa naiskirjailijoiden asema oli paljon huonompi. Yhdysvaltojen osalta 1800-lukua voi pitää naiskirjailijoiden vuosisatana, jota naiset kirjoittajina, kirjailijoina ja lukijoina hallitsivat. Yhdysvaltojen ensimmäinen ammattimaisesti toiminut naiskirjailija oli Hannah Adams (1755–1831). (Ks. Vartiainen 2002, 219.)

1800-luvun suomalainen kirjailija kohtasi markkinat vasta, kun hän pystyi lähestymään kansan enemmistöä sen omalla kielellä. Ensimmäinen, joka tähän pystyi, oli Pietari Päivärinta 1870-luvulta lähtien. Vaikka hän oli liian vanhakantainen ja yksipuolinen vastatakseen nykyaikaistumisen haasteisiin. Aleksis Kivi taas oli suuri yksinäinen, kieleltään ja tyylyltään poikkeusilmiö. Juhani Ahon *Rautatie* oli kansankuvauksen ensimmäinen suuriin painoksiin päässyt teos. (Niemi 1999, 276.)

Vaikka kirjoja alkoi ilmestyä, olivat kirjoittaminen ja kirjailijuus Suomessa pitkälti 1800-luvulle vain oppineelle ja sivistyneelle väestönosalle mahdollisia toiminnan muotoja. Monelta suuren enemmistön eli rahvaan edustajalta puuttui pitkään kirjailijuuden vähimmäisehto: 1880-luvulla vain noin yksi kymmenestä täysi-ikäisestä suomalaisesta osasi kirjoittaa; vielä 1900-luvun vaihteessa alle puolet suomalaisista oli kirjoitustaitoisia. (Leino-Kaukiainen 2007, 430, 434.)

Reija Långin mukaan kirjailijuutta erilaisten kulttuurillisten, sosiaalisten ja materiaalistien resurssien näkökulmasta tarkasteltaessa kyse ei ole vain yhteiskunnallisesta asemasta tai koulunkäynnin tuomasta konkreettisesta kyvystä kirjoittaa sanoja paperille. Kyse on siitä, miten suku, perhe ja koulutus tuottavat osaltaan niitä sosiaalisia, kulttuurisia, sivistyksellisiä ja taloudellisia voimavaroja, jotka vaikuttavat eri tavoin kirjailijuuteen ja sen ehtoihin. Siten esimerkiksi

kyläräätälin poika Aleksis Kivi on eri joukkoa kuin lukkari Pietari Päivärinta, vaikka molempien lähtökohtana on kuuluminen maaseudun rahvaaseen. (Lång 2011, 188.)

Ensimmäinen valtiopalkinto suomalaiselle kirjailijalle myönnettiin 1860-luvulla. Sen sai Aleksis Kivi näytelmästään *Nummisuutarit*. Sen jälkeen kirjailijoille myönnettiin yksittäisiä apurahoja. Vasta sortovuosina suomalainen valtiovalta otti taiteen suojelukseensa. (Niemi 1999, 276.)

Myös kansainvälisyys tuli keskeiseksi 1800-luvun loppujakson suomalaiskirjailijoiden työssä. Tämä piirre on myös keskeinen suomalaisten 1800-luvun loppupuolen kirjailijoiden keskuudessa. Taitelijat olivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja vierailivat tai asuivat kotimaansa ulkopuolella pitkiäkin aikoja. (Ks. Vartiainen 2002, 225.)

2.5. Tutkimuksen taiteellinen ja tieteellinen osuus

Juhani Aho kuului läpi elämänsä erilaisiin kirjoittaviin yhteisöihin. Järnefeltin ja Canthin salonkien lisäksi Aholla oli paikka myös Tuusulajärven taiteilijayhteisössä. *Tieteellinen tutkimukseni* rajautuu ajallisesti suurimmaksi osaksi tarkastelemaan Järnefeltin ja Canthin salonkeja, siis pääosiltaan 1880–1890 (pois lukien tutkittavien henkilöiden taustat). Tämän vuoksi tuon Tuusulajärven taitelijayhteisön esille tutkimuksen *taiteellisessa osiossani*, joka käsittelee Juhani Ahon elämästä kertovaa käsikirjoitusta.

Taiteellisessa osuudessani käsittelen myös Juhani Ahon lapsuutta ja varhaisvuosia aina hänen Helsinkiin saapumiseensa saakka. Koska tämä osuus on taiteellisessa osuudessani, en käsittele sitä tieteellisessä tutkimuksessa. Sen sijaan käsittelen Elisabet Järnefeltin varhaisimpia vaiheita ennen hänen Helsinkiin tuloaan. Taiteellisessa osiossani käsittelen myös Ahon myöhempää elämää hänen kuolemaansa saakka. Taiteellinen ja tieteellinen osuus tukevat toisiaan eikä niissä esiinny päällekkäisyyksiä. Taiteellisessa osiossani kerron myös Juhani Ahosta kalastajana Huopanankoskella.

Tieteellisen tutkimukseni yhtenä haasteena on se, että Elisabet Järnefeltistä on varsin niukasti tietoa. Hänestä ei ole kirjoitettu ainuttakaan kunnollista elämäkertakirjaa. Hieman tätä vajetta paikkaa Jouni Yrjänän ja Teemu Keskisarjan kirja *Aleksander Järnefelt. Kenraali ja suomalaisuustaistelija*,

joka kertoo Elisabetin Järnefeltin puolisosta Aleksander Järnefeltistä. Kirjasta löytyy paitsi tietoa Aleksanderista myös Elisabetista. Sen sijaan Elisabet Järnefeltistä aikansa modernina suomalaisena salonkimadamenana ei löydy tietoa, tarkasteltaessa häntä muihin ulkomaalaisiin kanssasisariin. Sen sijaan tietoa Elisabetia Järnefeltistä suomalaisena aikansa modernina salonkimadamenana ja tietoa, jossa häntä olisi verrattu aikansa eurooppalaisiin kanssasisariinsa, ei löydä laisinkaan. Tässä on tutkimukseni suuri haaste.

2.6. Tutkimuksen aineisto ja sen keruu

Tutkimukseni aineisto koostuu erilaisista kirjallisuudesta, tutkimuksista ja artikkeleista, jotka ovat kytköksissä aihealueeseeni. Olen haastatellut Juhani Ahoon, Minna Canthiin ja Elisabet Järnefeltiin perehtyneitä tutkijoita. Yksi tärkeä henkilö tutkimukseni kannalta on ollut myös professori Heikki A. Reenpää. Hänen isoisänsä Alvar Renqvist oli Juhani Ahon hyvä ystävä. Professori Reenpään kautta olen saanut tutkimusluvan Kansalliskirjastossa olevaan Heikki A. Reenpään huoneeseen, jossa käytettävissä ovat Juhani Ahon kirjoittamat kirjat sekä paljon muuta Ahoon liittyvää aineistoa. Olen ollut myös yhteydessä Juhani Ahon sukulaisiin, kuten Juhani Ahon pojantyttäreeseen Claire Ahoon ja hänen poikaansa Jussi Brofeldtiin. Olen saanut heiltä työhöni arvokasta tietoa, tukea ja kannustusta.

Kansallisarkiston lisäksi olen hankkinut tietoa myös SKS:n arkistosta ja Päivälehdien arkistosta. Olen saanut aineistoa myös yksityishenkilöiltä, Juhani Aho -harrastajilta, kuten lapinlahtelaiselta kotiseutuneuvos Leo Puuruselta, iisalmelaiselta Jouko Pennaselta ja kirjailija Aarne Kellbergiltä. Jututin myös *Boheemielämää*-kirjan kirjoittanutta Riitta Konttista.

Kävin henkilökohtaisesti tutustumassa muutamiin paikkakuntiin, joilla Juhani Aho on elänyt ja vaikuttanut. Näistä mainittakoon Hausjärvi ja Huopanankoski. Hausjärveltä löysin yksityishenkilön omistuksessa olevia Juhani Ahon kirjeitä. Välitin ne Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle. Nyt ne ovat arkistoituna kaikkien tutkijoiden käytössä.

Tutkimustyössäni YLE:n *Elävä arkisto* on ollut myös hyödyllinen tietokammio. Olen kuunnellut ja litteroinut useita arkistonauhoissa olevia ohjelmia ja haastatteluita. Ne ovat sisältäneet arvokkaita ja ainutlaatuisiakin tiedonjyväsia. Nämä ovat hedelmöittäneet etenkin työni taiteellista osuutta. Ylen

entinen toimittaja Markku Möttönen on toimittanut minulle myös ennen julkaisematonta ääninauhaa, josta sain tärkeää, ennen julkaisematonta aineistoa Huopanankoskea käsittelevään lukuun taiteellisessa osiossani. Kansalliskirjaston digitaalinen historiallinen sanomalehtikirjasto on ollut myös verraton apuväline. Muihinkin lehtiarkistoihin olen ollut yhteydessä. Muun muassa *Savon Sanomien* arkistosta löytyi useita mielenkiintoisia artikkeleita. *Savon Sanomat* tunnettiin nimellä *Savo* Juhani Ahon ollessa lehdessä toimittajana.

Ulkomaisesta kirjallisuudesta ja lehtiartikkeleista on ollut myös suuri apu, varsinkin tutkiessani Elisabet Järnefeltin kirjallista salonkia, salonkien historiaa ja juuria sekä Elisabet Järnefeltiä yhtenä osana tätä historiallista jatkumoa.

3. KIRJEIDEN KIRJOITTAMISEN HISTORIAA JA TRADITIOTA

Juhani Aho oli myös ahkera kirjeiden kirjoittaja, kuten moni muukin aikalaisensa. Ahon kirjeitä on taltioitunut jälkipolville valtava määrä. Aho kirjoitti kirjeitään huolellisesti: hän kirjoitti usein ensin konseptin, jota sitten korjaili, hän hioi kieltään. Hän painotti myös sisarelleen Lyydille, että hänen kirjoittamiaan kirjeitä ei saa hävittää. (Kaukonen 1978, 16.)

Aho ymmärsi kirjeiden merkityksen. Kirjeet toimivatkin tärkeinä historian lähteinä Ahon toiminnasta ja hänen ajastaan. Jotakin samaa kuin Ahossa, on löydettävissä myös ruotsalaisen kreivin Hans Axel von Fersen kirjoittamisessa. Hän oli myös erittäin ahkera kirjoittamisessaan. Von Fersenin yli 20 000 lehteä käsittävä päiväkirjansa sekä melkoinen kirjekokoelma ovatkin tukijoiden tärkeimpiä asiakirjalähteitä, kun syvennyttään Ranskan kuningasperheen vaiheisiin suuren vallankumouksen aikaan. Hän oli myös ”ahomaisen tarkka” kirjeenvaihdossaan. Jokaisesta lähettämästään kirjeestä hän teki tarkat luonnokset. (Kajanti 2004, 36.)

Mitä tulee Ahon kirjeiden kirjoittamisen määrään, hänestä voidaan puhua aikansa ennätysmiehenä Suomessa. Ahkeralta Eino Leinolta on säilynyt seitsemisen sataa kirjettä, Joel Lehtoselta hieman

toista tuhatta kirjettä. (Koskela 1987, 22.) Juhani Niemi on koonnut Ahon kirjeitä kansien väliin toimittamassaan kirjassa *Kirjeitä Juhani Aholta* (1986). Tätä ennen oli ilmestynyt Antti J. Ahon toimittama kirjekokonaisuus *Kootut teokset: täydennysosa 3: Kirjeitä vuosilta 1877–1921*, 1961. Se ilmestyi täsmälleen sata vuotta kirjailijan syntymän jälkeen. (Koskela 1987, 22.)

Minna Canth liikutti myös ahkerasti kynää. Hän kävi kirjeenvaihtoa lukuisten aikansa henkilöiden kanssa. Minna Canthin kirjeenvaihdosta Helle Kannila on koonnut kattavan teoksen *Minna Canthin kirjeet* (1973.) Kirjaan sisältyvät kaikki tiedossa olevat Canthin kirjeet. Kirjeistä paljastuu yhteiskunnallisesti valveutunut kauppias ja kirjailija. Kirjeet ovat jälkipolville arvokkaita dokumentteja arjen tapahtumista ja Canthin ajatuksista 1800-luvun Kuopiossa. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 42.) Teuvo Pakkalan kirjekokoelmassa on kolmisensataa kirjettä. Niemen mukaan vertailu kirjeiden kirjoittajien välillä on hankalaa, kun ei tarkkaan tiedetä, kuinka paljon kultakin kirjailijalta on kirjeitä kadonnut. (Niemi 1986, 9.)

Elisabet Järnefeltin kirjeenvaihtoon puolestaan pääsee tutustumaan Suvi-Sirkku Talaksen toimittaman kirjan *Elisabet Järnefeltin kirjeitä 1881–1929* välityksellä (1996). Elisabet Järnefelt toimi halki vuosikymmenien sukunsa ”kirjeenvaihtajana”. Talas toteaa, että koko suomalainen kulttuurielämä ja tunnelmat itsenäistyvässä Suomessa elävät kirjeissä. (Talas 1996.)

Irma Kaukosen pro gradu -työ *Elisabeth Järnefeltin Juhani Aholle kirjoittamat kirjeet* (1978) täydentää hyvin edellistä kirjaa. Kaukonen tuo esille seikkaperäisesti ajan kuvia ja tapahtumia kirjeiden pohjalta. Gradussa selvitetään myös Juhani Ahon ja Elisabet Järnefeltin suhdetta toisiinsa. Elisabet Järnefeltin kirjoittamat kirjeet Aholle onkin yksi tärkeimpiä ja keskeisimpiä dokumentteja omassa työssäni Minna Canthin kirjeiden lisäksi.

3.1. Tie menneen ymmärtämiseen

Miksi Aho ja monet muut ovat kirjoittaneet kirjeitä ja mitä hyötyä kirjeiden kirjoittamisesta on ollut muuta kuin, että ne nykypäivänä tarjoavat tukijoille ja kirjailijoille oivaa materiaalia? Ritva Hapuli nostaa esille artikkelissaan *Kirjoittamisen kulttuurihistoriasta*, että kirjoittamalla ihminen voi ymmärtää maailmaansa. Säilynyt kirjoitettu kokemusmaailma on myös historiallinen tie menneen kulttuurin ymmärtämiseen. Siten kirjoituksia tulkitsemalla on mahdollista ainakin osin kartoittaa sitä, millaisia merkityksiä ihmiset ovat asioille ja teoille antaneet. (Hapuli 2005, 317.)

Hapulim mukaan kirjoittamisen kulttuurihistoriaa voikin lähestyä nostamalla julkaistujen tekstien rinnalle tasavertaisena yksityisessä elämänpiirissä kirjoitetut tekstit, kuten kirjeet ja päiväkirjat. (Hapuli 2005, 318.) Dialogisuus yhdistyy ajatuksiin kirjeistä kirjallisina viesteinä ihmiseltä toiselle. Kirje-käsityksen ytimessä on ajatus siitä, että se on luonnonmollista ja helppoa, mutta silti kirjeen kirjoittamista ohjaavat soveliaisuuden koodit. Kirjeen kirjoittaminen, vaikka sitä pidettäisiinkin ”tavallisena ja arkisena” kirjoittamisen muotona, on sellaisenakin säädeltyä. Kirjeet kantavat historiallisen käytännön jälkiä. Jokainen kirje, näyttää se kuinka yksityiseltä tahansa, on maailman merkitsemä ja sinne lähetetty. Ne avaavat näkymiä siihen, miten tietyssä historiallisessa tilanteessa on ollut mahdollista ajatella ja sanoa. (Hapuli 2005, 322.)

3.2. 1700-luvun kirjetraditio

Roger Chartier on huomioinut, että 1500–1700-luvuilla ilmaantui vahva kirjoittamisen kontrolloinnin idea: kehittyi erityinen kirjallisuuden laji, joka keskittyi tarkastelemaan kirjoitettua kieltä, säätelemään ja ohjaamaan sitä, miten kirjoitettiin, rakentamaan konventioita ja muotoja. Osaltaan tämä näkyi 1700-luvulla yleistyneissä kirjeiden kirjoittamisen oppaissa, joita ilmestyi valtavia määriä. 1700-luvun ylemmän luokan kulttuurissa kirjeiden kirjoittamisen taito oli olennainen osa oman itsen etsimistä ja ilmaisemista, siihen liittyi vahva kasvatuksellinen ja opetuksellinen elementti. Tämä liittyi myös tuolloiseen kirjekulttuurin julkisuuteen: kirjeitä luettiin ääneen, ne olivat eräänlaista käsinkirjoitettua kirjallisuutta, jonka kirjoittajan tuli tuntea pelin säännöt, jottei hänen tarvitsisi hävetä ilmaisuaan. (Leskelä-Kärki 2011.)

3.3. Apostoli Paavali, yksi kuuluisimmista kirjeiden kirjoittajista

Yksi menneen ajan kuuluisimmista kirjeiden kirjoittajista lienee *Raamatun* apostoli Paavali. *Raamatun Uudesta testamentista* löytyy useampia hänen kirjoittamiaan kirjeitä. Juutalaisten keskuudessa kirjeiden kirjoittaminen oli hyvin epätavallista. Paavalin ajoilta löytyy erittäin vähän juutalaisten kirjoittamia kirjeitä. Syykin löytyy: He asuivat pienessä maassa ja kirjeiden kirjoittaminen oli kallista puuhaa. (Hotti 2012, 1.)

Rooman imperiumissa oli toki valtakunnallinen postilaitos, mutta se palveli yksinomaan Rooman virkakoneistoa. Tavallinen kansa ei voinut kävellä postilaatikolle postittamaan kirjeitä. Kirjeen sai kirjoittaa, mutta tuli itse löytää posteljooni, joka veisi kirjeen perille. Lähellä asuville sukulaisille ei juuri kirjoitettu. Heidän luonaan käytiin kylässä tai heille lähetettiin viesti ystävän välityksellä. Israelissa kirjoitettiin hyvin vähän kirjeitä; Rooman valtakunnassa taas hyvin paljon. Kirjoittajat olivat usein virkamiehiä tai rikkaita ihmisiä, joilla oli varaa maksaa posteljoonille. Postipalveluja ei ollut. Kirjeen kirjoittaminen vaati siis pätevät syyt. Kirjeet koskivat kriisiä tai muuta suurta ongelmaa. Kaikki Paavalin kirjeet oli kirjoitettu tuollaisiin tilanteisiin. (Hotti 2012, 1.)

1800-luvusta poiketen kirjeet olivat muinaisessa maailmassa yleensä hyvin lyhyitä, yhden papyrussivun mittaisia. Siinä oli ehkä vain parinkymmenen sanan verran tekstiä. Joskus sivuja yhdistettiin ja ne rullattiin kääroksi. Tällöin kirjeestä tuli pidempi. Paavalin kirjeet ovat pisimpiä, mitä tuolta ajalta on jäljellä. Hänen kirjeissään oli keskimäärin 1300 sanaa. Hänen kirjeensä roomalaisille sisältää 7114 sanaa. Se on pisin kaikista tuohon aikaan kirjoitetuista teksteistä. (Hotti 2012, 1.)

Mikähän lie pisin Ahon kirjeistä, sitä ei ole tainnut kukaan vielä tutkia. Varmasti Paavalin kirjeitä avattiin jännityksellä, mutta myös Ahon kirjeiden vastaanottajat, monet aikansa tunnettuja henkilöitä, olivat tietoisia hänen viestiensä ominaispainosta. ”Ne hetket olivat aina juhlahetkiä, jolloin kotiini tuolla Oulujoen rannalla tuli kirje ”Juhani Aholta””, kirjoitti maasta karkotettu rehtori Mauno Rosendahl Aholle joulukuussa 1903. Hänen mukaansa ”ei sekään iloa vähentänyt, että kirjeistä ei selvää saanut heti, vaan vasta monesti hyvinkin pitkällisen tavaamisen työllä”. (Niemi 1986, 10.)

Kuten Paavalin ja monen muun historian henkilön, niin Juhani Ahonkin kirjoittamat kirjeet tarjoavat laaja-alaisen kurkistuspinnan sen ajan elämään. Kirjeenvaihdon historia kuitenkin ulottuu vielä pidemmälle aikajanalle kuin Paavaliin ja *Raamattuun*, joka ei pelkästään ole pyhä kirja vaan myös meidän kulttuurillisessa perinnössämme koko kirjallisuutemme perusteoksia. *Raamatun Uusi testamentti* koostuu suurelta osin kirjeistä (Mattila 2005, 17).

3.4. Muinaisesta kirjeenvaihdosta

Kirjeiden kirjoittamisesta ja kirjeenvaihtoa harrastettiin jo Kaksoisvirranmaan ja Egyptin muinaisissa kulttuureissa. Savitauluille ja papyruksille piirretyt viestit olivat rakenteeltaan samantapaisia kuin myöhempien aikojen kirjeet alkua- ja lopputoivotuksineen. Yksityinen tai yleinen kirjuri piirsi viestit, ja vastaanottaja vei kirjeen jonkun lukutaitoisen henkilön luettavaksi. Kirjeiden kulkua ja kulun ongelmia kuvaa babylonialaisen kirjeen valitus: ”Karavaani karavaanin jälkeen on tuonut sinulle savitaulujamme, mutta ainoatakaan tietoa ei sinulta ole tullut tänne.” (Lahtinen 2012, 28.)

Sen aikaisissa kirjeissä käsiteltiin laaja-alaisesti eri asioita: Babylonialaiset ja egyptiläiset kauppiat tekivät tilauksia. Kirjeitse raportoitiin myös sotajoukkojen liikkeitä, sääoloja, kuolemantapauksia ja muita merkittäväksi koettuja tapahtumia. Perheasioitakin puitiin sekä kirjeet kertovat myös aviopuolison välisistä suhteista. Näin kuuluu erään babylonialaismiehen kirje:

”Kullanmurulleni sano. Kas (näin) Gimil-Marduk: Shamash ja Marduk pitäkööt sinua minun takiani ikuisesti hengissä. Kirjoitan nyt vointisi takia. Lähetä minulle tänne tieto voinnistasi! Kun tulin Baabeliin, en tavannutkaan sinua ja järkytyin kovasti! Lähetä minulle tieto poismentosi syystä, jotta olisin jälleen iloinen. Warahsamnuk-kuukauteen mennessä sinun pitää tulla luokseni. Minun takiani eläös ikuisesti! (Lahtinen 2012, 28.)

3.5. Ciceron kirjeet ja eurooppalainen traditio

Kun ajatellaan eurooppalaista kirjeenkirjoittamisen traditiota, niin Ciceron kirjeillä on ollut siihen suunnaton merkitys. Francesco Petrarca teki vuonna 1345 merkittävän löydön. Hän löysi Veronan tuomiokapitulin kirjastosta Marcus Tullius Ciceron tämän lähimmälle ystävälleen, Titus Pomponius Atticukselle sekä Brutukselle ja veljelleen Quintukselle kirjoittamien kirjeiden käsikirjoitukset. Ciceron esikuvan innoittamina varhaiset humanistit alkoivat myös itse kirjoittaa kirjeitä, ja kirjeenkirjoitus saavutti suuren suosion renessanssin aikana. Ruotsissa 1500- ja 1600-luvun koulujen opetusohjelmaan kuuluivat olennaisena osana kirjeiden lukeminen ja kirjoittaminen. Opetus rakentui pitkälti Ciceron kirjeiden varaan. (Rissanen 2012, 30-31.)

Markus Tullius Ciceron (106–43 eKr.) kirjeet ovat ensimmäinen antiikista säilynyt, aidosti lähetetyistä kirjeistä koostuva epistolaarinen jäämistö. Korpus käsittää yhteensä 946 kirjettä, joista 836 on Ciceron kirjoittamia, 89 on muiden henkilöiden Cicerolle osoittamia. 21 kirjeessä Cicero ei ole lähettäjänä eikä vastaanottajana. (Rissanen 2012, 31.)

Rooman tasavallan aikaan kirjeillä oli monta tarkoitusta. Kirje ei ollut pelkkä kirje vaan tavallaan ystävyysliittojen solmija. Sen avulla ylläpidettiin, edistettiin ja vahvistettiin ystävyyttä niin yksityisten henkilöiden kesken kuin julkisissa yhteyksissä. Tämä oli tärkeää, koska Rooman tasavallan aikana niin poliittisen kuin sosiaalisen elämän perusta oli ystävyys, amicitia. (Rissanen 2012, 35.)

Ciceron aikaisesta kirjeenvaihdosta esimerkkinä Bithynicuksen Cicerolle lähettämä kirja vuodelta 44 eKr.:

Jos minulla ei olisi monia hyviä henkilökohtaisia perusteluita ystävyydelle, muistuttaisin ystävyysjuurista, jotka juontuvat isiemme ajoilta asti. Mutta tehköt niin ne, jotka itse hyvillä palveluksillaan eivät ole vaalineet isiensä ystävyyttä. Olen siis tyytyväinen henkilökohtaiseen ystävyysyhteemme, ja siihen luottaen pyydän, että tarpeen mukaan puolustat etujani poissa ollessani, jos uskot että jokainen tekemäsi palvelus pysyy aina elävänä mielessäni. Voi hyvin. (Rissanen 2011, 40.)

Jos lähdemme aikamatkalle varhaisimpiin aikoihin kirjoittamisen historiassa, päädyimme muinaiseen Mesopotamiaan, missä käytettiin sumerilaisten keksimää nuolenpääkirjoitusta. Nuolenpääkirjoitus puolestaan oli tämän kansan käsissä kehittynyt kuva- ja sanamerkeistä. Nämä nerokkaat sumerilaiset loivat kirjoitustaidon, itse asiassa heidän pappinsa. (Salonen 1962, 15.) Jos aikajatkumolle riennetään vielä muinaisempiin aikoihin, niin vastassamme ovat kalliomaalaukset. Niiden kautta meitä koskettaa vuosituhansien takaa toinen, kerran täällä vaeltanut ihminen. Ne ovat hänen hiljaisia viestejään. (Kivekäs 2000, 7.) Voiko kalliomaalauksia pitää jopa tietynlaisina kiveen hakattuina kirjeinä? Kenelle viestit oli osoitettu: jälkipolville, meille vai heidän aikalaisilleen? Pystymmekö tässä ajassa pysähtymään ja lukemaan muinaisuuden viestejä? Se vaatii hiljentymistä ja näkemisen taitoa.

3.6. Kirjeet ajankuvan välittäjinä

Ihmiskunnan historiassa kirjeiden kirjoittamisella on vahva vuosisatainen ja vuosituhantinen traditio. Kirjeiden sisällön painotukset ovat hieman eläneet eri aikoinaan ja yhteiskunnissa, mutta niillä on aina ollut tärkeä merkitys tiedonvälittäjinä ja ystävyyden ylläpitäjinä. Kirjeet ovat nousseet taas erityisen kiinnostuksen kohteeksi humanis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa aivan viime vuosina; niihin liittyvät tulkinnalliset ja teoreettiset kysymykset ovat vihdoinkin alkaneet kiinnostaa myös historioitsijoita samalla kun niiden käyttö tutkimuksessa on lisääntynyt. (Leskelä-Kärki 2011.)

Kirjeet ovat mitä parhaita materiaalia välittämään ajankuvaa. Näin myös Ahon kirjeiden kohdalla. Hän kävi laaja-alaista kirjeenvaihtoa eri kulttuurivaikuttajien kanssa. Myös Ahon kontaktit ulkomaille ja hänen kirjeensä ulkomailta ovat mielenkiintoisia. Nämäkin kirjeet ovat näyttöjä kirjailijan dynaamisuudesta, aikanaan harvinaisesta yhteistyöverkostosta, jossa kaiken aikaa kommentoidaan yleisiä tapahtumia. (Niemi 1986, 11.)

3.7. 1700-luku kirjetraditiossa sekä kirjeromaanit

1700-luvulla kirjeiden kirjoittaminen ja taidon opettelemisen tärkeys korostuivat. Kirjeet olivat etenkin yläluokan ja nousevan keskiluokan tärkein kommunikaatiomuoto. Kirjeiden kirjoittaminen muodostui sivistyneistön naisille keskeiseksi tehtäväksi, johon saattoi upota useita tunteja viikossa. Kirjeillä ylläpidettiin perhe- ja sukulaisuussiteitä sekä vaalittiin ystävyysuhteita. 1800-lukulaisessa kirjeenvaihdossa intiimin ja julkisen välinen raja oli toisenlainen, kuin miten sen nykyään ymmärrämme. (Leskelä-Kärki 2011.)

Tämän seikan myös Vainio-Korhonen nostaa esille artikkelissaan *Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisten aatelisnaisten kirjeenvaihtoa*. Hän kertoo, että kirjeillä oli varhaismodernissa eliittikulttuurissa monta tehtävää ja muotoa, ja myös ylhäiset tytöt ja naiset opettelivat kirjeiden kirjoittamisen tärkeän taidon. Vainio-Korhosen mukaan etenkin 1700-luvulla myös sivistyneiden kirjoittajien kirjeiden tyyli läheni puhuttua kieltä ja oli usein intiimiä ja tuttavallista. Kirjeitä luettiin ääneen ja myös kirjeiden muotoon kirjoitetut romaanit olivat suosittuja. (Vainio-Korhonen 2012, 141.)

Kirjeromaanit ovatkin kirjallisuuden perinteisiä suuria lajeja ja kirjeromaani oli suosittu lajityyppi 1700-luvulla ja se tuotti useita klassikoita eri puolilla maailmaa (Nummi 1986, 85.) Esimerkkinä mainittakoon Samuel Richardsonin *Pamela* (1740) sekä *Clarissa* (1747). Erityisesti naisten keskuudessa Richardsonin kirjeromaanien tunteellinen tyyli oli suosittua. Kuuluisin saksalainen kirjeromaani oli puolestaan Johann Wolfgang von Goethen *Nuoren Wertherin kärsimykset* (1774). Venäjällä ilmestyneistä kirjeromaaneista puolestaan yksi tunnetuimmista oli Fjodor Dostojevskin esikoisromaani *Köyhää väkeä* (1846). (Vartiainen 2002, 132, 149, 267.) Muista aikakautensa kuuluisista kirjeromaaneista voisi mainita vielä Montesquieun *Persialaisia kirjeitä* (1721) ja Laclosin *Vaarallisia suhteita* (1782). (Ks. Nummi 1986, 85.) Vaikkakin kirjeromaanin kukoistuskauti oli 1700-luvulla, on se kuitenkin paljon vanhempi keksintö. Sen juuret juontuvat jo antiikin aikoihin. (Mattila 2005, 17.) Suurin osa kirjeromaaneista on kirjoitettu naisen äänellä ja usein itse kirjoittajakin on ollut nainen. Myös Suomessa ensimmäiset naiskirjailijat nousivat esille nimenomaan kirjemuodon avulla. (Mattila 2005, 18.)

3.8. Pavel Gagarinin päiväkirja: *Les treize journées, ou la Finlande*.

Myös päiväkirjoja on kirjoitettu kirjojen muotoon. Kirjeiden kirjoittamisen ohella niiden kirjoittaminen oli suosittua naisten kuin miestenkin keskuudessa. Pavel Gagarin oli sivistynyt, Euroopan hovi- ja seurapiireissä tottuneesti liikkuva henkilö, ruhtinas Gavril Gagarin poika. Gavril Gagarinille oli myönnetty silloisen Venäjän korkein arvonimi: todellinen salaneuvos. Aleksanteri I otti Pavel Gagarin uskotukseen Suomeen suuntautuneelle matkalleen maaliskuussa 1809. Tästä Suomen matkasta Gagarin kirjoitti ranskan kielellä päiväkirjan. Se julkaistiin Pietarissa syksyllä 1809. Kirjan nimi on *Les treize journées, ou la Finlande*. Kirja ilmestyi vuonna 1810 ruotsiksi. Suomeksi kirja julkaistiin vuonna 2001 Tatjana Tihmenevan toimittamassa kokoelmassa *Kesäyön lumoa kohti – Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomessa*. (Kajanti 2004, 53–56.)

Gagarin merkitsi päiväkirjaansa tapahtumat ja vaikutelmat lähes joka päivältä matkan aikana:

”Hetimitettyämme entisen Ruotsin rajan sanoi kyytimies minulle: nyt olette saapunut Venäjän uuteen osaan! Nämä sanat tuottivat hänelle juomarahan; jos hän olisi sanonut nämä sanat jollekin ruotsalaiselle, olisi hänet vaiennettu. Niin, sellaisia ovat ihmiset!” (Kajanti 2004, 58.)

Kirjeisiin liittyi kollektiivisuutta niin kirjoittamisen kuin lukemisenkin kohdalla; kirjeiden lukeminen ääneen oli osa kirjeisiin liittyvää kulttuurista käytäntöä ja kirjeiden kirjoittamisen konventionaalisuutta ohjasivat suositut kirjeiden kirjoittamisoppaat. 1800-luvun mittaan kirjeiden kirjoittaminen privatisoitui ja intiimistyi; esimerkiksi monelle nuorelle kihlaparille kirjeistä tuli paikka, jossa suhdetta luotiin ja jossa toisen oppi tuntemaan. Tästä vahvasta kirjeiden kirjoittamisen kulttuurisesta merkityksestä johtuen meillä nykypäivän tutkijoilla on monissa arkistoissa käytössä runsain mitoin nimenomaan 1800-luvun ja 1900-luvun alun yksityishenkilöiden kirjeitä, jotka mahdollistavat hyvinkin intiimin tutkimusotteen. (Leskelä-Kärki 2011.)

3.9. 1800-luku, kirjeiden kirjoittamisen kulta-aika

Kirjeet ovat kantaneet mukanaan erilaisia merkityksiä ja kulttuurisia tapoja eri aikoina. Kirjeiden kirjoittamisen kulta-aikana pidetään usein 1800-lukua, jolloin kehittyvä postilaitos mahdollisti

hyvinkin vilkkaan kirjeenvaihdon ja kirjeiden kulkemisen jopa saman päivän sisällä. (Leskelä-Kärki 2011.)

Suomessa postinkulku alkoi nopeutua 1800-luvun kuluessa uusien teknisten laitteiden yleistyessä. Ensin höyrylaivat nopeuttivat kulkua. Toinen merkittävä tekijä oli rautatiet, jotka vuodesta 1862 alkoivat nopeuttaa maapostin kulkua. Rautateistä tulikin postin tärkein jakelukanava, jota pitkin kirje kulki 1800-luvun jälkipuoliskolla Oulusta Helsinkiin kahdessa tai kolmessa vuorokaudessa ja Viipurista Helsinkiin päivässä. Raideliikenne vaikutti myös maanteihin, sillä tieverkosto asemien lähellä parani ja postin kulku nopeutui myös sitä kautta. Ulkomaanliikenne kulki sekä Tukholman että Pietarin kautta, mutta myös Hangosta, joka oli talvisin pisimpään jäätön satama. (Leino-Kaukiainen 2012, 239.)

Juhani Aho eli aikana, jolloin postinkulku Suomessa oli jo hyvinkin nopeaa verrattuna aikaisempiin aikoihin. Tämä oli tärkeää henkilölle, jolle kirjoittaminen sekä myös kirjeiden raapustaminen, oli tapa olla olemassa. Jos päivä uhkasi kulua ilman riviä luovalta kirjoittamiselta, kirjailija tarttui kirjeeseen. Aholla – kuten kirjailijoilla kenties yleensäkin – oli taipumusta saattaa itsensä erinäisiin ristiriitatilanteisiin. Niistä tuli luovan työn käyttövoimaa, merkkejä paperille. (Niemi 1986, 10–11.)

Maarit Leskelä-Kärki, joka on tutkinut Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyttä vuosilta 1906–1936 toteaa, että oman aikakautensa sivistyneistölle, kirjailijoille ja taiteilijoille tyypillisesti Melartin ja Krohn kävivät läpi elämänsä laajaa kirjeenvaihtoa sukulaisten, ystävien ja kollegoiden kanssa. Molemmille olivat tyypillisiä pitkät, intensiiviset kirjeenvaihtosuhteet niin miesten kuin naisten kanssa. Kirjeitä käytettiin perhesuhteiden vaalimiseen, käytännön asioiden hoitamiseen, mutta myös laajemmin oman elämän ja identiteetin pohtimiseen. (Leskelä-Kärki 2012, 244.) Nämä seikat olivat tyypillisiä myös Juhani Ahon, Elisabet Järnefeltin ja Minna Canthin kirjeenvaihdossa. Esimerkiksi Juhani Ahon kirjeenvaihto Elisabet Järnefeltin kanssa kesti miltei kirjailijan kuolemaan asti. Viimeisen kirjeen hän kirjoitti Elisabetille toukokuussa 27.5.1919. (Järnefelt 1998, 438.)

Kirjailijat ovat todennäköisesti olleet kirjeenkirjoittajina kaikkein tuotteliain ihmisryhmä. Heidän kirjeitään on käytetty lähdeaineistona paljon, sillä monien elämänvaiheet ovat kiinnostaneet jälkipolvia. (Elomaa 2012, 273.) Kirjeet avaavatkin mielenkiintoisia yksityiskohtia

henkilökohtaisesta elämästä. Ahon kirjeet tarjoavat mielenkiintoisen näköalapaikan esimerkiksi tarkasteltaessa hänen teostensa syntyprosessia. Tällaisia kirjeitä ovat ennen muuta kustantajille lähetetyt kirjeet. Aholla oli myös 1890-luvulta lähtien kiinteät yhteydet moniin Euroopan maihin. Nämä kontaktit ovat myös oma mielenkiintoinen maailmansa. (Koskela 1987, 22.)

Ahon aikaan kirjoitusvälineissä tapahtui suuri mullistus, kun 1870-luvulla Remingtonin kehittämät kirjoituskoneet saapuivat Suomeen (Leskelä-Kärki & Vainio-Korhonen 2012, 272). Aho käytti myös kirjoituskonetta. Tämä kirjoituskone on esillä Juhani Ahon museossa, Iisalmella. Aho kirjoitti käsikirjoituksia koneen lisäksi myös käsin ja kirjeenvaihdon hän hoiti kynällä.

3.10. Nykyaajan ”traditio”, sähköinen maailma

Nykyaika on puolestaan mullistanut kirjeiden kirjoittamisen tradition. Kirjoittaminen hoituu nykyisin suurelta osin sähköpostin välityksellä. Yhä harvempi tarttuu enää kynään, kirjoittaa ystävilleen ja sukulaisilleen perinteisen kirjeen, laittaa sen kirjekuoreen ja lähettää sitten postilaitoksen välityksellä. Aika mitä juuri nyt elämme, on kuitenkin jossakin vaiheessa historiaa. Silloin tutkijoilla ei ole käytössä läheskään saman verran aikalaisten kirjeenvaihtoa jota sillä on käytettävissä aikaisemmilta ajoilta. Sähköisessä mediassa ja sähköpostissa on kuitenkin myös avunsa. Ne mahdollistavat laaja-alaisen ajatuksenvaihdon, joka on hetkessä kaikkien käytettävissä. Sähköisestä kirjoittamisesta on myös ilmestynyt vuonna 2007 väitöskirja; Risto Niemi-Pynttärin *Verkkoproosa. Tutkimus dialogisesta kirjoittamisesta*.

Sähköinen ”foorumi” on mahdollistanut yhä monialaisemman, nopeasti liikuteltavissa olevan keskusteltavuuden kirjallisuuden ja kirjoittamisen saralla jonka kaltaisesta Ahon aikana ei pystytty edes uumoilemaan. Internet on mahdollistanut myös jokaisen ihmisen oikeuden toimia kriitikkona. Kenellä tahansa internetin ääreen pääsevällä on nykyään mahdollisuus julkaista mielipiteitään, ja erilaiset kirjoja ja taidetta arvioivat blogit ovat yleistyneet räjähdysmäisesti. (Korhonen 2012, 62.) Internet-lähteitä tuleekin osata arvioida kriittisesti. Sähköinen media ei voi myöskään koskaan korvata täysin kasvoista kasvoihin tapahtuvaa henkilökohtaista kohtaamista, ohjausta ja palautetta. Myös paperille kirjoitettu kirje on henkilökohtaisempi ja ilahduttaa aina saajaansa.

4. ELISABET JÄRNEFELT

4.1. Clodt von Jürgensburgit

Elisabeth Järnefelt, o.s. Clodt von Jürgensburg (1839–1929) syntyi Venäjällä, Pietarissa. Hänen isänsä vapaaherra, kenraalimajuri Konstantin Karlovitsh Clodt von Jürgensburg toimi tykistöakatemian valmistavan opiston ylijohtajana. Elisabetin äiti oli puolestaan Catharina Vigné, Ranskasta muuttaneen emigrantin tytär. Baltiansaksalaisista sukujuurista huolimatta Clodtit olivat 1800-luvulla omaksuneen venäläisen identiteetin ja venäjän kotikielekseen, vaikka säilyttivätkin saksankielentaitonsa. Venäläisistä Clodtit erotti vain se, että he olivat luterilaisia. (Julkunen 2006, 6.)

Tuohon aikaan perheet olivat suuria, oli kyse sitten aatellisista tai rahvaasta. Clodt von Jürgensburgin perheeseen siunaantui yksitoista lasta. Elisabet oli katraan viides. Balttilais-saksalaiset suvut ovat esittäneet merkittävää osaa Venäjän historiassa. Poikkeusta eivät tehneet myöskään Clodt von Jürgensburgit. (Kopponen 1975, 9.)

Suku haarautui 1500-luvulla: Henrik Clodt jäi Westfaleniin ja hänen poikansa Rolef lähti vuonna 1515 Liivinmaalle asettuen asumaan Tallinnaan. Jälkimmäisen poika Jost, joka vanhemmiten kirjoitti virallisiin papereihin etunimekseen Justus Claudius viitaten näin roomalaiseen esi-isiinsä, sai ansioistaan vuonna 1561 Jürgensburgin linnan maa-alueineen ja oikeuden lisätä nimeensä von Jürgensburg. Linna sijaitsee noin 80 km Riiasta itään. Elisabet polveutuu suoraan alenevassa polvessa tästä sukuhaarasta. (Kopponen 1994, 35-36.) Monet suvun jälkeläisistä kohosivat sotilaina merkittävään asemaan ensin Ruotsin ja sitten Venäjän valtakunnan palveluksessa. Esimerkkinä tästä voi mainita, että Elisabetin isä oli tykistöupseeri ja hän saavutti kenraalimajurin arvon. (Kopponen 1975, 9.)

Elisabet tunsi jo nuorena tyttönä viehtymystä suomalaisuuteen. Kun suomalaiset kajauttivat Uudenkirkon raitilla ”Mistäs tulet, kustas tulet”, niin Elisabet istui heidän kanssaan puisella penkillä mukana laulamassa. Elisabeth rakasti suomalaisten pehmeää sointuvaa kieltä ja suomalaisia ihmisiä. Setänsä Pjotrin maatilalla Elisabet imi suomalaisuuden vereensä. (Järnefelt 1998, 311.)

Jo pienestä pitäen Elisabetissa ei ollut ”vähäänkään sivistyksen ylemmyydestä johtuvaa oman arvon yliarvioimista, vaan alituista valmiutta sydämelliseen keskusteluun”. Tämä oli hallitseva piirre Elisabetin koko elämässä. (Järnefelt 1998, 431.) Käytöksellään hän valloitti ihmiset puolelleen. Yleensä aateliset olivat hyvin luokkatietoisia. Elisabetin käytös ei kuitenkaan ollut mitenkään poikkeavaa Clodteilla. Ensinnäkin he eivät olleet kovinkaan materialistisia. He suhtautuvat rahaan ja tavaraan suurpiirteisesti. Tämä suurpiirteisyys näkyi myös piittaamattomuutena muotoseikoista, niin pukeutumisessa, käyttäytymisessä kuin ajatusten ilmaisemisessa. Demokraattisuus oli yksi Clodtien periaatteista ja he pyrkivät sitä myös noudattamaan. Arvid Järnefelt korostaa, että Clodtit olivat tasa-arvoisia luonnostaan, se oli ”sukuvika.” (Kopponen 1975, 10.) Kun suku omasi tämänkaltaiset arvot, Elisabetkin sai omana aikanaan varsin vapaan kasvatuksen, aikana jolloin etiketit ja käyttäytymissäännöt olivat vielä hyvinkin tiukat.

Taiteelliset ja luovat ihmiset ovat yleensä vapaamielisempiä, eivätkä niin kaavoihin sidottuja. Tässäkö osittain selitys käytöksen vapauteen: Clodtien suku oli aivan poikkeuksellisen taiteellista. Elisabetin isä kenraalimajuri Konstantin Karlovitš (1807–1879) oli taitava puupiirrosten, gravyyrien, tekijä. Hän oli keisarin tahdosta kehittänyt taitojaan ulkomaisilla opinnoilla. Taiteellisuus näkyi eritoten Elisabethin sedässä Pjotr Karlovitšissa (1805–1867), hän oli aikansa merkittävin venäläinen kuvanveistotaiteen uudistaja, eurooppalainen kuuluisuus. Elisabethin veli Mihail Konstantinovitš (1832–1902) oli taidemaalari. Niin taitava, että Arvid Järnefelt kuvaa hänen olleen ”silloisen Venäjän etevämpiä”. (Kopponen 1975, 9-10; Kopponen 1994, 36.)

4.2. Avioituminen

Elisabet Clodt von Jürgensburg avioitui nuorena. Sulhanen oli suomalaisen upseeri Aleksander Järnefelt (1833–1896). Heidän lapsensa Arvid Järnefelt kirjassaan *Vanhempieni romaani* kertoo: ”Häät vietettiin 22 p:nä joulukuuta 1857...Hän ei ollut silloin vielä täyttänyt 18 vuotta.” (Järnefelt 1998, 206.) Tässä kohti kirjassa on kuitenkin virhe, koska Elisabet oli jo hyvää matkaa 18-vuotias avioituessaan ja seuraavassa kuussa täytti 19 vuotta.

Järnefeltin perheeseen syntyi yhdeksän lasta: Caspar eli Kasper (1859–1941) Arvid (1861–1932), Erik eli Eero (1863–1937), Ellida (1865–1885), Ellen eli Elli (1867–1901), Armas (1869–1958), Aina eli Aino (1871–1969), Hilja (1873–1879) ja Sigrid (1875–1876). Lapsista Ellida, Hilja ja Sigrid kuolivat nuorina. (Julkunen 2000, 6–7.) Elisabetin esiäitien kautta lapsissa virtasi Ruotsin ja Baltian mahtisukujen, vieläpä Englannin valtaistuinta hallinneiden Stuartien verta. Tämänkaltainen sukutausta on Suomen oloissa harvinainen. (Hämäläinen-Forslund 1999, 64.) Lasten vartuttua aikuisiksi Kasperista tuli kriitikko, kääntäjä ja taidemaalari, Arvidista kirjailija ja lehtimies, Eerosta taidemaalari ja Armaksesta säveltäjä ja kapellimestari. Ainosta tuli kuuluisa Jean Sibeliuksen puolisona. (Julkunen 2000, 7.)

4.3. Aleksander Järnefelt

Aleksander Järnefeltin suku oli aateloitu 1600-luvulla. Suvun juuret johtavat Reinin alajuoksun tienoille, Westfaleniin kuten Clodtienkin. Siellä Didrik Keldunck -niminen kantaisä, palkkasoturi, muutti 1500-luvun lopulla Ruotsiin yleten siellä 30-vuotisen sodan aikana kapteeniksi. Hänen toinen poikansa Johann Keldunck on suomalaisen Järnefelt-sukuhaaran ensimmäinen edustaja; hän sai Kristiina-kuningattarelta vuonna 1651 ns. alemman aatelisarvon ja samalla Järnefelt-nimen. (Kopponen 1994, 36.)

Tämä samainen Johan Järnefelt taisteli Ruotsin joukoissa muun muassa Liettuassa kuten Jost Clodt, joka kaatui 4.1.1621 Kustaa II Aadolfin vierestä tämän piirittäessä Riikaa. Järnefeltin suvun muidenkin miesten elämä on ollut sotainen, sillä he ovat järjestään palvelleet Ruotsin sotajoukoissa. (Kopponen 1994, 37.)

Elisabetin aviomies, kenraaliluutnantti, senaattori August Aleksander Järnefelt oli syntynyt Tohmajärvellä 1833. Hänen isänsä oli Karjalan kihlakunnan kruununvouti Gustaf Adolf Järnefelt. Aleksander oli yhdeksänlapsisen perheen nuorin poika. (Julkunen 2000, 7.) Gustaf Järnefelt oli alkuvoimainen kansanmies, jonka maine metsämiehenä ja karhunkaatajana, ylittämättömänä juomaveikkona ja uskaliaiden juttujen kertojana herätti pelonsekaista ihastusta kansassa, vaikka se saikin tuntea usein nahoissaan hurjan vallesmannin vihanpurkaukset ja piiskaniskut; Gustaf

Järnefeltin ehdoton oikeudenmukaisuus takasi hänelle kuitenkin rahvaan jakamattoman kiintymyksen. (Kopponen 1994, 37.)

Hurja Gustafkin tapasi lopulta taltuttajansa: silmänräpäyksellinen rakastuminen kreivillistä Tawast-sukua olevan Porvoon piispan Johan Molanderin Aurora-tyttäreen teki hänestä säyseän miehen. Perheeseen syntyi neljä poikaa ja neljä tyttäretä. (Kopponen 1994, 37.) Aleksander Järnefelt oli viisivuotias, kun hänen isänsä kuoli 47-vuotiaana keuhkokuumeeseen, ja pian tämän jälkeen perhe menetti maaomaisuutensa pakkohuutokaupassa. Hänen äitinsä Aurora Järnefelt muutti nuorimpien lastensa kanssa vuonna 1945 Tohmajärveltä Kuopioon. (Hämäläinen-Forslund 1999, 54–56; Kopponen 1994, 38.)

Aurora Järnefelt lähetti poikansa Aleksanderin Pietarin tykistöakatemiaan, josta hän valmistui vuonna 1855. Aurora evästi poikaansa seuraavin sanoin: ”Muista aina, että olet suomalainen ja että sinun on suomalaisena pysyttävä, että sinä olet Suomen asian ase Jumalan kädessä. Siis olkoon sanottu viimeiseksi: yhtä paljon kuin sinä koetatkin lähestyä Hallitsijaasi ja palvella häntä uskollisella suomalaisella sydämellä, yhtä paljon karta venäläisiin sekaantumista.” (Kopponen 1994, 38–39.)

4.4. Lörpöttelijä ja vaikenija

Vuoden päästä häistä joulukuussa 1858 Elisabet pääsi ensimmäisen kerran Suomeen miehensä Aleksanderin mukana. Matka tehtiin kyytihevosilla, koska silloin ei ollut vielä rautatietä. Matkalla vastaviihitty pari ei juurikaan puhunut toisilleen. Tämä ei johtunut siitä, että he olivat olleet suutuksissa toisilleen, ei ollenkaan, vaan Aleksander oli luonteeltaan tavattoman harvasanainen mies. (Järnefelt 1998, 209, 213.) Elisabet puolestaan oli eläväinen ja nauravainen neito. Hän kuvaa, että heillä kotona alituinen nauru ja laverteleminen olivat sääntönä ja vaikeneminen poikkeuksena. (Järnefelt 1998, 209, 213.)

Tuntuukin mielenkiintoiselta, että miten nuori, vilkas Elisabet koki miehensä hiljaisuuden ja mistä niin vakaa ja harkittu hiljaisuus Aleksanderilla johtui. Elisabet kuvasi miehensä vaiteliaisuutta seuraavasti:

”Hän ei milloinkaan puhunut muuta kuin viisaita ja tarpeellisia asioita ja vasta sitten, kun oli valmiiksi miettinyt sanottavansa. En tahdo väittää, etteikö hän milloinkaan sanonut sukkeluuksia, semmoista kyllä sattui, mutta ne eivät olleet hetken tuotteita, vaan ikään kuin valmistettuja nekin, sillä jo kauan edeltäpäin saattoi hänen ilmeestään havaita, että nyt sieltä jotakin tulee. (Ja silloin tulikin niin, että sai nauraa itsensä kippuraan.) Mutta sellaiset tilaisuudet olivat harvinaisia kuin joulu tai pääsiäinen”. (Järnefelt 1998, 209, 213.)

Kopponen kuvaakin sattuvasti pariskunnan luonteenlaadun eroavaisuuksia: ”Aleksander Järnefelt on semiotiikan käsitteistöä käyttäkseni loogislineaarisesti ajatteleva realistinen läntinen ihminen, kun taas hänen vaimonsa hyvin edustava myytti-runollinen, assosiatiiviseen ja metaforiseen ajatteluun taipuva itäinen ihminen.” (Kopponen 1994, 39.)

Kuten tunnettua tämän pariskunnan lapsista tuli varsin monipuolisia ja poikkeuksellisen lahjakkaita sekä luovia. Varsinkin musikaalinen ja kuvataiteellinen lahjakkuus korostui jokaisessa. Lasten taiteellisuus on yleensä syystäkin liitetty äidinpuolen perimään. Isä on *Vanhempieni romaanin* antaman kuvan perusteella nähty ankarana ja etäisenä miehenä, joka ei juuri taideasioista välittänyt. Kopposen (1994) mukaan kuvaa on syytä hiukan korjata: Aleksander Järnefeltissä oli paljon herkkyyttä, jopa runollisuutta; hän oli myös musikaalinen ja kirjallisesti lahjakas. (Kopponen 1994, 39.)

4.5. Muutto Viipuriin

Elisabet ja Aleksander muuttivat 1863 Viipuriin. Tällöin Aleksander Järnefelt nimitettiin Suomessa suoritettavien tähtitieteellisten ja geodeettisten töiden päällikön apulaiseksi. (Järnefelt 1998, 262, 286.) Kopposen mukaan tämä ei vielä merkinnyt jyrkkää muutosta Elisabetin elämässä, sillä yhteydet lapsuudenkotiin ja sen kautta venäläiseen kulttuuriin säilyivät kiinteinä. (Kopponen 1975, 16.)

Perheen asuessa Viipurissa Elisabetin ja Aleksanderin väleissä ei ilmennyt säröjä, pikemminkin päinvastoin, perheen sisäinen elämä vaikutti hyvinkin eheältä: hiihtoretkillä idylli ilmeni siinä, että

Elisabet ja Aleksander saattoivat toisiaan kiusoitellen laskea mäkeä samoilla suksilla. (Niemi 2002, 45–46.) Vaikka Aleksander oli tunneilmalsultaan jäykähkö, lapset havaitsivat välähdyksittäin, että isä ei ollut sisimmässään kova, saati sydämetön. Nauru pääsi mäkeä laskiessa ja itku oli lähellä, kun Aleksander huomasi pääskysten kuolleen ladossa, johon ne olivat vahingossa jääneet teljetyksi. Hyvällä tuulella ja terveenä Aleksander oli tahdikas ja huumorintajuinen seuramies. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 195, 199.)

Juhani Niemi tuo esille kirjassaan *Arvid Järnefelt ajassa ja ikuisuudessa* Arvidin hyvän muistin, hän kuvailee sitä, että se oli lähes eideettinen. Esimerkkinä Niemi nostaa esille Arvid Järnefeltin pikkutarkan kuvauksen näköhavaintoja myötä perheen elämästä Viipurissa 1860-luvun puolivälissä:

”Sitten muistan `Hapenensaaren´ Viipurista, jossa elimme silloin, ja alan muistaa myös itseni, taisin olla 4-vuotias. Muistan erittäinkin vasikan, jonka nimi oli Punikki. Voisin tarkkaan piirustaa pihan, asunnon, suuren vaahteran, joka kasvoi kuistin vieressä ja jonka latvaan pappa huviksemme kiipesi, näkyen alas lopulta aivan pienenä upseerinpuvussa, keskellä oksia ja vihreitä lehtiä. Muistan puutarhan, jonne iso koiramme juoksi papan kurituksia pakoon, kellarin katon, jossa liu´uimme pöksyillämme, suuren liiterirakennuksen, josta pääskysset löydettiin nälkään kuolleina, tuvan, jossa pappa nikkaroitsi”. (Niemi 2005, 43.)

4.6. ”Kohupäätös”

Elisabetin puoliso Aleksander oli hyvin vahva suomalaisuuden puolestapuhuja. Tämä seikka tuki ja vahvisti Elisabethin omaa kiinnostusta suomen kieleen ja suomalaisuuteen. (Järnefelt 1998, 310.)

Suomen kielen asema ei ollut aina ollut niin heikko, kuin se oli 1800-luvun alkupuolella. Puhekieli eli kansanmurteet taas elivät omaa vahvaa elämäänsä omassa ympäristössään piilossa julkisuudelta. Vielä 1600-luvun alkupuolella suomi oli ollut sivistyneistön seurustelukielenä suhteellisen yleinen, mutta 1700-luvun mittaan se oli tästä asemasta taantunut, peräti hävinnyt. (Lyytikäinen 1998, 130.) Aleksander pyrki omalla panoksellaan elvyttämään suomen kielen takaisin sivistyneistön seurustelukieleksi.

Niinpä hän teki omana aikanaan hyvin radikaalin päätöksen ja otti suomen kotikielekseen. Vielä radikaalimpi ele oli, että hän laittoi esikoisensa Kasperin suomalaiseen kouluun, vaikka suomalaista koulua ei ollut ”kuin jokin kansakoulun tapainen”. Koulunsa Kasper aloitti Viipurissa. (Järnefelt 1998, 310, 311.) Päätös aiheutti kovaa kuohuntaa Viipurissa Elisabetin saksalaisten ystävien keskuudessa. Voi sanoa, että päätös oli heistä aivan käsittämätön ja kyllä se olikin ainutlaatuinen ottaen huomioon sen aikaisen ajan. Ystävät yrittivät konstilla millä hyvänsä saada Elisabetia perumaan miehensä päätös Kasperin laittamisesta suomalaiseen kouluun:

”Rakas Lizbeth”, he sanoivat, ”oletko ajatellut mitä vääryyttä teet pojillesi?” ”En ole ajatellut.” ”Miehesi oikun tähden sinä olet valmis panemaan pikku Kasperin koko tulevaisuuden vaaranalaiseksi. Eihän kukaan, ei kukaan tässä maassa pane lapsiaan suomalaiseen kouluun, jos aikoo saada heistä sivistyneitä.” ”Jonkunhan täytyy ensimmäiseksi panna... Mutta Aleksander sanoo, että ehkä muutkin sivistyneet kerran seuraavat esimerkkiä ja rupeavat panemaan lapsiansa suomalaisiin kouluihin.” ”Mihin suomalaisiin kouluihin, rakas Lizbeth, eihän semmoisia ole sivistyneitä varten! Ei ainoatakaan! Kaikki oikeat koulut ovat ruotsalaisia.” ”Niitä tulee.” ”Ei, Lizbeth, anteeksi, mutta eiköhän miehesi ole suuri oikkuilija ja visapää? Etkö ole huomannut, kuinka miehesi on jäänyt eristetyksi kaikista seuroista? Onko teillä Viipurin sivistyneiden joukossa enää ainoatakaan tuttavaa? Ja kaikki tuo vain jonkin hullunkurisen päähänpiston vuoksi? Miksi tahallaan pilata koko elämänsä?” Näin he puhuivat kaikki yhdestä suusta. Mutta seurauksena oli vain, että Elisabet yhä tarmokkaammin antautui suomen kieltä harrastamaan. (Järnefelt 1998, 311, 312)

4.7. Sivistyneistön selänkäntö

Oppositiossa oleminen eli suomenmyönteisyys ja suomalaisuuden puolustaminen maksoi kuitenkin Elisabetille paljon. Tästä esimerkkinä hänen poikansa Arvid Järnefelt mainitsee, että sivistyneistö, jotka puhuivat ruotsia, eivät välittäneet tuttavuudesta, vaikka Elisabet olisi voinut puhua heidän kanssaan saksaa taikka ranskaa, ellei venäjää. He ikään kuin kääntyivät pois hänestä, ehkä Aleksanderinkin tähden, joka vihoitti heidät tuon suomalaisuuden periaatteen vuoksi. (Järnefelt 1998, 311.)

Kuitenkin Venäjän keisarikunnan taholta suomenmielisiin pyrkimyksiin suhtauduttiin myönteisesti, jos ne vain veivät kauemmaksi ruotsinmielisyydestä. Tämä oli vain etu Venäjälle. Esimerkiksi Venäjän keisari, Suomen suuriruhtinas Aleksanteri I siirretti Helsingin Suomen pääkaupungiksi vuonna 1812, kun se aikaisemmin oli ollut Turku. Keisari järkeili, että siirtämällä pääkaupunki idemmäksi, ruotsinmielisyydestä ei olisi enää vaaraa Ruotsin ja Venäjän mahdollisen seuraavan sodan syttyessä. (Nikkilä-Kiipula 2012, 20.)

Suuri osuus asiassa lienee myös Turun seudulta kotoisin olevalta Gustaf Mauritz Armfeltilla, joka toimi asian ”päälobbarina”. Hän oli Pietarissa toimineen Suomen asian komitean puheenjohtaja. Armfeltiä oli jo pitkään kismittänyt hänen mielestään Turussa vallinnut liian ”epäisänmaallinen” henki. (Nikkilä-Kiipula 2012, 20.) Isänmaallista liikehdintää oli jo ennen Järnefeltiä, se ei ollut sinällään mitään uutta. Järnefeltien perheen kaikki lapset kasvatettiin täysin suomenkielisiksi. (Julkunen 2002, 7.)

4.8. Helsingissä ja fennomaanipiirit

Yksi merkittävä Elisabetin elämään vaikuttava tekijä oli se, kun perhe muutti Helsinkiin vuonna 1870. Tällöin Aleksanderista tehtiin Suomeen sijoitetun topografikunnan päällikkö. (Julkunen 2002, 6.) Helsinki oli suurempi kaupunki kuin ”karjalaisten” Viipuri. Helsingin väkiluku oli noussut 1860-luvun alun 22 000 asukkaasta seuraavan vuosikymmenen alun reippaasti yli 30 000:een. Helsinki kulki peninkulmain saappain suurten muutosten alkukilometreillä. Kaupunki valaistiin kaasulla 1860-luvulta lähtien, vesijohtotekniikka otettiin käyttöön 1870-luvulla, puhelin- ja sähköverkko seuraavasta vuosikymmenestä eteenpäin. (Niemi 2005, 46.)

Mistään kovin syrjäisestä ja alkeellisesta paikasta ei siis voitu puhua. Olisi luullut, että Järnefeltien pojat ja Elisabet olisivat olleet innoissaan, mutta siirtyminen monikielisestä Viipurista ruotsinkieliseen Helsinkiin oli heille melkoinen kulttuurisokki. Viipurissa kouluun menneet pojat olivat tottuneet pukeutumaan venäläisiin mekkoihin, leveisiin housuihin ja pitkävartisiin saappaisiin. (Niemi 2005, 47.)

Aleksanderin ensimmäinen huolenaihe kaupungissa oli perheensä suomen kielen taidon edistäminen. Hänen mielestään oli välttämätöntä oppia puhdas kirjakieli, jota paraikaa luotiin. Sivistyneen säädyn tunnusmerkkinä oli, että se puhui tätä kirjakieltä eikä murteita, jotka edustivat sivistymättömiä. Perheen tuli vapautua Viipurissa oppimastaan murteesta. (Järnefelt 1998, 329.) Elisabet alkoikin opiskella uutterasti kieltä. Suomessa yläluokan kielenä oli myös ruotsi.

Aleksander ei halunnut, että hänen puolisonsa oppii ruotsia. Arvid Järnefeltin mukaan Aleksander ehkä pelkäsi, että ”Elisabet kiintyisi kulttuuria ja vapaamielisyyttä edustavaan ruotsalaiseen sivistyneistöön, joka paremmin vastasi Elisabetin pietarilaista entisyyttä”. (Järnefelt 1928, 382.)

Aleksander ei ollut aikaansa edellä ainoastaan suomalaiskysymyksessä vaan myös lastenkasvatuksessa: Järnefeltin poikia ja tyttöjä ei koskaan vitsottu eikä lyöty milloinkaan, he olivat ruumiillisesti koskemattomia. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 192–193.) Poikien käydessä koulua Järnefeltit asuivat Uudenmaankadulla. Elämä kadulla oli hieman levotonta, siellä harrastettiin paljon juopottelua. Saattoipa meno yltyä niinkin vauhdikkaaksi, että sen tuiskeessa lensi ikkunasta kivi sisälle Järnefeltien asuntoon. Näistä varhaisista vaikutteista on varmasti siirtynyt muisteloita Arvid Järnefeltin värikkääseen romaaniin *Veneh’ojalaiset* (1909). Kirjaan Arvid on tallentanut elävästi 1870-luvun Helsingin ilmapiiriä. (Niemi 2005, 48.)

Aivan yksin ei Järnefeltin perheen kuitenkaan tarvinnut Helsingissä jäädä suomen kielen kanssa. Kaupungissa oli vannoutunut fennomaanipiiri, joka kannatti kieltä. Nämä fennomaaniperheet kokoontuivat Helsingissä keskenään joka viikko vuorotellen toistensa koteihin harjoitellakseen suomen kielen käyttämistä: ”Aluksi ne perjantai-illat olivat minulle kidutuksena, sillä siihen määrään en ymmärtänyt suomea, että kun vähänkin sujuvammin puhuttiin, minä en osannut erottaa sanoja toisistansa, minusta se tuli yhtenä rihmana vaan”, muisteli Elisabet kokemuksiaan vuosikymmeniä myöhemmin. (Niemi 2005, 42.)

Kuitenkin ponnistelut tuottivat pikku hiljaa tulosta. Kielitaistelua ryyditti silloinen emävaltion Venäjän tuki. Toisaalta eurooppalainen kansallisromantiikka kiinnitti paljon huomiota kansojen alkuperäiskulttuuriin. (Lyytikäinen 1998, 130.)

1800-luvun alkupuolella myös ideologisella tasolla alkoi kuulua vaatimuksia, että sivistyneistön oli omaksuttava kansan kieli. Myös käytännön toimiin ryhdyttiin: vuonna 1831 perustettiin

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Sen julkisesti esitettynä tavoitteena oli suomenkielisen kirjallisuuden luominen ja suomen kielen parantaminen. (Lyytikäinen 1998, 130.)

4.9. Yksinäisyyttä ja ylenkatsetta

Tie suomalaisuuteen ja suomalaiseksi salonkirouvakksi ei aatellisrouvalta syntynyt kipuilutta. Kopponen tuo esille, että Elisabet teki paljon uhrauksia Suomen eteen. Niistä pienin ei ollut se, että hän vaihtoi äidinkieltänsä suomen kieleen. Hän teki paljon töitä suomalaisen kirjallisuuden kulttuurin hyväksi ja edistämiseksi. Elämänsä vaikeina ja raskaina hetkinä Elisabet tunsikin itsensä hyvin vieraaksi ja juurettomaksi ja vaikeroi: ”Kun en olisi joutunut tänne Suomeen, olisi kaikki toisin. Minä olen vieras täällä, minusta näyttää ettei minulla ole oikeutta olemaan tässä maassa.” (Kopponen 1975, 9)

Sopeutumista ei myöskään ollenkaan edistänyt seurapiirien asennoituminen aatelistaa rouvaa kohtaan. Viipurissa häntä oli vieroksuttu kielipyrkimysten takia eikä vahvasti ruotsinkielinen Helsinki ollut sen otollisempi paikka. Ruotsin kielen taitamattomuutensa takia seurapiirit suhtautuivat häneen kuin lapseen, hieman alentuvasti hymyillen. (Kopponen 1975, 16.) Ja kun Elisabet ei kaiken lisäksi tuntenut Ruotsin vallan aikaista historiaa eikä menneiden aikojen merkkihenkilöitä, pidettiin häntä vielä kaiken lisäksi vähän yksinkertaisena. (Hämäläinen-Forsberg 1999, 23.)

Elisabet ei ollut suinkaan yksinkertainen. Hänellä oli laaja-alaiset tiedot oman maansa historiasta ja kirjallisesta kulttuurista. Tästä hänelle olikin paljon hyötyä. Elisabet Järnefeltin kokema ruotsinkielisten ylenkatse on jo aikaa sitten kääntynyt pois hänestä. Hänestä on käytetty luonnehdintoja ”Suomen kirjallisuuden äiti” tai jopa ”taiteiden äiti”. (Yrjänä & Keski-Sarja 2009, 191.) Aleksander Järnefeltistä Keski-Sarja toteaa: ”Summa summarum, Aleksander Järnefelt on Suomen kulttuurihistorian varhaisempia miehiä, jonka hyvät ja pahat teot tallautuvat vaimon kengän alle.” (Yrjänä & Keski-Sarja, 2009, 192.)

4.10. Suomalaisuuden eri leireissä

Ei riittänyt, että seurapiirit karsastivat ja pitivät välimatkaa Elisabethiin. Myös hänen välinsä puolison kanssa alkoivat rakoilla. Vaikka Elisabet tuki miestään monessa suomalaisuuteen liittyvässä asiassa, kuten lastensa koulutuksessa, heidän tiensä suomalaisuuden airuina alkoivat kääntyä eri suuntiin. Tämän teki mahdolliseksi 1870-luvulla vellova kieliasia. Se nousikin seitsemänkymmenluvun hallitsevaksi aatepoliittiseksi kysymykseksi. Aikaisemmin se oli ollut lähinnä säätyläisväestön sisäinen ongelma, mutta 1860-luvulla se muuttui ruotsinkielisen yläluokan ja suomenkielisen keskiluokan väliseksi taisteluksi. Vastakohtat syntyivät: osa ruotsinkielistä sivistyneistöä vaihtoi äidinkieltä suomeen ja osa ryhtyi jyrkkään taisteluun suomalaista kansaliikettä vastaan. (Kopponen 1975, 17.)

Aleksander Järnefelt puhui suomea, mutta kansanliikeläistä hänestä ei kuitenkaan saatu. Hän oli aatelinen henkeen ja vereen. Hänen ihanteenaan oli suomalaisen sivistyneistön luominen ylimyksellisessä muodossa, ei missään nimessä kansanvaltaisessa. Hänen fennomaniansa ei ollut tasa-arvoisuuteen pyrkimistä. Tämä oli jotakin aivan vastakohtaista Elisabetille, jonka fennomaanisuus päinvastoin perustui hänen synnynnäiseen kansanvaltaisuuteensa, Glodtin suvun ominaisluonteiseen, ylimyksellisen arvon väheksymiseen. (Järnefelt 1998, 441–442.)

Ja täysin päinvastoin kuin miehensä, Elisabet halusi ottaa tietoisesti etäisyyttä omaan yhteiskuntaluokkaansa ja lähestyä puolestaan rahvasta. Hän inhosi oman asemaansa kuuluvia edustusvelvollisuuksia ja arvon, aseman tai säädyn ulkonaisia tunnusmerkkejä. (Julkunen 2000, 2.) Tämä aatteiden erilaisuus alkoi repiä puolisoitten välejä, synnyttää skismaa. Yleensäkin ottaen kun nämä kaksi aatesuuntaa ottivat yhteen, taistelut olivat raivoisia. Ehkä jotakin olisi ollut vielä tehtävissä ja kiulu ei olisi päässyt kasvamaan niin suureksi, jos Aleksander Järnefelt olisi jättänyt väliin Turkin sodan. Tänne hän lähti vapaaehtoisena vuonna 1877 tehtävänään Bulgarian kartoittaminen mahdollisten valloitusten varalta. Aleksander Järnefelt viipyi sotaretkillään kolme ja puoli vuotta käväisten vain joskus kotonaan. (Rajala 2011, 33.) Keisarin voitot turkkilaisia kohtaan herättivät Suomessa suurta innostusta. Elisabet, joka oli synnynnäinen pasifisti, vastusti miehensä sotaretkettä: ”Mitä paha turkkilaiset ovat sinulle tehneet, kun lähdet heitä tappamaan?” (Rajala 2011, 33–34.)

5. ELISABET JÄRNEFELTIN KIRJALLINEN SALONKI

5.1. Salongin synty

Miehensä ulkomaanmatkan aikana Elisabet Järnefeltiä kalvoi yksinäisyys ja samanhenkisen seuran puute. Ruotsinkieliset seurapiirit vieroksuivat häntä ja tuttavapiirin rouvatkin tuntuivat olevan kiinnostuneita vain kotipiirinsä asioista. (Forslund-Hämäläinen 1999, 23; Rajala 2011, 33-34.) Rouva Krohn tuotti kuitenkin poikkeuksen. Hän oli Julius Krohnin (kirjailija Suonion) ensimmäinen vaimo. Hän puhui hyvää saksaa. Hänen kanssaan Elisabet pystyi keskustelemaan samoista harrastuksen kohteista. (Järnefelt 1998, 366–367.) Elisabetin yksinäisyyden tunnetta lievitti vielä, kun Arvidin yliopistoystäviä alkoi käydä Järnefeltien kotona ja Elisabet otti heidät innokkaasti vastaan. Tämä Snellmania ihaileva nuoriso ja savokarjalaiset osakuntatoverit laittoivat pystyyn hieman ennen joulua 1880 radikaalin suomalaisuusliikkeen KPT:n. (Forslund-Hämäläinen 1999, 23.) KPT:n tarkoituksena oli ajaa suomalaisuutta ja suomen kielen asemaa. Sillä oli myös muitakin suomalaisuuden päämääriä. KPT:stä, sen syntymästä ja päämääristä, kerron tarkemmin tutkimukseni kappaleessa *Radikaali suomalaisuusliike KPT ja salonki*.

Nuoret ja heidän toimintansa innosti Elisabet Järnefeltiä. Hän koki että on löytänyt aatteellisesti vertaisiaan ja jotka myös ymmärtävät häntä ja ovat kiinnostuneita samoista asioista. Yliopistonuorten kontaktit aatelisrouvan kanssa johtivatkin 1880-luvun alussa Helsingissä pidettävän ja voisi sanoa 1800-luvun yhden kuuluisammin salongin syntyyn. (Ks. Kopponen 1975, 2-3.)

Kopposen mukaan varsinainen salonki laajemmissa puitteissa alkoi toimia keväällä 1881 (Ks. Kopponen 1975, 40). Hänen mukaansa ”tämä käy selvästi esille Juhani Ahon kirjeestä Elisabet Järnefeltille 30.10.1881” (Kopponen 1975, 271).

Kirje kuuluu kokonaisuudessaan näin:

Rakas täti! Koko päivän olen kääntänyt niin ahkerasti, etten ole ennen ehtinyt puhelemaan tätin kanssa. Huomenna taidan saada loppuun. Nyt on jo ilta taas. On aivan samallinen ilma kuin eilen. Jäältä kuuluu kun se halkeilee pakkasessa. Nyt en jaksa enempää kirjoittaa. Hyvää yötä sitten, rakas täti, hyvää yötä! Mitähän tätikin nyt ajatellee ja tehnee? Ehkä siellä on taas innokkaita ylioppilaita. Idströmejä, Könnejä y.m. ja puhe

on syvistä asioista! Mitäs minä! Pitää vaan olla näin kaukana ja ikävöidä!” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 30.10.1881. JAKKT, 116–117.)

Mielestäni asia ei kuitenkaan käy ilmi selvästi kirjeestä. Itse en näin huteralta pohjalta tekisi noin tiukkoja johtopäätöksiä salongin toiminnasta. Salonki on voinut vetää alusta asti hyvinkin laajalti osanottajia heti, kun se aloitti toimintansa ja kun ylioppilasnuorisoa alkoi kokoontua Järnefelteille.

Elisabet Järnefeltin salongin syntyhistoriaan voi ynnätä myös Elise Heintzien nimen. Hän kuului myös Elisabetin ystäviin. Elisabet purki hänelle huolta aikuistuvista pojistaan: pojille oli alkanut maistua punssi, ja äiti joutui usein valvomaan ja odottamaan heitä aamutunneille asti. Lisäksi Elisabet huomasi, että jokin uusi toveruuden voima oli ottanut hänen poikansa valtaansa ja johtoonsa, eivätkä he enää kuunnelleet äitinsä neuvoja. Tähän vastalääkkeeksi Elise Heintzie ehdotti Elisabetia kutsumaan poikien ystäviä viettämään iltoja Järnefelteille. Samalla Elisabet voisi keskustella ja olla heidän kanssaan. Kun Aleksander joutui vielä jäämään Balkanille sodan jälkeenkin kartoitustöitä lopettelemaan, Elisabet koki olevansa vapaa ”kaikkea tätä tekemään”. (Järnefelt 1998, 407–410.)

Pilkahtiko huolen takana henkilökohtaisempiakin syitä? Salonkien historiassa kautta aikain niiden syntyyn on vaikuttanut myös se, että aatelisnaisen elämänpiiri ei ollut 1800-luvun Suomessa eikä muuallakaan Euroopassa laaja. Aatelisnaiset kaipasivat virikkeitä ympärilleen. Tätä salongit tarjosivat. (Salon 2011.) Rajala nostaa omassa kirjassaan esille Elisabethin turhautumisen tunteen ja yksinäisyyden. (Rajala 2011, 33–34.) Salonki olisi oiva vastalääke näille.

Salonginpito palveli siis salonkirouvaa, mutta myös sen kävijöitä. Elisabetille salonki oli tärkeä ja merkityksellinen myös suomen kielen kannalta ja mikä tärkeää, hän sai itse puhua myös siellä suomea. Mikä salonki sitten on? *Nykysuomen sanakirja* mukaan (ranskaksi salon) ensisijainen merkitys on ”hienosti sisustettu seurusteluhuone”. ”Erik. seurapiirihenkilön (naisen) kotonaan tavallisesti määräpäivinä pitämistä vastaanotoista, joilla keskustellaan kirjallisista, taiteellisista yms. kysymyksistä.” (Haavikko 1994, 46.)

Salonginpito pohjoismaisittain ei ollut mikään uusi ilmiö. Sen juuret juontavat aina 1600-luvun loppuun, jolloin Sophia Elisabeth Brenner aloitti salonginpidon Pohjoismaissa, vaikkakin runoilija Vendela Skyttellä oli jo kirjallinen piiri. 1700-luvun kuuluisia salonginpitäjiä olivat Hedvig

Charlotta Nordrenflycht ja Anna Maria Lenngren, jotka emännöivät useita akateemisia keskusteluseuroja. (Salon 2011.)

Se, että salongissa käytiin vilkasta keskustelua, oli Elisabetille vapauttavaa, kun muistaa hänen miehensä erikoisen puhumattomuuden. Näin Walter Lampén muisteli salonkiaikaa Arvid Järnefeltin elämäkerran laatijalle Pekka Häklille

”Meitä oli paljon kuopiolaisia ylioppilaita, joita kutsuttiin tähän hienoon kotiin, oikeaan suomalaisuuden pesäpaikkaan. Siellä vallitsi todella ylisuomalaisuus. Vapaaherrattaren ympärillä pöydässä oli aina suuri joukko miehiä, ja keskustelu oli vilkasta ja innokasta. Omalta osaltaan sen lennokkuutta lisäsi alkoholi, jota näissäkin kutsuissa käytettiin. Itse kenraali oli vähemmän näkyvässä. Kerrottiin, että hän oli hieman vieras siinä kodissa ja avioliitto oli vähän niin kuin repeämässä.” (Hämäläinen-Forslund 1999, 24.)

Salongissaan Elisabet sai loistaa. Hän sai myös ihailua ja arvostusta osakseen. Salongissa häntä ei katsottu ylen ja vähätelty. Hänen ei myöskään tarvinnut olla enää yksin. Hän sai valmistella salonki-iltojaan ja heittäytyä niiden tunnelmaan mukaan. Tämä antoi hänen elämäänsä uudenlaista tarkoitusta, päämäärää ja voimaa.

1880-luvun alku oli suomalaisen kirjallisuuden syntyäikää, ja tämä seikka tekee Elisabet Järnefeltin salongista erityisen merkittävän. (Kaukonen 1978, 9.) Salongin yksi tavoitteista olikin ponnistella järjestelmällisesti suomalaisen kirjallisuuden edistämiseksi. Ratkaisevaa oli Juhani Ahon kaltaisen lahjakkuuden ilmestyminen Elisabetin lähipiirin. (Kopponen 1975, 177.) Elisabetin sivistyneisyys ja se, että hän oli saanut hyvän koulutuksen, antoivat erinomaisen pohjan salongin pidolle. Hänellä oli pedagogista taitoa ja hän pystyi hallitsemaan tilanteet. Elisabet osasi venäjän lisäksi sujuvasti saksaa ja ranskaa. (Kopponen 1975, 10.)

Elisabetin salongissa kävi monta kirjailijanalkua. Hän pääsi verekseltään tutustumaan ylioppilaiden kirjallisiin harrastuksiin, mikä arvattavasti oli omiaan entisestäänkin lisäämään hänen ponnistelujaan suomalaisen kirjallisuuden kehittämiseksi. Muun nuorison joukosta Elisabet huomasi nopeasti Ahon kirjallisen lahjakkuuden. Nuoren Juhani Ahon persoona toi salonkiin myös hiukan jännittyneen ja latautuneen tunnelman. (Ks. Hämäläinen-Forslund 1999, 25.)

Järnefelteillä asui ylioppilaita alivuokralaisina, myös Juhani Aho Pekka-veljensä kanssa asui Järnefelteillä jonkin aikaa. Matti Kurikka, joka oli Järnefeltin poikien koulu- ja opiskelutoveri asui Järnefelteillä vuonna 1882. Hän kuului salonkilaisiin ja julkaisi myös tekstejä. Hän kirjoitti vuonna 1884 muun muassa näytelmän *Viimeinen ponnistus*. Sitä on pidetty ensimmäisenä suomalaisena näytelmänä, jossa on tolstoilaisia vaikutteita. Vuonna 1886 hän julkaisi novellikokoelman *Pilven hattaroita*. Hän oli innokas sosialististen aatteiden levittäjä. Hän lähti kokeilemaan aatteitaan ensin Australiaan ja myöhemmin Amerikkaan. (Kaukonen 1978, 35; ks. myös Kurikka 2012.)

Salongissa ei ainoastaan käsitelty kirjallisia aiheita ja kirjoittamista, siellä oli paljon muitakin keskustelunaiheita kuten kulttuuri, liberalismi, sosialismi, laki, kansa, tasa-arvo, naiskysymys, kristinusko, kirkko ja tietenkin kieli. Yhteiskunnallisia, ideologisia ja taiteellisia teemoja käsiteltiin vapaamielisessä hengessä, ja Elisabet, ”suuri filosofi”, kuten Ida Aalberg sanoi, valoi nuorisoon innostusta, toi esiin pietarilaisia aatteita ja pyrki pehmentämään vanhan idealismin ja luonnontieteellisen maailmankatsomuksen yhteentörmäystä. (Hämäläinen- Forslund 1999, 25.)

5.2. Salongin taidenäkemys

Yksi syy salongin perustamiseen Elisabetilla oli, että mahdollisuudet herätteitä ja virikkeitä antavaan keskusteluun olivat 1880-luvun Helsingissä rajoitetut. Hän halusi herätellä nuorisoa syvällisiin keskusteluihin. Perimmäisenä tavoitteenaan rouva Järnefelt piti nuorison taideaistin kehittämistä, koska sellainen hänen näkemyksensä mukaan suomalaiselta sivistykseltä korkeammassa mielessä puuttui kokonaan. (Järnefelt 1998, 430.) Arvid Järnefelt kertoo, että ”tästä saavat selityksensä hänen innokkaat keskustelunsa erittäinkin juuri umpisuomalaisen toveriemme kanssa taiteen tärkeydestä ja sen luonteesta”. (Järnefelt 1998, 430.) Tätä taideaistia Elisabet itse oli hionut sisimmässään nuoruudestaan saakka, koska Clodt von Jürgensburgit seurasivat oman aikansa venäläisiä virtauksia. (Kopponen 1975, 11).

Kopposen mukaan luonteenomainen piirre Venäjän henkiselle elämälle oli älymystön jakaantuminen kahteen leiriin: oksidentalisteihin (vapaamieliset länsimaalaisuuden kannattajat) ja slavofiileihin (vanhoilliset, jotka halusivat päästä lainatavarasta). 1850-luvulla näiden kahden

aatesuunnan välinen ristiriita alkoi kehittyä voimakkaasti, ja se kuvastuu myös kaikessa suuressa venäläisessä romanitaiteessa. Clodt von Jürgensburgit pyrkivät olemaan jonkinlaisia keskittien kulkijoita: kehityksen ehto oli avoin suhtautuminen eurooppalaisuuteen, mutta se ei saanut merkitä kansallisen identiteetin heikkenemistä. (Kopponen 1975, 11–12.)

Elisabet oli ottanut tavoitteekseen löytää ihmisiä, joille voisi välittää ”taideaistia”. Hän piti asiaa hyvin tärkeänä ja se oli vallannut hänen mielensä. Kun hän tutustui nuoreen ylioppilaspoikaan Juhani Ahoon, löysi hän tästä nuorukaisesta kaikupohjaa. Tämä innosti Elisabetia suuresti. Elisabetin ohjauksessa Juhani Aho omaksui Elisabet Järnefeltin taidekäsityksiä (Järnefelt 1998, 429–430.)

Arvid Järnefelt jatkaa: ”Elisabetista voi todella käyttää sitä sanaa, että hän löysi Jussin, löysi Suomesta suomalaisen henkilön, joka kokonaan sopeutui hänen henkeensä ja erittäinkin hänen taidekäsitykseensä, mikä oli *totuuden palvominen tunnemaailmassa*. (Järnefelt 1998, 430.) Tästä esimerkkinä Arvid Järnefelt viittaa Juhani Ahon novelliin *Siihen aikaan kun isä lampun osti*. Arvidin mukaan tämä novelli sisältää Elisabetin taidekäsityksen pääpiirteet: se oli omaa elämystä, se oli ”tosikertomus”, se pelastaa kokonaisen eletyn aikakauden ikiunhoon vaipumasta. (Järnefelt 1998, 430–431.) Juhani Niemi tuo esille, että kirjoittamisen kannalta olennaisempi käännekohta Ahon uralla oli joutuminen Järnefeltin taiteilijaveljesten ja heidän äitinsä vaikutuspiiriin. Niemen mukaan sekä kirjoittajana että ihmisenä Aho ikään kuin syntyi uudestaan tässä piirissä. (Niemi, 1986, 31.)

Omaan salonkiinsa Elisabet pyrki löytämään saman vapaan, välittömän tunnelman, kun mitä hänen lapsuudenkotinsa salongissa oli ollut. Järnefeltin koulun taideteoreettisen keskustelun teki poikkeuksellisen hedelmälliseksi Elisabetin venäläisen kirjallisuuden taideteorian tuntemus, eritoten Belinskin ja hänen seuraajiensa. Tämä tuntemus pohjautui myös hänen lapsuudenkodin salonkiin. (Kopponen 1975, 196.)

Jotta Elisabet Järnefeltin taiteen ajatusmaailmaan pääsee tarkemmin kiinni, tulee sitä hieman aukaista. Tämä on tärkeää senkin vuoksi, koska nämä ajatukset heijastelivat voimakkaasti Elisabetin salongin ja hänen opetuksiensa pohjalla.

5.3. Radikaalikritiikki

Sanna Turoman artikkelin *Suuret kertojat* mukaan 1840-luvulla venäläisessä kirjallisuudessa tapahtui käänne, josta realismin nousun on sittemmin nähty alkaneen. Runouden rinnalle kirjailijoiden ja yleisön suosioon nousi proosa, jonka aiheet, tapahtumat ja henkilöhahmot olivat sidoksissa yhteiskuntaoloihin ja yhteiskuntakeskusteluun ennennäkemättömän suoralla ja välittömällä tavalla. (Turoma 2011, 255.) 1850-luku merkitsi Venäjän realismin huippukauden alkua, ja sen ensimmäinen suursaavutus oli 1856 ilmestynyt Ivan Turgenevin *Rudin* (Kopponen 1975, 12).

Ivan Turgenev (1818–1883) oli venäläinen kirjailija ja runoilija, joka tunnetaan parhaiten kertomuksistaan *Metsämiehen muistelmat* sekä romaaneistaan *Isät ja pojat* ja *Aateliskoti*. Turgenev asui 1850-luvulta lähtien enimmäkseen Ranskassa, jonne hän muutti rakastamansa naisen perässä. Samalla hän levitti venäläisen realismin vaikutteita Länsi-Euroopassa. (Turgenev 2012.) Kopponen nostattaa esille mielenkiintoisen seikan kriitikoista: Pjotr Kropotkin (1842–1921), joka oli venäläinen ruhtinas, anarkisti ja maanviljelijä, asettaa radikaalikriitikot vaikuttavuuden merkittävytydessään kirjailijoiden edelle: he määräsivät älyllisen nuorison ajattelutavan (Kopponen 1975, 12). Radikaalikritiikin luoteeseen kuului kirjallisuuden yhteiskunnallis-poliittisen sisällön korostaminen puhtaasti kirjallis-esteettisten asioiden kustannuksella (Esim. Kropotkin 1906, 335–336; Vrt. myös Hingley 1975, 44).

Vissarion Grigorjevitš Belinski (1811–1848) oli myös venäläinen, erittäin tunnettu kriitikko ja kirjallisuudenarvostelija. Hän oli myös toimittaja ja filosofi, uudistusmielinen demokratian kannattaja. Belinski opiskeli Moskovan yliopistossa, mutta hänet erotettiin sieltä vuonna 1832 poliittisen aktivismin takia. Hän julkaisi artikkeleita muun muassa Mihail Lermontovista, Aleksandr Puškinista, Ivan Turgenevistä ja Nikolai Gogolista. Hän sai vaikutteita Länsi-Euroopan idealistisilta filosofeilta, erityisesti G. W. F. Hegeliltä. (Belinski 2012.) Rungas aikakauslehdistö mahdollisti kriitikkojen laaja-alaisen vaikutuksen. Kropotkin nimesi Belinskin venäläisten suureksi opettajaksi ja kasvattajaksi, ja 1850-luvun johtava kriitikko Dobroljubov vakuutti, että Belinski tulee aina säilymään venäläisen kirjallisuuden ylpeytenä, kunniana ja kaunistuksena. (Kopponen 1975, 12.)

Omana aikanaan ”raivoisa Vissorion” (Belinski) oli nuoren älymystön ehdoton auktoriteetti ja johtaja. Esimerkiksi Turgenjev, jonka suhdetta Belinskiin on luonnehdittu isä-poika-suhteeksi, koki todellisen heräämisen tämän *Teleskop*-lehden artikkeleista, ja myös Fjodor Dostojevski on tunnustanut velkansa hänelle. Belinskin kirjallista makua pidettiin erittäin hyvänä. Belinski havaitsi oitis esimerkiksi Dostojevskin ja Turgenjevin lahjakkuuden (Kopponen 1975, 13). Turoma mukaan Belinski näki aikakautensa kirjallisina lahjakkuuksina ne, jotka ”käsittelevät elämää ja todellisuutta niiden totuudenmukaisessa valossa”, toisin kuin romantikot (Turoma 2011, 265). Otaksuttavasti Elisabet Järnefelt halusi, että Aho kirjailijana täyttäisi Belinskin näkemyksen. Ajatteliko Elisabet peräti, että Juhani Aho olisi Suomen ”gogol”, sillä Belinskillle oman aikansa eli ”nyky-Venäjän ensimmäinen kirjailija” oli Nikolai Gogol. Belinski asetti myös Mihail Lermontovin romaanin *Aikamme sankarin* venäläisen kirjallisuuden kirkkaimpien saavutusten joukkoon. (Ks. Turoma 2011, 265–266.) Arvid Järnefeltin *Vanhempien romaanissa* Elisabet Järnefelt toteaa, että Belinski ”kiihotti ja auttoi yleisöä kukoistavaan taidenäkemykseen” (Järnefelt 1928, 111).

Ennen kuolemaansa Belinski ehti nähdä kaavailemansa realistisen koulukunnan (”luonnollinen koulu”) synnyn. Belinski oli oksidentalisti, mutta silti venäläisen todellisuuden kuvaaminen oli hänelle kaikki kaikessa ja hän pitkin kirjallisuutta kansallishengen heijastajana. Belinskin elämän suuria suuntaviittoja oli taistelu paremman venäläisen todellisuuden puolesta ja tämän hän katsoi myös kirjallisuuden tehtäväksi. (Kopponen 1975, 13.) Turoma pitää Belinskin ansioina, että tämä kriitikkona ja esseistinä ehti tuoda esille huomattavan määrän kirjailijoita, joista tuli seuraavien vuosikymmenien johtavia nimiä (Ks. Turoma 2011, 265).

5.4. Radikaali suomalaisuusliike KPT ja salonki

Taideaistin välittäminen ei ollut Elisabetin ainoa kiinnostuksen kohde. Salongissaan hän tutustui poikansa Arvidin kautta radikaalin suomalaisuusliikkeen KPT:n ajatuksiin. KPT oli ”seura periaatteellisia keskusteluja varten” siitä, ”mitenkä suomalaisuuden asiaa on likinnä ylioppilaskunnassa, vaan myöskin yhteiskunnassa ajettava”. (Hämäläisosakunnan pöytäkirja 13.3.1882; Rytkönen 1940, 43.)

KPT oli muodostunut, kun ajan mittaan fennomaaniylioppilaat jakaantuivat kahteen ryhmään: maltillisiin, ns. moderaatteihin ja radikaaleihin. Julkinen ryhmittäminen tapahtui marraskuussa 1880, jolloin Lauri Kivekäs kannattajineen perusti KPT-nimisen seuran. (Kopponen 1975, 58.) Kivekäs oli alkuperäiseltä nimeltään Gösta Stenbäck. Hän valmistui ylioppilaaksi vuonna 1871. Kivekäs on ns. takinkääntäjä: kiivaasta ruotsinkielen käyttäjästä ja suomen kielen halveksijasta tuli päinvastaiseen suuntaan kääntynyt intoilija, joka tahtoi ulkonaisestikin osoittaa mielipiteissään tapahtuneen muutoksen. Uuden nimen ottaminen oli osa tätä prosessia. (Lagus 1924, 100.)

Lagus kertoo muistelmissaan tehneensä havainnon, että kun joku henkilö tekee täyden käännöksen, luopuu entisestä valtiollisesta suunnastaan ja liittyy vastakkaiseen, niin hän suurella kiivaudella toimii sen asian puolesta, jota hän ennen on vastustanut, ikään kuin peläten, että joku saattaisi epäillä hänen vilpittömyyttään. (Lagus 1924, 100.)

Juhani Niemi tuo esille, että syksy 1880 oli ylioppilaspoliittisesti elävää aikaa. Helsingissä, suomalaisuusaate nosti päätään. Tämä suomalaisuusradikalismi veti Juhani Ahoa puoleensa, samoin kuin muitakin Kuopion lyseosta ylioppilaaksi valmistuneita. Tenttikirjat eivät hänen käsissään kuluneet. Mieluummin hän luki sanomalehtiä tai ”mitä vain käsiinsä sai”; Ibsenin näytelmiä tai Björnsönin romaaneja. Omaa kirjoitteluaan Aho suuntasi ennen kaikkea osakuntalehteen, käsikirjoitettuun *Savo-Karjalaan*. Sen palstoilla hän julkaisi lukuvuoden 1880–81 aikana runoja ja proosaharjoitelmiaan, kirjoittipa poleemistakin tekstiä. (Niemi 1985, 31.)

Aho oli myös aktiivisesti mukana KPT:n toiminnassa. Ahon kirjeestä Walter Lampenille 11.11.1880, jossa puhutaan KPT:n syntyhistoriasta käy selvästi ilmi, että hän oli alusta asti aktiivisesti KPT:ssä mukana, polkemassa jo ensi tahteja.

Näin hän kirjoittaa Walter Lampenille marraskuussa 1880 KPT:n syntyhistoriasta:

”On myös toinen merkillinen asia ja riidan aine täällä: tuo yliopp.huoneen juhla. Kaikki todelliset fennit olisivat tahtoneet sen kokonaan suomalaiseksi, mutta nuo D:n moderatit (Waller, Porkat, Melat, Hynénit, Warenit y.m.) äänestivät ruotsalaista puhetta naisille. Tästä kuin myös tuosta D:n jutusta, jossa moderatit ovat olleet D:n puolella, suuttuneina päätimme perustaa kaikkien punaisten toverien seuran, joka panee *koko programman toimeen* horjumatta milloinkaan oikealta tietä. Seura

ottaa nimekseen K.P.T. (kovat konsonantit) ja siihen kuuluu radikaalisimmat fennot. Olimme valmistamassa viime pyhä iltana sääntöjä siihen Kivekkään luona ja ensi sunnuntaina kokoonnumme Seurahuoneelle. Nuija on noiden paska-moderatien laitumena nykyään. Aijomme mekin käydä siellä vielä, kun sattuu tärkeitä asioita....Tosin olemme vielä pieni joukko, mutta peljättävä ja pian kasvava. Konsistorin jäsenet, siis herrat pfor. y.m. kuuluvat jo katsovat meitä kauhistuksen pelolla. Me, joilla ei ole kuin yksi äidinkieli ja yksi isänmaa, tahdomme käyttää voittoa hyväksemme ja pyrkiä eteenpäin: yksikielisyyteen...Niin täällä telmetään, taistellaan kuin olisi henki kysymyksessä. Ensi lukukausi lienee yhdenlainen.” (Juhani Ahon kirje Walter Lampenille marraskuussa 1880. JAKKT, 66–67.)

”Nuijalaiset ja kiivastelijat”

Aikalainen F. H. G. Lagus, joka opiskeli kielitaistelun aikaan yliopistossa, kirjoitti taistelusta kirjaansa *Muistelmia ja kuvauksia kielitaistelun ajalta*. Lagus vierittää Lauri Kivekkään syyksi sen, että suomenmielinen osa ylioppilaskunnasta hajaantui kahteen ryhmään, maltillisiin nuijalaisiin ja kiivastelijoihin, joiden etupäässä olivat Kivekäs, Jonas Castrén ja monet muut. Kivekkään usein uudistettu vaatimus: ”koko programmi toimeen”, lyhennettynä K.P.T., aiheutti väittelyjä ja erimielisyyksiä, kunnes ryhmien välille syntyi selvä pesäero. (Lagus 1924, 105.)

Lagus ei itse nähnyt asiaa hyvänä, hän kuitenkin puoltaa K.P.T:tä siinä, että ”ilman kiivastelijoita jonkun uuden aatteen kannattajat saavutettuaan jonkin verran menestystä, usein veltostuvat sekä vaatimuksissaan että työssään. Siltä näkökannalta katsottuna voidaan pitää K.P.T. – yhdistystä tarpeellisena, suomalaista puoluetta hereillä pitävänä, meluavana ryhmänä”. (Lagus 1924, 105.)

K.P.T:läiset eivät kuitenkaan osanneet viedä asiaan eteenpäin taiten – ehkä suurimpana ”syntipukkina” tässä toimi intomielinen Kivekäs. Niinpä Laguksen mukaan seuran jäsenet menivät liiallisuuksiin, jotka eivät ole puolusteltavissa. Kun senaattori Snellman 12.5.1881 täytti 75 vuotta, suomalainen puolue Helsingissä kunnioitti häntä niin juhlallisesti kuin taisi. Ylioppilaskunnan enemmistö toimeenpani hänen kunniaksensa juhlan ylioppilastalossa. Tilaisuutta varten ylioppilaskunta teetti uuden rintakuvan Snellmannista, kolme kertaa luonnollista kokoa suuremman, ja ylioppilaskunnan nimessä julkaistiin albumi Snellmanin kunniaksi. (Lagus 1924, 105–106.)

Lauri Kivekäs oli albumi-toimikunnassa toimeliaimpia jäseniä. Hän oli hankkinut Snellmanin valokuvan, antanut monistaa sen kivipainossa ja Snellmanin kuva oli sijoitettu ensimmäiselle sivulle alkulehden edelle. Mutta Kivekäs oli juoni, kansilehden yläsyrjään hän painatti huomattavalle paikalle isoilla kirjaimilla K.P.T. Näytti siltä, että Kivekkään ryhmä olisi painattanut koko albumin, vaikka niin ei suinkaan ollut. Suurin osa albumin sisällyksestä oli Suomalaisen Nuijan miesten kirjoituksia. Nuo kolme kirjainta, jotka prameilivat etusivulla, suututti nuijalaisia katkerasti. (Lagus 1924, 106.)

Kun sitten ylioppilaskunnan nimessä ja kustannuksella painettu albumi ilmoitettiin *Uudessa Suomettaressa* painosta ilmestyneeksi ja että sitä voi hankkia, tiedusteli joku ostaja mitä kirjaimet K.P.T. kirjan kannessa merkitsevät ja mitä varten ne oli painettu. *Uuden Suomettaren* toimitus ei yksinkertaisesta kehdannut kertoa miten kirjaimet kanteen olivat joutuneet ja mitä ne merkitsivät, vaan kertoi ”ettei sekään asiaa varmaan tietänyt, mutta luuli, että kirjaimet merkitsevät: Kahdestoista Päivä Toukokuuta, se oli näet Snellmanin nimipäivä. (Lagus 1924, 107.)

Juhani Aho ja Arvid Järnefelt olivat varmasti asiasta tietoisia, koska Ahosta voi sanoa, että hän vaikutti KPT:n etunenässä unohtamatta Arvid Järnefeltiä. (Kopponen 1975, 62.) Savo-karjalaisen osakunnan pöytäkirjat ja käsinkirjoitettu lehti sekä eräät aikalaisten muistelmat osoittavatkin, että Juhani Aho ja Arvid Järnefelt olivat osakuntansa huomattavimmat radikaalit. Ensimmäinen lukuvuosi meni kummaltakin yksinomaan ylioppilaspolitiikassa. (Kopponen 1975, 77.)

Päämäärän, johon Kivekäs pyrki ja tahtoi muitakin johtaa, hän määritteli sanoilla Koko Programmi Toimeen. Hänen toivonsa oli saada suomen kieli ja suomalaisuus niin täydellisesti valtaan, ettei ruotsalaisuudesta jäisi jälkeäkään tässä maassa – näin ainakin Laguksen mukaan. Ja keinot, millä tämä saavutettaisiin, saisivat olla jyrkät ja vaikka väkivaltaisetkin. Lagus toteaa tosin, että ”itse hän (Kivekäs) ei väkivaltaa saarnannut, vaikka hän usein olikin häikäilemätön, mutta hänen lippuansa seuraavat miehet eivät peittäneet aikeitansa eikä keinoja”. (Lagus 1924, 105.)

KPT:stä käytettiin myös muita nimiä kuin Koko Programmi Toimeen. Kirjainyhdistelmän merkityksen hakemisessa ei arkailtu: Kansan Pyhä Tahto, kiihkosuomalainen ylioppilasyhdistys, ”se suuri käsky”, se tähti pimeydessä” antoivat KPT:lle voimakkaan kaiun. (Hämäläinen-Forslund 1999, 23.) Nimistä tulee mieleen jopa uskonnollinen, fanaattinen ääriliike ja ääriliikkeeksi se oli

tarkoitettukin. Järnefelteistä Arvid syöksyi oikopäätä mukaan 1880-luvun kielitaisteluun. Elisabetkin innostui K.P.T:stä niin paljon, että hänestä tuli ”yksi heistä” ja hän ”taisteli” moderaatteja vastaan. (Järnefelt, 1998, 413.)

Tällä aatteellaan Elisabet taisteli myös miestänsä Aleksanderia vastaan. K. P. T:läinen radikaalisuus edusti miltei kaikkea sitä mitä Aleksander Järnefelt ei muiden aateveljiensä kanssa halunnut edistää. He eivät halunneet tasapäistystä ja pudottaa luokkaeroaitoja välistä. Tasapäistymisen oli heille jo ajatuksenakin kauhistuttava. Yhdistävänä tekijänä ainoastaan oli suomalaisuuden ja suomen kielen eteenpäin vieminen, taistelu ruotsalaista yläluokkaa vastaan ja kansan aseman parantaminen. (Kopponen 1975, 68.)

Suomen kieli oli KPT:llä puheissa ja kirjoituksissa etualalla, mutta se ei ollut seuran perimmäinen arvo, vaan ”kansanvaltaisuus”. Se merkitsi teoriassa ”kansan pyhän tahdon jumaloimista” ja käytännössä sivistyneistön ja kansan solidaarisuuden vaatimusta: ”sivistyneistön oli lähestyminen sivistymättömiä, herrojen piti muuttua talonpoikien veljiksi”. (Kopponen 1975, 67.) Ja tähän sai yläluokkalaiset vanhan ajan fennomaanit vapisemaan järkytyksestä.

Julkunen tuo esille omassa tutkimuksessaan *Pikkukaupungin parempi väki* että KPT:n on tulkittu tarkoittavan myös ”kaikki punaiset toverit” (Julkunen 2000 20.) Vastustajilla oli nimiyhdistelmästä omat mietteensä: Kivekkään parhaat tappelijat, kaikki pojat tappeluun. (Kopponen 1975, 65.)

Innokkaimmat ja uskollisimmat kannattajat Kivekkäällä oli hänen oman osakuntansa pohjolaisten keskuudessa, jotka ummistivat silmänsä hänen virheilleen ja tulisella innolla seurasivat hänen impulsiivisia, eteenpäin hyökkäviä hankkeitaan. (Lagus 1924, 104.) Myös Castrén taisteli Kivekkään rinnalla. Hän oli Ahojen ja Järnefeltien Helsingin vuosina ylioppilaspolitiikan johtomiehiä, radikaalifennomaani. Hän oli myös Elisabetin ylioppilassalongin jäsen. (Kaukonen 1978, 124.) Elisabetilla oli Castrénista huono kuva. Hän piti jostakin syystä Jonas Casténia juonittelijana, joka nuorempien avulla ajoi omaa etuaan ja valtiollista uraansa. (Kaukonen 1978, 134.)

Mikä mielenkiintoista, oliko K. P. T:ssä nähtävillä jotakin samaa kuin myös venäläisten ylioppilaiden liikehinnässä? Venäläiset opiskelijat olivat olleet jo vuosikymmeniä jyrkän

vallankumouksellisia. Poikien ”punaisuudessa” oli Elisabetille jotakin nuoruudesta ja Pietarista tuttua eikä hänellä ollut mitään tätä aatetta vastaan. On oletettu, että nimenomaan Elisabet Järnefelt radikalisoi ylioppilaita. (Hämäläinen-Forslund 1999, 24–25.)

Jos näin todella oli, Elisabetia voidaan pitää radikaaliliikkeen yhtenä kokoavana voimana ja hänen salonkiaan tämän ääriliikkeen yhtenä kokoontumispaikkana. Salonki oli poliittisesti hyvin tulenarka ja latautunut. Tämä näköala antaa uudenlaista näkökulmaa Elisabetin persoonaan. Kaukonen tuo esille, että salongin kirjallinen tavoite liittyi kiinteästi poliittisiin pyrkimyksiin: Suomelle pyrittiin saamaan vahva kansallinen kirjallisuus. (Kaukonen 1978, 6.) Eli salongin kirjoittamisen tähtäävät harjoitukset olivat yhtä myös KPT:n tavoitteellisuuden kanssa: suomen kieli ja kansanvaltaistaminen.

5.5. Kurkistus salonkien historiaan

5.5.1. Salonkiperinne

Salonkien historiografia on yleisesti ottaen kaukana yksiselitteisestä. Salonkeja ovat tutkineet vaihtelevassa määrin feministiset, marxilaiset, ja kulttuuri- sosiaali- ja älymystöhistorioitsijat. Kaikki nämä keskittyvät salonkien eri puoliin, ja ovat täten muunnelleet käsityksiä Ranskan historiasta ja valistusajasta ylipäänsä. Tärkeimmät historiografiset keskustelut keskittyvät salonkien ja julkisen tilan suhteeseen sekä salonkien naisten rooliin. (Salon 2011.)

Mistä salonkiperinne on sitten lähtenyt liikkeelle? Goodman tuo esille, että salonkien purkaminen historian eri aikakausiin on vaikeata niitä ympäröivien historiankirjoituksen kiistojen vuoksi. Useimmat tutkimukset ulottuvat 1600-luvun alusta 1700-luvun loppuun. Goodman on tyypillinen päättäessään tutkimuksensa Ranskan vallankumoukseen, josta hän kirjoittaa: ”kirjallinen julkinen tila muuttui yleiseksi politiikaksi”. (Goodman 1994, 280.) Steven Kale on melko yksin yrityksessään laajentaa salonkien aikakautta vuoden 1848 vallankumouksen loppuun (Kale 2004, 9). Kale kirjoittaa: ”Kokonainen sosiaalisten sopimusten ja asenteiden maailma kannatteli ranskalaisten salonkien olemassaoloa: joutilas aristokratia, kunnianhimoinen keskiluokka, toimelias

älyllinen elämä, suurkaupunkien yhteiskunnallinen tiivistyminen, sosiaaliset muutokset ja eräänlainen yläluokkainen feminismi. Tämä maailma ei kadonnut vuonna 1789.” (Kale 2004, 9.)

Vuoden 1870 ranskalais-preussilaisen sodan jälkeen Ranskan aatelisto vetäytyi julkisuudesta. Kuitenkin prinsessa Mathilde piti salonkia tiloissaan rue de Courcellesilla, myöhemmin rue Berrillakka. 1800-luvun puolestavälistä 1930-luvulle seurapiirirouvan oli pidettävä iltapäivävastaanottoa viikon tai kahden välein salongissaan. Tilaisuuksista ilmoitettiin *Le Bottin Mondain* -julkaisussa. Vierailija antoi käyntikorttinsa lakeijalle tai hovimestarille ja hänet päästettiin sisään tai sitten ei. Vain etukäteen kutsutut henkilöt voivat saapua salonkiin. (Salon 2011.)

Salonkiperinne levisi Euroopassa muuallekin. Salongeissa syntyi merkittäviä kontakteja ja yhteyksiä, joilla oli hyvin kauaskantoisia seurauksia. Venäjän tsaarin lähipiirissä suosittiin ja ihailtiin länsimaalaisia ja tästä syystä valtakunnankansleri Matvejev avasi ovia länsimaiselle kulttuurille. Matjevin salongissa Aleksei, joka oli tsaari Mikael Romanovin poika, tapasi toisen puolisonsa, Natalian, Matvejevin tyttären. Heidän liitostaan syntyi 1672 poika, joka sai nimen Pietari – ja myöhemmin lisänimen Suuri. Hänestä tuli Venäjän tsaari 1689. Pietari, joka oli suuri paitsi kooltaan myös teoiltaan, pyrki länsimaistamaan Venäjää ja murtamaan Venäjän eristyksen. (Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö 2012.) Salongeissa solmittiin uusia ihmissuhteita sekä ihmissuhdeverkostoja. Salongeissa luettiin mielellään myös eroottisvivahteista kirjallisuutta. Tästä esimerkkinä venäläisen Ippolit Bogdanovižin *Duženka*. Tämän runomuotoisen kertomuksen eroottisvävyinen keveys ja leikillisuus teki siitä salonkien kestosuosikin, ja sen suosio jatkui vielä pitkälle 1800-luvun puolelle. (Turoma 2011, 144–145.)

Jos kurkistaa hieman pidemmälle, aivan salonkien alkumetreille, niin on totta, että salongit yhdistetään usein Ranskaan ja Ranskan hoviin ja että salongit nimenomaan kukoistivat siellä 1600- ja 1700-luvuilla, mutta varsinaisesti salonki keksittiin 1500-luvun Italiassa. Tällöin eräät piirit kokoontuivat pienemmissä hoveissa, jotka muistuttivat salonkeja, usein kauniiden ja sivistyneiden emäntien, kuten Isabella d'Esten ja Elisabetta Gonzagan sähköistävällä johdolla. Sana ”salon” esiintyi ranskan kielessä ensi kerran vuonna 1664. Salonki oli merkittävä ajatustenvaihtopaikka. Kirjallisiin kokoontumisiin usein viitattiin sen huoneen nimellä, missä ne pidettiin. (Dandrey 1996, 1149.)

Ennen 1600-luvun loppua salonkitapaamiset saattoivat olla hyvinkin intiimejä. Nimittäin ne tapahtuivat usein salonkimadamen makuuhuoneessa, syystä että sitä pidettiin yksityisempänä kuin olohuonetta. Salonkirouva lojui vuoteessaan ja sen ympärillä hän otti vastaan lähiystäviään, jotka istuivat tuoleissa rouvan ympärillä. (Aronson 1988.) Tämä saattoi herättää läsnäolijoissa, varsinkin miehissä myös muunkinlaisia, kuin pelkästään ystävyyden ajatuksia, koska vuoteella lojuva salonginpitäjä oli pääsääntöisesti nainen. Salongit eivät ole historian saatossa olleet aivan pelkkiä ajatuksenvaihtopaikkoja. Niissä on näytelty useampikin romanssi. Salonkirouvien miehet saattoivat olla pitkiäkin aikoja poissa kotoaan, kuten sotimassa tai pitkillä työmatkoilla. Puolisot olivat saattaneet ajautua myös kauaksi toisistaan ja romantiikan nälkäiset, miehensä unohtamat rouvat hakivat lohtua muualta ja madamen vuoteeseen saattoi pyrkiä taidemaalari, runoilija tai kirjailija lemmenseuralaiseksi.

Salonkiperinteestä, jossa salonkirouva piti vastaanottoa vuoteesta käsin, muodostui sana ruelle, joka tarkoittaa tilaa vuoteen ja seinän välissä. Ja sitä käytettiin kuvaamaan älyllisiä ja kirjallisia piirejä, jotka muodostuivat naisten ympärille 1600-luvun alkupuoliskolla. Ranskan ensimmäinen nimeltä mainittu salonki oli Hôtel de Rambouillet, lähellä Louvren palatsia Pariisissa, sen emäntä, roomalaissyntyinen Catherine de Vivonne, Rambouilletin markiisitar (1588–1665) johti sitä vuodesta 1607 kuolemaansa saakka. (Kale 2004, 2; Lenotre 1984, 20–21.)

Markiisitar vakiinnutti salongin käyttäytymissäännöt, jotka muistuttivat Italian aateliston aiempia käyttäytymissääntöjä. Salonki kehitti hyvin säädellyn käytännön, joka heijasti yleistä valistunutta mielipidettä ja rohkaisti vaihtamaan uusia aatteita ja ajatuksia keskenään. 1700-luvun puoleenväliin mennessä salongista oli tullut ranskalaisen yhteiskunnan instituutio, joka toimi älymystön keskeisenä tiedotuskanavana. (Bodek, 1976, 186.)

Ranskan salongeissa aateli ja siihen yhtynyt suurporvaristo kohtasivat ”älymystön” ikään kuin tasavertaiselta pohjalta. Kansanmies d’Alembert ei ollut poikkeus: keskusteluihin niin aatelisten kuin porvarillistenkin maailmannaisten salongeissa, osallistui yhtä lailla ruhtinaiden ja kreivien kuin kelloseppien ja kauppiaiden poikia. (Habermans 2004, 66.)

Lähes jokainen 1700-luvun suurista kirjailijoista lienee tuonut olennaiset ajatuksensa ensinnä keskusteluun joko esitelmissä akatemialle tai – ennen muuta – salongeissa. Salongilla oli tavallaan ensipainosmonopoli; uuden opuksen, jopa musiikkikappaleen oli oikeutettava itsensä ensiksi tälle areenalle. (Habermans 2004, 66.)

5.5.2. Salonki ja julkinen tila

Salonkien viimeaikaista historiantutkimusta on hallinnut Jürgen Habermasin teos *The Structural Transformation of the Public Sphere*, jossa hän väittää, että salongeilla oli suuri historiallinen merkitys. (Habermas 1989.) Keskustelun ja ajatustenvaihdon näyttämöt, kuten salongit ja Englannin kahvilat, olivat keskeisiä siinä mitä Habermas sanoo julkisen tilan muodostumiseksi, ja joka syntyi hovimaailman kulttuuripoliittiseksi vastakohtaksi. (Habermas 1989, 30.) Kun salonkien tutkimus keskittyi aiemmin naiseen, on uusin tutkimus saanut vaikutteita Habermasin teoriasta. (Landes 1988; Goodman 1994.)

Voimakkain salonkien puolustus osana julkista tilaa tulee Dena Goodmanin kirjasta *The Republic of Letters*, jonka mukaan julkinen tila rakentui salongeista, lehdistöstä ja muista kanssakäymisen muodoista. (Goodman 1994, 14.) Goodmanin kirja myös korostaa salonkien merkitystä osana Ranskan historiaa ja valistusta kokonaisuudessaan ja on hallinnut alan historiantutkimusta vuodesta 1994. (Kale 2004, 238.)

Puolestaan julkista henkilöä kuvaamaan Habermas tuo esille seuraavan kuvan: ”Esittämällä arvovaltaa aatelismies osoittaa, että hänellä on sitä; hän näyttää sen, hän ruumiillistaa sen sivistyneessä persoonallisuudessaan, joten ´hän on julkinen henkilö´, ja kuta hiotumpia hänen liikkeensä, kuta helehtävämpi hänen äänensä, kuta hillitympi ja tahdikkaampi hänen koko olemuksensa, sitä täydellisempi hän on... ja kaikki muu, mitä hänessä on, kyvyt, lahjat, rikkaus, kaikki näyttävän olevan vain kaupanpäälliseksi.” (Habermas 2004, 36.)

5.5.3. Salonkien ajoitus, sisältö ja muoto

Salongin sisältö ja muoto riippuu jossakin määrin salongin luonteesta ja sen historiallisesta merkityksestä. Salonkeja käsittelevä nykykirjallisuus korostaa ihanteellisesti kohteliaisuutta, sivistyneisyyttä ja kunniallisuutta, mutta on kyseenalaista, eletteinkö salongeissa näiden käsitteiden mukaan. Vanhemmat tekstit taipuvat esittämään ihanteellisen kuvan salongista, missä järkevä keskustelu on etusijalla ja missä vallitsee tasa-arvoinen kohtelias puhe. (Huddleston 1928.) Nykyään tätä kuitenkin pidetään riittämättömänä käsityksenä salongista (Kale 2004, 5). Dena Goodman väittää, että pikemminkin kuin joutilaita sivistyskouluja, salongit olivat filosofisen yhteisön ytimessä ja siten keskeisinä valistusaatteiden synnyssä (Goodman 1989, 330). Lyhyesti Goodmanin mukaan 1600- ja 1700-luku näkivät akateemisten valistussalongien synnyn, jotka poikkesivat yläluokan sivistyskouluista. Goodmanin mukaan kohteliaisuus oli akateemisessa keskustelussa toissijaista (Goodman 1989, 329–331).

Aikakautta, jota salongit hallitsivat, on pidetty ”keskustelujen aikana” (Craveri 2005). Salonkien keskustelujen aiheet – mistä sai ja mistä ei saanut kohteliaasti puhua – ovat siis olennaisia, kun määrittellään salongin muotoa. Salonkien emäntien oletettiin ihannetapauksessa johtavan ja säätelevän keskustelua. Historioitsijoiden joukossa ei ole yhtenäistä mielipidettä siitä, mikä oli sopivaa ja mikä sopimatonta keskustelua. Marcel Proust väitti, että politiikkaa vältettiin hyvin tarkkaan. Toiset väittivät, että juuri muusta kuin ”hallituksesta” ei keskusteltu. (Kale 2004, 5.) (Tällä Kale tarkoittanee päivän politiikkaa.) Kalen sinällään hyvin lyhyt lausahdus pitää syviä merkityksiä sisälleen ja vie suoraan ytimeen. Se merkitsee vapaasti tulkittuna, että salongeissa käytiin runsasta mielipiteenvaihtoa politiikan sävystä, poliittisista henkilöistä, valtakunnan suunnasta. Salongit olivat erinomaisia ”tiedonvälityspaikkoja”. Keskustelun aiheet liikkuivat myös juonitteluissa, joka oli tyypillistä sen ajan politiikalle. Ranskan hovi tarjosi tähän asiaan laajan kurkistuspinnan. Hovien juonittelut eivät olleet tuntemattomia kenellekään. Kuninkaan suosio tai epäsuosio määräsi monen henkilön poliittisen uran.

Erimielisyydet salonkien keskustelujen sisällöstä osittain selittävät, miksi salongin ja julkisen tilan suhteesta kiistellään niin paljon. Jos salongissa ei hyväksytty oppositiopolitiikka, on kyseenalaista, voidaanko salongit katsoa julkiseksi tilaksi? Tämä on mielenkiintoinen kysymys, ja kysymys vie myös suoraan Elisabet Järnefeltin salongin tiiviiseen tunnelmaan. Oppositiolaiset eli ruotsinmieliset

saivat sieltä pikaisen lähdön. Jos jollakin oli sen suuntaisia ajatuksia, ymmärsi hän visusti pitää suunsa kiinni. Myöskään poliittisen KPT:n kanssa ei tullut asettua poikkiteloin. Tämä poliittinen latautuneisuus oli hyvin tunnusomaista Elisabet Järnefeltin salongille Helsingin aikana. (Kopponen 1975, 4.) Salongin myöhäisemmässä vaiheessa se laantui. Tosin Elisabet Järnefelt ei kuuluttanut politiikkaansa pitkin Helsingin katuja, joten hänen oppositionsa mieheensä nähden ei Helsingissä aiheuttanut suurta hallaa Aleksander Järnefeltin uralle (Kopponen 1975, 4.)

5.5.4. Naisen rooli salonkiperinteessä

Historioitsijat ovat perinteisesti keskittyneet salonkien naisten rooleihin (Pekacz 1999, 1). 1800- ja 1900-lukujen tutkimuksille oli tyypillistä, että ne perehtyivät usein salonkien skandaaleihin ja pikkusieluisiin riitoihin (Tallentyre 1926; Kavanagh 1893). Toiset ajan teokset suhtautuvat naisiin myönteisemmin (Goncourt 1862). Jolanda T. Pekacz'in mukaan naisten johtavan aseman käsittely jätettiin usein harrastelijoiden haltuun, kun taas miehet tutkivat valistuksen miespainotteisuutta (Pekacz 1999, 2).

Historioitsijat panivat merkille yksittäisiä salonkiemäntiä, loivat suurnaismyytin, joka rinnastui vanhoilliseen, miesvaltaiseen historiankirjoitukseen, jota edusti Herbert Butterfield. Vielä vuonna 1970 julkaistiin yksittäisiä henkilöitä koskevia teoksia, joissa ei käsitelty salonkiemäntien ainutlaatuista vaikutusta (Latour 1970). Heidän oleellinen merkityksensä sai huomiota vasta 1900-luvun lopun naistutkimuksen myötä (Lougee 1999, 3-7). Carolyn Lougeen mukaan salonkiemäntien näkyvä asema todistaa, että he näyttelivät myönteistä julkista roolia ranskalaisessa yhteiskunnassa (Lougee 1999, 3, 7).

Valistusta käsittelevien tekstien mukaan naisilla ei ollut juurikaan merkitystä, vaikka heillä salongeissa oli johtava asema (Roche 1998, 443-8). Goodmanin *The Republic of Letters* herätti keskustelun naisista ja valistuksesta (Goodman 1994, 1-11). Goodman: salonkiemännät eivät olleet yhteiskunnallisia kiipijöitä vaan älykkäitä ja itseoppineita naisia, jotka omaksuivat valistusaatteen ja levittivät sitä kirjallisuuden tasavallassa, käyttivät sitä muodostaakseen sen omien älyllisten ja kasvatuksellisten tarpeittensa mukaiseksi (Goodman 1994, 76). Jotkut tutkijat epäilevät Goodmania

liian vähien lähteiden käytöstä (Pekacz 1999, 2). Äskeisen tutkimuksen mukaan naiset enemmän mahdollistivat kuin loivat uusien ajatusten etenemistä (Pekacz 1999, 6-14).

Goodmanin ajatukset vievät mielestäni lähelle Elisabet Järnefeltin salonkia. Näen Elisabetissa samaa kuin Ranskan valistusajan salonkimadamissa. Elisabet Järnefelt oli älykäs nainen. Hän oli omaksunut oman ”valistusaatteensa” ja hän levitti sitä Suomessa omien älyllisten ja kasvatuksellisten tarpeiden mukaisesti. Elisabet Järnefelt sekä mahdollisti että loi uusien ajatusten etenemistä. Näitä olivat hänen KPT:läisyytensä, vahva politisoiminen sekä hänen näkynsä Suomesta, tasavaltalaisuudesta, Suomen omasta kansalliskirjallisuudesta. Juuri hänen oman näköisestään, joka lähti hänen omasta sisäisestä taidenäkemyksestään, joka sinällään oli jo olemassa. Hän ei luonut sitä itse.

5.6. Lapsuuden kodin salonki

Mikä oli aikoinaan antanut kimmoketta Elisabetin taidenäkemykselle? Siihen tarjoaa vastausta hänen lapsuutensa ja nuoruutensa Venäjä ja hänen pietarilaisen lapsuudenkotinsa ja salonki, jota Elisabetin veli Mihail (Misha) Clodt von Jürgensburg oli heidän kodissaan pitänyt. Misha oli salongin ”johtava sielu”. (Kopponen 1975, 11.) Tämä 1850-luvun salonki, taiteilijoiden, nuorten radikaalien ja upseerioppilaiden kohtausta paikka toimi monella tavalla Elisabetin salongin esikuvana (Hämäläinen-Forslund 1999, 24).

Jo nuoruudesta Elisabet sai kokea ja imeä itseensä lapsuudenkotinsa salongin kulttuuri-ilmapiiriä ja tutustua samalla uusiin aatteisiin ja taidevirtauksiin (Kaukonen 1978, 2). *Vanhempieni romaanissa* näitä kokoontumisia kuvataan seuraavasti:

”Jo varhaisista ajoista kaikki nämä nuorukaiset tottuivat pitämään meidän kotiamme toverielämässä vapaaoloisena keskuksena, jossa sai rajoituksia ja kankeutta tuntematta mielin määrin keskustella, pohtia ajan kysymyksiä ja takoa tulevaisuuden suuria tuumia... Keskustelut olivat mitä ihanteellisinta laatua ja Mishan vaikutuksesta ne useimmiten koskivat taiteen ja kirjallisuuden kysymyksiä... Ja olipa kyllä kiintoista lukemista siihen aikaan, jolloin sellaiset kuin Gogol, Gontsharov, Lermontov, Pushkin, Turgenjev, Dostojevski nuorison ja uusien suuntien edustajina

julkaisivat teoksiansa, ja arvostelijat sellaiset kuin Belinski kiihottivat ja auttoivat yleisöä kukoistavaan taideymmärrykseen.” (Järnefelt 1998, 77.)

Illanistujaisiin kuului myös musiikki- ja teatteriesityksiä, mutta ennen kaikkea siellä keskusteltiin. Siellä otettiin kantaa ajassa liikkuviin aatteisiin, vaihdettiin ajatuksia ”taiteen kysymyksistä” ja luettiin ääneen ”uuden kirjallisuuden sytyttäviä tuotteita” sekä tunnettuja aikakauslehtiä, esimerkiksi Herzenin maanalaista emigranttilehteä *Kolokolja*. (Kopponen 1975, 11.)

Tämänkaltaiset kirjallistaiteelliset salongit kuuluivat myös Suomessa ajan tapoihin ja hyväksytyyn seurapiirielämään. Jo 1870-luvun alussa Elisabethin läheinen ystävä Emma Sofia Krohn piti salonkia itäsuomalaisille opiskelijoille. (Hämäläinen-Forslund 1999, 23–25.) Mainittakoon, että Mishan aloittama perinne ei katkenut Elisabetiin. Omana aikanaan hänen poikansa Eero Järnefelt nimittäin jatkoi perinnettä avatessaan kotinsa ovet silloisen nuorison ”kärkijoukolle”. (Sillanpää 1953, 226.)

Kuka oli toiminut Mishan oman salongin innoittajana ja esikuvana? Ehkä hän on ollut Mihail Heraskov. Heraskov oli ollut aikoinaan Katariinan ajan vaikutusvaltaisimpia runoilijoita ja kirjallisia toimijoita. Heraskov oli mukana Moskovan yliopiston toiminnassa sen perustamisesta alkaen. Heraskov ympärille muodostui kirjailijapiiri, jonka jäsenet olivat Moskovan yliopiston opiskelijoita. Kirjailijapiirin kokoontumisia Heraskovin sekä tämän vaimon runoilija Jelizaveta Neronovan kotona 1860-luvun alussa on joskus sanottu Venäjän nimenomaan ensimmäiseksi kirjallisuussalongiksi. Salonki oli 1800-luvun venäläisen kirjallisuuselämän tyypillinen tapahtumapaikka. (Turoma 2011, 176, 142–143.)

5.7. Salongin sisältöä ja kävijät

Elisabetin salongissa käsiteltiin myös kaunokirjallisia kysymyksiä. Kaunokirjallisuuden lukeminen oli 1800-luvulla sosiaalinen tapahtuma säätyläisten keskuudessa. Ääneen lukeminen oli oma ohjelmanumeronsa illanistujaisissa. (Ollila 1998, 174.) Elisabetin salongissa myös referoitiin ja käännettiin ulkomaista kirjallisuutta. Näin kaikki, myös jotka osasivat huonosti kieliä, pääsivät kuulemaan aikansa kiinnostavia ja tunnettuja teoksia. (Kopponen 1975, 179.) Kopposen mukaan

suoria todisteita siitä, kuinka tarkkaan Elisabet esitteli nuorille kuulijoilleen esimerkiksi ihailemiaan venäläisiä mestareita, ei ole säilynyt muuta kuin Juhani Ahon kohdalla. Vihjeen siitä, että esittely saattoi olla hyvinkin yksityiskohtainen, antaa salongin silmiinpistävä Gogol-harrastus. Juhani Ahon ja Arvid Järnefeltin varhaiskirjoitukset kielivät tyyllisinä yhtäläisyyksinään selvästä Gogol-innostuksesta (Kopponen 1975, 179).

Elisabet Järnefeltin salongista avautui foorumi, jossa pystyi vaihtamaan mielipiteitä ja tutkimaan kirjallisuutta. Mikä myös oleellista: antamaan ja vastaanottamaan palautetta. Elisabet kiinnitti huomiota siihen, että Helsingissä oli paljon maalta Helsingin yliopistoon tulleita nuoria. Elisabetin jo nuorena rahvasta kohtaan syntynyt kiinnostus oli säilynyt ja hän halusi avata salongin ovensa myös näille talonpoikasylioppilaille. (Ks. Kopponen 1975, 45–45; Järnefelt 1998, 416–417.)

Ylioppilaille salonki tarjosi mieluisan mielipiteidenvaihtopaikan. Monen nuoren yliopistopiskelijän valtasi Helsinkiin tullessa voimakas yksinäisyudentunne. Salongista he löysivät itselleen ystäviä. Erityisen vaikeana yksinäisyyden kokivat henkilöt, jotka eivät päässeet käymään lomaaikoina kotonaan. Jo vuonna 1877 eräs ylioppilas esitti toivomuksen helsinkiläisperheille, ette ne avaisivat ovensa tavallisillekin ylioppilaille, jottei heidän tarvitsisi hukuttaa surun ja yksinäisyyden tunnettaan intohimojen orjuuteen. (Kopponen 1975, 42.)

Talonpoikasylioppilaiden asema oli kaikkein vaikein. Heidän kohdallaan voidaan hyvällä syyllä puhua eristyneisyydestä ja tietynlaisesta henkisestä umpiosta. Maalaisylioppilaille ei ollut juurikaan mahdollisuuksia solmia suhteita ns. sivistysperheisiin. (ks. Kopponen 1975, 42–46.)

Ensinnäkin konkreettisenä esteenä oli kielitaidottomuus. Suomenkielisistä kouluista tulleet eivät hallinneet riittävästi ruotsia kyetäkseen käyttämään sitä keskustelukielenä. Tilannetta kärjisti yleensä vielä ruotsinkielisen sivistyneistön torjuva asenne. 1880-luvun alussa Järnefeltien koti oli, Julius Krohnin ja Reinin kotien lisäksi, käytännöllisesti katsoen ainoa suomenkielinen sivistyskoti, jonne talonpoikasylioppilaille oli mahdollisuus päästä vierailemaan. (Kopponen 1975, 43, 46.)

Elisabet Järnefelt teki aikansa ”sosiaalista työtä”. Maalaisylioppilaiden vaarana oli syrjäytyminen. Tämän Elisabet ymmärsi. Nuoret eivät viihtyneet kolkoissa asunnoissaan. He vetelehtivät päivisin ylioppilastalolle ja illalla ravintoloihin, yleensä halpuihin kapakoihin. Vallitsevan käsityksen

mukaan ylioppilailta ei ollut ainoastaan oikeus nauttia syvin siemauksin elämästä, vaan hän oli siihen miltei velvollinen. (Kopponen 1975, 43.) Kun juurikaan muut sivistyskodit eivät raottaneet ovia ja välittäneet näistä ”hukkateille” joutuvista nuorista, ja kun toiset aatelisrouvat ja yläluokkalaiset katselivat heitä pitkin nenänvarttaan, Elisabet tarttui toimeen ja aukaisi ovensa näille talonpoikaisylioppilaille

Elisabet ei kuitenkaan toiminut heidän ”suojelijanaan”. Tämä seikka erottaakin salongin varsinaisesta hovista. Rikkaat aateliset ovat aina kutsuneet hoveihinsa runoilijoita, kirjailijoita ja taiteilijoita, suojelijoina. Toinen piirre, joka erotti salongin hovista, oli yhteiskunnallisen hierarkian poissaolo ja ihmisryhmien sekoittuminen. (Goodman 1989, 338.) Jo 1600- ja 1700-luvuilla salongit saattoivat sekä eri sukupuolia että aatelisiä ja porvaristoa yhteen (Kale 2006, 2).

Suomalaisia talonpoikaisylioppilaita saapui runsaasti Järnefelteille. Niin paljon, että Arvid Järnefelt luonnehtii *Vanhempieni romaani* -teoksessa, että heidän kotiinsa tuli ”joukoittain suomalaista nousukasnuorisoa”. (Järnefelt 1929, 239.) Jostakin syystä he myöhemmin katosivat salongista ja tilalle tuli enemmän ”herrasylioppilaita” eli ruotsalaistuneista tai puoliruotsalaisista kodeista lähteneitä, suomalaisen koulun käyneitä ja näin takaisin suomalaistuneita nuorukaisia. (Ks. Kopponen 1975, 45–46.) Elisabet suri hänen lempiaineeksensa, umpisuomalaisten kansanlapsien, vetäytymistä salongista. Arvidin mielestä syynä oli se, että ”heidän joukossaan ei ollut ainoataan, joka olisi Pekankaan [Pekka Hartikaisen] verran voittanut ujouttansa. Näin he joutuivat alakynteen. Vaitioleminen seurassa on sama kuin siitä luopuminen. Ja he luopuivat”. (Järnefelt 1998, 427.) Salonkilaiset kokoontuivat määräpäivänä, joko keskiviikkoisin tai lauantaisin (Julkunen 2000, 19).

Salonkiin ei voinut saapua ilman kutsua. Kutsuttujen täytyi kuulua Järnefeltin poikien – Kasperin, Arvidin ja Eerikin – tuttavapiiriin. Salongin ´rajoituksena´ oli myös sen suomalaisuus. Kielitaistelun kiihkeinä aikoina siellä ei juuri nähty ”moderaatteja” puhumattakaan ruotsinmielisistä. 1880-luvun alun ilmapiiri oli kerta kaikkiaan sellainen, ettei radikaalifennomaanien tullut mieleenkään seurustella lähemmin sveesien kanssa. (Kopponen 1975, 54.)

Suomalainen ”sinisukka”?

Elisabetin Järnefeltin salongissa oli myös nähtävissä samaa kuin joissakin 1800-luvun salongeissa, jotka olivat sisäänpäin kääntyneitä ja keskittyivät taidemaalarien ja kirjallisten leijonien, kuten Madame Récamierin ympärille (Salon 2011). Elisabetin salonki oli siinä mielessä poliittisesti sisäänpäin kääntynyt, koska se suosi radikaalifennomaaneja. Heitä myös kävi runsaasti salongissa sen alkuvaiheessa. Salongin voimakkaampi poliittinen luonne keskittyy juuri salongin alkuvuosiin.

Kopponen nostattaakin esille ajatuksen, millaiseksi olisi muodostunut esimerkiksi Juhani Ahon ja Arvid Järnefeltin kehitys – ja samalla koko kirjallisen kulttuurimme kehitys – jos he jo 1880-luvun alkuvuosina olisivat seurustelleet samanaikaisesti ruotsinkielisen filosofisesti ja kirjallisesti suuntautuneen kärkiryhmän – Edelfeltin, Neiglickin, Söderhjelmin ja Tavaststjernan kanssa. (Kopponen 1975, 54.)

Julkusen mukaan Elisabet Järnefelt toteutti 1800-luvun loppupuolella yleistä, Uno Cygnaeuksen lanseeraamaa ajatusta yläluokan naisesta kansan sivistäjänä ja siten myös sen kurissa pitäjänä (Julkunen 2000, 21–20). Siltalan tulkinnan mukaan ”sivistyneistön tytärten” jalostaessa talonpoikien poikia keskiluokka saattoi väistää ahdistuksen, joka syntyi eri yhteiskuntaluokkien kohtaamisesta (Siltala 1999, 232–233).

Aikoinaan salongit ovatkin auttaneet kaatamaan raja-aitoja ja tämä on esimerkiksi mahdollistanut valistuksen synnyn. Esimerkkinä tästä mainittakoon, että 1700-luvulla Madame Geoffrinin, Mlle de Lespinassen ja Madame Neckerin ansiosta salonki muuttui valistuksen instituutioksi. (Goodman, 1989, 331.) Elisabet Järnefeltissä oli näiden myös ranskalaisten salonkirouvien Geoffrinin ja Neckerin ”valistuksen henkeä”. Elisabetin ennakkoluuloton toiminta toi ”valistuksen” keskelle hänen omaa salonkia. Tällä en tarkoita hänen rajoittuneisuuttaan, jossa ei hyväksytty ”sveesejä”, vaan hänen modernit otteensa saivat aikaan, että salongissa kävijät olivat perillä monista yhteiskunnallisista asioista. He saivat käytännön opetusta myös kirjoittamiseen ja kirjallisuuteen liittyvissä asioissa. Elisabetin salongissa pidettiin myös kirjallisuutta esillä ja luettiin sitä. Tämä oli tyypillistä myös ranskalaisissa salongeissa. Yleisessä kirjallisuushistoriassa Tallemantin romaani *Matka rakkauden saarelle* mainitaan tyyppiesimerkkinä 1600-luvun ranskalaisesta salonkikirjallisuudesta. (Turoma 2011, 95.)

Aikoinaan Pariisissa valistussalonki toi yhteen Pariisin seurapiirit, edistysfilosofit, jotka kirjoittivat *Ensyklopedian*, sinisukat ja muut älymystön jäsenet, jotka osallistuivat valistushankkeeseen. Aikana jona miehet melkein täydellisesti hallitsivat yhteiskuntaa, saattoi naisilla olla vaikutusvaltaa vain salongeissa. He olivat keskushenkilöitä ja toiminnan määrääjiä. He valitsivat vieraansa ja keskustelunaiheensa. (Salon 2011.) Juuri tätä valinnan valtaa Elisabet Järnefelt käytti omassa salongissaan.

Salonki oli todellakin naisten epävirallinen yliopisto, missä naiset saattoivat vaihtaa ajatuksia, vastaanottaa ja esittää kritiikkiä, lukea ääneen omia teoksiaan ja kuunnella muiden. Monet kunnianhimoiset naiset käyttivät salonkia välineenä kohti korkeampaa koulutusta. (Bodek 1976, 186.) Pariisissa, vuonna 1652 Le Marais'n kaupunginosassa Madeleine de Scudéry perusti sinisukkien salongin, minkä termin mukaan sivistyneitä naisia nimitettiin melkein kolme seuraavaa vuosisataa (Salon 2011). En usko, että nimitykselle tehdään kovinkaan väkivaltaa, jos madame Elisabet Järnefeltistä, vaikka hän oli syntynyt Pietarissa hovin kupeessa, käytetään nimitystä ”suomalaisuuden sinisukka”.

Ikävä kyllä tämän ”sinisukan” yritys sivistää suomalaisia talonpoikaisylioppilaita, ei kuitenkaan ottanut tuulta siipien alle. Syytä tähän voi vain arvailla. Edellä mainittu ujous ei varmasti yksin riitä selittämään ilmiötä. Odottiko Elisabet heiltä liikaa, eikä innostuksen vallassa osannut riittävän hyvin ottaa heidän taustaansa huomioon. Ei uusia aatteita tuota pikaa opittu ja ehkä talonpoikaisilta puuttui riittävä motivaatio asioiden omaksumiseen ja hallintaan. Oliko myös luokkaero näkyvissä kaikesta huolimatta ja kokivatko talonpoikaisylioppilaat alemmuudentunnetta?

Kaikesta huolimatta, vaikka menestys maalaisylioppilaiden kanssa jäikin heikommaksi, ylioppilassalonkia voi pitää Elisabethin yhteiskunnallisten ryhmien välisten raja-aitojen ylittämiseen tähtäävän projektin ensimmäisenä tietoisena ilmentymänä (Julkunen 200, 19). Kaikki aikalaiset eivät kuitenkaan ajatelleet samalla tavalla. Ylipäättään Elisabet Järnefeltin perustamaa salonkia ja yleensäkin hänen seurusteluaan nuorison kanssa ei konservatiivisissa piireissä katsottu suopein silmin; siinä nähtiin jotakin sopimatonta. Elisabet Järnefeltin mielipiteet olivat melko radikaaleja ja arvattavasti oltiin huolissaan, että nämä mielipiteet ja asenteet leviäisivät nuorten kautta muidenkin tietoisuuteen. Elisabet Järnefeltiä pidettiin nuorison villitsijänä. (Ks. Kopponen 1975, 29.)

Salonkirouva Elisabet Järnefelt kuuluikin niihin ihmisiin, jotka herättivät ihmisissä voimakkaita tunteita – sekä myönteisiä ja kielteisiä. Hänen olemuksessaan oli karismaa ja lumovoimaa, sillä niin ylitsevuotavia olivat muidenkin kuin hänen omien lapsiensä ja Juhani Ahon luonnehdinnat hänestä. Elisabetin olemus ja käyttäytyminen vetosi erikoisesti nuoriin – varsinkin nuoriin miehiin. Näistä nuorista miehistä hän saikin sekä Helsingissä että Kuopiossa vankkumattoman ihailijajoukon, jotka eivät malttaneet olla avoimesti ylistämättä Elisabetin erinomaisuutta. (Kopponen 1975, 26–27.)

Salongin vierailijat

Elisabet Järnefeltin salongissa vuosien 1881–1884 välisenä aikana oli täytynyt vieraillla varsin huomattava määrä kävijöitä, mutta edes summittaista nimiluetteloa ei voida antaa, koska käytettävissä ei ole esimerkiksi Järnefeltin vieraskirjaa (Kopponen 1975, 55). Kuitenkin Kopposen mukaan eri lähteitä vertailemalla – ensisijaisesti Ahon ja Järnefeltin veljesten kirjeenvaihtoa ja KPT:n jäsenluetteloita tutkimalla – voidaan laatia suppea luettelo salongin näkyvimmistä osanottajista: Vanhempaa polvea edustivat juristit Jonas Castrén (1850) ja Lauri Kivekäs (1854) sekä humanistit Hj. Appelgren-Kivalo (1853), K. H. Hornborg (1853) ja Aatto Suppanen (1855).

Nuoria humanisteja, historiallis-kielitieteellisessä osastossa opiskelevia olivat: Juhani Aho (1861), A. B. Backman-Mäkelä (1863), Hj. Basilier (1857), August Becker (1861) J. A. Bergh-Lyly (1856), Eero Erkkö (1860), Kaarlo Grönqvist (1861), Juho Pekka Hartikainen (1861), Frans Ossian Husberg (1856), Ivar Idström-Roini (1859), Arvid Järnefelt (1861), Eerik Järnefelt (1863), Kasper Järnefelt (1859), Matti Kurikka (1863), Tuomas Kurikka (1858), J. W. Messman (1859), Juhana Minni (1858), Joos. Mustakallio (1858) ja Matti Waronen (1861). Fyysis-matemaattisessa osastossa opiskelevia olivat: Kaarle Brax (1861), Kalle Frisk (1860), Karl Granit (1857), J. E. Rahm (1859) ja Benj. Ståhlberg (1859). Ei-ylioppilaita olivat Johan Kock (1861), Otto Könni (1861) ja August Tillander (1861.) (Kopponen 1975, 56.)

Niin kuin Kopponen edellä on todennut, lista on puutteellinen. Siitä puuttuvat esimerkiksi Elisabetin tyttärien nimet, jotka varmasti osallistuivat sen toimintaan. Salongissa on todennäköisesti vierailnut myös muita suomalaisen aatteen ystäviä ja Elisabetin henkilökohtaisia ystäviä. Kuitenkin Kopposen esittämässä suppeassakin nimelistassa vilahtaa suomalaisen tieteen, taiteen ja kulttuurin merkkihenkilöitä, joiden ansioista yhteen koottuna saisi pitkän listan. Kopponen mainitsee myös

artikkelissaan *Järnefeltien koulu* (1985), että salongissa kävi myös nuoria naisia, näkyvimpinä heistä Ida Aalberg (Kopponen 1985, 80).

5.8. Anarkiaa ja Clodtien ”henki”

Käyttikö aatelisrouva salonkiaaan ja ylioppilasnuorison palvontaa hyväkseen nostattaakseen heidän sydämissään uudenlaisia radikaaleja ja jopa anarkistisia ajatuksia saaden heidän nuoret mielensä kuohuksiin? Toteuttiko Elisabet Järnefeltin salongissaan muun toimintansa ohella mikrokoossa venäläistä anarkiaa? Arvid Järnefelt on itse uskonut, että hänen äitinsä esittämällä ajatuksilla oli syvä vaikutus nuoriin ylioppilaisiin. (Järnefelt 1929, 249–259, 259–260.) Tässäkö myös vastaus siihen, miksi Elisabet ei pitänyt Castrénista, jos hänellä itsellään oli samansuuntaisia ajatuksia nuorison suhteen: käyttää heitä hyväkseen omien päämääriensä saavuttamiseksi? Pekka Aho, Juhani Ahon veli muisteli vielä 70-vuotiaana, miten ”jokapäiväinen seurustelu heidän [Järnefeltien] kodissaan vaikutti syvästi meihin kehitysiässä oleviin nuorukaisiin” (Brofeldt 1928, 13).

Suomen kielen aseman ajaminen oli yksi tärkeimpiä seikkoja KPT:ssä ja se sopi hyvin Elisabetin pirtaan, koska hän oli useampia vuosia sitten tehnyt tietoisien valinnan lähteä suomalaisuuden tielle. Tai jos tarkkoja ollaan, valinnan teki hänen puolestaan Aleksander, joka laittoi heidän lapsensa suomenkieliseen kouluun ja joka myös vaati, että Elisabetin oli puhuttava suomea eikä ruotsia. Elisabet ei nähnyt tässä muuta vaihtoehtoa kuin taipua miehensä tahtoon. Sinällään asia ei ollut hänelle vastenmielinen ja hän halusi miehensä rinnalla ajaa suomen kielen asiaa. Entä jos Aleksander olisikin ollut ruotsin kielen kannalla? Tällöin Elisabet ei olisi todennäköisesti opetellut suomea. Kaiketi hänen elämänsäkin olisi ollut hieman erilainen. Olisiko salonkiakaan ollut? Todennäköisesti siellä ei olisi puhuttu suomea.

Kun Elisabetin aikoinaan otti suomen kielen käyttöönsä, niin se ei vielä silloin tarkoittanut aatteiden vaihtoa. Tämä ”vaihto” tapahtui aikana, jolloin hänen miehensä oli Balkanilla. Eikä oikeastaan ollut kyse vaihdosta ja vain KPT:läisyydestä, vaan myös ”palaamisesta”. Elisabet palasi clodtilaisille juurilleen jättäen miehensä yksin vanhemman polven fennomaanisten aatteiden pariin. Eikä tämä Clodtien henki ”vaivannut” ainoastaan Elisabetia, hänen lapsensa olivat saaneet myös ”tartunnan”. (Ks. Järnefelt 1998, 445–446.)

Hämäläinen-Forslundin mukaan Elisabetin ja Aleksanderin välit huononivat ratkaisevasti Aleksanderin Balkanin matkan aikana. Suhteisiin vaikutti myös suuresti 1880-luvun vanhojen ja nuorten pesänselvittely, sillä siinä missä Elisabet innokkaasti ja taistelunhaluisesti valitsi ”pojat”, Aleksander asettui horjumatta ”isien” puolelle. Balkanin matkan jälkeen pariskunnalla ei ollut paljonkaan sanottavaa toisilleen. (Forslund 1999, 29.)

Aleksander Järnefelt oivalsi, mikä oli hänen tavoitteensa ja tehtävänsä. Ei riittänyt että hän oli yläluokkainen vahva vanhan linjan fennomaani (ei siis missään nimessä radikaali), vaan hän myös aloitti määrätietoisien etenemisen kuvernöörin virasta toiseen aina senaattoriksi asti. Hän oli kiinnostunut yhä enemmän politiikasta ja poliittisista virkapaikoista. (Hämäläinen-Forslund 1999, 29.) Kun Aleksander ei salongin pitoa kieltänyt, kokoontui hänen kodissaan ikään kuin vastarintaliike hänen omille ajatuksilleen. Tajusiko hän tätä koko laajuudessaan? Vai elikö hän jo niin erillään perheestään ja omassa maailmassaan, ettei huomannut salongin jyrkkääkin jyrkempää radikaalisuutta. Ja että salongissa hääräsi ylioppilaiden seassa hänen puolisonsa, mahdollisesti vielä koko joukon taustajohtajana. Ompelipa hän ylioppilaskunnan lipun ja sai valita siihen kirjailtavan tunnuslauseen. (Forslund-Hämäläinen, 1999, 24.)

Ryhmän iskulause – Koko programmi toimeen – kiteytti perusajatuksen, jonka Kivekäs oli lausunut julki jo 1876: suomen kielen oli tultava yksinomaiseksi virkakieleksi ja tämän vuoksi enemmistön kielen oli tultava opetuskieleksi maan kaikissa oppikouluissa (Klinge 1968, 59; Gummerus 1933, 40).

”Me pyrimme yksikielisyteen. Sillä emme kuitenkaan nyt vielä tarkoita ruotsin kielen kokonaan karkoittamista maastamme, vaikka kyllä sekin on meillä tulevaisuuden toiveena, semmoisena matkan päänä, jota emme nyt vielä voi kaukolaseitta eroittaa. Toistaiseksi suomme kyllä vielä ruotsin kielelle valtaa maassamme, mutta syrjään sen on vetäytyminen ruotsalaisiin perheisiin ja yksityisseuroihin. (Kansan Pyhä Tahto, Suppanen. HYK.)

K.T.P:n loistokautta olivat vuodet 1881–1882; vuoden 1883 puolella seura hiljalleen sammui, mikä osaltaan johtui Kivekkään vetäytymisestä ylioppilaspolitiikasta (Kopponen 1975, 62). K.T.P. eli elämänsä epävirallisena seurana. Sen nimeä ja virkailijoita ei ollut painettu ylioppilasluetteloon, eikä sillä ollut vahvistettuja sääntöjä (Lagus 1924, 112).

Lagus toteaa muistelmissaan, että suomalaisuuden leviäminen ylioppilaskunnan keskuudessa ennusti saman ilmiön toistumista virkamiesluokassa ja ehkäpä valtiollisen elämän muillakin aloilla. Se ennusti tuhoa sille ylimysmieliselle osalle Suomen kansaa, joka piti sille itselleen ja sen perillisille kuuluvana monopolina pitää hallussaan kaikki parempipalkkaiset virkapaikat ja johtavan aseman maassa. (Lagus 1924, 118.) Lagus kuitenkin antaa myös tunnustusta molemmille seuroille: ”Suomalaisen Nuijan ja K.P.T.-seuran työn tulokset ylioppilaskunnan keskuudessa, oli ruotsikkojen omien tappioiden kautta tultu tuntemaan. Nämä tulokset ovat niin yllättävät, että seurojen toiminta kelpasi esimerkkinä noudatettavaksi.” (Lagus 1924, 118.)

Mutta eivät ruotsinmielisetkään tahtoneet hevillä periksi antaa. Ruotsinmielisten ylioppilaiden yhdistyksen nimenä oli X. Y. Z. Sen toiminta Laguksen mukaan verhoutuu salaperäisyyteen. Sen toiminta oli kovinkin radikaalia. Kun Helsingissä pidettiin Kansanvalistusseuran nimessä umpiruotsalaisten laulujuhla, siellä ”julkeasti” lausuttiin seuraava runo, joka suomeksi kuuluu:

”Minä toivoisin olevani suuri jättiläinen, jolla on kädessään välkkyvä piilukirves, ja että jokainen Suomessa asuva suomalainen kytkettäisiin kahleisiin ja köysiin, pantaisiin kidutuspenkille ja häntä piiskattaisiin raipoilla, kunnes hän viimein kuolisi jättiläisen piilukirveen iskusta.” (Lagus 1924, 120.)

Helsingin yliopistoon tuli myös opiskelijoita, jotka olivat lähteneet suomen kieltä käyttävistä kodeista ja jotka olivat saaneet suomenkielisen koulusivistyksen ja käyttivät äidinkieltänsä suomea. Tätä ensimmäistä sukupolvea kuitenkin solvattiin suomen kielen tähden niin usein, katkerasti ja aiheettomasti, että loukkaukset ovat pysyneet muistissa vuosikymmenien aikana. (Lagus 1924, 121.)

Karusti Lagus kuvaa sitä ”vainoa”, jota ensimmäiset suomen kieltä käyttävät joutuivat yliopistossa kokemaan. Tätä samaa syrjintää ja halveksintaa joutuivat Aleksander ja Elisabet Järnefelt tahoillaan suomen kielen vuoksi kestäämään. Mutta he olivat aatteen ihmisiä ja pitivät pintansa. Kuitenkin vaikka molemmat puolsivat suomen kieltä, ajautuivat he aatteiden tuiskinassa eri leireihin, jota ryyditti vielä Elisabetin vapaamielinen clodtilainen käytös.

5.9. Elisabetin ja Aleksanderin ”vuode-ero” ja erkaantuminen

Elisabetin käytös – vaikkakin se oli kodin perintöä, niin tosiasiaassa se juontaa juurensa jo syvemmälle Venäjän kansallisiin ja poliittisiin ympyröihin Nikolai I:n valtakaudelle. Hänen viimeisinä vuosinaan venäläinen älymystö pyrki olemaan yhteiskunnallinen oppositiovoima. Elisabetin isä ja sedät olivat länsimielisiä liberaaleja. 1840-luvun oppositio koostui vielä aatellisista, mutta 1860-luvulla esiinnoussut ja yhä radikalistunut kapinallissukupolvi koostui pitkälti epäsäätyisistä eli raznotshintseistä. Ylempi aatelisto oli joutunut vetäytymään opposition johdosta, ja nekin, jotka onnistuivat pysyttelemään mukana, kielsivät Elisabethin veljien tavoin aateluutensa ja sen ulkoiset merkit. (Julkunen 2000, 10–11.)

1800-luvun toiselle puoliskolle tultaessa säätyläistö oli suhteellisen yhtenäinen ryhmä, jonka selkärankana oli ylempi virkamiehistö. Säätyläisillä oli oma yhtenäinen kulttuuri, jonka tunnusmerkkejä olivat yhteinen elämäntyyli, sivistys ja kieli ruotsi sekä rajoitukset kanssakäymisessä ryhmän ulkopuolelle. (Alapuro 1985, 67.)

Elisabet eli tätä kulttuuria omien periaatteittensa mukaan ja se herätti yläluokassa paheksuntaa. Elisabetin käytös lähenteli jopa hupakkomaisuutta. Hän ei ottanut huomioon sen aikaisia soveliaisuussäädöksiä, jos ne eivät osuneet hänen pirtaansa. Elisabet antautui kiihkeisiin väittelyihin ”entisten ystävien kanssa” saadakseen nämä vakuuttuneiksi mielipiteidensä oikeutuksesta. Elisabetin ”häikäilemättömyys” tuotti mielipihaa Aleksanderille, sillä Elisabet ei ollenkaan ottanut huomioon sitä kenen kanssa keskustelu tapahtui. Varsinkin hänen puolisonsa fennomaaniystävälle Elisabetin mielipiteet ja ajatukset saattoivat olla hyvinkin luonteenvastaisia ja herättivät jopa inhoa. (Ks. Kopponen 1975, 25.) Elisabet jatkoi vain lörpöttelyään ja oli täysin aatteittensa valtaama. Hän olisi voinut kunnioittaa enemmän Aleksanderin ystäväpiiriä ja malttaa mielensä heidän kanssaan, koska hänen mielipiteensä olivat heidän korviinsa radikaalin tyrmistyttäviä. Niillä ollut mitään kaikupohjaa ja kaiken lisäksi ne herättivät pahaa verta puolisoitten välille. Eli voi todeta: kohdeyleisö oli täysin väärä.

Olisiko Aleksander Järnefelt avioitunut Elisabetin kanssa, jos olisi tiennyt tämän? Perinteisesti äiti huolehti perheissä lasten kasvatuksesta, niinpä lapsetkin kasvoivat osaksi clodtilaista aatemaailmaa. Elisabethin valistustyö johti avioliiton kannalta täysin kestävämpään tilanteeseen. (ks.

Hämäläinen-Forslund 1999, 29.) Aleksanderin täytyi tuntea olonsa kodissa muukalaiseksi, kun vielä hänen poikansa olivat ”clodtilaisia”. Kuitenkin suurin suru syntyi siitä, kun puoliso ei ollut hänen rinnallaan ja tukenut häntä urallaan.

Aina kuitenkin ei ollut näin. *Vanhempieni romaanissa* käy ilmi, että Aleksanderin ollessa vielä Balkanilla, Elisabet ikävöi ja kaipasi suuresti miestänsä sekä odotti kärsimättömästi hänen paluutaan. ”Kirjeenvaihtomme oli kaiken aikaa ollut mitä sydämellisintä, mutta hän oli tavatessamme kylmä, melkein tyly”, Elisabet oli kertonut Arvid Järnefeltille monen vuoden kuluttua Aleksanderin paluusta. (Järnefelt 1998, 465.) Miksi Aleksander käyttäytyi näin, jää arvailujen varaan.

Miten paljon Aleksanderin päätös, että perheessä puhutaan vain suomea, vaikutti myös puolisoitten väleihin. Hämäläinen-Forslund mainitsee, että kun ihmiset pakottivat itsensä ja toisensa puhumaan kieltä, jota oikeastaan kukaan ei osannut, tuloksena oli helposti se, ettei epävirallisissa oloissa, isänmaallisesti virittyneiden illanistujaisien ulkopuolella ollut mitään sanottavaa. Aleksander hautoi omia ajatuksiaan ruotsiksi, Elisabet taas vajosi venäjänkielisiin mietteisiin. (Hämäläinen-Forslund 1999, 29.)

Vahvasti omaelämäkerrallisessa *Helenassa* Arvid Järnefelt kirjoittaa: ”Nyt oli pääasia heidän suhteessansa se, etteivät he puhuneet mitään toisensa kanssa.” Helenassa vaikenemisen syyksi selitetään, miten kaikki johtui aviomiehen päätöksestä olla tekemättä lisää lapsia. Helenan isä oli yrittänyt ratkaista ongelman esittämällä ehkäisyvälineiden käyttöä, mutta äiti kauhistui ja totesi, että ainut mahdollisuus on lakata elämästä kuin mies ja vaimo. Ehdotus kävi miehen ylpeydelle niin, että kylmä jää asettui avioparin väliin, puheenaiheet vähenivät ja vihdoinkin loppuivat kokonaan. Vuode-ero mainitaan myös *Vanhempieni romaanissa*. (Hämäläinen-Forslund 1999, 29–30.)

Niiniluoto puolestaan arvelee, että painavaksi tekijäksi Aleksanderin ja Elisabetin huonoihin väleihin muodostui pariskunnan henkinen eriytyminen, kun Elisabet asettui poikiensa ja näiden toverien radikaaliin rintamaan. Tosin Niiniluoto kuitenkin kiirehtii selittämään, että vihanpidon perussyynä on Elisabethin ”naisena kokema katkera loukkaus”. (Niiniluoto 1989, A19.) Naisena hän oli vielä mitä parhaimmassa iässä ja kaipasi intiimiä aviollista kanssakäymistä ja elämää, jota hänen miehensä ei suonut hänelle.

Aleksanderin naisseikkailut

Caius Cajanti taas esittelee kirjassaan *Kiehtovia naiskohtaloita*, oman näkemyksensä ”vuode-erosta”. Cajantin mukaan Aleksanderin päätös olla tekemättä lisää lapsia tuntuu jonkun muun asian peittelyltä, ja syyt Aleksanderin käyttäytymiseen Cajantin mukaan jäävät salaisuudeksi. Hän pohdiskelee, että ”onko Aleksanderilla syttynyt hillitty rakkaus, voinee olla todennäköistä, mutta tästä on vaiettu.” (Cajanti 1999, 305.) Keskisarja puolestaan raottelee hieman myöhemmässä elämänvaiheessa tapahtunutta. Tästä hän kertoo kirjassaan *Alexander Järnefelt, kenraali ja suomalaisuustaistelija*, että suvun kirjeenvaihdossa on vihjauksia palkollisista, jotka luulevat olevansa enemmän kuin huushollerskoja. Käly Aurora vakuutti Elisabetille ymmärtävänsä, kuinka tuskalliselta tällaiset asetelmat rouvasta tuntuivat. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 217.)

Keskisarja jatkaa, että fennomaanien sisäpiiri taasen oli tietävinään enemmän Aleksanderin suhteesta emännöitsijöihinsä. Kulttuurihistorioitsija ja teatterimies Eliel Aspelin-Haapkylä mainitsee päiväkirjassaan eräästä leskestä, joka piti huolta Aleksanderin taloudessa Vaasassa, ennen kuin Elisabet ja osa lapsista muuttivat uuteen residenssiin: ”Niin tapahtui, että hän ja taloudenhoitajatar tulivat hyvin läheiseen tuttavuuteen”. Tämän suhteen seurauksena kerrotaan syntyneen tyttären. Tämän jälkeen leskirouva avioitui sittemmin erään teatterimiehen kanssa, eikä asiasta (tai huhusta) liene kehittynyt skandaalia. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 217.) Myös Niiniluoto tuo lehtiartikkelissaan esille tämän saman asian: Eliel Askelin-Haapkylä *Kirovuosien kronikassaan* kertoo veljenpoikansa häistä ja mainitsee, että tämän morsian itse asiassa on kuvernööri Järnefeltin ja tämän vaasalaisen taloudenhoitajattaren tytär. Tarina ajoittuneeksi Aleksanderin Vaasan-kuvernöörinkauden alkuun, jolloin perhe vielä asui hajallaan. ”Niin tapahtui, että hän ja taloudenhoitajatar tulivat hyvin läheiseen tuttavuuteen, josta seuraus oli tytär, jonka rouva vie muassaan uuteen avioon mennessään”, juoruaa auliisti Aspelin-Haapkylä, jota ilman tämä episodi tuskin koskaan olisi tullut yleiseen tietoon. (Niiniluoto 1989, A19.)

Lapset viestinviejinä

Elisabet ja Aleksander kehittävät omanlaisensa viestintätavan: viestinviejinä toimivat heidän lapsensa. Kun oli pakko neuvotella jostakin asiasta, käännyttiin lasten puoleen ja pyydettiin näitä

välittämään tieto joko kirjeitse tai suullisesti. Aviopari kirjoitti joskus myös toisilleen. Järnefeltien lapset ovat kuvailleet laajasti sitä ahdistusta, jonka vanhempien mykkyys heissä herätti. Kaikkein karuimman kuvan asiasta saa kuitenkin Elisabetin kirjeistä. Kun hän kirjoitti miehestään, hän käytti tylästi kirjainta ”K” tai kenraali, se tai hän. Mieheensä nimeä hän ei halunnut kirjoittaa. (Hämäläinen-Forslund 1999, 30.) Tällä tavoin Elisabet ”ulkoisti” Aleksanderin elämästään. Erota hän ei voinut, se ei tullut kysymykseenkään Järnefeltien aseman ja yleisten tapojen vuoksi. (Hämäläinen-Forslund 1999, 30.)

Juopa ei lauennut edes Aleksanderin kuolinvuoteen äärellä. Elisabet saapui sinne aivan viime hetkessä tarkoituksellisesti siten, että Aleksander ei edes tiennyt puolisonsa seisovan hänen vuoteensa pääpuolessa. Aleksander Järnefelt kuoli huhtikuussa 1896 kotonaan Helsingissä, Elisabet oli silloin 57-vuotias. (Cajanti 1999, 308; Kaukonen 1978, 9.) Tosin Elisabet väitti Arvidille että hän halusi ”olla läsnäolollaan säilyttämättä kuolevaa” (Niiniluoto 1989, A19). Julkunen kirjoittaa, että 1880-luvulla puolisoitten välit alkoivat viiletä. Se ei ilmennyt riitelynä, vaan jatkuvana vaikenemisena, jota kesti aina Aleksanderin kuolemaan, vuoteen 1896 saakka. (Julkunen 2000, 7.)

Keskisarja tuo kuitenkin pehmikettä asiaan. Hänen mukaan puolisoitten välit olivat kuitenkin lientyneet, kun Aleksander siirtyi kuvernööristä senaattoriksi ja muutti Helsinkiin vuonna 1894. Heidän tyttärensä Aino Järnefeltin (myöhemmin Sibelius) mukaan mammalla ja papalla oli välillä ”oikein miellyttävä suhde”. Elisabet oli toisinaan miehelleen herttainen ja ystävällinen ja Aleksander vastasi rauhantarjouksiin myöntävästi. Asiantilaan vaikutti se, että Aleksanderin terveys oli käynyt huonoksi. Kukaan ei tahtonut aiheuttaa Aleksanderille mielipahaa: ”Jos vielä mitään perheellisiä skandaaleja tapahtuu, niin luulen sen vielä kerrassaan lopettavan ukon elämän”, Eero Järnefelt pelkäsi. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 387.)

Kuitenkin vaikka valonpilkahduksia olikin näkynyt avioliiton ehtoohetkillä, niin Elisabet vaikenä jostakin syystä vielä Aleksander Järnefeltin kuolinilmoituksessa. Ajan tavan mukaan lesken olisi pitänyt koko perheen puolesta allekirjoittaa Aleksander Järnefeltin kuolinilmoitus. Mutta koko kuolinilmoituksesta puuttui Elisabethin nimi. (Niiniluoto 1989, A19.) Tämä on aivan varmasti herättänyt laaja-alaista huomiota ja polemiikkaa. Vaikkakin Elisabet jätti nimensä pois kuolinilmoituksesta, kelpasivat hänelle vainajan vaatteet ja hän myi ne suurissa rahavaikeuksissaan. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 387.)

Olisivatko he eläneet molemmat onnellisemman elämän, jos Aleksander olisi valinnut aikoinaan toisin, eivätkä he olisi avioituneet. Elisabet ja Aleksander olivat ihmisinä hyvin vastakohtaiset ja eläneet erilaisen lapsuuden. Elisabet oli vilkas, seurallinen ja tunnelmointiin taipuvainen tyttö. Aleksander oli taas elänyt yksin, eikä hän edes puhunut, ellei hänellä ollut jotain varsinaista asiaa sanottavanaan. Joka asiassa hän asetti periaatteensa tunteitten edelle. Tunteellisuutta hän piti heikkoutena ja oli ankara itselleen ja toisille. (Kaukonen 1978, 3b.) Heidän kohdallaan sananparsii, että ”vastakohtaisuudet täydentävät toisiaan” ei totisesti pitänyt paikkaansa.

Aleksander Järnefelt oli mielestäni merkittävä fennomanian taustavaikuttaja ja yksi suomalaisuuden airuista. Samalla tavalla kuin Elisabet sivuutti Aleksanderin, tuntuu että historia olisi kulkenut Aleksanderin ohitse, nostamatta häntä tarpeeksi esille. Nykyisin tätä tiedonrakoa paikkaa omalta osaltaan Yrjänän ja Keskisarjan elämäkertakirja *Alexander Järnefelt. Kenraali ja suomalaisuustaistelija* (2009).

5.10. Juhani Aho ja ”kolmoisdraama”

Kun Juhani Aho vuonna 1891 avioitui Venny Soldan-Brofeldtin kanssa, oli Vennyssä hieman samankaltaisia piirteitä kuin Aleksander Järnefeltissä nimenomaan tunteiden näyttämisen tasolla, ei kuitenkaan niin voimakkaassa muodossa. Venny piti hellyydenosoituksia suorastaan sentimentaalina ja hillitsi itsensä. Aho puolestaan kaipasi puolisoiltaan enemmän tunteellisuutta, tunteiden osoittamista ja hellyyttä. Tästä seikasta tuli ristiriitaa pariskunnan välille, koska Venny ei osannut eikä halunnut näyttää tunteitaan. Päinvastoin Venny yritti opettaa Juhania ”maganisoimaan” tunteitaan. Mutta turhaan, Juhani ei tällaiseen pystynyt eikä halunnutkaan. Juhani oli ennen kaikkea tunnelmaihminen. Kaikki muuttui hänelle tunnelmaksi. Tunnelatauksen hän pystyi siirtämään myös teoksiinsa. (Turtola & Lappalainen 2011, 122–123.)

Sillä, että Venny ei pystynyt osoittamaan tarpeeksi tunteitaan, saattaa olla merkitystä siihen, että vuonna 1997 Aho solmi Vennyn siskoon Tilly Soldaniin intiimin suhteen. (Turtola & Lappalainen 2011, 123.) Venny saattoi olla liian etäinen sentimentaalisuuteen taipuvaiselle Aholle. Venny ei huomannut ajoissa vaaraa, minkä hänen käytöksensä aiheutti. Sitten olikin jo liian myöhäistä.

Romanssi Juhani ja Tillyn välillä alkoi pariskunnan asuessa Hausjärvellä ns. Kalkeen talossa. Tilly Soldan oli kymmenen vuotta siskoaan nuorempi, tunteellisempi ja spontaanimpi. Hän oli myös hyvin kaunis nainen. Häntä kutsuttiinkin nimityksellä ”den vackra system”, kaunis sisar. (Turtola & Lappalainen 2011, 121.)

Kun Venny sai tietää asiasta, tunnelma Vennyn ja Juhani välillä oli hyvin kiristynyt. Aho ratkaisi ongelman niin, että hyppäsi pyörän selkään ja lähti Kalle Kajanderin kanssa polkupyörämatkalle Reinin rannoille 27.3.1897. Ajan mittaan parisuhdedraama vakiintui niin, että Tilly Soldan jäi myös Juhani Ahon elämäkumppaniksi ja Venny ulkonaisesti hyväksyi tilanteen. (Turtola & Lappalainen 2011, 123.)

”Aina jokin liekki lepattamassa”

Elisabetin ja Juhani Ahon välisessä suhteessa on nähtävissä jotakin samaa, kuin myöhemmin Juhani ja Tillyn: heitä kaikkia yhdisti sama luonteenpiirre: tunteellisuus. Aholta Elisabet sai osakseen sellaisia tunteenosoituksia ja hellyyttä, joita hän kaipasi ja joita ilman hän oli jäänyt avioliitossaan. Ei ole ihme, että Elisabet kiintyi ja rakastui syvästi nuoreen Ahoon. Elisabet osoitti puolestaan myös rakkautta ja välittämistä nuorelle, maalta kaupunkiin muuttaneelle ylioppilaalle. Kun heitä yhdisti vielä kiinnostus kirjallisuuteen, kirjoittamiseen ja kulttuuriin, he kokivat toisissansa hengenheimolaiset. Mitä olisi tapahtunut, jos he olisivat olleet samanikäiset ja Elisabetkin vapaa nainen? Ehkä he olisivat avioituneet ja eläneet onnellisen elämän. Toisaalta Aholla oli ennättänyt nuoreen ikäänsä nähden olla jo monta ihastusta takanaan. Aholla piti olla koko ajan jokin ”liekki” palamassa. Nuorempana tämä liekki lepatti kiivaampana, mutta vanhemmiten naimisiin mentyään ja ”suhdekuvioiden” vakiinnuttua hän rauhoittui.

Tähän yhteyteen on myös todettava, että ei Venny Soldan-Brofeldt ollut kuitenkaan tunteeton. Alma Soldan oli aikoinaan huomauttanut Vennyn isälle August Soldanille Vennyn tavasta kätkeä syvimmit tunteensa, ja isän opetukset itsensä hillitsemisen tärkeydestä ovat saattaneet tehdä tunteiden ilmaisemisen Vennyille vaikeammaksi. Venny ei kuitenkaan ollut tunteeton, vaan syvästi rakasti lähimpiään, erityisesti aviomiestänsä Juhani Ahoa, joka ehkä täysin ymmärsi sen vasta myöhemmin. (Turtola & Lappalainen 2011, 123.)

5.11. Salongin suosikit: Aho ja Hartikainen

Kuten jo aikaisemmin kerrottiin, salonkiin olivat tervetulleita myös talonpoikaisylioppilaat. Yksi heistä oli Elisabetille yli muiden, aluksi myös Ahonkin. Kömpelö ja esiintymistaidoton talonpoikainen ylioppilas Juho Pekka Hartikainen kuului salongin alkuaikoina Elisabetin erityisiin suosikkeihin (Järnefelt 1998, 424). Hartikainen vartioi mustasukkaisesti omaa ”etulyöntiasemaansa”. ”Useat alkoivat kilvan vaihtaa ajatuksia emännän kanssa, mutta Hartikainenpa ei enää antanutkaan Elisabetia itseltään anastaa. Elisabet oli ikään kuin hänen yksin, ja Pekka innostui enemmän. Erittäinkin hän torjui vilkkaasti Jussin (Juhani Ahon) anastamisyrietykset, joka myöskin tuli siihen ja kohta alkoi paremman seurustelukykynsäkin avulla vetää Elisabetin huomiota puoleensa.” (Järnefelt 1998, 423.)

Arvid Järnefelt kuvailee pitkään *Vanhempieni romaani* -kirjassaan Elisabethin ja Juho Pekka Hartikaisen ystävyyttä. Ja myös hämmennystä, jonka vapaaherrattaren ohjeet rekiviisuja rallattavassa savolaisnuorukaisessa herättivät. (Hämäläinen-Forslund 1999, 27.) Rekiviisuja Pekka Hartikaisella oli tapana laulaa pienessä nousuhiprakassa. Niiden esittämipaikaksi valikoitui usein ylioppilastalon ”parempi puoli”, kun Hartikainen tajusi, että estradi oli siellä hänelle avoin. (Järnefelt 1998, 419–420.) Arvid Järnefelt kuvaa laulutapahtumaa näin: ”Nuoret toverit kaikista pöydistä kurottivat päätään laulajaa kohtaan...nauraen ja loppusäkeisiin yhtyen he asettuivat Pekan ympärille istumaan tuolinselkä sylissään. Pekalle tilattiin kaulankastiketta, ja pian syntyi remuava yhteisryyppäys.” (Järnefelt 1998, 420.)

Arvid tapasi Pekan usein vanhan ylioppilastalon ravintolassa. Sieltä sai Arvidin mukaan 60 pennillä ”voileipäpöydän”, josta sai seisten syödä ”vaikka tuntikaupalla”. Viinokset olivat tirrikkalasiensa ympäröimässä suuressa karahvissa. (Järnefelt 1998, 418.) Tämä selittää Hartikaisen nousuhiprakan. Ylioppilaiden runsas alkoholinkäyttö tosin ei ollut uutta. Siihen saattoi liittyä myös erilaisia ”traditioita”, kuten jo 1600-luvun ylioppilaiden hulinointiin juovuksissa miltei aina ikkunoiden rikkominen Väinö Ikosen teoksen *Vanhaa Suomea Turkua* (1936) mukaan. (Toivonen 2011, 132.)

Näyte rekiviisusta:

*Niinkuin tähtii Otavassa
veljiä on Jukolassa,
seitsemän pulskea jallii...*

(Järnefelt 1998, 421.)

Rajala tuo esille, että Elisabet piti Hartikaista syvistä riveistä nousseena lahjakkuutena ja tulevaisuuden lupauksena. Hän rohkaisi Hartikaista kirjoittamaan omista elämyksistään sellaisina kuin ne olivat: kirjallisuus ei ollut historiaa tai kuvitelmia, vaan elettyä todellisuutta. (Rajala 2011, 36.)

Elisabet oli huomannut myös nuoren, vihreän ylioppilaspojan Ahon lahjakkuuden. Sekä Aho että Hartikainen kilpailevat Elisabetin suosiosta. Lopulta kuitenkin asetelmat vaihtuivat. Kävi niin, että Aho pystyi lyömään Hartikaisen laudalta. Johtoaseman vaihto tapahtui kevättalvella 1881. (Aho 1951, 124.)

Miten Hartikainen otti asian? Hän oli varmasti ihastunut eloisaan salonkirouvaan ja huomasi Ahon ja Elisabetin välille syttyneen kemian. Tämä varmasti koetteli Hartikaista ja masensi häntä. Hän ei kuitenkaan mahtanut asialle ujona maalaispoikana mitään. (Järnefelt 1998, 424.) Rajala kuvaa omassa kirjassaan hieman karulla tavalla Hartikaista, ettei hän kuitenkaan ensimmäisen polven juopottelijana kestänyt suosiotaan ja rajua ylioppilaselämää, vaan painui hiljalleen rappiolle suorittamatta tutkintojaan ja kuoli ennen kuin ehti käyttää lupaavia lahjojaan.” (Rajala 2011, 36.)

Ensimmäisen polven juopottelijalla Rajala viittaa siihen, että maalta tulleet ylioppilaat sortuivat käyttämään alkoholia liiaksi tuona aikana. Arvid Järnefelt kertoo, että he eivät kestäneet äkillistä alkoholinkäyttöään, kun taas herraspojat selviytyivät juopottelustaan paremmin kuiville. Hyvän viran saatuaan ja varakkaiden omaisten järjestettyä heidän velka-asiansa he tavallisesti ”kohottautuivat entiselleen”. (Järnefelt 1998, 426–427.) Arvid Järnefelt kertoo, että Hartikainen menehtyi keuhkokuumeeseen (Järnefelt 1998, 426–427). Elisabet syytti itseään pojan kohtalosta. Hän arveli innostaneensa tätä liikaa ottamatta huomioon maalaispojan todellisia mahdollisuuksia (Rajala 2011, 36).

Elisabetin oli ehkä vaikea ymmärtää talonpoikaisylioppilaiden sielun rakennetta. Hänen oli vaikea astua heidän saappaisiinsa. Sivistysperheestä, paremmista oloista lähteneenä, hänen ei ollut koskaan tarvinnut kokea puutetta ja kurjuutta, kuten monen torpparin ja talonpoikaisenkin. Muistoissa oli myös ankarat nälkävuodet.

Talonpoikaisylioppilaiden elämä ei Helsingissäkään herkkua ollut. Jatkuva köyhyys ja vaikeat elämänolosuhteet veivät voimia. Tässä oli jo realismia tarpeeksi. Lisäksi Elisabetilla venäläisen kulttuurin ja venäläisen kansanluonteen keskellä kasvaneena, saattoi olla hieman vaikea ymmärtää perisuomalaista kansanluonnetta, joka kuitenkin poikkeaa venäläisestä. Oletettavasti Hartikaisen valtasi riittämättömyyden tunne, hän vähätteli itseään ja koki alemmuutta.

Tästä esimerkkinä ote Elisabet Järnefeltin ja Pekka Hartikaisen keskusteluista salongissa (Järnefelt 1998, 425):

”Liekö noista minun elämyksistäni mihinkään, semmoisia ovat vain maalaisen kansan tyhmyyksiä ja repostuksia”, Pekka Hartikainen sanoi.

”Jokaisella on oma maailmansa, ja jokainen tietää, että on yhtä arvokas kuin mikä muu tahansa. Olette varmasti taiteilija. Olen kuullut teidän laulavan ja tuntenut, että te osaatte elää tunnelmissa. Älkää vain pitkö omaa maailmaanne vähäisenä. Kaikki on suurta, mikä on elettyä”, vastasi Elisabet.

Hartikaisen poismenon jälkeen Elisabetia varmasti pohditutti, mikä merkitys oli ollut, että Aho syrjäytti Hartikaisen Elisabetin suosiossa. Jos Hartikainen olisi saanut pitää Elisabetin ”omanaan”, tai jopa niinkin, että he molemmat olisivat voineet olla suosikkeja, olisiko Pekka Hartikaisen elämänpolku ollut silloin erilainen? Juhani Ahon poika Antti J. Aho ei kuvaile Hartikaista läheskään yhtä rajuihin sanakääntein kuin Rajala. Hän kutsuu Hartikaista ”innokkaaksi aatteen mieheksi ja kansantajuisen esitelmien pitäjäksi”. (Hämäläinen-Forslund 1999, 27.)

Pekka Hartikaisen (1861–1889) kohtalo surettaa. Kuolema korjasi hänet ainoastaan 28-vuotiaana. Hän oli Rönön saarelta kotoisin oleva ylioppilas. Suurin odotuksin hän oli saapunut Helsinkiin opiskelemaan. Matti Kurikka sanoi Hartikaisen hautajaispuheessa, että Juho-Pekka oli ”viimeinen

sarkatakki Helsingin yliopistossa”. Hartikaisen on katsottu olleen esikuvana Juhani Ahon novelleille *Nuori Sielu* ja *Viimeinen ponnistus*. (Kaukonen 1978, 107–108.)

5.12. Elisabetin taidenäkemyksen ”premissit”

Se miksi Elisabet kiintyi talonpoikaisiin ylioppilaisiin ja halusi ottaa heidät ”hoteisiinsa” selittyy mielestäni ainakin osittain Belinskillä. Belinski kirjoitti ensin, varsinkin 1830-luvulla vain omalle suppealle piirille (muun muassa Stankevitzin piirille). Mutta sitten Belinski ikään kuin heräsi Pietarin-kaudellaan 1840-luvulla. Hän tajusi, että hänen oli kirjoitettava myös sellaisille ihmisille, joilla ei ollut ”makua eikä sivistystä”, ts. hän tajusi, että suuri yleisö oli saatava lukemaan ja ymmärtämään hyvää kirjallisuutta, ja sen vuoksi sille oli ensin selkeästi ja yksinkertaisesti selvitettävä taiteen perusteet. (Kopponen 1975, 14.)

Belinski oli Elisabetin suuri esikuva. Kopposen mukaan artikkelit, joissa Belinski otti tämän tehtäväkseen, ovat hänen kultajyviään ja ne sietää lukea tarkasti. Niissä on paljon ajatuksia, joita Elisabet toi mukanaan Suomeen ja salonkiinsa. Nämä ajatukset Elisabet Järnefeltin välityksellä 1880-luvulla hedelmöittivät uudentuvaa kirjallisuuttamme. (Kopponen 1975, 14.)

Perinteellinen venäläinen käsitys pitää kirjailijaa ihmisenä, jolla on syvällisiä oivalluksia ja joka pystyy ratkomaan olemassaolon ongelmia. Kaikille venäläisille realisteille olikin ominaista, että he tunsivat olevansa muutakin kuin viihdyttäjiä ja sen vuoksi he katsoivat velvollisuudekseen käsitellä myös poliittisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä. Useimmilla heistä oli Belinskin tapaan vakaa käsitys siitä, että olemassaoloa voitiin parantaa. (Kopponen 1975, 15.)

Belinskin sanoma säilyi elävänä myös hänen kuolemansa jälkeen jo siitäkin syystä, että hänen kaikki kirjoituksensa julkaistiin 12-osaisena teossarjana vuosina 1859–1861, jota kerrotaan myydyn 52 000 kappaletta. Oletettavasti se kuului ilman muuta Clodtien kirjastoon, eikä ole täysin mahdotonta, että se sieltä kulkeutui myöhemmin myös Elisabethin Helsingin kotiin. (Kopponen 1975, 15.)

”Premissit”

Pähkinänkuoressa ja väljästi ottaen esimerkiksi seuraaviin Belinskin ajatuksiin sisältyvät myös Elisabet Järnefeltin taidenäkömyksen premissit eli lähtökohdat Friedlaenderin (1966) mukaan:

Aito taideteos vaikuttaa lukijaan todenmukaisuudellaan, luonnollisuudellaan, aitoudellaan ja todellisuudellaan niin voimakkaasti, että lukija on aivan tiedottomasti on vakuuttunut siitä, että kaikki mitä teoksessa kerrotaan tai kuvataan, on tapahtunut juuri niin ja ettei toisin olisi voinut tapahtuakaan. Kun on lukenut teoksen loppuun, osoittautuvat siinä kuvatut henkilöt eläviksi hahmoiksi kaikessa suuruudessaan; ne jäävät pienimpine erikoisuuksineen – kasvoineen, äänineen, kävely- ja ajattelutapoineen – ikuisiksi ajoiksi lähtemättömästi lukijan mieleen, niin ettei hän niitä enää koskaan unohda... Yksinkertaisuus on jokaisen taideteoksen välttämätön ehto; todellinen taideteos hylkii koko olemuksellaan kaikkea ulkonaista koristelua ja kaikkea keinotekoisia. Yksinkertaisuus on totuuden kauneutta ja todelliset taideteokset ovat juuri siksi vaikuttavia; puolinaiset taideteokset sitä vastoin usein häviävät ja niiden on pakko turvautua teennäiseen, monimutkaiseen ja epätavalliseen. Taiteessa on kaikki totuudenvastainen valhetta, ja se paljastaa kyvyttömyyden, ei kykyä. Taide on totuudenilmausta ja vain todellisuus on korkeinta totuutta; kaikki sen ulkopuolelta, so. kaikki jonkin `runoilijan´ sepittämä todellisuus on valhetta ja totuuden vääristelyä. (Friedlaender 1966, 165.)

Tämä sama uskollisuus sisäiselle näkemykselle (eli taiteellisen totuuden etsimiselle) näyttäytyi muillakin Clodteilla. Se oli ominainen sekä Elisabet Järnefeltin sedälle kuvanveistäjä Pjotr Karlovitshille että Elisabet Järnefeltin veljelle taidemaalari Mihail Konstantinovitshille (Mishalle). Näin ainakin Arvid Järnefeltin mukaan. (Järnefelt 1998, 435).

Kuitenkin Hämäläinen-Forslund kirjoittaa *Elisabetin romaanissa* Pjotr Karlovitshista, että hänestä on yritetty tehdä koruton clodtilaisrealistia, mutta kaikki hänen teoksensa eivät sitä osoita. Esimerkkinä tästä hänen tekemänsä Anitshkovin sillan veistokset kertovat miltei päinvastaisista pyrkimyksistä, sillä hevoset ovat vahvasti irrationaalisia ja lähes demonisia olentoja. (Hämäläinen-Forslund 1999, 104.)

Pjotr Karlovitshilla oli suuri merkitys Clodtien kannalta. Hän nimenomaan nosti Clodtien köyhtyneen sotilassuvun kukoistavaksi taiteilijasuvuksi ja säteili karismaansa vielä seuraaviin sukupolviin. Nikolai I:stä ja Pjotr Karlovitshista on kerrottu kaikenlaisia juttuja, sillä ystävyys keisarin ja kuvanveistäjän välillä osoitti, miten Clodtit olivat nousseet jälleen yhteiskunnan huipulle ja saavuttaneet samankaltaisen aseman kuin heillä oli ollut Ruotsin suurvaltapäivinä. (Hämäläinen-Forslund 1999, 111.)

Arvid ja Eero Järnefelt korostivat omassa taiteessaan yhdensuuntaisesti sitä, että taiteilija ei saisi koskaan pakottaa itseään. Idea, näkemys, elävä aihe tulee jos on tullakseen. Sen vuoksi kirjailijan elämä on alituista varuillaan oloa. Aina on oltava tilanteesta tai vuorokauden ajasta riippumatta valmis merkitsemään muistiin sisäiset ilmestykset. (Kopponen 1992.) Arvid Järnefeltin mukaan kirjallinen aihe on kuin kasvi, joka vaatii viipymättä uhrautuvaa syventymistä, muuten se lakastuu. Varsinainen kirjoittaminen on yhtäjaksoista puurtamista ja edellyttää rajattoman vireää huomiokykyä, joka on välttämätön sisällisten näkemysten luomisessa muotoihin. (Kopponen 1992.)

Molemmat taiteilijaveljekset joutuivat toki olosuhteiden pakosta kuitenkin toimimaan joskus toisin. Toisin sanoen kirjoittamaan ja maalaamaan rahan vuoksi, mikä aiheutti heissä syviä ristiriitoja. Arvid ja Eero Järnefelt pysyivät uskollisena nuoruutensa taideihanteelle koko ikänsä. Koko heidän tuotantonsa nojaa realismiin perinteeseen. (Kopponen 1992.)

5.13. Salongin sisäpiiri ”klikki”

Salongilla oli myös tarkoin valittu pieni oma sisäpiirinsä, jonka Pekka Aho oli nimittänyt ”klikiksi”. Sen muodostivat aatelisrouvan lisäksi hänen poikansa Kasper, Arvid ja Eerik Järnefelt sekä Juhani Aho ja hänen veljensä Pekka Aho. Joissakin kysymyksissä, kuten kirjallistaiteellisissa, siihen kuuluivat läheisesti myös Järnefeltien sisaret Elli ja Elliida sekä Arvid Järnefeldtin morsian Emmy Parviainen. Aatelisrouva Elisabet Järnefeltistä ja pojista Kasperista, Arvidista ja Eerosta Aho sai ateljeekriitikonsa. (Turtola & Lappalainen 2011, 72.) Juuri tässä ”klikissä” Järnefeltien oma taidekäsitys ja estetiikka muotoutuivat sekä Helsingissä sekä myöhemmin Kuopiossa. Tämän sisäryhmän lähtökohtana oli nimenomaan tyyppillisen kuvaaminen ja tavoitteena totuudellinen objektiivinen realismi. (Kopponen 1994, 40.)

Jo pelkkä sisäpiiriin pääsy vaati osallistujilta paljon. Ryhmän toiminta oli vahvaa ja arvioivaa. Se oli monessa suhteessa paradoksaalinen. Ryhmäläiset jakoivat ihmiset siekailematta jyyviin ja akanoihin. Ryhmä oli samalla demokraattinen ja aristokraattinen, suvaitseva ja arvosteleva, avoin ja torjuva. (Kopponen 1975, 4.) Sisäpiiri ei päästänyt osallistujaansa helpolla. Klikki vaati kinailuja sekä elämäkysymyksistä että prinsiippikysymyksistä ja jokainen, joka ei kyennyt ponnistamaan ”ajatuksen voimia jännittävään sanakiistaan” luokiteltiin armotta ”plebsin” ja ”pikkusielujen”

joukkoon kuuluvaksi. (Kopponen 1975, 4-5.) (Sana plebs on latinalaisperäinen ja viittaa tässä tapauksessa alempaan kansanluokkaan, rahvaaseen, hieman halventavassa merkityksessä.)

Kopposen mukaan Pekka Ahon kirjeitä lukiessa käy selkeästi ilmi, että Elisabethin sisäpiiri piti itseään suomalaisen kulttuurin kärkijoukkona, tai vielä tarkemmin sanottuna: Järnefeltit olivat ainoita ihmisiä koko maassa, jotka ylipäättään taiteesta ja kulttuurista jotakin ymmärsivät. (Kopponen 1975, 5.) Tämän perusteella tuntuu ilmeiseltä, että nuoret ylioppilaat tietyllä tavalla ”jumaloivat” Elisabethia. Esimerkkinä mainittakoon, että Pekka Aho katsoi elämänsä suorastaan merkityksettömäksi ilman Järnefeltejä. (Turtola & Lappalainen 2011, 73.) Huhtikuussa 1885, jolloin Järnefeltit olivat jo siirtyneet Kuopioon (v. 1884) ja tutustuneet Minna Canthiin, Pekka Aho kirjoitti veljelleen Kalle Aholle muun muassa seuraavaa: ”Taidetta rouva Canth ei ymmärrä ollenkaan, niin kukapa sitä täydellisesti ymmärtäisi, emme mekään muuten kuin Järnefeltien koulun kautta...” (Kopponen 1985, 79.) ”Järnefeltien koululla” täsmennetympin tarkoitetaan juuri Elisabet Järnefeltin salongissa muista osanottajista differentioitunutta, ajatuksiltaan ja asenteiltaan yhtenäistä ”klikkiä”. (Ks. Kopponen 1985, 79.)

Aivan sokea ja kritiikitön ei Pekka Aho jumaloinnissaan ole: ”Elinvoimaa niissä [Järnefelteissä] ei juuri suuresti näe, mutta sielun elämää sitä enemmän ja ajatusten juoksua ja niitten nopeutta ja sattuvuutta ja ennen kaikkea vankkaa itserakkautta, jota kyllä – sen parempi – itsellämmekin suurissa summissa tallella on.” (Pekka Brofeldtin kirje Kaarlo Brofeldtille 3.5.1884, JK, 6.)

Alkuun Juhani Ahoa hieman hämmästytti se, miten ”piirissä” kaikki asiat ruodittiin ja ikään kuin laitettiin vaakakuppiin. Hänen lapsuudenkodissaan oltiin hyvin hienotunteisia; siellä ei milloinkaan arvosteltu ihmisiä, heidän pukeutumistaan tai esiintymistään. (Turtola & Lappalainen 2011, 73.)

Tämä oli nimenomaan salongin sisäpiirin ongelma.

”Klikin” kirjallinen työskentely

Sisäryhmän kirjallinen työskentely oli tehokasta. Lähtökohtana sille olivat yhteiset kokoontumiset, joissa luettiin kirjallisuutta, kaavailtiin taiteellista ohjelmaa, ”kritiseerattiin” ja kysyteltiin ideoita. Alkuaikojen kirjoittamisharjoitukset salongissa olivat yleisesti ottaen sananmukaisesti ryhmätyöskentelyä. Kirjoittamisharjoitusten luonteesta kertoo hieman Ahon seuraava kirje:

”Usein haluan, että täti tai joku pojista olisi mukana, että saisi yhdessä tutkia ja ihailla luontoa ja kansaa. Te huomaisitte niissä ehkä paljon uutta, joka minulle on vanhaa ja entisestään tuttua. Kuinka hauska olisi sanoa aina: `kas, tuo on tyyppillistä...mainiota...kaunista, se ja se sopii novellin aiheeksi.’” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 24.10.1961, JAKKT, 113.)

Samassa kirjeessä Aho kuvailee elävällä tavalla kotipaikkansa elämää. Kuvailussa näkee selvästi tyyppien ja tyyppillisen esilletulon:

”...Sitten jonkun aukean ahon laidassa joku pieni mökki, jossa asuu köyhää väkeä, niin köyhää, että puhdas leipä ja voi ovat heille herkkuja. Tuommoisessa perheessä on tavallisesti mies, vaimo ja paljo valkotukkaisia, melkein alastomia lapsia. Tupa on usein niin pieni kuin Rantalan sauna ja niin matala, että päänsä kattoon lyö jos suorana seisoo. Onnellisia ihmisiä! Ei heidän majaansa tunnu muut tuulet kuin mitä ilmassa liikkuu - - ihmiskunnassa liikkuvista myrskyistä ei heidän sydämensä tunne mitään. Usein on käynti tuommoisessa asunnossa vaikuttanut minuun hyvin liikuttavasti ja samalla rauhoittavasti. Kerrankin tulin muutamaan mökkiin, jossa perhe oli juuri ruualta päässyt. Mies poltteli piippuaan ja vaimo istui kätkyessä ja imetti pientä lastaan. Molempain kasvot olivat kovasta työstä ja huonosta ruuasta laihtuneet ja kalpeat, mutta kumminkin puhuivat he aivan tynnosti, miten aikoivat koettaa päästä talven yli. Lapsia oli kolme pientä, jotka minun sisään tullessani juoksivat piiloon, mutta sitten kumminkin vähän ajan kuluttua rohkenivat tulla silittämään minun koiriani. Tämä mökki oli synkällä sydänmaalla aivan metsien keskessä ja vasta rakennettu. Viimme vuonna näillä ajoin oli mies tullut siihen metsään ja päättänyt ruveta katselemaan talon sijaa. Heillä ei ole vielä peltoakaan eikä mitään viljelystä. Kaski on vaan maahan hakattu, mutta sitäkään ei voi kylvää ennen kuin ensi kevännä. Säästössä ei ole mitään talven varaksi. Saa nähdä kuinka he pääsevät talven yli...” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 24.10.1961, JAKKT, 112-113.)

Kirje vie mökin tunnelmaan niin voimakkaasti, että sitä lukiessa ryhtyy pohtimaan, että mitenkähän perhe oikein sen talven yli todella selvisikään, voi kunpa saisi tietää. Henkilöt tulivat tekstiä lukiessa niin läheisiksi. Juhani Aho oli kirjettä kirjoittaessa juuri täyttänyt kaksikymmentä vuotta. Kirjeen pätkästä on jo nähtävissä hänen lahjakkuutensa kuvailla kohdettaan hyvin syvällisesti, mielenkiintoisella ja samalla realistisella tavalla.

Ahon kirjeen lauseesta ”Te huomaisitte niissä ehkä paljon uutta, joka minulle on vanhaa ja entisestään tuttua”, käy ilmi, että ei ainoastaan Aho ollut ottavana osapuolena, vaan hänellä oli annettavaa kirjoittamisprosesseihin ja harjoitelmiin. Tätä asiaa ei ole nostettu mielestäni aiemmin kylliksi esille. Kuitenkin on oletettavaa, että Aho antoi ideoita ja aineksia esimerkiksi Arvid Järnefeltille hänen kirjoittamistyöhönsä ja Eero Järnefeltille hänen maalauksiinsa.

Järnefeltin kirjallisen salongin yhteys belinskiläiseen taidenäkemykseen säilyikin elävänä varsinkin Eero Järnefeltin välityksellä. Kopposen mukaan (1985) hän opiskeli setänsä Mihail Clodt von

Jürgensburgin johdolla vuosina 1883–85 Pietarin taideakatemiassa, missä hän sanoi edistyneensä ”taiteessa ja taiteellisessa katsannossa paljon”. (Kopponen 1985, 84.)

5.14. Tyypit ja tyypillistäminen

Järnefeltin salonkiin, sen kirjalliseen ohjelmaan kuuluivat kiinteästi käsitteet ”tyyppi” ja tyypillisuus. Näihin termeihin sisältyy realismikäsitteen omaleimaisuus. Kopposen (1985) mukaan niin sanotulla sosiaalityypin kuvauksella on 1800-luvun eurooppalaisessa kirjallisuudessa kaksi haaraa: läntinen, ranskalais-skandinaavinen ja itäinen, venäläinen. Tutkimus on selvittänyt, että jälkimmäinen tuli kirjallisuuteemme Elisabet Järnefeltin ja hänen kirjallisen salonkinsa välityksellä ja että se ja siihen liittyvä realismikäsitteitys palautuu viime kädessä venäläisen ’naturalnaja školan’ luojaan Vissarion Belinskiin ja hänen seuraajiensa ns. radikaalikriitikkojen (Tšernysevski, Dobroljubov) esteettisiin näkemyksiin sekä suureen venäläiseen romaanitaiteeseen. (Kopponen 1985, 83, 84.)

Mielenkiintoista Belinskissä oli hänen suhtautumisensa naisiin. Hän suhtautui innostuneesti naisten kirjoittamaan proosaan erityisesti silloin, kun se käsitteli naisten asemaa yhteiskunnassa. Hän ei kuitenkaan nostanut naiskirjailijoita luovina yksilöinä miesten rinnalle. Belinskin käsitys naisista ja luovuudesta noudatti romantiikan sukupuolittunutta nerous-käsitettä. Hänen mukaansa nainen on ”lukittu omaan itseensä, naiseutensa piiriin” ja pysty eläytymään vain omaan kokemuspäänsä. Hän ei siis koskaan voinut olla miehille ominaisella tavalla ”suuri runoilija” (Ks. Turoma 2011, 266.) Belinskin ajatukset lienevät peräisin hänen lukemastaan oman aikansa kirjallisuudesta, eivät omakohtaisia kokemuksia. Ehkä Elisabet Järnefelt oli omaksunut näitä Belinskin ajatuksia, koska ei henkilökohtaisesti tarttunut kynään eikä ryhtynyt kirjailijaksi.

Belinski korosti tyypillistämisen olevan yksi luovan taiteilijatyön peruslakeja, ja hahmottaessaan 1840-luvulla ”luonnollisen koulunsa” tavoitteita Belinski tähdensi erityisesti kansanomaisuutta, jokapäiväisen elämän aina pienimpiin yksityiskohtiin ulottuvaa kuvauksen alkuperäisyyttä, jonka tehtävä oli muovata yksilöllisistä hahmoista tyyppejä ilman, että hahmot silti menettävät yksilöllisyyttään ja kansallista aitouttaan sekä sommittelun yksinkertaisuutta. Belinski korosti myös kirjallisuuden yhteiskunnallista tehtävää, erikoisesti romaanin: siinä ”yhteiskunta näkee oman

peilikuvansa ja tutustuu sen kautta itseensä, suorittaa itsensä tiedostamisen suurimman aktin”.
(Kopponen 1985, 84.)

Turoman mukaan Belinski vaati myös kirjallisuudelta yleensä sekä Venäjän ”nuorelta kirjallisuudelta” erityisesti ajankohtaisuutta sekä kiinnostusta yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tällaista kirjallisuutta esiteltiin runoilija Nikolai Nekrasovin toimittamissa kokoelmissa *Fiziologija Peterburga* (Pietarin fysiologia) sekä *Peterburgski sbornik* (Pietarilaiskokoelma, 1846) Tämän suuntauksen tärkeäksi lajiksi kehittyi niin sanottu otšerk. Esimerkiksi krestjanski otšerk (talonpoikaiskuvaus) oli narodnikki-kirjailijoille eli kansanomaisille kirjailijoille tärkeä laji. (Turoma 2011, 266.)

Tyyliisuuntauksena Otšerk vaati kansan elämän ja yhteiskunnallisten epäkohtien totuudenmukaista kuvausta. Tämän suuntauksen kirjallisuuden tärkeäksi lajiksi tuli lyhyt, joskus opettavakin tarina tai kertomus, jossa olennaista oli henkilö- tai tilannekuvaus. Se oli aikanaan Venäjällä suosituinta kirjallisuutta. Kuvauskohteet olivat urbaani köyhälistö ja sen elämänpiiri sekä maaorjuus. (Ks. Turoma 2011, 258.)

Juhani Aho puolestaan kutsui omia lyhyitä kertomuksiaan (lyhytproosaa) ja pakinoitaan lastuiksi. Kirstinän mukaan lajityyppi on sukua ranskalaisen Alphonse Daudet'n (1840–1897) tarinointitavalle (*Kirjeitä myllystäni*) (Kirstinä 2000, 107). Ehkä olisi myös syytä pohtia, vaikuttiko Venäjän otšerk-tyyliisuuntaus myös Ahon kertomatapaan.

Tyypillistämisen lähtökohtana oli kansan ja luonnon kollektiivinen tarkkailu ja tavoitteena löytää kohteena olevan ilmiön ”tyypilliset” piirteet eli oleellisen erottaminen epäoleellisesta. Ohjelmallisessa tyypillisyyden tarkkailussa oli ennen kaikkea kysymys kirjailijalle välttämättömän erittely- ja havaintokyvyn kehittämisestä, ja siihen tarvittiin nimenomaan ryhmätyöskentelyä: näin kohteena olevaa ilmiötä voitiin tarkastella useammasta aspektista, saada siitä esiin sellaisia piirteitä, jotka, kuten Aho huomauttaa, muuten saattaisivat jäädä havaitsematta. (Kopponen 1975, 189.)

Järnefeltin salongissa ruodittiin erilaisia ihmistyyppejä. Eikä puhe pelkästään riittänyt, ajatukset piti siirtää paperille. Samalla kun henkilöhahmo edusti tyyppiä, hänen piti olla myös yksilö. Kun kirjallinen harjoitus oli valmis, ryhmässä arvioitiin, minkälaisia ansioita ja heikkouksia tekstissä oli.

Tämäntyylinen kollektiivinen työtapa, todellinen ryhmätyö, sopi Aholle erinomaisesti, ja usein myöhemminkin hän kaipasi ”perheen” palautetta teksteistään. (Halttunen & Uusi-Hallila 2010, 20.)

Kopposen (1991) mukaan Järnefeltien kirjallinen salonki korosti sitä, että suomalaisen kirjallisuuden oli otettava yhteiskunnallisesti kantaa kuten Garborg, Ibsen, Kielland ja Strindberg tekivät. Tähän liittyi tietty idealistinen painotus; kuvaamalla yhteiskunnallisia epäkohtia kirjailijan oli näytettävä myös edistyksen mahdollisuus, pantava lukija ajattelemaan ja sitä kautta positiivisesti toimimaan. Kirjallisuudessa juuri tyyppien kuvauksen piti palvella tätä päämäärää. Oleellista oli myös, että kirjallisuus sai ja sen pitikin opettaa, mutta se ei saanut olla opetusta. Kirjailijan oli sulatettava sanottavansa objektiiviseen puolueettomaan muotoon, lukijan tehtävänä oli johtopäätösten teko. (Kopponen 1991, 30.)

Arvid Järnefelt on selvittänyt tyyppillistämisen merkitystä näin: ”Semmoisina ne (tyypit) ovat omiansa ehkä paremmin kuin mikään muu kasvattamaan kansaa itsetietoisuuteen ja itsensä arvostelukykyyn, mikä on niin kansan kuin yksityisen ihmisen ensimmäinen henkisen suuruuden ehto.” (Järnefelt 1887.)

Tyyppi-käsitteellä on Belinskin estetiikassa erikoismerkitys, se ei tarkoita pelkästään lajinomaisuutta, vaan tiivistäen sanottuna yleisen ja yksilöllisen yhdistelmää: kirjailijan kuvaaman henkilöhaamon on edustettava tiettyä ihmisryhmää, mutta samalla oltava myös yksilö, ”täyspätöinen individuaalinen persoonallisuus” (Kopponen 1985, 84).

Esitellessään tunnetussa artikkelissaan (Kaiku 26.2.1887) Venäjän kirjallisuutta Arvid Järnefelt korosti erityisesti tällaisten sosiaalityyppien vaikuttavuutta: ne ovat ”kansallisia muotokuvia”, tunnuskuvia, joiden avulla ”kansa oppii itseänsä ajattelemaan”, sillä ne painuvat ajatusvälikappaleiksi ihmisten tajuntaan ja vaikuttavat sieltä käsin jopa heidän käyttäytymiseensä (Järnefelt 1887).

Järnefeltin kirjallisen salongin tyyppillisen ja tyyppien kuvaaminen perustuu viime kädessä tälle venäläiselle traditiolle, vaikka ryhmän jäsenet ovat selvillä myös tyyppin käsitteen läntisestä teoriasta ja käytännöstä (muun muassa Taine, Brandes, Zola, Strindberg, Kielland, Garborg). Tähän heidät

opasti Minna Canth todennäköisesti 1884; tuolloin muun muassa Tainen teorit herättivät kirjallisen salongin jäsenissä suurta kiinnostusta. (Kopponen 1985, 84.)

5.15. Harjoitelmia ja rakkautta Rantalassa

Hämäläinen-Forslundin mukaan Elisabet ja Juhani Aho tutustuivat toisiinsa syksyllä 1880, mutta Balkanilta palanneen Elisabetin miehen Aleksanderin Aho tapasi ilmeisesti ensimmäistä kertaa kevään 1881 Kalevan päivän juhlassa. Hämäläinen-Forslund kirjoittaa: ”Aho astui Järnefelteille poikana, joka nautti kulttuurikodin ihanteellisesta ilmapiiristä... Valitettavasti Aho ei aavistanut, että hänen läsnäolonsa jäykistäisi lopullisesti tämän kodin tunnelman ja veisi sen isäntäväeltä viimeisetkin keskustelunaiheet.” (Hämäläinen-Forslund 1999, 34.)

Ahosta tuli erityisesti Eeron ystävä, mutta hänellä oli hyvin läheiset välit myös Arvidiin ja Kasperiin, eikä Armaskaan jäänyt hänelle vieraaksi. Vähitellen Aho oleskeli perheessä kuin kotonaan. Elisabetin tunteet Ahoa kohtaan olivat aluksi puhtaasti henkisiä, mutta pian hänen oli myönnettävä, että omien poikien ikäinen Aho oli ottamassa sen paikan, josta Aleksander oli niin tylästi kieltäytynyt. (Hämäläinen-Forslund 1999, 34.)

Ensimmäinen kesä

Ei pelkästään Elisabet tuntenut vetoa Ahoon, Juhani Ahon sydämessä oli syttynyt liekki häntä yli kaksikymmentä vuotta vanhempaan, yhdeksän lasta synnyttäneeseen aatelisrouvaan. Tämä heidän välilleen syttynyt syvä rakkaus ja intohimo oli hyvin jännitteistä, olihan Elisabet Järnefelt naimisissa. Elisabet oli Aholle varmasti myös huolehtiva ”äitihahmo”. Äiti oli ollut aina Juhaniille läheinen ja hän oli tottunut huolenpitoon. Mutta Ahon ja Elisabetin suhde muodostui paljon muuksikin, ei ollut kyse pelkästään äidillisyydestä; oli kyse vetovoimasta, suurista tunteista ja myös omistushalusta. Hämäläinen-Forslund kirjoittaa, että Ahon rakkaus Elisabetia kohtaan leimusi korkealla ja hän seurasi Elisabetia kesällä 1882 myös Vääksyn Rantalaan, uudelle huvilalle, missä draaman kaikkein kiihkeimmät näytökset esitettiin (Hämäläinen-Forslund 1999, 34).

On totta, että Juhani Aho seurasi Elisabetia heidän kesäviettopaikalleen, mutta tässä kohtaa Hämäläinen-Forslund sekoittaa vuosilukuja. Ensimmäisen kerran Aho vieraili Rantalassa vuonna 1881 ja seuraavan kerran hän kylläkin oli siellä vuonna 1882. Mutta hän ei ollut siellä vuosina 1882 ja 1883 kuten Hämäläinen-Forslund tuo esille. (Ks. Hämäläinen-Forslund 1999, 35.)

Ennen ensimmäistä Rantala-kesää Aho oli asunut Järnefelteillä, koska pääsiäisen jälkeen vuonna 1881 Aholla ei ollut enää omaa asuntoa. Niinpä hän Hollolasta palattuaan meni asumaan Järnefelteille. Kun sitten Snellmannin 75-vuotisjuhlien jälkeen Järnefeltit muuttivat huvilalleen Vesijärven kanavalle, Aho seurasi heitä myös sinne. (Aho 1961, 94.) Tämä oli myös Järnefelteille ensimmäinen kesä silloisella kesäviettopaikallaan. (Järnefelt 1998, 433). Antti J. Ahon mukaan tästä ensimmäisestä Rantala-kesästä alkoi erittäin merkittävä vaihe Ahon elämässä. Tämä käy ilmi myös Ahon pitkistä kirjeistä Elisabetille. Tältä ajalta Elisabet Järnefeltin kirjeitä ei ole tallella. Elisabet pyysi polttamaan ne ja niin ilmeisesti tapahtuikin. (Aho 1961, 94.)

Vuosia myöhemmin Elisabet luovutti Ahon kirjeet takaisin lähettäjälle, ja tämä säilytti niitä huolellisesti kuolemaansa saakka. Juhani Ahon poika, Antti kertoo: ”Näistä kirjeistä heijastuu Ahon ensimmäinen suuri rakkaus, joka niin ratkaisevasti vaikutti koko hänen myöhempään elämäänsä ja kasvatti hänestä lyhyessä ajassa luovan kirjailijan.” (Aho 1961, 94.)

Ainakin yksi todiste on säilynyt, että Aho lunasti Elisabetille antamansa lupauksen ja todellakin poltti häneltä tulleen kirjeen. Aho kirjoitti Elisabetille vuonna 1881 lapsuudenkodistaan Vieremältä seuraavasti:

”Kesteistä tultuani poltin tätin viimeisen kirjeen, kun ensin olin lukenut hyvin tarkkaan sen läpi. Arvelin kauan polttaisinko vai en, mutta kun täti pyysi ”itsensä tähden” polttamaan sen, en epäillyt kauemmin.” Tämäkään ei ollut itsestään selvyys, kuten kirjeen jatkosta käy ilmi: ”Ehkä en muutoin olisi polttanut. Uuni oli juuri lämminnyt ja minä panin kirjeen kevyesti hiilien päälle. Se ei ennen syttynyt kuin minä puhalsin siihen. Sitten vasta leimahti se tuleen ja minä näin lukea siitä muutamia sanoja palaessa. Viimeinen sana, jonka näin oli: `Onnellinen´.”

(Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 9.11.1881, JAKKT, 118, 119.)

Keskinäisen hyvin läheisen tutustumisen Juhanin ja Elisabetin välillä kesällä 1881 Vääksyn kanavarannassa Rantalassa teki mahdolliseksi se, että tuolloin Elisabetin mies Aleksander oli työmatkalla Englannissa. Vanhimmat pojat Kasper ja Arvidkin olivat muualla. Elisabet oli nuorimmaisten kanssa yksin. (Järnefelt 1998, 433.)

Rantalaa lienee ajateltu vakituiseksi kesäpaikaksi, sillä Aleksander osti sen omakseen, kun puolestaan kaikki muut loma-asunnot oli vuokrattu. Ostamisen osaltaan mahdollisti, kun velkaantunut työmies myi sen halvalla. Talo oli kaksikerroksinen harmaa puurakennus. Sitä nimitettiin ”hoviksi”, mutta leikkimielisesti, sillä huoneet olivat yksinkertaiset, eivätkä Järnefeltit tuoneet mukanaan ylellisyyksiä. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 205.)

Kanavarannan ensimmäisenä kesänä vuonna 1881, Juhanista ja Elisabetista tuli toisilleen hyvin läheiset. Arvid palasi syksyn kynnyksellä Krasnoje Selosta ja saapui huvilalle. Hän yllättyi tavatessaan Jussin vielä oleskelemasta siellä kuin kotonaan. Jussista oli tullut perheen jäsen, ja ehkä vähän enemmänkin, koska Arvid kirjoittaa: ”Jos sanoisi, että hän siis Elisabetin suhteen oli oman pojan asemassa, niin sanoisi liian vähän.” Jussi oli ajanut omien poikien ohi Elisabetin suosiossa ja ohjauksessa. (Rajala 2011, 40.)

Aho poistui huvilalta vasta elo- ja syyskuun vaihteessa. (Aho 1951, 134.) Kyseisenä kesänä Aholle referoitiin ja tulkittiin laajasti Dostojevskin, Gogolin, Puškinin ja Tolstoin mestariteoksia ja miltei sanasta sanaan suomennettiin suuri osa kertomuksia, jotka sisältyivät Turgenjevin *Metsämiehen muistelmiin*. (Kopponen 1975, 178.)

Pala Elisabetin Aholle lukemasta Turgenjevin *Metsämiehen muistelmista* otteesta *Pakovainio*:

"Oli ihana heinäkuun päivä, jollaisia sattuu vain silloin, kun ilma on kauan pysynyt samanlaisena. Aamuvarhaisesta on taivas selkeä; aamurusko ei leimua tulipalona, vaan levittää taivaalle heikon punerruksen. Aurinko, joka ei ole polttava eikä hehkuva, niinkuin kuivan helteen aikana, ei tumman purppurainen niinkuin rajuilman edellä, vaan kirkas ja lempeästi säteilevä - kohoaa rauhallisena taivaalle pitkän kapean kielekkeen varjostamana, lähettää raikkaan sädekimpun ja painuu pilven sinipunervaan utuun. Pitkulaisen pilvenhattaran ohut yläsyryjä välähtelee kiiltävien käärmeiden tavoin, niiden välke on kuin taotun hopean... Mutta taas valahti leikkivä sädekimppu esiin riemullisena ja mahtavana, ikään kuin siivillä kohoaa mahtava päivänkehrä. Puolenpäivän ajoissa ilmaantuu tavallisesti joukko pyöreähköjä korkealla keinuvia pilviä, hopeanharmaita, valkoreunaisia. Kauas äyräittänsä yli tulvineeseen jokeen siroteltujen saarten tavoin, joiden ympäritse joki tasaisen sinisinä, syvältä lävitsenäkyvinä uomina virtaa, ne tuskin liikahtavatkaan paikaltaan; ylempänä keskitaivaalla ne yhtyvät, puristuvat kokoon niin että sineä tuskin välistä näkyy; mutta itsekin ne ovat ilmavan sinisiä kuin taivas: ne ovat läpeensä valon ja lämmön kyllästämiä." (Turgenev 2000, 94.)

Aivan kuten Ahonkin, runoilija, kirjailija Turgenjevin teoksen luonnonkuvaukset ovat miltei käsin kosketeltavan konkreettisia. Tekstin kautta lukijan silmiin piirtyy elävä kuva maisemasta. Juuri tämä on tyypillistä myös Ahon teoksissa. Iisalmelainen Jouko Pennanen, joka on perehtynyt Ahon

kirjallisuuteen, toteaa, että ”jossain mitassa Aho on kuin Suomen Turgenjev” (Pennanen 2012). Omasta mielestäni *Metsämiehen muistelmat* ovat kuin yhteneväinen, samaan aihepiiriin kudottu ”lastukokoelma” kertojana ”metsämies”. Onko Aho ottanut Turgenjeviltä mallia omiin lastuihinsa?

Ahon oleskellessa Rantalassa siellä ei ainoastaan luettu ja käännetty tekstejä vaan tehtiin myös käytännön harjoituksia. Kopponen (1985) on poiminut yhden harjoituksen Juhani Ahon papereista. Se on kirjoitettu kesällä 1981 Rantalalan terassilla suomalaisessa valoisassa suvi-illassa ja yössä. (Ks. Kopponen 1985, 82.)

Helteinen kesäpäivä: täydellä terällä paistaa aurinko, tuuli lepää rauhassa, joutilaana ja welttona wetelehtivät waaleat hattarat sinisen taiwaan alla – joskus herää ilman henki, huohahtaen kerran ja nukahtaa likeisen lehdon helmaan taikka waeltaa hetken tyyntä järweä käherryttäen sen unista pintaa hourailewiin wäreisiin ja uupuu sitten taas Wellamon lämpimään syliin – kuiwa haju täyttää lämpimän hongikon joka torkkuen katselee tyyntä maailmaa – sawun sinisenä hourailee etäinen metsä. (Kopponen 1985, 82.)

Tätä tekstiä kannattaa verrata yllä olevaan Turgenjevin tekstiin. Samalla tulee ottaa huomioon, että Juhani Aho oli ainoastaan 20-vuotias kirjoittaessaan tätä harjoitelmaansa ja vasta kirjoittajapolkunsa alussa.

Kopponen kertoo, että tyyppillisten piirteiden havainnointi- ja erittelykykyä kehitettiin eri tavoin. Esimerkkinä tästä: Vääksyssä Järnefeltien kesänviettopaikassa kaikki vieraat joutuivat tietämättään ryhmäläisten kriittisen tarkastelun kohteeksi ja illalla oli sitten yhteenvedon aika, jolloin voitiin verrata kirjoissa kuvattuja henkilöitä päivän mittaan tavattuihin ”tyyppisiin” ja pohtia, kuka soveltui kuvattavaksi humoristisena ja kuva taas tragikoomisena henkilöihahmona. Harjoitelmien yhteiskritiikki oli kannustavaa, mutta järnefeltiläisen suorasukaista ja lahjomatonta. Elisabet ojensi koulun priimusta Ahoa vielä pitkään. (Kopponen 1975, 189, 191.)

Tyyppejä ”noukittiin”, kuvattiin, esiteltiin, eriteltiin ja jopa näytelmällisesti esitettiin. Erityisesti tässä kunnostautui Eero Järnefelt – vuodesta toiseen; tyyppi onkin Aho-Järnefeltin kirjeenvaihdon keskeisiä kirjallisia termejä. (Kopponen 1985, 82.) Näin Aho kirjoittaa Arvidille heinäkuussa ensimmäisenä kanavakesänä Rantalasta: ”Olen tarkastellut tyyppejä ja tehnyt muistiinpanoja, jotka tulevat olemaan suureksi hyödyksi, kun pääsen yksinäni niitä kuvailemaan.” (Juhani Ahon kirje Arvid Järnefeltille 10.7.1881. SKS.) Ja puolestaan Arvid kirjoittaa lokakuussa Aholle Iisalmeen:

”Olisi erinomaisen hauska, jos sinä olisit täällä tyypejä noukkimassa, sillä niitä on täällä nykyään ilma aivan täynnä.” (Arvid Järnefeltin kirje Juhani Aholle 1.10.1881. SKS.)

Tästä Rantalan kesästä vuonna 1881 voidaan katsoa alkaneeksi nimenomaan Elisabetin kirjallinen salonki sanan varsinaisessa merkityksessä. Ja jos sitä vielä täsmentää, niin nimenomaan nämä harjoitukset koskivat salongin sisäpiiriä. (Ks. Kopponen 1991, 30.) Näin ollen voidaan katsoa, että Rantalan huvila on toiminut myös Elisabet Järnefeltin kirjallisen salongin pitopaikkana.

Rantalasta syksyllä 1881 lähdettyä laiva tuo Ahon 3.9. Kuopioon, josta hän pian jatkoi matkaansa Iisalmelle. Vieremän pirttirakennuksen suuressa tuvassa hän heti ryhtyi kirjoittamaan ”perheelle” (Aho 1951, 134). Hän ryhtyi kirjoittamaan myös Elisabetille henkilökohtaisia kirjeitä:

Rakas täti! Nyt minun taas pitää ruveta kirjoittamaan tädille ja jo koettaa siten vähäsen haihduttaa ikävyttäni...Ei täti voi aavistaakaan, kuinka paljo täti on tehnyt minulle hyvää hellyydellään ja hyvillä esimerkeillään. Usein olen sanonut ennenkin ja sanon vieläkin, että täti on osoittanut minut *idealien tielle* takaisin, josta jo olin viime lukukaudella kauaksi eksyä. En tiedä, kuinka kohtalo niin kummallisesti johtaa! Minä olin jo melkein muuttua platiksi ja prosalliseksi ollessani samallaisten joukossa koko ikäni, mutta nyt sattui niin kummallisesti, että yht’äkkiä tulin teidän poikienne ja perheen piiriin ja ikäänkuin toinen maailma aukeni eteeni...Viime kesän elämä onkin minulle tuommoinen ”hyvä uni”, jolloin sielu irtautuu tämän maailman pölyistä ja kuvastaa itsensä semmoisena kuin se oikeastaan on. Silloin tavallisesti elämän ikävät olot ja epätasaisuudet näyttävät kauniilta ja sileiltä eikä muuta toivoisi kuin että tuollainen uni kestäisi kauan, kauan.”(Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 21.9.1881, JAK, 59.)

Rajala tuo esille, että kirjeessä oleva sana ”hellyys” viittaa hyvinkin läheiseen yhteyteen Elisabetin ja Juhaniin välillä. Vaikka Elisabet oli 22 vuotta Ahoa vanhempi, hän oli yhä tyttömäisen herkkä ja sielukas kasvonpiirteiltään. ”Idealin tie” tarkoittanee Rajalan tulkinnan mukaan hengen yhtyettä, puhdistavaa tunnetta, toisenlaista kuin oli ylioppilaiden remmastelu kokoussaleissa ja yöllisillä retkillään. (Rajala 2011, 42.)

Rantalan kesä oli unohtumatonta aikaa Juhani Ahon elämässä. Niin unohtumatonta ja mieleenpainuvaa, että vielä liki 37 vuoden päästä Aho palaa ajatuksissaan aikaan: ”Minusta ei olisi koskaan tullut mitään ilman sitä kesää. Silloin minut löydettiin ja minä löysin itseni” tunnusti Aho Elisabetille kirjeessään 27.5.1919. Kirjeen hän kirjoitti Jämsä-laivasta käsin Päijänteellä. (Ks. Järnefelt 1998, 438–440.) Laiva kulki parahikseen juuri läpi Vääksyn kanavan. Ikääntynyt kirjailija Aho oli laivan kannella ja näki saaren ja Rantalan, jossa oli saanut viettää kesäpäiviä ja hetkiä Elisabetin kanssa:

”Rakas Täti! Siitä on niin kauan, kun olen nämä sanat kirjoittanut, mutta minun täytyy saada kirjoittaa ne vielä kerran, vaikka jo vapisevalla kädellä. Eihän tiedä, kuinka kauan elää ja sitten on jo myöhäistä. Minä olen juuri kulkenut ohi kanavan...Silloin katsahdin ulos ja näin tutun saaren.Ja kun laiva kulki vähän matkaa, näin ”punaiset mökit” tai ainakin luulin näkeväni, sillä stemninki oli sama kuin ennen: laineet loiskuivat sinne kivikkorannalle ja ilta-aurinko valaisi havumetsää. Niistä mökeistä, siitä näköalasta, alkoi kerran minulle uusi elämä, kirjallinen, aatteellinen ja muu. Minä tahtoisin langeta polvilleni ja kiittää siitä. Minusta ei olisi koskaan tullut mitään ilman sitä kesää. Silloin minut löydettiin ja minä löysin itseni. En ole koskaan sitä unohtanut ja kiittolaisuuteni on yhä edelleenkin rajaton. Harhaillut olen, kirjallisesti ja aatteellisesti, ja aina tullut siihen, aina kulkenut Tädin vanavedessä ja kuljen yhä, missä lienekin harhaillut. Eikä minulla koskaan ole ollut sitä semmoista *ystävää* ja *ymmärtäjää* kuin oli silloin...Ja laiva liukui kanavaan ja sieltä etäämpää häämöitti Hillilän ranta. Ja kanava oli juuri niin kuin ennen, puut vähän korkeammat. Ja puro kääntyi puiden alle ja vesi liukutti lehviä ja taisi sieltä hämöttää valkoinen venhekin.

Yhtäkkiä avautuu metsä ja aukosta näkyy valkoinen talo. Se oli ennen harmaa, nyt se on valkoinen, niin kuin jotenkuten henkevoitunut, taivastunut, niin kuin sen entisen asukkaan tukka. Siinä ei näytä asuvan ketään, ja minä kuvittelen, että siellä sen jälkeen ei ole kukaan asunut ja että siellä nytkin vain asuu entisyyden *henki*. Ehdin nähdä sen edessä kasvavien tuomien välistä, että talon arkkitehtuuri on yhä sama, samat ikkunat, sama veranta...Ja sitten se katosi, ja tuli näkyviin mylly ja pikku koski ja samat talot ylhäällä maantien varrella. Ei mikään ole muuttunut tai jos on, en sitä huomaa. Ja laiva liukuu slussiin, en ihmettelisi, jos Laiti seisoi sen reunalla ja heiluttaisi rakasta univormulakkiaan. Ja kun tullaan ulos kanavan suusta, näkyy Asikkalan kirkon torni metsän yli kumartaen taivasta vasten. Tulimme sinne eräänä keväänä näin monta, monta vuotta sitten. Sillä matkalla minulle selvisi, että onhan maailmassa, näen mä, ihmisiä, jotka minua ymmärtävät ja minä heitä. Se antoi minulle luottamusta ja uskoa itseeni, jota minulla ei koskaan ole ollut muuta kuin mitä olen muilta saanut. Itsekseni olen sitten paljon vaeltanut, oikeastaan harhaillut, usein eksyksissä, ja tullut, niin kuin aina eksyksistä tullaan, samaan paikkaan mistä olin lähtenyt. Ja nyt olen taas siinä paikassa ja lähetän sieltä nämä kiitokset; tuhaniset; minun täytyy saada se tehdä, ja Tädin täytyy puristaa ystävällisesti kättäni, niin kuin täti vain voi. Tätin vanha Jussi.” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 27.5.1919. JAKKT, 608–609.)

Kirjeestä huokuu voimakas tunnelma ja myös melankolia. Se on kirjailijan suuri tunnustus nuoruuden rakkaudelleen. Kirjeestä pystyy aistimaan rivien välistä suuren tunnelatauksen, mikä Rantalan kesiin mahtui, jotakin erityistä ja vahvaa

Kun nuori Aho syksyllä 1881 palasi Rantalasta, hän näytti olevan syvästi rakastunut ”muusaansa”. Ajatukset lensivät usein rakkauden kohteen luokse. Hän kuvitteli Elisabetin vierelleen ja tällöin häntä alkoi värisyttää. ”Voi, voi, mitä minä olisin ilman tättä! Ei olisi rauhaa, onnea, ei mitään!” (Rajala 2011, 42.)Aho ei voinut syksyllä 1881 jatkaa opintojaan varojen puutteessa. Hänen täytyi pysytellä kotonaan Iisalmella. Mutta jo kevätlukukaudeksi hänen isänsä lupasi, että Juhani saa palata takaisin Helsinkiin. Aho oli ”vallan hulluna ilosta”. (Aho 1951, 143.) Järnefeltit olivat saaneet järjestettyä hänelle töitäkin, ettei hänen tarvinnut turvautua kokonaan isänsä Theodor Brofeldtin apuun. Hän pääsi reportteriksi *Uuteen Suomettareen*. (Aho 195, 143–144.)

Toimittajaksi

Aho aloitti *Uuden Suomettaren* toimittajana vain vähän yli kaksikymmenvuotiaana 1882. Astumista kunnianarvoisan suomenkielisen lehden palvelukseen hän kuvaa kirjassaan *Sanomalehtimiesajoiltani*:

"Mutta silloin tuli minulle avukseni luonteen ominaisuus, joka sanomalehtimiehille on hyvin suuriarvoinen ja joka pelastaa heidät kaikista pulmista. Me saamme kirjoittaa ja me totummekin kirjoittamaan asioista, joita emme ollenkaan ymmärrä ja joista ei meillä ole etäisintäkään käsitystä. Ja minä päätin kuin päätinkin ottaa vastaan viran, jonka toimittamisesta minulla ei ollut aavistustakaan. Saisinhan käydä edes Helsingissä, jos ei muuta. Ja kohta joulunpyhäin jälkeen - taisi olla vuonna 1881 - läksin minä 'omalla hevosella' ajamaan pääkaupunkia kohti. Eihän se ollut mitään sanomalehtimiehen kyytiä. Mutta enhän minä vielä ollutkaan mikään sanomalehtimies, en totta tosiaan ollutkaan." (Aho 1911, 8.)

Kirja antaa varsin realistisen kuvan sen ajan sanomalehden toimittamisesta. Kirjassaan Aho kuvaa hyvin myös sitä, kuinka pieniä sen ajan lehtien toimitukset olivat: "Päätoimittaja oli näet siihen aikaan paitsi kolmea latojaa ainoa varsinainen työmies lehdessään. Hän oli päätoimittaja ja aputoimittaja, referentti ja ulkomaanosaston toimittaja, sai itse suomentaa novellit ja lukea korrehtuurin, oli taloudenhoitaja, ilmoitusten vastaanottaja ja konttorineiti. Sama huone oli sekä konttorin että toimituksen." (Aho 1911, 19.)

Paluu Rantalaan vuonna 1882

Juhani käynnisteli lehtiuraansa. Hän alkoi myös jo hyvissä ajoin malttamattomana odottaa kesän 1882 tuloa, koska tiesi, että silloin pääsee uudestaan Rantalaan. Antti J. Aho ounastelee, että Ahon tunne Elisabetia kohtaan oli jo ennen uutta Rantalan kesää keväällä entisestään lämmennyt, samalla kun Ahon suhde "poikiin", varsinkin Arvidiin, oli vastaavasti viilennyt. (Aho 1951, 162–163.) Aho viipyi Rantalassa vuonna 1882 juhannuksen päivät. Hän joutui vielä palaamaan hetkeksi takaisin virkaansa. Rantalaan hän pääsi tulemaan takaisin 3. heinäkuuta. Juhani viipyi Vääkssä puolitoista kuukautta. (Aho 1951, 162.)

Kesä toi mukanaan kuitenkin pahoja konflikteja. Jotakin yllättävää ja perheen välejä kuohuttavaa tapahtui luonnonkauniin kanavan rantamilla. Hämäläinen-Forslund toteaa: "Elisabetilla ja Aholla oli ikäeroa yli kaksikymmentä vuotta, joten pojiltakin kesti aikansa tajuta mitä oli tapahtumassa. Kesällä 1883 [vuosiluvan tulee olla 1882] Arvidin silmät kuitenkin aukenivat ja hän hyökkäsi

Vääksyssä toista kertaa oleskelevan Ahon kimppuun huutaen kuuluisat sanansa: ”Mene pois sinä paha henki minun ja minun perheeni tyköä!” (Hämäläinen-Forslund 1999, 35.) Mitä ihmettä oli tapahtunut? Mitä hän oli nähnyt tai kenties Aho avoimesti hänelle kertonut?

Antti J. Ahon mukaan toisesta Rantalalan kesästä on säilynyt niukemmin tietoa. Antti Ahokin tuo esille, että perheen ja Ahon keskinäisissä suhteissa tapahtui tällöin huomattava muutos. Arvidin Ilmajoelta 13.7.1882 kirjoittamasta kirjeestä ilmenee, että Juhani oli tiedustellut Arvidin kantaa eräästä ”asiasta”, josta Arvidilla ei kuitenkaan ollut halua esittää mitään ”tuumailuja”... Arvid lisää kirjeeseen merkitsevästi: ”Minun tuntee sinua kohtaan eivät ole voineet laimistua, saatuani äidiltä asian tietää, sen sinä kyllä voit arvata; nyt sinä vain olet minun silmissäni tämmöinen, sitä vastoin kuin ennen olet ollut semmoinen”. (Aho 1951, 163; ks. myös Rajala 2011, 54.)

Mitä Rantalassa tapahtui kesällä vuonna 1882 Juhani ja Elisabetin välillä? Mikä oli se asia, joka nostatti henkilökemioiden välille tummia, synkkiä pilviä sekä myös huhuja. Huhuja ja puheita Juhani Ahosta ja Elisabetista kiidätettiin Kuopioon asti vielä monien välikäsien kautta. Benj. Snellmanin Aholle antamien tietojen mukaan Järnefeltin veljekset olivat kirjoittaneet tilanteesta Ivar Idsrömille Kuopioon; tämä oli puolestaan levittänyt juttua pankinkamreeri Steniuksen perheessä, jossa hän asui ja sieltä Snellmanin oli saanut tietää asiasta. Vanhan ystävyuden nimissä hän ilmoitti lokakuussa Aholle, mitä hänestä Kuopiossa oli kesällä 1882 puhuttu. Steniuksen mukaan Kuopiossa käynyt Arvid oli katkera siitä, että hänen ja hänen äitinsä väliin oli ”tunkeutunut vieras indiviidi” ja tästä asiasta Arvidin ja Elisabetin välille sukeutui kiivas väittely. (Aho 1951, 163.)

Antti J. Ahon mukaan jää arvoitukseksi, mitä Rantalassa todella kesällä 1882 tapahtui. Se ei ollut arvoitus, että asia liittyi Elisabetin ja Ahon suhteeseen, se oli muuttanut muotoaan. Miten syväksi suhde oli muuttunut, oliko siihen tullut mukaan intiimi kanssakäyminen? Kesä huvilan metsissä ja alueilla tarjosi rakastavaisille monta mahdollisuutta olla lähekkäin. Täytyykö Juhani ja Elisabetin rakkaus täällä pohjiaan myöten? Varmaa on kuitenkin se, että taivaanrannalle oli kohonnut synkkiä pilviä ja rajuilma oli uhannut puhjeta, ehkäpä puhjennutkin. (Aho 1951, 164; ks. Rajala 2011, 54.) Kaikista tuhtunein tapahtuneesta näytti olevan Arvid.

5.16. Paluu Rantalasta

Rantalassa vietetty toinen kesä vuonna 1882 on ollut käännekohta Juhani Ahon ja Elisabet Järnefeltin välisessä suhteessa. Aho kärsi kesän jälkeen ”synkkämielisyyden puuskista”. Tämä johtui nuoren kirjailijan syvästä rakastuneisuudesta Elisabetiin. Antti J. Aho kuvailee kirjassaan, että Juhaniin alkuun platoniseen ystävyyden tunteeseen Elisabetia kohtaan oli tullut vahvasti eroottista lisäväriä. (Aho 2011, 165.) Rakkaus roihusi kuumana puolin ja toisin. Heidän keskinäisestä kirjeenvaihdostaan välittyvä voimakas kaipaus, syvä rakastumisen tunne, suuri ikävä.

Mitä Juhaniin ja Elisabetin välillä oli muutakin kuin leimuavaa rakkautta? Jos draamasarjaan *Venny* on uskominen, kuvasi se Elisabet Järnefeltin ja Juhani Ahon samojen lakanoiden väliin. Samaisessa sarjassa väitettiin, että Hanna Hirschin ja Vennyn välillä olisi ollut rakkaussuhde ja että Venny kaiken lisäksi oli biseksuaali. Claire Aho, Vennyn ja Juhaniin pojantytär, tyrmäsi tiedon biseksuaalisuudesta heti, kun sarjaa esitettiin: ”Se on hävytöntä. En ole ikinä kuullut mitään niin tyhmää.” Hän pitää väitteitä suorastaan pöyristyttävänä. (Jaakkonen 2003; Moisio & Kukkonen 2005, 14.) Juhani Aho avioitui Venny Soldanin kanssa vuonna 1891. Mitään todisteita ja viitteitä siitä, että Venny Soldan-Brofeldt olisi ollut biseksuaali. Sen sijaan viitteitä löytyy, että Juhani Aho ja Elisabet Järnefeltin välillä oli jotakin

Näyttää siltä, että Ahon ja Elisabetin rakkaussuhteen luonne tiedettiin ”perheen” piirissä, ja ensi tyrmistyksen mentyä ohi siihen alettiin suhtautua hyväksyvästi – se alkoi tuntua ”luonnolliselta” (Kopponen 1975, 193). Se mitä ”perhe” tiesi, sitä ei kuitenkaan paljastettu ulkopuoliselle.

Kirjeistä suhteen laatu ei käy ilmi, eikä sitä kirjeisiin olisi kirjoitettukaan. Vaara oli liian suuri. Joku ulkopuolinen olisi voinut saada kirjeen käteen ja lukea sen ja 1880-luvun suuri skandaali olisi ollut valmis. Elisabet pelkäsi myös, että kirjeitä avataan postissa, mikä Aleksanderin virka-aseman takia ei tuntunut vainoharhalta. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 215.)

Sinällään 1800-luvun kirjeenvaihto poikkeaa paljon nykyaikaisesta. 1800-luvun lopun säätyläiset kirjoittivat toisilleen muodollisesti ja jäykästi varsinkin tuttavuuden alkuvaiheessa. Sitä vastoin teitittelyn asteelta vapautuneiden oli ikään ja sukupuoleen katsomatta hyväksyttävää puhutella toisiaan rakkaiksi, lopettaa kirjeensä kertomalla ikävästä ja kaipauksesta ja jopa pitää toistensa

valokuva makuuhuoneessaan, ilman että kirjeenvaihdossa olisi mitään ”homofiliaan viittaavaa”. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 215.)

5.17. Skandaali puistossa ja lisää juoruja

Ahon ja Elisabetin rakkaus ei skandaaleitta jäänyt. Vuonna 1882 lokakuuisena yönä kello kaksi joukko vanhoja fennomaaneja näkivät Vanhanpuiston puistossa, kun Juhani Aho ja Elisabet Järnefelt olivat kahdestaan juttelemassa pusikon suojassa. Mitä aatelisrouva teki keskellä yötä nuoren 21-vuotiaan ylioppilaspojan seurassa. Skandaali oli valmis. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran aktivisti B. F. Godenhjelm levitti innokkaasti häväistysjuttua kaupungilla. Jotkut säätyläiset vaativat jo, että Järnefeltin tyttärien on erottava koulusta, koska siellä ei suvaittu huonomaineisista kodeista tulevia tyttöjä. (Rajala 2011, 56.)

Huhu saapui Kuopioon asti monenmoisine versioineen. Minna Canth kuuli sen paikallisilta valtiopäivämiehiltä. Erityisen suulaasti juttua levitti Lauri Kivekkään veli arkkitehti Stenbäck. Paheksuminen keskittyi jostakin syystä nuoreen Ahoon, Elisabetia jopa sääliteltiin. Kumma kyllä, huhu näyttää kiertäneen ympäriinsä päätymättä kuitenkaan Aleksanderin korviin. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 214.)

Juoruilun perheen ympärillä olivat myös lapset aistineet ja tajunneet. Järnefeltin lapset kynäilivät säännöllisesti perhelehteä, jonka nimi oli aluksi Koti. Vanhempien tarkoitus lehden kautta oli harjoittaa lapsiaan kirjoittamaan. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 196.) Kymmenvuotias Aino kirjoitti *Perhelehti Kotiin* vuonna 1882 otsikolla *Kuvaelmia Rantalan perheen elämästä*:

”Rantalan perhe on hyvin omituinen perhe. Se on hyvin vapaamielinen ja itsenäinen. Ei se välitä ensinkään mitä ihmiset puhuvat. Ystäviä sillä on vaan ei juuri paljon, mutta ne muutamat ovatkin juuri todellisia ystäviä”. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 217.)

Pikku Ainon kuvaelma jatkuu sitaateilla keskusteluista, jota äiti ja pojat käyvät kesäpaikan verannalla:

”Mamma: No mutta eikös se ole ihmeellistä mitävarten ihmiset nyt ovat semmoisia, että aina ne puhuvat toisista pahaa, kaikki ne tietävät, ja mistä nyt todellakin mistä ne tietävät kaikkia semmoista, eikös nyt ihmisillä todellakin ole muuta tekemistä. Se on todellakin inhoittavaa.

Arvid: Mitä me nyt välitämme ihmisistä, antaa niitten puhua ja puuhata kuin paljon tahtovat, eihän se meitä koske yhtään.” (Yrjänä & Keskiarja 2009, 217.)

Ahon rakkaudentunnustuksia

Hieman ennen kuin fennomaanit olivat nähneet Ahon ja Elisabetin puistossa, oli Aho kirjoittanut Elisabetille kirjeessään omasta kaipuustaan rakastettuaan kohtaan. Aho oli juuri palannut Iisalmelta Helsinkiin.

”Kaksi päivää olen siis nyt ollut kaupungissa, täällä Helsingissä, jossa kaikilla ihmisillä näkyy olevan niin hirmuisen hauska elämä. Kaksi päivää – parempi olisi sanoa kaksi kuukautta, sillä niin pitkältä ainakin on tämä aika minusta tuntunut. On se kummallista! Olla muutamain askelien päähän päässyt ja kuitenkin tuntuu kuin olisi kaempana kuin koskaan ennen. Kyllä tuo kohtalo ivaa joskus ihmistä niin kauheasti, ett’ei sitä voi käsittää, miksi se niin nyt on. Mutta ivatkoon, kiusatkoon, kiduttakoon, minä en murru enkä kadota luottamustani paremmasta tulevaisuudesta. Ja miksi minä kadottaisin? Siksikö, että löytyy ehkä joitakuita ihmisiä, joilla on aseet kädessään milloin hyvänsä pistää ne minun sydämeeni? Sentähden muka, että on niitä, jotka luulevat sulkeneensa minut ijäksi päiväksi pois maailmasta siten, että ovat onnistuneet rakentamaan muurin minun ympärilleni? Ei, ei, ei sillä lailla minua kukisteta! Nuo ihmiset unhoittavat, että vaikka tuo *muuri* estää minua ympärilleni näkemästä, niin näen minä kuitenkin taivaan, näen tähdet ja auringon! Hoo, ei ne ihmiset käsitä, mitä *se* voi kestää, joka *rakastaa*! Kaikki aseet ja keinot ovat sellaisen voiman rinnalla voimattomia, joka voima aina kasvaa niin tuoreesta lähteestä kuin sydämen tunne on. – Mutta taistelu kestää yhä, yhä kiihtyy se – saa nähdä, kuka voittaa! – Vaan hyvästi nyt! – olen kävellyt Sinun ikkunasi ohitse, olen nähnyt Sinut siellä ja taas on minulla voimaa huomisen päivän tuskaa kantamaan! Hyvää yötä, hyvää yötä!” (Kirje on katkelma konseptista.) (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille syyskuussa 1882, JAKKT, 149.)

Juhani Ahon kirjeet Elisabet Järnefeltiä kohtaan olivat täynnä tunnetta vuosina 1882 ja 1883, jolloin hän asui Lapinlahdenkadulla:

”Jokainen sinun liikkeesi, jokainen sanasi käy sydämmeeni kuin terävä piikki – en tiedä, kuin se niin on, mutta siltä se ainakin tuntuu. Minä koetan kestää sitä, niin kauan kuin vaan voin, mutta sitten lähen pois, niin kuin tänään ja usein ennenkin, ja tulen tänne yksinäisyyteen, jossa minua ei niin suoranaisesti muistuteta siitä, kuinka vähäksi aikaa minun täytyy tunteeni supistaa ja kuinka maltillisesti ja tyynesti minun täytyy rakastaa voidakseni olla mieliksi sille, jota niin hullusti rakastan.” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille syksyllä 1882, JAKKT, 152.)

Ahon poika Antti J. Aho paljastaa elämäkertateoksessaan tunteiden syvyyden ja traagisuuden. Kyse ei ollut yhden tai kahden kesän ohimenevästä ihastumisesta vaan ihmissuhteesta, joka mullisti täysin Elisabetin elämän. (Hämäläinen-Forslund 1999, 34.) Sinällään se, että nuori mies on kiinnostunut

itseään huomattavasti vanhemmasta naisesta ja nainen kiinnostunut itseään huomattavasti nuoremasta miehestä, ei ole nykyisinkään mitään vierasta. Tämän ilmiön yhtenä sivutuotoksena voi nykyisin pitää eräänlaista ”puuma-nainen”-ilmiötä.

5.18. Nuoren kirjailijan lemmenliekkejä

Vuonna 1883 Ahon sydämessä lepatti jo kaksi lemmenliekkiä, josta toinen paloi Ireene Walleniukselle ja toinen Elisabetille. Tästä monin tavoin Ahon kirjalliseen tuotantoon vaikuttaneesta episodista on tallella vain kaksi kirjettä, toinen Ireenelle, ja toinen Elisabetille. (Aho 1961, 166.)

Näin Aho kirjoittaa Ireene Walleniukselle Iisalmen pappilasta syksyllä 1883:

”Rakas, rakas Ireene! – Koska en luultavasti saa tilaisuutta sinun kanssasi kahden kesken puhella tahdon edes kirjoittaa ja sillä lailla vuodattaa täyttä sydäntäni vähän tyhjemmäksi. Voi, voi, jos sinä tietäisit, kuinka minä sinua rakastan, niin hellästi, niin tulisesti ja niin syvästi! Ihan on näinä päivinä tuntunut siltä kuin koko sydämeni alituiseesti vapiseisi ja se tuntuu kaikki niin suloiselta ja autuaalliselta, etten tiedä, kuin olla ja mitä tehdä. Jos saisi puhua, sanoa kaikki, vakuuttaa ja tulla vakuutetuksi! Vaikka kyllähän minä uskon ja olen vakuutettu, että sinä minua rakastat – mutta kuitenkin tekisi niin hyvää, jos saisi kuulla sen sinun omilta huuliltasi, kuulla monta, monta kertaa!

Minä tahtoisin kirjoittaa lukemattomista asioista, mutta en kuitenkaan osaa kirjoittaa mistään. Minä kuvailen sinua edessäni, ajattelen sinua, näen sinua ja kuulen sinun puhuvan - - en osaa kirjoittaa. Ei ole sanoja - - taikka niitä onkin oikeastaan liian paljon, ettei tiedä, mitä niistä käyttäisi.

Nyt on minullekin vihdoon koittanut rauhan aika. Koko elämäni olen sitä etsinyt, turhaan etsinyt ja luullut, ettei sitä olekaan maailmassa. Mutta Jumalan kiitos, onhan sitä kuitenkin. Se, että sinä minua rakastat, se on tehnyt sen, että minä uskon elämää, maailmaa ja itseäni. Se on se *paha*, jonka sinä olet tehnyt minulle!

Jos minä voisin tehdä sinulle yhtä paljon kuin sinä minulle, niin en muuta haluaisi. Hyvä tahto minulla ainakin on, sen tiedän. Minä tahtoisin käsilläni kantaa sinua elämän läpi!

Voi, voi, rakas oma Ireene! Rakastatko sinä minua todellakin? Minä välistä kuvailen, ettet rakastaisikaan minua, ja kuvailen juuri sentähden, että sitten on sitä suloisempaa ajatella, että todellakin rakastat minua. Ja silloinkin niin kuvailen, silloin minä painan pääni sinun rinnallesi – ja itken, itken onnesta ja liikutuksesta. Ja itken minä muustakin – mutta siitä sitten kun saamme puhua kahden kesken. Hyvästi nyt, rakas Ireene! kirjoita sinäkin minulle jotakin, että saisin sitä lukea ja säilyttää. Voi hyvin - - ole iloinen ja tyytyväinen – vielä kai tulee kerran surujenkin aika. – Voi hyvin ja tule pian tänne! – Jussi.”

(Juhani Ahon kirje Ireene Walleniukselle syksyllä 1883, JAK 167, 168.)

Antti J. Ahon mukaan juuri kihlusaikana Ireenen kanssa kirjailijankutsumus alkaa selvitä Aholle lopullisesti. Osan syyslukukautta 1883 Aho asuu Iisalmen isossa pappilassa seuranaan Arvid Järnefelt, joka lukee pappilassa tenttejään varten ja on kirjeenvaihdossa morsiamensa Emmy Parviaisen kanssa. (Aho 1961, 171.) Välit ystäväysten välillä olivat korjaantuneet. Aho taas tilittää

kiihko- ja myrskykauttaan traagisesti päättyvään kertomukseen, jota hän seuraavan vuoden alussa tarjoaa julkaistavaksi samassa niteessä *Kievarin pihalla* -novellin kanssa. Werner Söderström julkaiseekin pienoisoromaanin *Muudan markkinamies*, samoin kuin *Rautatie*, joka valmistuu jo elokuussa 1884. Näin Ahon lähes 40 vuotta kestänyt kirjailijanura on alkanut. (Aho 1961, 171.)

Aho ei heti kirjoittanut Ireenestä Elisabetille. Loppuvuodesta 1883 hän tarttui vihdoinkin kynään ja odotti toiselta rakastetultaan kirjeitse hyväksyntää:

”Rakas täti! – Omituisilla tunteilla aloitan minä tällä kertaa kirjeen tädille, niin omituisilla ja ristiriitaisilla, että en tiedä kuinka sitä kaikkea tehdä. Siitä, mistä nyt täytyy kirjoittaa, en ensin ajatellut kirjoittaa, vaan aijoin puhua sitten kuin sinne tulen, mutta kyllä sentään on parempi, että siitä kirjoitan. Olenhan luvannut hetikohta uskoa tädille kaikki, mitä minulle tapahtuu ja sentähden teen sen nytkin. Voi, voi, minä en tiedä, kuinka ilmoittaisin sen asian. Mutta parasta on, että teen sen suoraan. Niin, tädin toiveet ovat toteutuneet, sillä minä olen nyt yhtä onnellinen kuin ne muutkin. Minä olen luopunut runollisesta fantasiasta ja rakastunut siihen tyttöön, joka jo kauan aikaa on rakastanut minua. Minä olen vähitellen oppinut häntä tuntemaan, ihaillemaan ja viimein rakastamaankin. Minä rakastan nyt häntäkin, s.o. minä rakastan häntä niin kuin saan ja tättä niin kuin saan. Vihdoinkin olen siihen päätökseen tullut, että se on parasta, mitä täti siinä suhteessa niin usein on tahtonut ja pyytänyt.

Jos täti nyt vaan ymmärtäisi minua oikein, jos täti luottaisi minuun ja olisi vastedeskin minulle sama kuin on ennenkin ollut... Suurin syy siihen on ollut se, että olen huomannut hänen rakastavan minua niin hullusti ja tulisesti, että koko hänen elämänsä (niin kuin hän nyt sitten on vakuuttanut) olisi pilalla, jos minä en olisi hänen tunteihinsa vastannut...Mimmainen hän on (hänen nimensä on Ireene Wallenius), siitä en tahdo virkkää mitään. Jo täti hänet joskus tulee näkemään, saa täti päättää itse. Jos täti voisi ottaa hänet siipiensä suojaan, niin kuin on ottanut minut ja ne monet muut (Emmyn, Messmannin, jne), niin olisi niin onnellinen kuin minä voin olla. – Sen kuitenkin voin sanoa, että hän ymmärtää minut, niin kuin (ei niin kuin täti, mutta niin kuin) nuori monessa vielä kokematon ja maailmaa tuntematon tyttö voi meitä miehiä ymmärtää. Kyllä hän tietää jo, että olen elänyt niin kuin kaikki muutkin miehet, mutta siinä hän juuri minut käsittääkin eikä tuomitse.

Kuinka se kaikki tulee käymään tästä lähtien, sitä en tiedä enkä ymmärrä. Hän tietää millä lailla minä pidän hänestä ja hän on niin sanomattoman onnellinen, että se joskus minutkin vie mukanaan...Mutta mitä täti kaikesta tästä ajattelee, mitä täti ajattelee minusta?...Yhtä minä vaan vielä kerran pyydän, sitä, että täti aina jäisi minulle samaksi lohduttajaksi ja auttajaksi...Hyvästi, rakas, rakas täti! Minä pyydän, jää minulle entiseksi ystäväksi ja kirjoita, kirjoita eli telegrafeeraa, mitä ajattelet. (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille marras- tai joulukuussa 1883, JAKKT 169-170.)

Kirjeen kirjoittamisen jälkeen Aho jännitti kovasti miten ”täti” suhtautuu Ireenen. Juhani joutui odottamaan vastausta kauan. Se tuli loppiaisen jälkeen 10. päivä tammikuuta. Vastaus oli lyhyt, kylmä ja niin kolea, että Juhani alkaa horjua rakkaudessaan. Kihlapari etäännyikin toisistaan keväällä 1884. Ratkaisevaa oli se, että Ireene Walleniusta analysoitiin vaimokandidaattina rikki Järnefeltin perheen istunnoissa. Rantalan mukaan Elisabet oli keskeinen vaikuttaja näissä keskusteluissa. Ireene palautti murheissaan sormuksen Juhaniille ja avioitui sittemmin Juhani kilpakosijan Nisse Hjelmmannin kanssa (Rantala 2011, 65.)

Uutinen saavutti myös Kuopion ja meni kuopiolaisen kirjailija Minna Canthin korviin. ”Minun käy säälini tyttöä, joka on turvaton maailmassa, ja joka on niin yksinään”, kirjoitti Canth Kalle Brofeldtille [Aholle]. (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille [heinäkuu, 1884], MCK, 159.) Oliko avioituminen Hjelmmannin kanssa jätetyn morsiamen vastaveto ja hetken päänäpistö. Näyttää siltä, että morsian ei rakastanut sulhastaan – ainakin jos Ahoon on uskomista. Muutaman vuoden päästä Ahosta alkoi tuntua siltä, että hänen olisi saatava vielä kerran tavata Ireene, joka kohta on kolme vuotta ollut naimisissa. (Aho 1951, 306.) Walleniukselle ero Ahosta oli ottanut koville. Alkuaikoina Ireene huvitteli paljon ja koetti haihduttaa pettyneen sydämensä ikävää. Juhani Ahoa hän ei unohtanut koskaan. (Aho 1951, 190.)

Vaikka Elisabet Järnefelt oli huojentunut kihlauksen purkautumisesta, Ahon kihlaus pohditutti salonginpitäjää vielä pitkään. Se oli ollut hänelle kova paikka. Nähtävästi hän oli ajatellut olevansa ainut Ahon sydämessä: ”Olen korjannut Arvidin papereita ja löysin niitten joukosta erään aloitetun kirjoituksen siltä ajalta, kun Arvid oli teidän luona ja kun sinä olit kihloissa. Se asia minua vaivaa äärettömästi, enkä voi saada rauhaa.” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 9.10.1885, EJK, 97.) Kihlauksen purkautumisesta oli kulunut tuolloin jo puolisentoista vuotta (Kaukonen 1978, 97).

Toinen kihlaus

Kun Juhani kihlautui toisen kerran, hän esitteli kihlattunsa Minna Nikanderin henkilökohtaisesti Elisabetille, mutta vastakaikua ei nytkään tullut. Minna huomasi Järnefeltien asenteen ja häikälyi täysin. Vaikkakin Minna Nikander purki kihlauksen vuonna 1888 ja jätti Ahon, niin perimmäisenä syynä voidaan pitää, että Järnefeltit ja varsinkaan Elisabet, eivät pitäneet morsiamesta. Minna Nikander oli hyvin pahoillaan tällaisten Järnefeltien olemassaolosta. Hän sanoi, ettei pystynyt nousemaan rouva Järnefeltin sijalle. (Kaukonen 1978, 178; Turtola & Lappalainen 2011, 75.)

Kihlaukset olivat olleet Elisabetille yllätyksiä ja samalla suuria järkytyksiä. Hän oli äärimmäisen mustasukkainen nuoresta kirjailijastaan. Hän ei halunnut kenenkään tulevan heidän väliinsä. Juhani oli taas henkisesti riippuvainen Elisabetista ja janos kovasti tämän hyväksyntää. Juhani todennäköisesti pelkäsi menettävänsä Elisabetin ystävyyden, jos hän tekee jotakin ”sopimatonta”. (Turtola & Lappalainen 2011, 75.) Ahon kihlauksen purkautuminen kiiri myös Minna Canthin korviin:

”[Jussi] Brofeldtin ja neiti Nikanderin kihlaus kuuluu olevan purkaantunut. Surullista, mutta ei odottamatonta. Minä luulen, että sitä miestä vaivaa ”moral insanity” [moraalinen mielisairaus]. Ja siinä tapauksessa täytyy häntäkin enemmän sääliä kuin tuomita”, kommentoi Minna asiaa ystävälleen Emiliele. (Minna Cantin kirje Emilie Bergbomille 6.10.1988, MCKHK, 335.)

Canthin voimakkaassa sanonnassa oli osittaista perää. Juhani Aho solmi kovin kepeästi kihlaukset. Kihlaus oli Ahon aikaan huomattavasti painavampi kuin nykyisin. Kihlparin oletettiin menevät naimisiin ja varmasti Ahon molemmat morsiamet suunnittelivat mielessään jo häitä. Aho puolestaan taisteli ”kahden naisen tunneloukossa” - aina kulloisenkin morsiamen ja Elisabetin. Näistä Elisabet veti pidemmän korren. Samalla Aho aiheutti molemmille morsiamelle suurta pahaa mieltä ja tuskaa omalla käytöksellään.

Keskisarjan mukaan Elisabetin ja Juhani Ahon rönkyilevää kirjeenvaihtoa voi tulkita lemmennäköisyyden suuntaan. ”Niin minun rakas pikku Jussi minä rakastan sinua niin äärettömästi ja olen aina niin hellä kun voin olla...Minä painan sinua rintaani vastaan kauan – kauan – ja suutelen kauan – kauan”, Elisabet kirjoitti vielä 47-vuotiaana. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 214–215.) Elisabet omi käytännössä katsoen Juhani Ahon itselleen. Hän oli häikäilemätön omassa rakkaudessaan eikä juurikaan välittänyt morsianehdokkaiden tunteista. Ahon piti omistautua yksistään hänelle. Elisabetin kirjeissä väijyykin taka-alalla nuoren rakastettunsa menettämisen pelko. (Kaukonen 1978, 281.)

Elisabet Järnefelt pyrkii ylläpitämään kirjallista suhdetta ja korostamaan sen merkitystä, jotta Juhani Aho ei olisi kovin helppo irrottautua hänestä. Toisin sanoen Elisabet yritti kaikin kirjallisin keinoin sitoa ja tehdä itsensä korvaamattomaksi nuorelle kirjalliselle lupaukselle. Elisabet hoiti myös Juhani Aho joitakin käytännön asioita, esimerkiksi hankki ja lähetti tälle tarvittavia kirjoja. (Kaukonen 1978, 281, 287.) Elisabet olikin Aholle hänen kirjoittamisensa alkuvuosina aikansa internet, tietokanava. Elisabetia kiinnosti luontaisesti kaikki ympärillä tapahtuva. Elisabetin kirjeistä saakin sen käsityksen, että hän seurasi ahkerasti suomalaisia sanomalehtiä ja luki käytännöllisesti katsoen kaiken kirjallisuuden, mitä suomeksi siihen aikaan ilmestyi. (Kopponen 1975, 25.)

Rakkaus tässä ”prosessissa” oli kuitenkin ensimmäisellä sijalla, ei kirjallisuus ja kirjoittaminen - nimenomaan Elisabetin puolelta. Elisabetin kaipaus Juhani Aho puoleen oli niin suuri, että jos vastakkain osuivat Juhani Aho uraan liittyvät näkökohdat ja heidän rakkaussuhteeseensa liittyvät

asiat, niin jälkimmäiset voittivat kirkkaasti. Elisabet oli mustasukkainen jopa Juhaniin työstä.

(Ks. Kaukonen 1978, 281.)

5.19. Ahon ”tyypit ja tyypillisuus”

Juhani Aholla ei ollut Rantalan kesinä ja Elisabetin kirjallisessa salongissa vaikea sisäistää tyyppejä ja tyypillisyyden käsitettä. Myös ”stemmingit” eli tunnelmat siirtyivät kynän kautta paperille ja painettuna tekstinä ne herättivät paljon ihastusta lukijoissa. Esimerkkinä Ahon voimakkaasta ”stemmingistä” voi mainita lastun *Kosteikko, kukkula, saari*. Johtavana ”stemminginä” lastussa on alakulo, melankolisuus. Se leijuu lähes taianomaisesti, käsikosketeltavalla tavalla tekstin yllä. Lastusta on aistittavissa myös kirjoittajan tavattoman herkkä sielun rakenne:

”Kun joskus ummistaa silmänsä muistellakseen mennyttä elämää, niin kuvastuu eteen pitkä, yksitoikkoinen taival, semmoinen kuin on tie halki jonkun Pohjanmaan nevan. Edessä on etäinen kapeneva kaukaisuus, takana sama, ja kahden puolen säännölliset maantienojat sekä niiden toisella puolen harmaa, harva, viheliäinen petäjikkö. Yhtä tasaista on virstoittain, penikulmittain, niin kauas kuin näkö kantaa. Ei satu vaihteeksikaan vuorta silmään, ei kukkulaa eikä sinertävää järveä. Semmoinen kuin on mieliala tuollaista tietä yksin astuessa, semmoiseksi jää se usein mennyttä elämää muistellessa. Se on ollut enimmäkseen arkitointen iankaikkisesti yksitoikkoista kiertokulkua, se ei ole ollut muuta kuin siirtymistä samantapaisesta askareesta samantapaiseen, niinkuin virstapylväältä toiselle. Ei ole ollut tien varrella ainoatakaan ilon majaa. Lakoutunut nurmi siellä ojan reunalla vain osoittaa sijan, mihin joskus olet uuvuksissasi istahtanut. Välistä sentään kohoo tie kukkulalle Pohjanmaankin aukealla. Ja on elämässäkin joskus sunnuntaihetkiä, niinkuin on korvessa kosteikko, niinkuin kukkula alangon keskellä, niinkuin saari suuressa meressä. Niissä matkamiehen mieli viihtyy mielellään vielä silloinkin, kun on ne jo aikoja sitten jällelleen jättänyt eikä ole toivoakaan sinne enää takaisin tulla. Ne ovat surullisia sellaiset hetket, ja niihin on kaipausta kätkeyty. Mutta niitä muistelee mielellään. Ne hienontavat ja puhdistavat, ja ne herättävät halua sopuun, sointuun ja rauhaan.” (Aho 1921, 14–15.)

Kopponen mainitsee, että salongin tyypillisen tarkkailun keskeisin objekti oli ihminen ja että kysymys oli perimmiltään vakavasti otettavasta metodista, vaikka observointi useimmiten suoritettiin ilottelevassa hengessä. Ihmisten tarkkailusta, heidän avujensa ja heikkouksien ruotimisesta tulikin salongin jäsenille eräänlainen seuraleikki. Tapa meni niin heidän veriinsä, että siitä tulikin kielteinen ominaisuus, jonka esimerkiksi Juhani Ahon toinen kihlattu Minna Nikander havaitsi ja tuomitsi. (Kopponen 1975, 189.)

Aholle oli tyypillistä, että hän otti elävästä elämästä suoraan henkilöhahmoja kirjaansa. Joskus hän meni tässä liian pitkälle ja se johti törmäyksiin, varsinkin jos hahmo oli selvästi tunnistettavissa. Novelli *Hellmannin Herra* oli vuonna 1886 loukannut J. A. Snellmania, jota kirjailija oli käyttänyt selvästikin henkilökuvauksensa mallina. Snellman oli kironnut ja todennut, ”että kylläpä se Jussi on osannut minua taitavasti haukkua, kun ei sitä pääse vetämään käräjillekään”. (Aho 1951, 226–227.)

Snellman suuttui kirjasta niin paljon, ettei halunnut olla missään tekemissä vuosikausiin koko Brofeldtin perheen kanssa, ”jossa kasvaa tällaisia omaa väkeäkin purevia koiria”. Mitä lienee Juhanin vanhempien mielessä pyörinyt tilanteen johdosta? Juhani Ahon äiti Emma yritti pitää yllä välejä, lähinnä Snellmanin rouvan kanssa. Aho ei ollut asiasta millänsäkään, eikä esitellyt anteeksipyyntöjä. Hänen mielestään kyse oli kaunokirjallisesta teoksesta, joka ei ollut herjannut ketään yksityisesti. (Turtola & Lappalainen 2011, 96–97.)

Tutkija Juhani Niemi tuo esille kirjassaan *Juhani Aho*, että Ahon kirjallinen mielikuvitus vaati aina alkuun todellisia malleja, kunnes inspiraatio irrotti ne omille poluilleen. Tämän metodinsa vuoksi hän joutui monesti enemmän tai vähemmän julkisesti vastaamaan tyypeistään. (Niemi 1985, 73–75.) Aikaa myöten hän oppikin taiteen kaikki keinot todellisuuden jälkien häivyttämiseksi. Näin hän uudisti myös *Hellmannin Herrankin* toiseen painokseen. Hahmo itsenäistyi ja kasvoi alkuperäisistä raameistaan yleispätevyyteen. Originaaliin verrattuna kakkospainos oli jo huomattavasti siistitympi teos. Kirja sai huomiota myös maamme rajojen ulkopuolella. Sitä oli vuosisadan vaihteessa käännetty jopa enemmän kuin *Rautatietä*. Suomalainen maaseutupatruuna puhuikin pian ruotsia, norjaa, saksaa ja englantia. (Niemi 1985, 73–75.)

Tyypillisen tarkkailun toinen tavoite olikin puhtaaksi kirjalliseen käyttöön tarvittavien aineiston hankkiminen. Juhani Ahon mukanaan kuljettamista muistikirjoista voidaan seurata kirjoitustyön teknistä toteutusta. Aho merkitsi muistikirjojihinsa välittömästi muutamalla sanalla tai lauseella tunnelmistaan, ideoistaan ja havainnoistaan oleellisimman, ”tyypillisimmän”. Myös käytännön kirjoitusharjoitukset olivat oleellinen osa ryhmätyöskentelyä. Harjoitelmia sanottiin ”tunnelmiksi” ja ”pätiksi” (Kopponen 1975, 190–191.) Tyyppien ja pätkien säännöllistä kirjoittamista pidettiin niin itsestään selvänä, että kun Ahon kirjeessä ei joskus sellaista sattunut olemaan, se herätti kummastusta. (Kopponen 1975, 191.)

Ahon kotikonnuilla kirjat herättivät vielä tavallista enemmän kiinnostusta ja polemiikkaa juuri niiden realistisen otteen vuoksi. Kyläläiset tarkkailivat, löytyykö teoksen sivuilta ”tunnelmia, tyyppillisyyksiä ja pätkiä”, jokin tunnistettava paikka, tapahtuma, henkilö tai kenties lukija itse. Lastuunsa *Uudisasukas* Juhani lienee saanut aiheen Vieremän Palosenjärvellä hiihdellessään. Tästä on Vieremällä vieläkin muistitietoa. Lastu on kuvaus piian ja rengin yhteisestä unelmasta, omasta kodista ja unelman romahtamisesta. Eero Järnefelt on maalannut samasta aiheesta taulunsa *Uudisasukkaita*. (Turtola & Lappalainen, 2011, 115.)

Tyypillisyyksien ja tyyppien kuvaaminen näkyy selkeästi Ahon läpimurtoteoksessa *Rautatie*. Sen päähenkilöiden Matin ja Liisan esikuvat Matti ja Liisa Kerman asuivat aikoinaan Iisalmen korvessa Vieremänjärven toisella puolella Mikkosensuo-nimisessä mökissään. Matti ja Liisa kuolivat 1880-luvulla. Eipä pariskunta olisi arvannut, että kun Juhani nuoruudessaan pistäytyi heidän luonaan Vieremän maita kolutessaan, hänestä oli kehkeytymässä koko kansan kirjailija ja että he jäävät tyyppeinä ”elämään” Ahon kirjan kansien väliin. Pappilan entistä palvelusväkeä Matti ja Liisa eivät kuitenkaan olleet, vaikka kirjassa niin kerrotaan, mutta olivat kyllä pienikokoisia ja lapsettomia. Matti oli mielellään kerskaillut voimillaan samaan tapaan kuin kirjassa esitetään. Liisa näytteli kernaasti kehruutaitojaan, ja hänellä todella oli ollut kehruksia pappilasta. Kirjassa kuvattua rautatiematkaa he eivät olleet tehneet. (Turtola & Lappalainen, 2011, 115.)

Vaikka Aho ei ollut varsinaisesti kansanperinteen esittäjä, kuitenkin *Rautatie*-romaanin sisältyy myös kansanperinteellisiä aineksia. Se tulee taas näkyviin ”tyypillisen” kautta. Romaanissa hahmottuu hyvin se, mikä on ollut tyyppillistä 1800-luvun jälkipuoliskolla ja kuinka Matti ja Liisa ovat kylässään eläneet: päreiden käyttö, savutorppa, jossa on kuitenkin jo pienet ikkunaruuudut, lehmä, hevonen ja porsas. Porsaasta saatiin lihaa, lehmästä maitoa ja hevonen toimi työjuhtana. Niityn varsilta käytiin kesäisin niittämässä lehmälle ruokaa. Liisa kehräsi rukilla. (Ks. Turtola & Lappalainen 2011, 168.)

Rautatie-romaanissa näkyy selvästi Elisabetin pojan, Kasper Järnefeltin käden jälki ja tyyppin käsite, joka oli pohjana Elisabethin salongissa. Kasperin huomattavin kirjallinen ansio olikin, että hänen myötänsä suomalaiseen realismiin tuli venäläinen tyyppin käsite sekä tyyppillisen teoria.

Kirjallisuudessa Kasper Järnefelt korosti yksinkertaisuutta, aitoutta, luonnollisuutta ja rehellisyyttä. Hän vierasti suomalaista uusromantiikkaa ja symbolismia. (Järnefelt, 2012.)

Kun *Rautatien* käsikirjoitus oli valmis, oli Aho itse vielä epävarma siitä. Hän purkaa kirjeessä mieltään Elisabetille:

”Oli se sentään hauskaa kuulla, että te pidätte Rautatiestä. Kumma vaan, että se ei tahdo vieläkään minua tyydyttää. Olen lukenut sen läpi ja lähetän kohta Söderströmille. Ehkä minä en ymmärrä sitä, mutta minusta tuntuu, että se on vähän lapsellista ja mietoa. Ihmisten pitäisi nykyään saada voimakkaampaa lukemista, semmoista, joka säilyttelisi heitä. Ainakin minä itse kaipaisin semmoista ja sitten vasta olisin tyydytetty, jos osaisin kirjoittaa semmoista, joka repis niitä kuin hyvin karkea vaate.” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 13.9.1884, JAK, 96.)

5.20. Peredvizhnikiläisyys

Tapio Kopponen tuo esille uutta mielenkiintoista tietoa vuonna 1992 pitämässään esitelmässä *Järnefeltit – Suomalaisen kulttuurisuvun elämästä ja ajattelusta*. Hänen mukaansa Järnefeltien taidekäsityksen keskeiset ihanteet ovat myös yhteydessä venäläisten ns. peredvizhnikien taiteellisiin periaatteisiin. Elisabetin nuoruus 1850-luvun Pietarissa osui venäläisen taiteen ja kirjallisuuden nousukauteen. Elisabetin veli Mihail Clodt (1833–1902) oli Venäjän maalaustaiteessa merkittävän peredvizhnikien perustajajäseniä. (Ks. Kopponen 1992; ks. Kopponen 1985, 84.) Oletettavasti kukaan muu kuin Kopponen ei ole nostanut Järnefeltien kohdalla esille heidän yhteyttään peredvizhnikiläisyyteen. Todennäköisesti Järnefeltit ovat puhuneet Juhani Aholle seurasta. Jääkin pohdittavaksi, onko Ahon kirjoittamissa teoksissa viitteitä peredvizhnikiläisyydestä?

Peredvizhnikit (vaeltavat taiteilijat) saivat alkunsa, kun vuonna 1863 neljätoista opiskelijaa päätti erota Venäjän Keisarillisesta taideakatemiasta. Opiskelijoiden mielestä akateemiset säännöt olivat rajoittavia ja opettajat vanhoillisia. Kansan taiteen ja yläluokan taiteen välillä oli jyrkkä ero. Kapinalliset opiskelijat halusivat tuoda taiteen kansan pariin ja perustivat riippumattoman taiteilijaseuran, jota kutsuttiin nimellä Peredvizhnik. Vuonna 1870 ryhmä perusti Kiertävän Taidenäyttelijöiden Seuran antaakseen Venäjällä muillekin, kuin vain Pietarissa ja Moskovassa asuville, mahdollisuuden seurata maansa taiteen saavutuksia. Se tahtoi opettaa kansaa arvostamaan taidetta. Se esitti taiteessaan kansan silloista elämää. Vuosina 1871–1927 seura järjesti useita

kiertäviä taidenäyttelyä. Sen jäsenet eivät kiertäneet ainoastaan Venäjällä, vaan kävivät myös ulkomailla. (Ks. Ely 2000, 253–270.)

Seuran perusajatukset saivat alkunsa jo 1830-luvun Belinskin yhteiskunnallisista ja esteettisistä näkemyksistä (Kopponen 1992). Belinski opetti, että omaperäiseen taiteeseen johtaa vain yksi tie: lähentyminen kansanelämään ja todellisuuteen. Peredvizhnikien pyrkimys olikin talonpoikien ja käsityöläisten sekä kaupunkien alempien väestökerroksien elämän kuvaaminen vahvoihin sosiaalisiin, mutta myös runollisiin painotuksiin. He eivät kuitenkaan tyytyneet esittämään vain realistista elämän totuutta, vaan tavoitteena oli myös ihmisen sisäisen elämän kuvaaminen. (Kopponen 1992.)

Peredvizhnikit kannattivat liberaaleja ajatuksia. Belinskin lisäksi seuran perusajatuksissa oli vahvasti mukana Nikolai Chernyshevskyn näkemyksiä. Belinskin mielestä kirjallisuuteen ja taiteen piti vedota sosiaaliseen ja moraaliseen vastuuseen. Chernyshevskyn poliittisen toiminnan vuoksi viranomaiset kielsivät hänen tekstiensä julkaisemisen, mutta lopulta ne löysivät tiensä taidemaailman keskuuteen. Chernyshevskyltä peredvizhnikit omaksuivat slavofiilis-populistisen aatteen. Tämä aate piti sisällään ajatuksen, että Venäjällä oli oma erityinen vaatimaton sisäinen kauneutensa. Ja tätä aatetta peredvizhnikit toteuttivat maalaamalla tauluja sen mukaisesti. (Ks. Sartori 2010, 377–399.)

Peredvizhnikit puhuivat realismista elämän totuutena ja veivät taidettaan kansan keskuuteen järjestämällä kiertäviä näyttelyjä ympäri maata. Heidän realisminäkemyksensä rakentui tyypillisen kuvaamiseen. Taiteilijan piti pyrkiä objektiivisuuteen, mutta se ei saanut olla opetusta eli Juhani Ahon sanoilla: ”Lukijan on hausempi tehdä johtopäätöksensä tapausten avulla.” Tendenssin oli hiivittävä esiin ”salaa ja huomaamatta”, kirjailijan oli käytettävä vihjailevaa tekniikkaa. Toisekseen kirjallinen salonki korosti jo ensimmäisissä julkisissa kannanotoissaan (1884) ihmiskuvauksen ”psykologillisuutta” Kasper Järnefelt myöhemmin (1887) jopa siinä määrin, että se hänen mielestään pääasiassa määräsi, miten pysyvä arvo teoksella oli ”kirjallisuuden aarraitassa”. (Kopponen 1985, 85.)

Peredvizhnikit korostivat taiteellisessa työskentelyssä havainnon tarkkuutta, kuvauksen uskottavuutta ja ”inhimillisyyttä”. Heidän työskentely- ja tekotapansa keskeinen piirre oli tietoinen taiteellinen askeesi: taiteilijan oli luovuttava kaikesta ylimääräisestä ”kaunistelusta”. Mutta taide ei

ollut heille yksistään todellisuuden kuvaamista, vaan taideteos oli aina syvimmillään tekijänsä tunteiden ja sisäisen elämän ilmentäjä; taideteoksessa tuli olla aina myös kätkeyty psykologinen taso. Vaikka peredvizhnikien taide oli syvästi kansallista, he pyrkivät aina säilyttämään yhteytensä myös eurooppalaiseen taiteeseen tunnuslauseenaan ”kansallisen kautta yleiseurooppalaiseen.” (Kopponen 1994, 41.)

Peredvizhnikit levittivät sanomaansa kansalle myös painotekniikassa. Kun he tulivat paikkakunnalle, paikalliset valokuvaajat oli valjastettu ottamaan kuvia taulusta. Valokuvista tehtiin painokuvia, ja peredvizhnikit myivät kuvia tavallisille kansalaisille. Ihmiset saivat ripustaa maalauksista tehtyjä kuvia asuntojensa seinille. Vuodesta 1878 alkaen postikorttiteollisuus alkoi käyttää näitä kuvia hyödykseen ja tehdä niistä postikortteja. Monia runokirjojakin kuvitettiin näillä maisemakorttikuvilla. Peredvizhnikien työ oli laaja-alaista. Peredvizhnikit siis toivat taiteen kansan ulottuville ja ihailtavaksi. Monellakaan kansalaisella ei ollut varaa matkustaa Moskovaan tai Pietariin tutustumaan taiteen mestariteoksiin. Nykyäänkin Venäjällä käytetään kirjoissa painokuvia kuvaamaan kansallista identiteettiä. (Ks. Brooks 2010, 535–557.)

Koska Suomi kuului osana Venäjään, olivat monet suomalaiset taiteilijat perillä peredvizhnikien toiminnasta ja omaksuneet heidän ajatuksiaan. Myös painokuvatekniikka oli tuttua. Ehkä tunnetuin maalaus, jossa sitä Suomessa käytettiin, oli taitemaalarin Edward Iston teos *Hyökkäys*. Teoksessa kuvataan Venäjän kaksipäinen kotka ahdistamassa Suomi-neitoa (Rönkkö 1990, 41.) *Hyökkäys* levisi painokuvina kaikkialle Suomeen. Kuvia teetettiin Iston toimesta sekä Suomessa että Saksassa tuhansia kappaleita. (Rönkkö 1990, 112–115.) Taulusta tehtiin myös postikortteja. Tätä samaa allegorista eli vertauskuvallista muotoa Aho käytti kirjoittamisessaan hyväksi ja verhosi niihin venäläisvastaisia kirjoituksiaan.

Kasper Järnefelt, Kopposen mukaan 1880-luvun huomattavin kirjallinen taustavaikuttaja, oli perheensä ehdottomin peredvizhnikiläisen estetiikan edustaja ja vaatiija. Hänen iskusanojaan olivat aitous, luonnollisuus, yksinkertaisuus ja rehellisyys. Niitä ja niiden vastakohtia hän käytti kerkeästi arvioidessaan kirjallisuutta, kuvataiteita ja musiikkia. (Kopponen 1992.)

Nuoruuden taideihanteet säilyivät vanhuuteen asti myös Eero Järnefeltin taiteen ohjenuorena. Totuudellisuus on kuitenkin järnefeltiläisen estetiikan ydinkäsite. Arvid Järnefeltin mukaan taide on

”totuuden palvomista”. Eero Järnefelt kiteytti taiteensa ytimen näin: ”Vain tosi on pysyväistä.” (Kopponen 1994, 42.)

Arvid ja Eero Järnefelt pysyivät uskollisena nuoruutensa taidehanteille koko ikänsä. Heidän lähes koko tuotantonsa nojaa realismin perinteeseen; uusromantiikka ja symbolismi olivat heidän taiteilijalaadulleen vieraita. Jean Sibelius osui oikeaan vuonna 1892, kun hän kuultuaan Armas Järnefeltin *Lyyrillisen alkusoiton* lausahti: ”Teissä Järnefelteissä on se piirre, että te ette oitis emansipoi itseänne sellaisesta mistä olette oppineet pitämään ja minkä muut ovat tehneet ennen teitä. Sen takia vie aina aikaa ennen kuin maailma havaitsee mitä kultaa teissä piilee.” (Kopponen 1994, 43.)

5.21. Salongin perimmäinen päämäärä

Salongin kirjallinen ajatus lähti siitä, että Aleksis Kiven jälkeen suomalaisessa kirjallisuudessa ei ollut luotu mitään merkittävää ja että silloiselta kirjallisuudeltamme puuttuivat miltei tyystin yhteydet eurooppalaiseen valtavirtaukseen, realismiin (Kopponen 1991, 30).

Kun Elisabet oli perehtynyt venäläiseen kirjallisuuteen, niin salongin nuorilla oppilailla puolestaan oli tietoa skandinaavisesta ja ranskalaisesta kirjallisuudesta. Kopposen (1991) mukaan tämä tietämys pohjanaan Järnefeltin kirjallinen salonki asetti tietoiseksi tavoitteekseen suomalaisen kirjallisuuden uudistamisen eli kuten sen jäsenet asian ilmaisevat ”todellisen realistisen kirjallisuuden” aikaansaamisen. (Kopponen 1991, 30.)

Kopposen mielestä Elisabet Järnefeltillä oli suuri merkitys venäläisen kirjallisuuden ja uudenlaisen venäläisperäisin taidekäsityksen välittäjänä suomalaiseen kulttuuriin (Ks. Kopponen, 1975, 2). Parhaiten Elisabetin työ kantoi hedelmää niin Brofeldteissä (Juhani, Pekka ja Kalle) kuin omissa lapsissaan. He kaikki kantoivat omalla tavallaan enemmän tai vähemmän Järnefeltien ja jos tarkkoja ollaan - myös Clodtien aatteita eteenpäin. (Kopponen 1992.) Kopponen pitääkin Juhani Ahon *Siihen aikaan kun isä lampun osti* Järnefeltien ”koulun” ensimmäisensä tyylipuhtaana työnäytteenä ja varsinaisena kypsänä hedelmänä *Rautatietä* (Kopponen 1991, 30).

On mielenkiintoista pohtia, miten paljon näissä teoksissa on Elisabet Järnefeltin kautta Vissarion Belinskin näkemyksiä. Belinski tähdensi, että tyypillisen kuvaaminen on taiteellisen työn peruslakeja. Tämä selittää Järnefeltin kirjallisen salongin sisäpiirin intensiivisen tyypillisyyksien etsimisen, tutkimisen ja erittelemisen. (Ks. Kopponen 1991, 30.) Aholla ”tyypit” elivät, mutta tuntui siltä kuin Aholla se olisi ollut jo sisäänrakennettu, ennen kuin hän tuli salonkiin eli rakennusaineita oli ja niitä hiottiin salongissa paikalleen.

Miksi Elisabetit ei itse sitten kirjoittanut, miksi hänestä itsestään ei tullut kuuluisaa kirjailijaa? Hän kirjoitti vain pari pientä lastenlukemistoa (Yrjänä & Keskisarja 2009, 191). Elisabet ohjasi salongissaan kirjoittajanalkuja. Tämän kaiken perusteella hänellä oli taito kirjoittaa. Hämäläinen-Forslund nostaa kirjoittamisen esteeksi Elisabetin horjuvan suomen kielen taidon ja että hän olisi voittanut rajoituksensa sillä, että kannusti poikiaan ja näiden ystävää Ahoa kulttuurin pariin. Eli Elisabet olisi toiminut heidän kauttansa. (Hämäläinen-Forslund 1999, 38.)

Mielestäni tämä ei ole pätevä selitys asiaan. Vaikkakin Elisabetin kirjeissä on nähtävissä pieniä kirjoitusvirheitä, hänen suomen kielen taitonsa olisi ollut riittävän hyvä kirjoittamiseen. Kirjoitusvirheet olisi pystytty kyllä korjaamaan. Tai hän olisi voinut kirjoittaa venäjäksi ja teksti olisi käännetty suomeksi. Itse katsoisin, että Elisabetilla ei kuitenkaan – hänen haaveistaan huolimatta – ollut riittävää intohimoa kirjoittamista kohtaan, hänen intohimonsa kohde oli Aho ja tavoitteena hioa tähtioppilastaan loistaviin saavutuksiin. Tähän hän uhraisi kaiken energiansa, jopa niin, että omat haaveet jäivät toisarvoiseksi. Voisikin sanoa, että tämä oli Elisabet Järnefeltin salongin toinen päämäärä; salonkirouva pääsi tapaamaan salongissaan Juhani Ahoa huomiota herättämättä.

Voi todeta, että ei ainoastaan Elisabet, vaan Järnefeltit tukivat ja ohjasivat Juhani Ahon kirjallista prosessia hänen kirjoittamistyönsä alkupuolilla. Kirjoittamiseen ja kirjailijuuteen kasvaminen ei kuitenkaan koskaan ole yksiselitteinen. Elisabet Järnefeltin salonki oli yksi osa Ahon pitkässä jatkumossa kohti kansalliskirjailijan meriittiä. Panu Rajala toteaa, että ”kirjailija Aho alkoi syntyä Järnefeltin koulussa”. (Rajala 2011, 41.) Itse toteaisin, että kirjailija Ahon ensi tahdit piirrettiin jo hänen lapsuudessaan Ylä-Savon vehreissä luonnonkauniissa maisemissa. Sieltä Aho ammensi kirjoihinsa luontokuvauksia, nyansseja, tarinoita ihmisistä. Tarinoita heidän välisistä suhteistaan. Ammennusalustana oli toki paljon muutakin kuin hänen lapsuutensa. Ahon synnynnäinen taito

kirjoittaa, joka oli häneen periytynyt molemmista suvuista, lahjakkaista Snellmaneista sekä hänen isänsä Theodor Brodfeldtin humoristisesta hersyvistä kielenkäytöstään.

5.22. Kritiikki ja Ahon tuotannosta

Helsingin kirjallisessa salongissa Elisabet Järnefelt oli selvä johtajahahmo, hänen oppejaan ei ainakaan sisäpiiri ilmeisesti asettanut kyseenalaisiksi. (Kaukonen 1978, 290.) Salongin ”sisäpiiriläiset” lukivat toistensa teoksia ja antoivat palautetta kirjoituksista. Juhani Aho saikin Elisabetista, Eerosta, Arvidista ja Kasperista innostajansa ja samalla myös ”hovikriitikonsa”. Kirjalliseen salonkiin kuuluminen palveli Juhani Ahoa kaiken tavoin. Se oli hänen kirjallinen yhteisönsä, vertaisryhmä, jota ilman hän olisi kokenut olevansa paljon ”köyhempi”. Aho kuului siihen kirjailijatyyppeihin, jolla on suoranainen tarve puhua aiheistaan ja saada niille vastakaikua. (Kopponen 1975, 195.)

Tämän seikan Aho oli itse havainnut jo kirjoittamisensa alkutaipeella vuonna 1881:

”Runollisuus kuivuu aina minusta, jos en saa ulkoapäin yllytystä...Minä tiedän, että minulla on paljonkin aineita kirjoittaa, mutta ne aina menevät piiloon, kun ei kuule muiden puhuvan samoista asioista.” (Juhani Aho kirje Elisabet Järnefeltille 27.10.1881, JAKKT, 114.)

Miten Aho sitten koki palautteen ja myös Elisabet Järnefeltin vaatimukset? Elisabetin ankarin vaatimushan oli, että kuvatus täytyy olla totta, todella elettyä. Tämä piirtyi käsitteen ”luonnollisuus” sisälle. Siihen liittyi järnefeltiläisen estetiikan keskeisimmistä ja samalla vaikeimmin tajuttavissa ja toteutettavissa olevista käsitteistä, sisäisen totuuden vaatimus. Tässä yhteydessä on hyvä tietää, että venäjän kielen sana pravda, ´totuus´, merkitsee sekä totuutta että oikeutta, toisin sanoen ne ovat saman sanan erottamattomia merkityksiä. Elisabet opetti: ”Taide on totuuden palvomista tunnemaailmassa.” Lyhyesti ja yksinkertaistaen ilmaistuna tämä tarkoittaa sitä, että kaikki mikä on todella sisäisesti elettyä, sisäistettyä, ja koettua on totta. Jos taiteilija noudattaa tätä sisäistä näkemystään ja elämystään, hänen työnsä on aitoa eikä häntä voi syyttää totuuden vääristelystä, vaikka hänen kuvaamansa asiat ovat ristiriidassa jopa suoranaisten tosiseikkojen kanssa. Juhani Aho ymmärsi ja omaksui tämän näkemyksen vaikei kyennytkään sitä aina taiteilijatyössään noudattamaan. (Kopponen 1985, 85.) Arvid Järnefeltin mukaan Juhani Ahon tunnelmalastut, jotka edustavat hänen mukaansa kirjallisuutemme hienointa ja aidointa taidetta,

eivät olisi sitä mitä ne ovat, ellei hän olisi alati ainakin pyrkinyt Elisabetin neuvoa kuuntelemaan. (Järnefelt 1998, 435.)

Kasper oli Järnefeltien perheessä se, joka kannatti ”räikeimmin Clodteille ominaista totuuden vaatimusta taiteessa” ja ”etupäässä hän esiintyi keskuudessamme ankarana taiteenarvostelijana, johon Juhani Ahollakin oli ehdoton luottamus”, Arvid toteaa (Järnefelt 1998, 435–436). Todennäköistä onkin, että Kasper piti ohjaksia Ahon suuntaan vieläkin tiukemmalla kuin Elisabet. Jos Kasper ei jotakin hyväksynyt, Aho kirjoitti uudestaan käsikirjoituksiaan tai jätti ne laatikkoihinsa kypsymään. Esimerkiksi *Rautatien* synnystä Kasper Järnefelt on henkilökohtaisesti kertonut Juhani Ahon pojalle Antti Aholle 21.3.1929, että ”Aho teki äärimmäisen huolellista ja tarkkaa työtä. Jokainen virke ja sanontapa punnittiin tarkoin sekä merkitykseltään, sisällöltään, tunnearvoltaan, että tyyliasultaan. Niinpä *Rautatiestä* (1884) tulikin Kasperin mielestä Ahon ”taiteellisesti ehjin, todella klassillinen teos”. Tämä on muidenkin aikalaisten miltei yksimielinen arvostelu, ja on sanottu, että *Rautatien* veroista taideteosta ei Aho myöhemminkään ole luonut”. (Aho 1951, 204.)

Rautatien ”karhean” käsittelyn mahdollisti se, että Kasper asui romaanin tekoaikaan Iisalmen pappilan ylliskamarissa. Siellä Kasper tutki Ibseniä ja Juhani kirjoitti novelliansa. Aho otti tavaksi lukea Kasperille käsikirjoitusta kohta kohdalta, heti kun oli vähänkin matkaa saanut sitä eteenpäin. (Järnefelt 1998, 436.) Romaanin ”karkea käsittely” tarkoitti sitä, että Kasperilta oli kaikinainen fantasia pannassa. Hänen tiukassa ohjauksessaan syntyi ennen *Rautatietä* Ahon ensimmäinen huomattava kertomus *Siihen aikaan kun isä lampun osti* (1883). (Ks. Rajala 2011, 41.) Vastakohtaisuudet ovatkin usein näkyvänä Ahon tuotannossa: vanhan ja uuden, perityn ja murroksen, nostalgian ja modernisaation (Ks. Rajala 2011, 41.) Rajalan mukaan lampputarinassa toteutuu myös tyyppin käsite. Lampputarinassa Istukas-Pekka on tyyppi, samoin isä, joka tuo lampun. (Rajala 2011, 41.)

Kasper Järnefelt oli Juhani Ahon yksi keskeisimpiä ateljeekritikoita. Ekström toteaa, että ateljeekritiikillä tarkoitetaan kahdenkeskistä tekstin hiomista, pyrkimyksenä tehdä tekstistä julkaisukelpoinen (Ekström 2011, 232). Terminä kirjallisuuskritiikki alkoi hahmottua vasta 1600–1700-lukujen salonkikulttuurissa. Julkisen kirjallisuuskritiikin synty liittyy 1700-luvun puolivälissä

käynnistyneeseen murrokseen, jossa yhdistyivät porvariston esiinmarssi, aikakauslehdistön synty ja kirjallisuuden yliopisto-opetus. (Korhonen 2012, 59–60.)

Kriitikko Kasperin ja kirjailija Ahon yhteistyö tuotti myös kansainvälistä hedelmää, sillä kesäkuussa 1889 Aho riemuitsi Elisabet Järnefeltille saaneensa Norjasta suuren pakan sanomalehtiä, joissa oli erinomaisia arvosteluja *Rautatiestä* ja *Lampusta* (Rantala 2011, 125). *Siihen aikaan kun isä lampun osti* on Ahon ensimmäinen kirjallinen työ ja se on julkaistu myös alkuperäisenä käsikirjoituksena. (Halttunen & Uusi-Hallila 2010, 21.)

Pohtimisen arvoista on, miten paljon Ahon teoksissa oli Venäjältä peräisin olevaa peredvizhnikiläisyyttä? Kasper Järnefelt oli tiukka peredvizhnikiläisen estetiikan edustaja ja vaatiija. Voi olettaa, että tämän ”tulisieluisen” kriitikon näkemyksiä on Ahon teoksissa, kun Kasperin iskusanoja olivat aitous, luonnollisuus, yksinkertaisuus ja rehellisyys, ja nämä kaikki ovat näkyvissä *Rautatiessä* ja *Lampussa*.

Yhteistyö WSOY:n kanssa

Kievarin pihalla; Muudan markkinamies -teos (1884) avasi Juhani Ahon portin yhteistyöhön Werner Söderströmin kanssa. Aho oli vienyt tarinat toivorikkaana ensin Göösille, täältä ei kuitenkaan tullut vastausta muutamaa kuukauteen, joten Aho otti käsikirjoituksen kustantamolta pois. Sitten hän rohkaisi mielensä ja tiedusteli vanhalta ystävältään Suppaselta, joka työskenteli Werner Söderströmillä, eikö kustantamo ottaisi julkaistavakseen hänen novellejaan. Täältä tulikin nopeasti myönteinen päätös, ja hän lähetti 14.4.1884 novellinsa Porvooseen. (Aho 1951, 192–193.) Söderström ilmoitti ehtonsa ja Aho suostui niihin epäröimättä (Aho 1951, 193). Tästä alkoi pitkä yhteistyö Juhani Ahon ja WSOY:n kanssa, kun puolestaan Göös jäi nuolemaan näppejään. Novellin on tulkittu osittain Ahon oman elämän kuvaukseksi. Sen on katsottu kuvaavan kirjailijan itsensä ja Elisabet Järnefeltin välejä 1880-luvun alkupuolella. (Aho 1951, 194–198.)

Kesän korvalla Aho tapasi nähtävästi Söderströmin ensimmäistä kertaa ja sai todennäköisesti teoksensa koko palkkion, kolmesataa markkaa ja keväiselle Bulevardille astuessaan hän tunsi olevansa maailman onnellisin mies. Toukokuun viimeisinä päivinä hän sai vastaanottaa esikoisteoksensa tuoreet tekijänkappaleet. (Aho 1951, 193.)

Kasper jyrkistä jyrkin

Kasper ja Elisabet säilyivät Juhani Ahon kriitikkona läpi hänen elämänsä. Silloinkin, kun elämä oli vienyt Juhani Ahon kauemmaksi Elisabetin ja Kasperin jokapäiväisestä yhteydestä; myös kun uudet tuulet ja vaikuttimet alkoivat saada hänen kirjallisuudessaan sijaa ja suurromaaneiden kirjoittaminen alkoi kiinnostaa. Tällöinkin hän tuli aina heidän arvostelujaan kuulemaan, tosin nyt vasta sitten kun teos oli jo julkaistu. (Järnefelt 1998, 436.)

Aho toimi näin, koska tunsu jo läpikotaisin kriitikonsa ja näiden jyrkkyys – varsinkin kun oli suurteoksista kyse, hieman pelotti kansalliskirjailijan leiman saanutta kuuluisuutta. Elisabet vaistosi Ahon arkuuden ja teoksista kuten *Panu* (1897) ja *Rauhan erakko* (1916) ei enää antautunutkaan ydinajatustansa lausumaan, vaan tyytyi ylimalkaiseen kehumiseen ja eteenpäin innostamiseen. (Järnefelt 1998, 436–437.)

Mutta sitäkin kirpeämmäksi ja vihaisemmaksi kävi arvostelussaan Kasper. Kun Aho oli saanut kuulla, että Kasper piti hänen teostaan *Muistatko?* (1920) suurena alaspäin menona, niin hän kiihtyneenä meni Kasperin luokse ja kysyi oliko se totta. ”On se totta”, sanoi Kasper. ”Ja minä olen vain odottanut tilaisuutta saadakseni sanoa sen sinulle itsellesi.” ”Mitä sinulla on minun teostani vastaan?” ”Sehän on vain löyhää fantasiaa alusta loppuun koko teos.” ”Fantasiaa! Entä sitten miksi ei semmoistakin saisi kirjoittaa, kun yleisö kerran semmoista tahtoo.” (Järnefelt 1998, 437.)

Rajalan mielestä Kasperin veroista ateljeekriitikkoa ei Suomessa ollut toista eikä tullutkaan vuosikymmeniin. (Rajala 2011, 41). Näin varmasti onkin, jos nimenomaan ajatellaan realismia ja sen arvioimista kirjoittamisessa sekä tuodaan arvioon myös peredvizhnikiläisyyden ydinkohdat. Lähipiiri kunnioitti Kasperin terävää ja loogista älyä, vaikeivät hänen työnsä julkisuudessa näkyneet. Keskisarja asettaa myös salongin ateljeekriitikoista Kasperin ykköseksi, ohi Elisabetin. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 211.) Kirjallisuus ja kritiikki olivat 1800-luvulla tärkeä osa kansakunnan kulttuuria, sen hengen viljelyä. Kansakunnan voiman tulkittiin olevan sidoksissa sen kieleen ja kulttuuriin, ja osallistuessaan kielen ja kulttuurin tason varjelemiseen ja nostamiseen kritiikki koki tekevänsä työtä isänmaan puolesta. (Korhonen 2012, 64.)

Kasper Järnefelt ”hioi” Juhani Ahon ensimmäisiä kirjoja maineeseen. Aluksi yhteistyö tuottikin hyvää tulosta, mutta kun Aho halusi mennä eteenpäin omalla kirjallisella sarallaan ja astua pois pelkän realismin saappaista ja kurottautua eteenpäin, alkoi yhteistyö takuta. Esimerkiksi *Panu* edusti Ahon tuotannossa kansallisromanttisuudellaan uutta vaihetta. (Yle Teema 2012.)

Kasper Järnefeltissä oli kriitikkona se vika, ettei hän ei hyväksynyt muuta kuin pelkästään oman taidenäkemyksensä. Hän jäi ikään kuin jumiin omiin aatteisiinsa. Jos kirjailija pelkää kriitikkoaan niin, ettei enää kunnolla uskalla näyttää omia kirjoituksiaan kuin vasta valmiina ja painettuna, kuten Aholle lopulta kävi, niin kriitikon tulisi tarkastaa omaa linjaansa. Palautteen ei tule olla murskaavaa, eikä se saa olla esteenä kirjoittajan omalle kehitykselle. Palautteen tulee olla rakentavaa. Kirjailija, kirjoittamisen opettaja Julia Cameron toteaa, että tekstiensä näyttäminen vihamieliselle tai kritiikittömälle lukijalle on kuin rahan lainaamista ihmiselle, joka päätyy taloudelliseen vararikkoon kerta toisensa jälkeen. Työtämme ei arvosteta. (Cameron 2004, 229.)

Saattoiko Kasperin kritiikin voimakkuus jopa jossakin määrin hidastaa Juhani Ahon eteenpäinmenoa kirjoittajana? Kasperin kritiikin ehdottomuus näyttäytyy myös Juhani Ahon *Rauhan erakossa*. Kirja ilmestyi vuonna 1916. Aho luki käsikirjoitusta ääneen Kasperille. Kasper ei hyväksynyt sitä ja teki muutosehdotuksia. Ehdotuksista keskusteltiin, mutta Aho ei taipunut niitä tekemään. Asia meni riitelyksi. Kasper oli varma oman käsityksensä ehdottomuudesta. Hän ei edes vastannut puhelimeen, kun Aho soitti hänelle. Tätä mykkäkoulua kesti kolme kuukautta, sitten välit palautuivat ennalleen. (Ks. Kaukonen 1978, 89.) Ahon olisi kannattanut etsiä *Rauhan erakoonsa* toinen kriitikko.

Cameron toteaaakin, että kirjailijan on hillittävä itsensä, eikä näytellä tekstejä ympäriinsä. Tämä on tärkeää, koska oman rytmensä löytämiseksi kirjoittaja tarvitsee rohkaisua ja turvallisuutta. Kirjoittaja tarvitsee aikaa ja tilaa löytääkseen oman kirjallisen tyyliinsä, eikä se onnistu, jos kirjoittaja hankkiutuu oikopäätä kritiikin hampaisiin. Tärkeämpää kuin se, mitä muut ajattelevat kirjoittamisestamme, on se, mitä itse ajattelemme siitä. (Cameron 2004, 228.)

Mielestäni palautteen antajan tulee pystyä antamaan arvoa erilaisille tyylilajeille. Kirjoittajalla tulee olla vapaus valita oma tyyliinsä. Kriitikko arvioi ensin, pystyykö hän arvioimaan juuri tätä tyyliä eikä järkähtämättä arvioi sitä oman tyyliinsä kautta. Kasperissa Aho kohtasi tässä vaiheessa

epäpätevän lukijan. Cameronin mielestä, jos annamme itsestämme liikaa epäpätevälle lukijalle asettamalla hänen eteensä keskeneräisen työn, emme ehkä kykene viemään teosta päätökseen. Hukkaamme voimavarojamme. Voimat, jotka pitäisi käyttää kirjoittamiseen, menevätkin tekstin puolustamiseen. (Cameron 2004, 229.) On myös huomattava, että palaute – sekä ohjaajan antama että vertauspalaute – muovaa kirjoittajan käsityksiä itsestään kirjoittajana. (Joensuu 2008, 11–12.)

Kasper ei onnistunut Ahon kriitikkona myöhemmässä vaiheessa, kun Aho kehittyi eteenpäin ja otti askeleita kohti uudenlaisia suuntia. Cameronin mielestä tekstien kirjoittajan tulee perätä innokkaan lukijan pätevyyttä (Cameron 2004, 229.) Kasper oli aluksi Aholle pätevä, mutta ei kasvanut enää Ahon mukana. Jos kirjoittaja antaa tekstinsä epäpätevälle lukijalle, on se Cameronin mielestä sama kuin aukaisimme kaupungin portit; yhtä hyvin voisimme antaa tuntemattomalle ohikulkijalle pankkikorttimme tunnusluvun. (Cameron 2004, 229.)

Kasper oli sinällään lahjakas. Hän suomensi kirjallisuutta venäjältä, ranskasta ja norjasta. Itse hän ei kirjoittanut kirjoja. (Järnefelt, Kasper 2012.) Kopposen mukaan Kasper oli ehkä lahjakkain Järnefeltien veljeksistä, mutta väsähti jo kolmissakymmenissä. (Kopponen 1994, 40.) Tämä ilmiö ei ollut Clodtien suvussa kuitenkaan harvinaista. Huippulahjakkaan Elisabetin veljen Mihail Clodtin voitokas kuvataiteilijan ura katkesi viisissäkymmenissä: hän ikään kuin ”halkesi kahtia” eikä sen jälkeen enää ”jaksanut eheytyä elämäänsä ja taidettansa jatkamaan”. Kuitenkin Eero, Armas ja Arvid pystyivät säilyttämään luomiskykynsä lähes elämänsä loppuun saakka. (Kopponen 1994, 40.)

Kasper Järnefelt oli monialainen ihminen, ja voi sanoa, että hän oli salongin ateljeekriitikoista tärkein 1880-luvulla. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 211). Ehkä tämänkin vuoksi Kasperista odotettiin kirjailijaa vielä painavammin perustein kuin Arvidista, mutta lopputulokseksi jäi erään perhetuttavan arvio: ”Ei suinkaan lahjaton, vaikka aikaisin väsähtänyt” (Yrjänä & Keskisarja 2009, 211). Kopposen mukaan Elisabet Järnefeltin olemuksen ylenmääräisen herkkyyden parhaat ominaisuudet siirtyivät Ainoon, Armakseen, Arvidiin ja Eeroon, kun taas Ellin ja Kasperin osalle tulivat äidin herkkyyden lamauttavat ainekset: kumpikin oli taiteellinen, mutta voimaton toteuttamaan itseään. Ellin kohtalona oli itsemurha. (Kopponen 1975, 32.)

Ehkä tämä lamaanuttava puoli Elisabetin luonteessa oli myös osittain esteenä hänen omalle taiteelliselle toiminnalleen. Elisabetilla oli taipumus vajota synkkämielisyyteen. Tämä näkyi

parhaiten Elisabetin Kuopion vuosina. Vaikka Kuopiossa oli erilaisia asioita, jotka vaivuttivat häntä melankoliaan, niin Kopposen mukaan depression syvin syy oli Elisabetin perusluonteessa. (Kopponen 1975, 31.)

Kuka varsinainen johtaja?

Kasper ja Elisabet Järnefeltin kohdalla on myös mielenkiintoista pohtia seuraavaa asiaa: Elisabetin salongin merkitys on ollut kiistaton, mutta kuka sen taiteellinen johtaja kuitenkin oli? Elisabet seurasi Venäjän kirjallisuutta valppaasti ja sai sisareltaan Olgaalta esimerkiksi Tolstoin ja Dostojevskin teoksia, joita ei Suomessa vielä tunnettu. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 211.) Keskiarja jatkaa seuraavalla kysymyksellä: ”On kuitenkin vaikea sanoa, riittikö Elisabetin suomi nuorten kirjailijoiden tyylin hiomiseen?” ja vastaa saman tien itse: ”Todennäköisesti ei.” Hänen mukaansa Elisabetin ohjaus oli enemmän yleisluontaista kannustusta ja kriittisyyden herättämistä. (Yrjänä & Keskiarja 2009, 211.) Näin Keskiarjan rivien välistä on luettavissa ajatus, että hän mielellään nostaisi Kasperin todelliseksi voima- ja johtajahahmoksi salongissa.

Onko asia todellisuudessa näin? Aivan siltä istumalta en itse yhtyisi Keskiarjan ajatuksiin. Mielestäni Elisabet oli syvällä realismin taidenäkemyksessä ja hänen suomen kielensä oli riittävä. Riittävä myös kirjoittamiseen, kuten aikaisemmin olen otaksunut. Myös Kopponen (1985) toteaa seuraavaa: ”Elisabet Järnefelt oli ryhmän keskeishahmo, primus motor: työskentelyn alullepanija, virikkeiden antaja ja kriitikko, jonka johdolla Juhan Ahon sanoja lainatakseni `oli niin helppo ja hauska kirjoittaa´.” (Kopponen 1985, 81.) Kopponen tosin (1991) artikkelissaan *Järnefeltien koulu* toteaa, että myöhemmin tämä asema alkoi siirtyä yhä enemmän Kasper Järnefeltille (Kopponen 1991, 30).

Kasper siis tulee ottaa huomioon yhtenä salongin voimahahmona, ei kuitenkaan Elisabetin suomen kielen vuoksi – vaan mielestäni Kasperin voimakkaan persoonan. Elisabet Järnefelt oli Venäjällä syntyneenä, venäjän kieltä suvereenisesti osaavana syvällisesti perehtynyt venäläisen kirjallisuuden teoriaan ja käytäntöön. Hänen nuorilla oppilailtaan oli puolestaan perusteellista tietoa skandinaavisesta ja ranskalaisesta kirjallisuudesta. Tämä tietämys taustanaan Järnefeltien kirjallinen salonki asetti tietoiseksi tavoitteekseen suomalaisen kirjallisuuden uudistamisen, eli kuten sen jäsenet ilmaisevat ”todellisen realistisen kirjallisuuden” aikaansaamisen. (Ks. Kopponen 1991, 30.)

Vaikka Kasper oli tavallaan sokea omassa kritiikissään, hän ei kuitenkaan ahdistellut eikä vainonnut Ahoa. Esimerkkinä ”kauhukriitikosta” historia tuntee August Ahlqvistin, Ahon ihailijan, mutta tunnetusti Aleksis Kiven pahimman vainoojan. Hän suorastaan hyökkäsi Kiveä kohtaan. Kaiken henkilökohtaisen Kiveä kohtaan tuntemansa kirjailijakateuden lisäksi kyseessä oli kirjakielemme kehitykseen voimakkaasti vaikuttanut ja kiivas murteiden taistelu sekä eriävät käsitykset siitä, mikä oli ”runollisuuden tantereelle” sopivaa kieltä. Ahlqvist myös arvosteli *Seitsemää veljestä* pilkallisesti ja kammoksuu Kiven runojen ”Uusmaan poikkinaista ja törkeää murretta”. Kiven hämäläisyys oli aivan ilmeisesti yksi Ahlqvistin vainoamisen syistä. Ahlqvist varsinkin *Kielettäressään* 1871–75 uskoi, että lahjakkaat kirjoittajat olivat ”etupäässä Savosta ja Pohjois-Pohjanmaalta”. Historiallis-kansankulttuurillisessa mielessä Kiven kotiseutu on nimenomaan eteläistä Hämettä, kuten *Seitsemässä veljeksessäkin* sanotaan. (Sihvo 2002, 11–12, 20, 22–23.) Näin ollen Ahoa passasikin sitten kehua. ”Se on Herran lahja, Herran lahja”, toisteli hän nuorelle Aholle kirjasta *Siihen aikaan kun isä lampun osti* (Rajala 2012, 61). Tästä voi todetakin, että kirjallisuuskritiikki ei aina ole kohdellut kaikkia kirjallisuudenlajeja samantarvoisesti, eikä kohtelee vielääkään (Korhonen 2012, 66).

Vaikka Ahlqvistin rankka arvostelu teki hallaa Aleksis Kivelle, niin Kivellä oli vankat ihailijansa. Yksi niistä oli Kivekäs. Hän oli Kiven intohimoinen ihailija. Ernst Lampén, jonka veli Walter oli Ahon luokkakaveri, on muistelmissaan *Mitä tiedän Aleksis Kivestä* (1932) kuvaillut seuraavasti tapahtumaa, jossa Kivekäs on Minna Canthin luona: ”Sattui sitten niin, että kuuluisa kaunopuhuja Lauri Kivekäs oleili erään talven Kuopiossa jatkamassa lukujaan... Suuri puhuja taas oikein leimusi Kiven ylistystä. Muistan hänen suurella paatoksella huudahtaneen: `Tulee se aika vielä, jolloin Kivi rinnastetaan Runebergiin.´ Samalla hän teki mahtavan kädenliikkeen, niin että hänen aivan liian suuri oikean käden mansettinsa lensi kolisten lattialle.” (Lampén 1932, 105–106.) *Seitsemän veljestä* puolestaan kuului Järnefeltien perheessä niihin kirjoihin, joita Aleksander innokkaasti lueskeli pojilleen ääneen. Juhani Aho taas suorastaan leimaa Aleksis Kiven realismin edelläkävijäksi. (Laitinen 1985, 24.) Nämä eivät kuitenkaan Kiveä auttaneet. Ahlqvist sai aikaan Kiven *Seitsemän veljeksien* julkaisun lykkäyksen, minkä uskotaan jouduttaneen Kiven sairastumista ja kuolemaa. (Korhonen 2012, 58.)

Kivi oli yksi kirjailijoista, jotka varhaisvaiheessa viitoittivat - ennen kuin Aho tiesikään mitään Järnefelteistä – Ahoa kohti realismia. Toinen oli Runeberg. Jo koulupoikana Kuopiossa 1870-

luvulla Juhani Aho kirjoitti muistivihkoonsa: ”Runollisuus houkuttelee kuvittelemaan itsestään jotakin ylevämpää olentoa, mutta peiliin katsominen näyttää, että näköisyys on sama.” Lausahduksena tämä voisi olla venäläisen kirjallisuuden ”luonnonmukaisesta koulukunnasta”, mutta epäilemättä Aho löysi todenmukaisen kuvaustyylin omalta pohjaltaan (Niemi 1985, 90.) ja tämä kouliutui eteenpäin ”järnefelttiläisessä hiomossa”.

Ateljeekriitikoista ei tule unohtaa myös Pekka Ahoa. Pekka Aho oli myös yksi 1880-luvun vaikuttajahahmoista. Hän oli ennen kaikkea sanomalehtimies. Hän oli myös ”puhdasoppisimpia Järnefeltin salongin miehiä”. Kopponen mainitsee, että Pekka Aho on kirjattava kirjallisuushistoriaamme ennen kaikkea realismin puolestapuhujana, kirjallisten aatteiden levittäjänä, virikkeiden antajana. Hänen laaja-alaisen vaikutuksensa mahdollistivat ennen kaikkea *Keski-Suomi* ja *Savo* sekä hänen laajat henkilökohtaiset kontaktinsa Minna Canthista Kauppi-Heikkiin. (Kopponen 1975, 188.)

Järnefeltien ystävyys vaikutti myös kielteisesti Pekka Ahon uskoon. Nuoret Järnefeltit ja heidän ystävänsä eivät säästäneet kirkkoa ja sen edustamaa kristillisyyttä. Juuri toveripiirin vaikutuksesta Pekka Aho luopui aikeestaan ruveta papiksi. Hänen, Kalle Ahon ja myös Juhaniin asenteet kristillisyyttä kohtaan radikalisoituivat. (Turtola & Lappalainen 2011,73.) Kirkkoa vastaan hyökkääminen oli tyypillistä realistiselle kirjallisuudelle (Kaukonen 1978, 52.) Asenteissa tapahtui kuitenkin myöhemmin molemmilla muutos. Jouduttuaan maanpakoon Pekka Aho koki hengellisen herätyksen. Hän toimi hengellisissä piireissä ja toimitti myös kristillisiä lehtiä. Tähän aikaan Pekka Aho oli ihastunut Elli Järnefeltiin, oli tämän kanssa kirjeenvaihdossa, kirjoitteli hauskaasti ja innostuneesti. (Ks. Kaukonen 1978, 41.) Juhani Aho puolestaan kirjoitti myöhemmin kirjan *Heränneitä*. Se herätti hänen vanhemmissaankin ihastusta ja sai heidät suopeammaksi pojan kirjailijanuraa kohtaan. (Turtola & Lappalainen 2011, 73.)

6. MINNA CANTHIN KIRJALLINEN SALONKI ”KANTTILA”

6.1. Kuopioon

Vuosi 1884 oli muutosten aikaa Järnefeltien elämässä. Kyseisenä vuonna Aleksander Järnefelt nimitettiin Kuopion kuvernööriksi. Siirto savolaisten ja pohjoiskarjalaisten kuvernööriksi näytti järkevältä, koska Aleksander Järnefelt oli tohmajärveläissyntyisenä saman läänin lapsia ja tunsu ”näiden syrjäisten seutujen monessa suhteessa omituiset olot”. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 209, 210.)

Tämä tiesi muuttoa myös Elisabetille ja koko perheelle. Se tiesi myös piristysruisketta Kuopion kulttuurielämälle ja myös kahden 1880-luvun kulttuurielämämme merkittävimmän naisen – kuopiolaisen Minna Canthin ja Elisabet Järnefeltin – kohtaamista. (Kopponen 1975, 3.)

Kuopiolaisille Aleksander Järnefelt oli ”toivon tähti ja uuden ajan airut” (Yrjänä & Keskisarja 2009, 223). Minna Canth myös oli haltioissaan:

”Olemme olleet täällä seitsemännessä taivaassa siitä kun saimme Järnefeltin kuvernööriksi. Semmoista iloa tuskin uskalsi toivokaan. Ja hän tietysti on voittanut jo kaikkien sydämet, - oikeastaan hän oli ne voittanut jo ennenkuin tulikaan. Suomalaisella Seuralla hän on käynyt ja ruotsalaisella klubbilla myöskin, sanotaan. Tietysti hänen asemansa vaatii jälkimmäiselläkin käymään. Kerrotaan, että eräs perin sveesillinen rouva jo on muuttunut fennomaaniksi. Herrojen lukumäärää ei tiedetäkään.” (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 23.2.1884, MCKHK, 131.)

Minna Canth odotti myös sydämensä pohjasta näkevänsä pian kuvernöörin puolison Elisabetin.

”Saammeko nyt kerran nähdä naisen, joka uskaltaa vapaasti ajatella ja joka uskaltaa ajatuksensa lausua. Saammeko nähdä naisen, joka on vapaa kaikista ennakkoluuloista, vapaa tavoista ja tottumuksista, vapaa ihmisten ja mielipiteiden orjuudesta, ja joka uskaltaa olla todellinen! Olkoon hän tervetullut ja olkoon hänen vaikutuksensa siunattu paikkakunnallamme!” (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille s.a. [luult. joulukuussa 1884.] kirjoitettu Elli Canthin kirjeen loppuun ilman eri päiväystä ja puhuttelua, MCKHK, 121, 716.)

Kuopiossa Järnefeltit asettuivat ensin Pappilanmäellä vanhaan pappilaan, kunnes kuvernöörin virka-asunto valmistui syksyllä 1885. Asunto oli komea ja siellä oli runsaasti tilaa. Lääninhallituksen

virka huoneet olivat talon alakerrassa, Järnefelteillä oli käytettävään 12 huonetta toisessa kerroksessa. (Julkunen 2000, 27.)

Muutto Kuopioon ei kuitenkaan muuttanut Elisabetin ja Aleksanderin väleissä mitään, ne jatkuivat viileinä. Kuopion tilava asunto mahdollisti sen, ettei heidän tarvinnut olla toistensa kanssa juurikaan tekemisissä. He olivatkin kotona miltei aina eri paikoissa. (Julkunen 2000, 27.)

Kun Järnefeltit olivat asettuneet, Canth oli innoissaan, nyt saataisiin nukkuvaan kaupunkiin elämää ja salongin keskusteluiltoihin uutta aatteellista säpinää (Rajala 2011, 80). Näin tapahtuikin. Kuopiossa Elisabet Järnefelt jatkoi oman salongin pitoa kuvernöörin palatsissa. Silloin, kun se valtasi virka-asunnon, Aleksander pysytteli enimmäkseen omissa huoneissaan. Minna Canthin hahmo korvasi vajetta, jota Elisabetin salongille tarkoitti yliopistolaisten jääminen Helsinkiin. (Yrjänä & Keskisarja 2009, 256–257.) Elisabet ja hänen piiriläisensä kävivät myös Minnan salongissa. He saivat Kanttilan salongista tietoja ja virikkeitä. (Kopponen 1975, 5.)

Erityisesti syksy 1885 oli Kuopiossa erinomaisen vilkkaan aatteellisen seurustelun aikaa; ”henkiystävien” tapaamispaikkoja olivat kaupungin Suomalainen seura, Kanttilan salonki ja kuvernööri Järnefeltin ”residenssi”. Brofeldtit, Järnefeltit ja ”kanttilaiset” olivat päivittäisessä kosketuksessa keskenään; aatteiden avaralla ulapalla aallot vyöryivät korkeina, eritoten Kanttilassa, jossa Canthin räiskyvä ja paradokseja vilisevä keskustelutaito vietti riemuvoittoaan. (Aho 1951, 232.)

Canth oli niitä ihmisiä, jotka tarvitsivat ”hengenheimolaisia” ympärilleen. Ihmiskontaktit olivat Canthille välttämättömiä (Haavikko 1994, 62). Ihmiset toimivat Canthille kuin bensa autoille. He pitivät hänet käynnissä. Ihmiset – ennen muita henkevät miehet, sytyttivät hänessä inspiraation, puhalsivat häneen luovan hengen, jota vailla, kuten Haavikko toteaa: ”Hänen kirjailijantyönsä olisi tukahtunut arjen harmauteen ja ympäristön matalamielisyyteen.” (Haavikko 1994, 62.) Kyllä Canth luovien naistenkin seurassa viihtyi, Elisabet Järnefeltin seura olikin hänellä riemun aihe. Elisabetille puolestaan Canth oli niitä harvoja kuopiolaisia, jonka kanssa hänellä oli yhteistä. Ajoittain Kanttilassa käyminen oli hänelle ainoa lohtu. ”Muuten täällä voisi hulluksi tulla.” (Ks. Yrjänä & Keskisarja 2009, 237, Kaukonen 1978, 288).

6.2. Realismi Kuopiossa

Taloudellisesta laskukaudesta huolimatta 1880-lukua voi luonnehtia Kuopion kulttuurilliseksi kultaajaksi. Yhtenä tärkeänä tekijänä voidaan pitää Minna Canthia, jonka yhteiskunnallisesti kantaaottavien näytelmien ja novellien sarja ajoittuu vuosiin 1884–1890. (Nummela 1989, 458.)

Vuosikymmen oli Kuopiossa myös kuohunnan aikaa. Suomalaisen realismin läpimurtovuotena pidetään vuotta 1885, jolloin taiteessa katsottiin todellisuutta laajalla rintamalla mitään kaunistelematta (Kirstinä 2000, 99). Realistinen kuvaustapa oli kuitenkin liikaa joillekin kuopiolaisille ja aiheutti suurimmat myrskyt yksilöiden välisissä henkilökemioissa Kuopion kaduilla ja kulttuurielämässä. Kirstinä nostaa juuri Kuopion realismin koulukunnaksi: siellä oli Minna Canthin Kanttila ja venäläisen realismin teorioihin perehtyneen kuvernöörinrouvan Elisabet Järnefeltin kirjallinen salonki. (Kirstinä 2000, 106.)

Realismi on viimeinen ainakin näennäisen yhtenäinen ”suuri” kirjallinen 1800-luvun virtaus. Realismi voidaan ymmärtää kahdella tapaa: yhtäältä voidaan puhua kirjoituksen realistisuudesta, jota esiintyy kaikkina aikoina. Toisaalta realismia voidaan käyttää perioditerminä. Tällöin sillä viitataan aikakauteen, jolloin realistinen kirjoitustapa ja siihen liittyvä näkemys kirjallisuuden ja todellisuuden suhteesta hallitsi kirjallista kenttää. Maailmankirjallisuudessa realismi on erityisesti Ranskan ja Venäjän kirjallisuudessa totuttu ajoittamaan vuosien 1830 ja 1880 välille. Pohjoismaihin se tuli 1870-luvulla. Suomen kirjallisuudessa realismi on erityisesti 1880-luvun ilmiö. (Lappalainen 1999, 8.)

Realismille oli selkeä tilaus. Euroopan 1800-luku oli alkanut romantiikan ja idealisoivan ihmiskuvauksen valtakautena; romanttisen kirjallisuuden aihepiirit olivat vieneet lukijan kauas menneisyyteen tai maantieteellisesti etäälle. Yhteiskunnallisten ja poliittisten mullistusten vuoksi kirjallisuuden täytyi vähitellen ottaa kantaa oman ajan todellisuuteen. Väkeä saapui sankoin joukoin kaupunkiin. Rikollisuus lisääntyi, teollinen vallankumous jyrkensi varallisuuseroja. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 70.)

Realismin keinoin kirjailijat juoksuttivat arkipäivän todellisuuden lukijan eteen koviakaan kynänvetoja unohtamatta. Minna Canth omaksui Juhani Ahon rinnalla tämän taiteen suunnan. Uusi

suuntaus kiinnosti Minna Canthia niin paljon, että hän halusi tutkia sitä alkukielellä, esimerkkinä tästä Canth opiskeli ranskaa lukeakseen Zolata. (Kirstinä 2000, 102.) Realismi levisi Ranskasta kaikkialle Eurooppaan. Se nousi merkittäväksi ilmaisutavaksi Norjassa ja Venäjällä, mistä se välittyi Suomeen. Gustave Flaubertia (1821–80) pidetään ensimmäisenä varsinaisena realistina ja hänen romaaniaan *Rouva Bovary* (1857) ensimmäisenä realistisena romaania, koska se noudatti mahdollisimman tarkan, objektiivisen ja puolueettoman kuvauksen ihannetta. (Kirstinä 2000, 99.)

1800-luvun Euroopan kuuluisia realisteja ja naturalisteja olivat myös ranskalaiset Honoré de Balzac, Guy de Maupassant ja Émile Zola, englantilainen Charles Dickens, venäläiset Feodor Dostojevski ja Leo Tolstoi, norjalainen Henrik Ibsen ja ruotsalainen August Strindberg. Suomen 1800-luvun keskeisiä realisteja olivat Aleksis Kiven jälkeen ja Ahon sekä Canthin lisäksi Teuvo Pakkala. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 70.)

Kuohuntaa

Minna Canthin tuotantoon mahtui niin romaaneja kuin näytelmiäkin. Hän puhui asioista kaunistelematta ja suoraan niiden omilla nimillä. Yhteiskunnalliset epäkohdat hän suorastaan räväytti lukijoiden silmiin, esimerkkinä tästä: Minnan kirjoittama *Työmiehen vaimo* aloitti Canthin teosten vastaanotossa ennen näkemättömän kiistelyn. Arkipäiväisyyden ja rumuuden kuvaus, epäkohtien esittely, yhteiskunnallinen iskeyvyys ja sovituksen sijasta riitasointuun päätyminen nostettiin kaunokirjallisuuden uusiksi ansioiksi. Näillä kriteereillä myös Minna Canthin *Köyhää kansaa* (1886), *Kovan onnen lapsia* (1888) ja *Kauppa-Lopo* (1889) arvioitiin puhtaaksi taiteeksi. (Tiirakari 1999, 17.)

Tätä taidetta ei Kuopiossa hevin ymmärretty. *Työmiehen vaimoa*, *Köyhää kansaa* ja *Kovan onnen lapsia* kuviteltiin alaluokalle osoitetuksi epäisänmaallisiksi taisteluooppaiksi yläluokkaa vastaan. *Kauppa-Lopokin* oli ihan liikaa. Canthia syytettiin pornografian levittämisestä. (Tiirakari 1999, 17.) Eikä arvostelu suinkaan loppunut tähän. Kovin niitti arkkuun lyötiin *Kovan onnen lapsia* -näytelmän vastaanotossa. Syytöksiä suorastaan ryöppysi Canthin niskaan. Kritiikin mukaan Canth suositteli työläisille murhia, tuhopolttoja ja varkauksia luvallisina taistelukeinoina. Näytelmä luokiteltiin poliittiseksi kannanotoksi. Canthin arveltiin johtavan kansaa anarkiaan ja

vallankumoukseen sekä villiinnyttävän sitä siveettömyyteen ja kirkosta luopumiseen. (Tiirakari 1999, 17.)

Finland-lehden päätoimittaja Agathon Meurmanille tuli niin kiire arvostella näytelmää, että hän ei malttanut jäädä esityksen loppuun. Hän syöksyi päätä pahkaa suoraan senaattori Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen luokse – todennäköisesti suunniltaan, koska seuraavana päivänä senaattori arvovallallaan kielsi näytelmän esittämisen teatterin valtionavun menettämisen uhalla. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 75.)

Itse näytelmän kirjoittajalle ei suotu sitä oikeutta, että hän olisi itse saanut nähdä sen. Mikään yksittäinen näytelmä Suomessa ei ollut saanut aikaan yhtä suurta kohua, suorastaan järkytystä. ”Minkä tähden se niin kamalan vaikutuksen teki?” tekijä itse ihmetteli. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 75.) Aspelin-Haapkylyn mielestä näytelmän kurjuuden kuvaus oli kuitenkin niin räikeää, että taidenautinto muuttui kidutukseksi (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 75).

Ystäviä alkoi tipahdella Canthin rinnalta. Jyväskylän aikaiset ystävät olivat jo aikapäiviä kääntäneet Canthille selkensä, koska Canth ei taipunut ”kieriskelemään tuhkassa ja säkissä” vaan näyttäytyi iloisena ja elämänhaluisena. Jyväskylän aikaisista ystävästä Canthille jäivätkin jäljelle ainoastaan Olga ja Robert Kiljander. (Nieminen 1990, 51–52.)

6.3. Minna Canth

Kritiikin ja ystäväpiirin kaikkoamisen perusteella Minna Canthista saa hyvin anarkistisen kuvan. Hänet kuvattiin myös villiinnyttäjäksi, tämä sama leima oli painettu jo Elisabet Järjefeltiin. Kuka tämä kapinallinen, kuopiolaisten mielten kuohuttaja, suomalaisen realistisen koulukunnan eturintamassa naisena kulkeva henkilö oikein sitten oli? Kuka oli tämä henkilö, josta kehittyi yksi Suomen 1880- ja 1890-lukujen tunnetuimpia realisteja ja joka asetetaan myös ensimmäiseksi merkittäväksi suomenkieliseksi näytelmäkirjailijaksi Aleksis Kiven jälkeen ja mikä myös mielenkiintoista, ensimmäiseksi suomenkieliseksi lehtinaiseksi? (Canth 2012.)

Tutustuminen Minna Canthiin (alkujaan Ulrika Wilhelmina o.s. Johnson) alkaa Tampereelta, jossa hän syntyi 19.3.1844. (Mäkinen & Uusi-Hallila, 2002, 14.) Minnan isä Gustaf Johnson oli Tampereen Finlaysonin puuvillatehtaan työmies ja hänen äitinsä Ulrika Andersintytär kotiapulainen. Myöhemmin Johnson kohosi tehtaan työnjohtajaksi ja Minnan äiti jäi hoitamaan kotia. Perhe kohosi työväenluokasta alempaan keskiluokkaan, kun Gustaf Johnson valittiin Finlaysonin lankakaupan hoitajaksi Kuopioon. (Haavikko 1998, 40–41)

Finlaysonilla toimi samaan aikaan Minnan isän Gustafin kanssa tehtaanisännöitsijänä Ferdinand Uhde, jonka käsissä yritys kasvoi 1850-luvulla Suomen oloissa ainutlaatuisiin mittoihin. Ferdinand Uhde oli syvästi uskovainen. Hän ystäväpiiriinsä kuului herännäisyyden piiristä Henrik Renqvist, jonka kanssa hän oli monta vuotta kirjeenvaihdossa. (Haavikko 1998, 23–24.) Henrik Renqvist puolestaan on kustannusalalla vaikuttavan Reenpään suvun kantaisä. Otavan monivuotinen toimitusjohtaja, Henrik Renqvistin pojanpoika Alvar Renqvist (Reenpää 2012.) oli Juhani Ahon hyvä ystävä ja he olivat kirjeenvaihdossa toistensa kanssa. Juhani Aho toimi myös Otavan kirjailijana.

Minna Canthin isä Gustaf Wilhelm syntyi 7.4.1816 Teiskossa Kiimajoen Yli-Nallilla, missä hänen äitinsä Maria Antintytär (1793–1856) oli palveluksessa. Täältä Maria siirtyi Messukylään Ala-Erkkilän Jussilan torppaan. Gustafin isää ei tiedetä, mutta väitöskirjassaan Greta von Frenckell-Thesleff otaksuu, että Gustafin isä oli mustalainen. (Haavikko 1998, 19–20.) Siitä kieli hänen mielestään Gustafin tummat silmät ja pikimusta tukka. Frenckell-Thesleff jatkaa, että ”tämä tumma perintö ilmenee korkeammassa potenssissa hänen nuorimmassa, kuvankauniissa tyttäressään, hänen klassisessa profiilissaan, suurissa, miltei itämaisissa samettisilmissään ja sysimustissa kiharoissa”. Tämä tyttö oli Minnan nuorempi sisar Augusta. (Haavikko 1998, 19–20.)

Liekö ”tumman veren perintöä” – väite, jota ei pystytä osoittamaan todeksi eikä vääräksiään - Minna oli verbaalisten kykyjensä lisäksi myös erittäin musikaalinen. Hän osasi lukea jo viisivuotiaana ”kuin pappi”, lauloi virsiä kaikuvalla äänellä ja säesti samalla itseään virsikanteleella. Lahjakas lapsi oli isänsä silmäterä. (Haavikko 1998, 27.)

”Verenperinnön” ajatus on kuitenkin varteenotettava, sillä tuohon aikaan romanit viettivät kiertävää elämää. Komeat, nuoret ja tuliset romanimiehet saivat monen neidon sydämet läpättämään ja Gustaf

ei ole varmastikaan ole ollut ainut näistä romansseista syntynyt rakkauden hedelmä. Jos Minna Canthin isä oli puoliksi romaani, virtasi myös Minnan suonissa osittain tummaa, temperamenttista ja elävää verenperintöä. Tämä osittain selittänee Minna Canthin hieman normaalista hämäläisyydestä poikkeavaa radikaalia, uhkarohkeaa ja myöskin suuriin tunnetiloihin taipuvaista luonteenlaatua. Eri kirjeistä nousee esille seuraavanlaisia luonnehdintoja Canthin persoonasta: ”Hän on ennen kaikkea helposti innostuva, toistuvasti sanotaan: hän on niin innoissaan, hän on aivan riemuissaan. Kun hän keksii jotakin uutta, hänen täytyy paikalla kertoa se toisille, niinpä joku lähtee kiidättämään kutsua saapua Kanttilaan. Kirjeissä on myös maininta, kuinka Minna Canth kertoi eräästä asiasta ”itkulla”. Negatiivisetkin tunteensa Minna Canth toi voimakkaasti esiin. Hän ”tuli raivoon”. ”Nyt hän riehuu niin ettei ole pidättämistä”. (Kaukonen 1978, 288.) Ihmistyyppinä Elisabet Järnefelt oli hyvin erilainen kuin Canth. Hän ilmeisesti käyttäytyi ulkonaisesti hyvin maltillisesti, yksinkertaisen hienostuneesti. (Kaukonen 1978, 288.)

Vaikka aikuisiässä Elisabet Järnefelt ja Minna Canth olivat erilaisia, niin Minnassa voi havaita koulutyttöä sitä samaa huoletonta keveyttä, mitä myös Elisabetissa oli ollut. Minna oli iloinen, leikkisä ja läpeensä suuttumaton. Hänen oli helppo solmia ystävyysuhteita ja hän oli hilpeän tyttöparven keskipisteenä. (Hagman 1906, 15.) Minna Johnson oli kahdeksanvuotias, kun perhe muutti Tampereelta Kuopioon, missä hänen isänsä harjoitti kauppaa Tampereen tehtaan tuotteilla. (Heikkilä 1987, 7.)

Minna avioitui vuonna 1865 lehtori Johan Ferdinand Canthin kanssa (Mäkinen & Uusi-Hallila 2002, 14). Lehtorin rouvana, kauppiana ja näytelmäkirjailijana Canth itse nousi keskiluokkaiseen sivistyneistöön. Minna Canth on elänyt sen aikaisen kolmen yhteiskuntaluokan jäsenenä: työväenluokan, alemman keskiluokan ja keskiluokkaisen sivistyneistön. (Haavikko 1998, 40–41.) Minnan puoliso Ferdinand Canth kuoli vuonna 1879 ainoastaan 44-vuotiaana. Hagman kirjoittaa, että ”hänessä sammui lämmin isänmaanystävä, joka väsymättömässä työssä osoitti rakkautensa kansaansa”. Puolison kuolema oli Minnalle kova isku monessa suhteessa. Aluksi se lamautti hänen voimansa tyystin. (Hagman 1906, 86.)

Minna Canth ei jäänyt silloiselle asuinpaikkakunnalle Jyväskylään pitämään täysihoitolaisia, mikä oli tuolloin virkamiesten leskien tavallinen elinkeino. Hän päätti muuttaa Jyväskylästä Kuopioon. Tänne hän saapui maaliskuun loppupuolella 1880. Hän oli juuri täyttänyt 36 vuotta. Lapsista vanhin

Anni oli tällöin 14, Elli 12, Hanna 10, Maija 8, Jussi 6, Pekka 4 ja Lyyli kuuden viikon vanha. (Haavikko 1992.) Kaupungissa hänellä alkoi uudenlainen, aiempaa aktiivisempi ja itsenäisempi aika (Kaikkonen 2002, 3).

Kuopiossa Canth kääri hihat ylös ja herätti henkiin isävainajansa konkurssiin menneen puodin. Tämä oli mahdollista, koska Canthit olivat lunastaneet kiinteistön aikaisemmin takaajina. Kauppiaana työskentely oli leskeltä hyvin radikaalia. Päätöksessä näkyy Minnan luonteen rohkeus ja itsenäisyys sekä riskinotto- ja sitoutumattomuus yleisiin normeihin. (Haavikko 2002.)

Kuopiossa kaupunkilaiset ottivat Canthin vastaan myönteisesti. Mutta kun he alkoivat saada maistiaisia Canthin kynän välityksellä, tilanne muuttui; varttunut ja vanhoillinen väki suhtautui häneen epäluuloisesti, jopa vihamielisesti. Ja missä tahansa pikkukaupungissa ihmiset juorusivat, näin Kuopiossakin. Juorut lisääntyivät kuin sadun höyhen: juorun kantautuessa korvasta korvaan höyhen muuttui matkalla viideksi kanaksi. (Nieminen 1990, 77.) Juorujen kasvaessa ja lisääntyessä kuopiolaiset ryhtyivät toinen toisensa jälkeen kääntämään Canthille selkänsä (Nieminen 1990, 77).

Canthin kohdalla on puhuttu ennakkoluuloista ja hänen radikaaleista näkemyksistään ja opeistaan, mutta Nieminen nostaa esille kirjassaan meille suomalaisille perin juurin tutun kateuden (Nieminen 1990, 77). Aikalaisten oli vaikea kestää, että ”joku nainen” toimi kirjailijana ja eli vielä itsellistä kauppiaan elämää menestyen molemmissa. Canthin kontaktit ”Helsingin herroihin”, jotka pitivät vielä leskirouvaa vertaisenaan, oli sietämätön asia monelle. (Ks. Nieminen 1990, 77–78.)

Canth ei missään muodossa pitänyt kynttiläänsä vakan alla. Hän oli taistelija myös kirjailijana. Tuskin kukaan Suomessa on herättänyt tuotannollaan niin suurta kohua ja polemiikkaa kuin hän. Minna Canth kirjoitti näytelmiä, pienoisromaaneja ja novelleja, ne sopivat hänen nopeasti reagoivalle kirjailijanlaadulleen. Hänen jokainen näytelmänsä oli suuri tapaus, joka myös uutisoitiin näyttävästi. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 64.) Canthista voi sanoa, että hän oli myös Suomen ensimmäinen kaupunkikirjailija. Hän kuvasi luontevalla tavalla niin kaupunkikurjalistoa kuin yhtä hyvin sivistyneistöä. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 64.)

Mäkinen & Uusi-Hallilan mukaan Canthin henkilöiden radikaalisuutta ja uutuutta ei ole vieläkään täysin herätty huomaamaan (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 64). Canthin kirjoittamien henkilöhahmojen alle kätkeytyy paljon ihmisten henkilökohtaisia tragedioita, joita ennen kaikkea köyhyys ja sen aikaiset kurjat olot aiheuttivat. Hänen herättämänsä hahmot kertovat sen aikaisen yhteiskunnan rakenteista ja luokkaeroista – tosin hieman kärjistettynä. ”Draamassa täytyy olla suuria tunteita ja suuria konflikteja”, Canth totesi. (Minna Canthin kirje Maiju Canthille [15.–19.3.1891], MCKHK, 455.)

Draama löysi kotinsa Canthin kynästä, jonka terävät vedot nostattivat kiihkeitä tunteiden aaltoja. Tuntui, että Canth nautti draamasta ja että hän suorastaan eli siitä. Pitkäveteinen elämäntyö ei sopinut hänen luonteenlaadulleen:

”Pahin vastus lienee kuitenkin siinä, ettei ihmisillä näytä olevan innostusta mihinkään. Ei fennoilla, ei sveeceilä. Mitä tämä kaikki merkinnee. On kuin kaikki henkinen elämä olisi sammunut tykkäänään”, Canth kirjoittaa Kaarlo Bergbomille syksyllä 1884. (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 3.10.1884, MCKHK, 172.)

6.4. Canthin ja Ahon ensikohtaaminen

Minna Canth oli yhteiskunnallisesti valveutunut. Varsinaisen kirjailijauransa hän loi miehensä kuoleman jälkeen. Tässä on yhtymäkohta aikamme suomalaisiin naiskirjailijoihin. Tutkimus on todennut, että heistä useimmat ovat kirjoittaneet pääteoksensa leskinä, eronneina tai avioitumattomina. (Haavikko 2002.)

Canth kuului Suomalaiseen seuraan, joka ajoi suomen kielen aseman ja suomenkielisen koulutuksen vahvistamista. Kuopiossa seuran kärjessä toimivat sokeain koulun johtaja Karl Stenius, kuuromykkäin koulunjohtaja Kust. Killinen ja hänen vaimonsa musiikinopettaja Tilta Killinen (o.s. Lagus) sekä Suomen pankin komissaario Richard Stenius ja hänen vaimonsa, opettaja Elisabeth Stenius, senaattori, vapaaherra Gripenbergin tytär. (Asp 1948, 20–21; Luukanen 1985, 35.)

Varsinkin Killisistä ja Elisabeth Steniuksesta tuli vakituisia Kanttilan kävijöitä. Huumorintajuinen ja leikkisä Killinen oli kynä- ja musiikkimiehiä; hänet valittiin myös *Tapio*-lehden toimittajaksi. Hän muun muassa sovitti ja kirjoitti laulut Minnan näytelmään *Roinilan talossa* (1882). (Haavikko 1994, 50.) *Roinilan talon* kanssa oli vähällä käydä huonosti. Canth välitti tämän käsikirjoituksen luettavaksi Kiljanderille. Mies, jonka piti välittää käsikirjoitus, joikin itsensä humalaan matkalla ja koko käsikirjoituskäärö hävisi teille tietymättömille. Onneksi Canth oli ottanut jäljennöksen siitä, ennen kuin jätti sen kuljettajalle ja niin Kiljander sai sen itselleen arvioitavaksi. (Hagman 1906, 135.)

Myöhemmin Killisten muuttaessa Kuopioon ja heidän asuessaan Minna Canthia vastapäätä, ystävyyttä koetteli Killisten pianon soitto, joka kaikui aamusta iltaan. Tämä kävi musikaalisen Minnan korviin ja hän kirjoittaakin Hilda Aspille:

”Ja minä raivoon, lyön nyrkkiä pöytään ja huudan `lopettakaa, te siunatut ihmiset!´ Mutta siitä huolimatta he jatkavat `pom, pom, pom´. Ja se on sellaista demokraatillista soittoa, joka ei tiedä `pianosta´ vielä vähemmän `pianissimosta´ mitään. Yhtä tasaista, järkähtämätöntä `fortissimoa´vaan. Minä toivon kaikki maailman pianot kaukaisimpaan taivaan kappaleeseen, mikä avaruudessa pyörii.” (Minna Canthin kirje Hilda Aspille 11.6.1887, MCKHK, 275.)

Robert Kiljander oli postivirkailija, joka harrasti musiikkia ja kirjallisuutta. Hän oli Minna Canthin varhaisia kirjailijantyön kannustajia. Hän itse kirjoitti kymmenkunta näytelmää, jotka painuivat kuitenkin unohduksiin. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 31.)

Myös Steniusten kodista tuli suomalaisuuden ja kansallisuusaatteen harrastajien keskus Kuopiossa. Siellä oli kokoontunut jo 1870-luvun jälkipuoliskolla piiri, jonka tarkoituksena oli edistää kotimaista kirjallisuutta ja tehdä suomesta sivistyneistökieli. Seuran jäseninä oli pääasiassa lyseolaisia. Kuopion lyseon kautta Steniuksella oli kontakteja yliopiston savo-karjalaiseen osakuntaan ja K.P.T:hen. (Ohtonen 1984, 21–22.)

Minna Canthin ”nurkkatalo” painui jo kouluaikoina Ahon mieleen, aikana jolloin Canthista ei vielä tiedetty Kuopiossa. Talon nurkassa oli nimittäin punainen postilaatikko, johon Aho laittoi ensimmäisen senaikaiselle `Suomen kuvalehdelle´ osoitetun käsikirjoituksensa. ”Se oli joku rakkauden runo, joka kyllä tuli perille, mutta jota ei koskaan painettu.”, Aho itse toteaa. (Ks. Aho

1897, 55.) Aho valmistui ylioppilaaksi ja lähti Helsinkiin opiskelemaan (Ks. Aho 1951, 75–76, 84.) samana vuonna, kun Minna Canth puolestaan saapui Kuopioon. (Haavikko 1994, 50.)

Vierailu

Kun sitten Juhani ja Pekka Aho sekä Arvid Järnefelt reissullaan kohti Iisalmea syksyllä 1883 poikkesivat Minna Canthin luona, oli reitti tuttu. Hanna Asp asui tuolloin yhdessä sisarensa Hilda Aspin kanssa Canthin luona. He olivat muuttaneet sinne vuonna 1882 Minnan omasta toivomuksesta. (Nieminen 1990, 69.)

Hanna Asp muistaa tapahtuman. Hän on taltioinut sen muistelmiinsa *Minna Canth läheltä nähtynä*: ”Eräänä päivänä taloon ilmestyi taasen Arvid Järnefelt, ‘Lemminkäinen’, niin kuin häntä hänen osakunnassaan nimitettiin, mukanaan kaksi komeata, tuntematonta nuorukaista, Kaarlo Brofeldtin veljet Jussi (Juhani Aho) ja Pekka Brofeldt... Vaikka Juhani Aho ei vielä ollut kirjoittanut muuta kun verrattoman kokoelmansa *Siihen aikaan, kun isä lampun osti*, josta hän sai osakuntansa kilpapakinnon, Minna Canth jo tervehti häntä Suomen kirjallisuuden tulevana suurena mestarina. Intoa ja hehkua oli uuden realistisen suunnan kolmen suureksi kohoavan kirjailijan ensi kohtaamisessa, jossa me kasvavat koulutytöt saimme olla läsnä ihastuneina kuuntelijoina.” (Hanna Asp 1948, 54–55.)

Syksyn harmaudessa Canthia piristi kovasti nuorten vierailu. Aho oli kyllä entuudestaan tuttu Canthille, mutta nyt hän sai henkilökohtaisesti tavata kirjailijalupauksen. Aho hurmasi Canthin ensikättelyssä. Canth kiirehtiikin jakamaan innostuksensa Hilda Aspin kanssa.

”Arvid Järnefelt on kihloissa! Ja Jyväskylästä hänkin aarteensa sai. Neiti Emmi Parviainen, 18-vuotias – rikas. ---Hän ynnä Jussi Brofeldt [Juhani Aho] tulivat Helsingistä Iisalmelle lukemaan. Olivat yhden illan luonani täällä ohi matkustaessaan. Minua tuo Jussi Brofeldt miellyttää oikein paljon. Hän on kirjoittanut kaksi uutta novellia, jotka Joulun jälkeen tulevat painosta. Niin, hän on todella erittäin hauska nuorukainen. Samoin Arvid Järnefeltkin, vaikka hän tosin nyt oli vähän väsynyt, rasittunut matkalla, hänen rintansa kun ei vielä ole oikein terve.” (Minna Canthin kirje Hilda Aspille [lokakuussa 1883], MCKHK, 117.)

Pekka Brofeldtin Canth oli tipauttanut kokonaan pois kirjeestään. Ehkä Canth ei katsonut tarpeelliseksi mainita Pekkaa. Pekka ja Kaarlo Brofeldt olivat hänelle ennestään tuttuja. He olivat tutustuneet Canthiin Näytelmän *Murtovarkaus* esittämisen aikaan keväällä 1882. Tällöin he vielä opiskelivat Kuopion lyseossa. (Peräoja 1963, 3.)

Canth syttyi Ahosta hetkessä ja kyllä Ahonkin on täytynyt kiinnittää Canthiin huomiota, koska kun Aho liittyi myöhemmin Canthin salongin vakituiseen kävijäkuntaan, oli heidän vuorovaikutussuhteensa yksi salongin kiinnostavimpia (Haavikko 2002). Ensi vierailusta ennätti

vierähtää vajaa vuosi, kun Canth sai käsiinsä Ahon *Rautatien*. Realismin otteessa olevan naiskirjailijan ihastus sanoinkuvaamaton.

”Luimme Jussin uuden novellin. Uskallanko sanoakaan, kuinka äärettömästi olen ihastunut `rautatiehen`. Panen pääni pantiksi, ettei Skandinaviassa ole Jussin vertaista novellistia. Minusta hän tällä on kerrassaan astunut Zolan ja Gogolin rinnalle. Tämä on toista kuin nuo rakkauden jutut. Niin ihmeellisen luonnollista, sattuvata, todellista. Kerro hänelle kiitollisuuteni, kunnioitukseni, ihastukseni. Sano, että olen ylpeä hänen puolestaan, että hänestä vielä kerran koko Suomi ylpeilee. Jatkakoon hän tätä naturalistista suuntaa, tätä tarkkaa, hienoa luonnon kuvaamista. *Lamppu* on toivorikas nappu, *Rautatie* täydelleen puhjennut kukkanen. Summa summarum: eläköön Juhani Aho!”, Minna hehkuttaa Kalle Brofeldtille, Ahon veljelle kirjeessään. (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille [elokuu 1884], MCKHK, 162.)

Minna Canth käytti kirjoittamisessaan osaksi samaa metodologia kuin Juhani Aho. Hän otti suureksi osaksi kuvaamansa henkilöt elävästä elämästä, joko läheisestä ympäristöstään tai hänen mielenkiintoansa herättäneistä henkilöistä. Myös maisemakuvaukset löytyvät läheltä: Puijo, Neulamäki, Huuhanmäki, Valkeisenlampi ja sen rannalla oleva romanttisentuntuinen, autio Alavan herraskartano, jonne Minna Canth usein suuntasi kävelyretkensä. (Asp 1948, 93–95.)

Minna Canthia ei kuitenkaan Ahon *Muudan markkinamies* jaksanut innostaa, ei ainakaan heti. Se on liian herkkätunteinen ankarasti realistiselle Canthille, joka on jättänyt kaiken haaveilevan romantiikan jo aikoja taakseen:

”*Muudan markkinamies*” hän kirjoittaa: ”On minulla vasta alulla. En luule pitäväni siitä yhtä paljon. Se vaikutti minuun samoin kuin Shakespearekin – rupesi nukuttamaan.” Minna kuitenkin lisää: ”Mainitsen vielä, että kaikki, jotka ovat lukeneet *Muudan markkinamiehen*, pitävät sitä erinomaisen hauskana. Erko (Elias) sanoo sitä ensimmäiseksi suomalaiseksi novelliksi. *Nora*, *Seitsemän veljestä*, *Lamppu* ja *Kievarin piha* – siinä aarteeni.” (Asp 1948, 96-97.)

Seuraavassa kirjeessä Kaarlo Brofeldtille Minna jo hieman pehmittelee arvioitaan.

”Nyt olen lukenut markkinamiehenkin loppuun. Eikä se enää nukuttanut, kun vähän pidemmälle pääsi. Se oli päinvastoin viehättävä ja hauska. Miehen psykologinen kehitys erittäin hienosti esitetty. Niin, hyvä se on kaikin puolin. Mutta sittenkin pidän enemmän kievarin pihasta. On kuin lukisi Zolata tai Gogolia – niin luonnollista, niin todellista on kaikki. Tässä viimeisessä on kuin onkin pikkuisen romantiikan makua. Eikä detaljit ole niin ihan todenmukaisia” Ja vielä Canth lisää. ”Muuten minä en ole mikään auktoriteetti, niin kuin kerran eräs herra aivan oikein sanoikin.” (Asp 1948, 97.)

Minna Canth ihaili suuresti Zolata ja oli tässä elämänsä vaiheessa niin täydellisesti uuden realistisen kirjallisuuden vallassa (Asp 1948, 97), että jos jokin vähänkin poikkesi linjasta, niin Minnalta tuli huomautus.

Työmiehen vaimon äärellä

Ennen kuin Aho oli paremmin tutustunut Canthiin, oli Canthin niin sanottu kirjallinen viattomuuskausi ohi. *Murtovarkaus* ja *Roinilan talossa* oli jo kirjoitettu ja kirjailija oli alkanut innostua syvempiin aiheisiin ja kirjoitti *Työmiehen vaimoa*. (Aho 1897, 56.) Juhani Ahon ja Minna Canthin ystävyys lähti liikkeelle, kuinkas muuten kuin juuri tuota kyseistä näytelmää *Työmiehen vaimoa* pohtiessa. Näytelmä oli valmis vailla viime silausta, jossa Homsantuusa ampuu ”lakia ja oikeutta” mutta ampuu ohi. Aho itse muistelee: ”Ehkä huvittanee kuulla, että kirjailija loppua suunnitellessaan oli ajatellut Homsantuun laukauksen sattuvaksi hänen viettelijäänsä. Kuinka siinä keskusteltiin, selvisi hänelle, että loppuvaikutus olisi suurempi, jos laukaus ei sattuisikaan, ja siten syntyi tuo kuuluisa repliikki: ”Lakia ja oikeuttahan minun pitikin ampuu!” (Aho 1897, 56.)

Tästä repliikistä tulikin yksi Suomen kirjallisuuden tunnetuimpia tokaisuja, jonka lausui tai pikemminkin huudahti ensimmäisenä Suomalaisen teatterin suurin tähti Ida Aalberg näytelmän kantaesityksessä tammikuussa 1885. Näytelmän ulkonainen menestys oli loistava, sillä esiintyjät huudettiin lavalle 17 kertaa. Yleisön kokema sisällinen vaikutus jakautui kahtia, toisissa teksti herätti ihastusta, toisissa kauhua. (Mäkelä-Alitalo 1998, 7.)

Sopivaa nimeä näytelmälle Canth mietti Emilie Bergbomin kanssa:

”Mikä nimi annetaan tuolle näytelmälle. Työmiehen vaimo – eikö ole sopivin? Taikka: Johanna ja Homsantuu? Taikka: Hapanrokkaa? Sillä hapanta se on miehille ja rokkaa sen pitäisi oleman naisille.” (Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 11.8.1884., MCKHK, 185.)

Virtaa Homsantuusan kirjoittamiseen Canth kävi hakemassa Puijon rinteiltä. Hän mainitsee vielä vuonna 1888 kävelevänsä ”Puijon vuorella saadakseni sieltä terveyttä ja voimaa.” (Minna Canth Kaarlo Bergbomille 20.9.1888, MCKH 333.) Canth oli huomannut kävelyretkien kirjoittavan voiman luovassa kirjoittamisprosessissa. Kävelymatkoilla hänellä syntyi uusia ajatuksia, jotka oli kirjoitettava ylös. (Asp 1948, 92.) Tätä samaa metodologiaa esimerkiksi kirjailija Julia Cameron käyttää hyväksi: ”Kun minulla on ongelmia juonen kehittelyssä, lähden kävelylle selvittääkseni ne. Kävelen ja mietin asiaa.” (Cameron 2004, 81.) Cameron pitääkin liikuntaa yhtenä luovuuden lähteenä.

”Kävellessämme kohtaamme ajattomuuden ulottuvuuden, ajan tuolla puolella olevan todellisuuden” (Cameron 2004, 84.) Canthille käveleminen oli elämisen ehto (Nieminen 1990, 142).

Homsantuusan kirjoittaminen oli Canthille elämys:

”Mutta sen [Homsantuusan, Työmiehen vaimon] kirjoittaminen on niin äärettömän hauskaa. Sitä tehdessäni tunnen välistä niin suurta voimaa, rohkeutta ja vapautta, melkein uhmamielisyyttä. Kukahen hyvä sotasankari minusta olisi tullutkaan, jos olisin ollut mies ja elänyt sotaisena aikana! `Ingen rädder här´ [täällä ei pelätä], minä ajattelen aina kun pistän jonkun raflaavan totuuden Homsantuuhun. Ainoa pelkoni on, että Tohtori [Bergbom] ne sieltä karsii pois.” (Minna Canthin kirje Emilie ja Kaarlo Bergbomille 28.1.1884, MCKHK, 127.)

Näytelmän sisältö oli suorastaan anarkistinen omaan aikaansa suhteutettuna. Siinä hyökättiin esimerkiksi vastaan ”lakien vääryyttä naista kohtaan, luonnottomia uskonkäsitteitä, miesten juoppoutta ja siveettömyyttä, naisten tyhmyyttä, pintapuolisuutta ja ennakkoluuloisuutta” Minna Canthin omia sanoja lainaten. (Mäkelä-Alitalo 1998, 7.) Aspin mukaan näytelmä herätti suurta ihailua uudella tavalla ajattelevissa kirjallisissa piireissä, mutta nostatti suorastaan myrkyllisten arvostelujen tulvan vanhoillisella suomalaisella taholla. (Asp 1948, 130–131.)

Minnan perivihollinen, ”raapiva kriitikko” Agathon Meurman kuului niihin, joissa näytelmä aiheutti kauhuntunteita. Hän kirjoitti *Finland*-lehdessä perin teilaavan artikkelin. Meurmanin mukaan näytelmä osoittaa, että maassa vallitsee anarkia ja siveellinen villiintyminen. Näytelmässä oli ”yhteiskunnallisesti tuhoavia elementtejä”, tällainen Meurmanin mukaan oli avioliittokuvaus, jossa naisen alistettu asema oli asetettu kielteiseen valoon. Naisenhan tuli heikompana ollakin alistettu ja siksi avioliiton tuli olla kestävä, järkevä, turvallinen ja patriarkaalinen. (Tiirakari 1998, 95.) Agothon Meurmanin murskakritiikeistä tulee häivähdyksenomaisesti mieleen, oliko hän Minna Canthin oma ”august ahlqvist”.

Aho oli puolestaan solidaarinen Canthille ja löylytti Minnan vihollisia. Hän hyökkäsi Agathon Meurmania ja Minnan toista arkkivihollista, Kuopion piispa Mikael Johansonin vastaan. (Haavikko 1994, 58.) Canth puolestaan antoi Aholle paljon virikkeitä. Haavikon mukaan ne erityisesti tulevat näkyviin Ahon sanomalehtikirjoituksissa. (Haavikko 1992.) Ahon ja Canthin ystävyys kehittyi hyvin läheiseksi syksyllä 1884, jolloin Aho oleskeli Kuopiossa (Peräoja 1963, 4).

Jos Aho puolustaa Canthia, niin tämä puolestaan jatkaa Juhani Ahon kehumista ystävilleen.

”Kuinka saisimme Suomeen enemmän tuonlaisia nuorukaisia kuin Jussi Brofeldt! Silloin voisi tästä kansasta vielä jotakin toivoa, vaikka se onkin tätä nykyä vaipunut suurimpaan velttouteen ja sikeimpään uinailuun.” (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 3.10.1884, MCKH, 171.)

Tosin aina lausunnot eivät olleet näin suopeita nuoresta Ahosta. Hulttiopojan kaapua hänelle esseessään sovitteli kirjailija Eino Säisä seuraavin sanoin: ”Brofeldtit muuttivat Vieremälle Kyrönniemen pappilaan Ahon ollessa 14-vuotias, siellä hän kävi joululomien aikana ja oli kesät, viekoitteli piikatyttöjä ja istui kestikievarissa ryypäämässä, vanhemmat olivat huolissaan ja ihmiset puhuivat pappilan hulttiopojasta.” (Helttunen & Uusi-Hallila 2011, 13.) Totuuden nimissä on sanottava, että kun Aho selviytyi nuoruuden sokkeloista, mikään ryypymies hänestä ei tullut.

Ahon ja Canthin suhde oli molemminpuolinen. Aho auttoi Canthia hänen kirjoituksissaan ja Ahosta tuli myös Canthille yksi hänen kriitikoistaan. Keskustelu Juhani Ahon kanssa avasi monia näkökulmia Canthin tekeillä olevaan romaanin *Hanna*. (Haavikko 2002.) Juhani Ahon nimen Canth näyttää maininneen kirjeenvaihdossaan ensimmäisen kerran 19.6.1883 Kaarlo Brofeldtille osoittamassaan kirjeessä:

”Sanokaa terveisiä veljellenne [Juhani Aho]. Häneltä toivomme varmuudella apua lehtemme, -runoja erinomattainkin, mutta muita kirjoituksia myös, - kaikkea otamme suurimmalla kiitollisuudella vastaan. Syksyllä saamme ehkä jatkaa tutustumistamme. Hän varmaankin tuntee Helsingin naisten mielipiteitä yhdessä ja toisessa suhteessa. Niistä tahtoisin saada tietoja.” (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille 19.6.1883, MCK, 103.)

Kontakteja oli siis luotu ja toiveita tapaamisesta heitetty ilmaan jo kesäkuussa.

Canth kirjoitti yleensä hyvin nopeasti ja vaivattomasti. Hänellä oli aivan poikkeuksellinen keskittymiskyky. Hän pystyi pienenkin vapaahetken käyttämään kirjoittamiseen. Silloin, kun kirjoittaminen ei sujunut, hän tarvitsi välttämättä toisia ihmisiä: kirjailijakollegaa, ateljeekriitikkoa, teatterimiestä tai näyttelijää, jonka kanssa hän pystyi keskustelemaan perusteellisesti tekeillä olevasta teoksesta ja kehitellä sitä yhdessä toisen kanssa. (Haavikko 1992.) Tämä käy esille myös hänen kirjeenvaihdossaan, jossa hän kysyy usein ystäviltään neuvoja ja kertoo meneillä olevista

teoksistaan. Yksi tärkeimmistä henkilöistä hänelle palautteen antajana ja kriitikkona oli tohtori Kaarlo Bergbom.

Niemisen mukaan Juhani Aho oli Canthille rakkain ja läheisin miespuolista ystävästä. Ihmisinä Canth ja Aho poikkesivat toisistaan. Canth oli usein yliaktiivinen, kun taas Aho rauhallinen. Aho piti Canthista, mutta samanlaista sijaa kuin Elisabet Järnefelt, hän ei Ahon sydämessä saanut. Ahon oli kuitenkin kiittäminen Canthia uusista opeista. (Nieminen 1990, 89.)

6.5. ”Kanttilan” salonki

”Lukuisa oli ihmisvirta joka valui Minna Canthin ovesta sisälle. Kanttilan pihapiirissä soikea pihamaa erotti talon kaksi puolta toisistaan.” Alapuolella oli lankapuoti, ja yläpuolella asui itse salonkirouva. (Aho 1897, 57.) Salonki sijaitsi pihapiirin yläpuolella. Salonkiin kuljettiin verannan kautta. Usein salonkirouva seisoj jo salongin ovella vieraitaan vastassa ja ”tervehti heitä hänelle herttaisen iloisella lämmöllä, säännöllisesti moittien tulijoita siitä, että olivat olleet niin kauan käymättä, jos olivat pitäneet päivänkään väliä”, Aho muistelee. (Aho 1897, 57–58.)

Vaikka Minna Canth saikin kuopiolaisten ja myös muidenkin taholta rankkaa arvostelua osakseen – lähinnä hänen kirjoitustensa vuoksi – pysyi hänen salonkinsa Kuopion edistysrientojen keskuksena ja hänen vieraanvarainen, hauska kotinsa kaikkien kirjallisuuden ja taiteen harjoittajien ”pesäpaikkana”. (Hagman 1911, 2.) Lucina Hagman, Minna Canthin hyvä ystävä ja toinen Canthin aikalaiselämäkerran kirjoittaja kertoo, että Kanttilan salongin ja salonkirouvan vetovoima ulottui paljon kauemmaksi kotikaupunkia, kotiseutua ja kotimaata. Kirjailijat ja sanomalehtimiehet sekä heidän kanssaan suuri luku muita valveutuneita ihmisiä tulivat pidempienkin matkojen päästä saadakseen tutustua tähän nerokkaaseen rouvaan.” (Hagman 1911, 3.)

Ensimmäisessä vaiheessa Kanttilaan kokoontunutta piiriä hallitsi suomalaisuusliike ja naisasia. Kalevala-seura sai Minnasta tukipilarin ja Kanttila avasi ovensa sen jäsenille. Myös intelligenssinaiset alkoivat kokoontua Kanttilassa. (Haavikko 1994, 50.) Hagmanin mukaan seuran muut jäsenet antoivat sille nimen `Viitonen´. Minna sanoi sitä Kuopion naisintelligenssiksi, johon kuului Minna lisäksi Selma Backlund, Lydia Herckman (o.s. Calonius), tyttökoulunjohtaja Betty

Ingman, opettaja Elisabeth Stenius (o.s. Gripenberg) sekä myöhemmin Elisabet Järnefelt. (Hagman 1906, 123–124.)

Tosin Elisabet Järnefelt ei pitänyt kenestäkään muusta naisintelligenssin jäsenestä kuin Minna Canthista. Olisi luullut, että hän olisi ollut kiinnostunut rouva Steniuksen ystävydestä, joka oli Elisabetin tavoin suomalaisuusideologian omaksunut aatelisperheen tytär, saanut koulutuksensa Pietarissa ja osasi venäjää:

”Mitä enemmän minä näen rouva Steniusta, sitä vähemmän hän minua miellyttää. Hän on niin epäluonnollinen ja niin, en tiedä mitä sanoisinkaan, mutta sanalla sanoen, ei meidän välillä koskaan voi syntyä sympatia”. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 19.5.1885, EJK, 76.)

Kun Juhani Aho Pekka-veljensä kanssa valittiin vuonna 1885 *Savo*-lehden toimittajiksi Kuopioon, tuli heistä myös vakituisia Kanttilan salongissa kävijöitä. Tämän jälkeen Canthin salongista voi puhua täydellä syyllä myös kirjallisena salonkina. Suomessa ajan suurista aatteista kiinnostuneiden katseet kääntyivät kohti pientä Kuopion kaupunkia ja Kanttilan salonkia. Ja niin kuin 1700-luvun Ranskan salongeissa, oli täälläkin vetovoimana, keskipisteenä, jonka ympäri kaikki kiertyi, loistavan lahjakas, älykäs, käytökseltään valloittava nainen. (Asp 1948, 81.) Salonkiin saattoi poiketa koska tahansa. Riitti kun kurkisti matalasta ikkunasta ja tarkisti, onko rouva Canth kotona. (Rajala 2011, 110.)

Salonkivieraista Juhani Aholla oli tapana istua salongissa mukavasti pehmeässä tuolissa. Sieltä käsin hän seurasi keskustelun kulkua väliin omiin ajatuksiinsa unohtuen, väliin purskahtaen sydämelliseen nauruun, kun ilkkurinen Eero Järnefelt antoi kuulua jonkin sattuvista sukkeluuksistaan. Kasper puolestaan lausui tarkoin harkittuja ajatuksiaan, jokaista sanaa painottaen ja tehden kaikesta lopulliset, järkevät johtopäätökset. Epäloogillisuutta ja päätelmien hataruutta Kasper ei voinut sietää. Elisabeth taas kuunteli tynesti ja huvittuneesta, heittäen joukkoon jonkin kysymyksen ja yrittäen viedä keskustelua syntyihin, syviin, elämän alkulähteille, rakkauden luovaan voimaan, joka hänen mielestään yksin saattoi parantaa sen maailman, jonka ”kiperyyttä ja kaperuutta” Kanttilan salongissa ei väsyty pohtimasta. (Aho 1951, 225.)

Tämä edellä mainittu Antti J. Ahon kuvaus Juhani Ahosta istumassa tuolissa on peruja vuodelta 1885, jolloin Juhani Aho asui Kanttilassa lokakuusta joulukuuhun. Minna kirjoittaa Kaarlo Brofeldtille:

”Meillä on ollut täällä hyvin hauska kaiken syksyä. Olemme jotenkin hyviä toveria Jussin kanssa, teemme ahkerasti työtä emmekä kuluta aikaa turhaan. Väittelemme kovasti aina väliin...Enimmiten olemme sentään hyvässä sovussa. (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille [syystalvi, 1885], MCKHK, 214–215.)

Aho opiskeli myös ranskaa Elisabet Järnefeltin johdolla. Tätä ennen Aho oli käynyt useamman kerran saman vuoden aikana Kuopiossa. (ks. Kaukonen 1978, 81, 83.) Senkin jälkeen kun Aho ei enää asunut Kanttilassa, tuli hänestä salongin ahkera vierailija: ”Kuopiossa ollessani tuskin kului päivääkään, ett’ei Kanttilassa ainakin pikimmiltään pistäydytty: usein siellä käytiin monasti päivässä, oltiinpa välistä aamusta iltaan”, Aho kertoo. (Aho 1897, 57.)

Salongissaan salonkirouva itse pohti maailman ”kiperyyttä ja kaperuutta” keinutuolistaan käsin. Se oli pyhitetty salonkirouvalle itselleen. Nojatuoli oli mitä persoonallisin. Se oli suuri, mukava mööpeli. Keinutuolistaan käsin hän kirjoitti enimmät, ehkä kaikkikin teoksensa. Siitä käsin hän hallitsi ympäristöään, antoi käskyjä ja määräyksiä puotiin ja kyökkiin, piti seuraa vierailleen. (Aho 1897, 60.) Haavikon mukaan Canth heräsi tavallisesti varhain aamulla kello viiden aikaan ja kirjoitti usein vuoteessa kymmeneen yhteentoista. (Haavikko 2002.)

Salongin vieraat

Kanttilan salonki ei ulkoisesti ollut hienosti sisustettu, mutta se oli sanan vaativammassa mielessä, ”ajan etevimpien valtiomiesten, kirjailijain ja taiteilijoiden” kohtauspaikka. Haavikon mukaan Kanttilassa vierailevia kirjailijoita olivat ainakin Juhani Aho, Kalle Aho, Pekka Aho, Jac. Ahrenberg, J. H. Erkko, Ruudi (Elias) Erkko, Rafael Hertzberg, Santeri Ivalo, Arvid Järnefelt, Kaapro Jääskeläinen (A. B. Mäkelä), Kauppi-Heikki, Robert Kiljander, Kustaa Killinen, Matti Kurikka, Erns Lampén, Kasimir Leino, Hanna Lindberg, Heikki Meriläinen, Gustav von Numers, Iivari Roini (Ivar Idström), Wilho Soini ja K. A. Tavaststjerna. (Haavikko 1994, 60.)

Haavikon mukaan tunnettua teatteriväkeä salongissa edustivat Bergbomien lisäksi Ida Aalberg, August Fredrik Arppe, Hilda Asp, August Aspegrén, Axel Berndtson, Bruno Böök, Olga Finne,

Kaarlo Frisk (Kilpi), Hanna Kunnas, Benjamin Leino, Mimmy Leino, Harald Molander, Niilo Sala, Hanna Salenius, Olga Salo, Oscar Salo ja Emilie Stenberg. (Haavikko 1994, 60.)

Kun tähän lisää vielä kuvataiteilijat ja muut vieraat, saadaankin jo melkoinen joukko 1800-luvun suomalaisia kulttuurivaikuttajia. Kuvataiteilijoista mainittakoon Ellen Borenius, Akseli Gallen-Kallela, Pekka Halonen, Eero Järnefelt, Eva Mannerheim-Sparre, Venny Soldan, Louis Sparre, Kaarlo Vuori, Emil Wikström. Lisäksi Jean Sibeliuksen tiedetään vierailleen Kanttilassa. Armas Järnefeltin lisäksi siellä viihtyivät kuuluisa laulaja Aabraham Ojanperä sekä urkuri Elias Kahra. Muita merkittäviä suomalaisia Kanttilassa käyneitä vaikuttajia olivat suomalaisuuspoliitikko Jonas Castrén, ylioppilaspoliitikko Lauri Kivekäs, Elisabet Järnefelt, pastori Elis Bergroth, historian professori Ernst G. Palmén, kirjallisuuden professori G. B. Vasenius sekä naisasianaiset Matilda Asp, Aleksandra Gripenberg, Lucina Hagman, Elisabeth Stenius ja Alli Trygg. (Haavikko 1994, 60.) Haavikko mainitsee, että hän on poiminut yllä mainitut henkilöiden nimet Minna Canthin kirjeistä sekä elämäkerroista ja huomauttaa, että nimiluettelo ei suinkaan ole täydellinen. (Haavikko 1994, 63.)

Lista, minkä Haavikko on saanut kerättyä, on häkellyttävä läpileikkaus kulttuurielämän kermasta. Kävijöiden perusteella voisi todeta, että Suomessa ei ehkä tuohon aikaan ollut toista samanlaista taiteilijoiden ja yhteiskunnan vaikuttajien ”runsauden sarvea”. Niin laajakirjainen oli salongin vierailijoiden joukko.

Tosin näyttää, että osallistujajoukko on ollut paljon suurempi, koska Haavikon mukaan ”Kanttilan salongissa lappoi väkeä kuin markkinoilla”, ovet olivat avoimina kaikille, sillä ihmiset kiinnostivat Canthia. Hän tutki myös originelleja ja ”sairasta mieltä”. Täten vieraiden joukkoon kuului myös Niuvanniemen hoidokkeja. Näistä mainittakoon vainoharhainen tohtori Holmén. Kun eräs kaupungin originelleista – Vihuri nimeltään, jonka kanssa Canth oli myös ystäväystynyt, vietiin yllättäen Niuvanniemeen, Canth yritti estää aietta vakuuttamalla henkilön olevan ”viisaampi kuin kaikki Kuopion herrat yhteensä”. (Asp 1924, 82; Haavikko 1992.) Canthin salonki poikkeaa tyystin Elisabet Järnefeltin salongista siinä, että Elisabetin salongin kävijäjoukko oli paljon rajatumpaa.

Salonkirouvana Canth myös poikkesi pidättyväisemmästä Elisabetista. Arvid Järnefelt kuvailee *Vanhempieni romaanissa* Canthia miellyttäväksi, valoisaksi ja hyvin puheliaaksi. Ulkomuodolta

Arvid kertoo Canthin olevan täyteläinen ja sen vuoksi juuri hieman raskasliikkeinen: ”Enpä muistissani voi kuvitella häntä muuten kuin istuvana joko keinutuolissaan tai sohvassa laajan pyöreän kahvipöydän ääressä... Pöydän reunat olivat aina täynnä odottavia kuppeja ja suuri kahvipannu kannettiin sisään tarpeen vaatiessa. Vieraita tuli ja meni. Jokaisen tulijan hän otti vastaan mitä sydämellisimmin, istutti eteensä ja kahvitteli. Itse hän sanoi juovansa kahvia päivän mittaan vähintään yhdeksän kuppia. Hänen ensimmäisiä kysymyksiään oli aina: no, onko mitään uusia aatteita, kertokaa, kertokaa!” (Järnefelt 1998, 481.)

Kuinka Minna Canthin salongissa toimittiin? Miten keskustelunaiheet lähtivät liikkeelle ja miten salonkirouva johti puhetta? Tästä saa mitä parhaimman kuvan, kun salonkivieras ja aikalainen Juhani Aho muistelee sitä:

”Istuttiin siis Kanttilan salongissa, rouva itse keinussaan, jonka hän poikkeuksetta oli tarjonnut toisten istuttavaksi, mutta jonka toiset poikkeuksetta hänelle ’luovuttivat’, vieraat sohvassa ja nojatuoleissa ja seura oli suurempi puutuoleilla. Ja niin alkoi puhelu. Tavallisesti se alkoi niin, että rouva Canth merkitsevästi kysyi toisesta toiseen katselleen: - N – n – no? Kysymykset merkitsi joko: - no mihinkä päätökseen nyt olette tulleet siitä asiasta, josta oli puhe viime kerralla? – tai: no, mistä päästä nyt lähdetään? Aina niitä oli päitä, mistä lähdettiin, jos ei muilla niin ainakin rouvalla itsellään ja pian oli puhelu tai väittely vilkkaassa käynnissä. Edellisinä päivinä oli saatettu puhua kaikista mahdollisista aatteista ja asioista taivaassa ja maassa, välistä melkein väsyksiin asti. Rouva Canthin virkeä ja pirteä henki ei kuitenkaan koskaan näyttänyt uupuvan käsittelemästä kysymyksiä, mistä hän kerran oli päässyt innostumaan, ja tuskin oli sitä asiaa, josta hän ei olisi innostunut. (Aho 1897, 60.)

Salongin puheenaiheet vyöryivät hyökyaallon lailla aiheesta toiseen. Puhuttiin köyhyydestä, maanomistusoloista, sosialismista, kirkosta ja teologiasta, väiteltiin naiskysymyksestä. Erityisesti naisen sorrettu asema ja miehen ja naisen suhteet sytyttivät Minnan liekkiin, kuten Ahon on kuvannut: ”Hänen kasvonsa hehkuivat ja silmät loistivat hänen istuessaan keinutuolissaan, joka välistä, kun hän jossakin innostuttavassa paikassa teki tavallista suuremman liikkeen, oli pettää ystävänsä ja keikauttaa hänet selälleen. (Rajala 2011, 110.)

Ja jos maailmalla – eritoten Pohjoismaisen – henkisessä ilmapiirissä puhalsi uusia tuulia, kohta Canth tunsu sen lähenemisen. Tuskin oli sitä ”ismiä”, joka ei olisi häneen vaikuttanut. Se että hän pysyi hyvin eri ”liikkeiden pinnalla” oli, että Canth hankki itselleen kaiken kutakin uutta aatesuuntaa edustavan kirjallisuuden. (Aho 1897, 61.)

Miltei joka viikko posti sai kantaa Kanttilaan jonkin uuden teoksen. Teoksen luettuaan, hän kertoi siitä muille. ”Ja semmoisella selonteolla päivän puhelu tavallisesti alettiin”, Aho kertoo ja jatkaa muistelmissaan: ”Rouva Canth refereerasi mielellään ja refereerasi hyvin. Äänettöminä ja kiitollisina me häntä kuuntelimme ja annoimme puhua. Useimmista Millin, Spencerin ja Brandesin teoksista hän teki meille selkoa, tutustutti Bebeleihin, Henry Georges’eihin, kaikellaisiin naiskysymystä, sosialismia, siveellisyyskysymystä, naisten ja miesten välisiä suhteita anarkismia y.m. koskevan kirjallisuuteen.” (Aho 1897, 61.)

Ahot ja Järnefeltit saivat Kanttilasta tukea omille näkemyksilleen. Canth vei heitä rohkeudellaan ja iskevyydellään aatteellisempaan suuntaan ja Canth sai vastavuoroisesti heiltä tukea omille, joskus hurjillekin ajatuksilleen ja vaikeille ristiriidoilleen. (Peräoja 1963, 4-5.) Ahot ja Järnefeltit puolestaan omalla pelottamalla radikaalisuudellaan jyrkensivät Canthin suuntaa, niin että hän lopulta omien sanojensa mukaan kääntyi kokonaan ”uuden ajan ihmiseksi”. (Peräoja 1963, 6.)

Järnefeltit toivat tullessaan salonkiin myös venäläisen kirjallisuuden. Pian salongissa olikin Dovstojevskin ja Tolstoin teoksia käännettynä luettavana. (Asp 1948, 99.) Venäläinen kirjallisuus oli oiva lisä salongin jo muutenkin loistavaan kirjastoon. Se oli oikea realistisen kirjallisuuden aarreaitta. Tämä oli merkittävää monelle kirjoittamisesta ja kirjallisuudesta kiinnostuneelle henkilölle, koska he eivät varojen puutteessa voineet hankkia kirjoja. Canthin salongin aarteista hyötyi myös Aho. Minna lainasi Aholle auliisti kirjojaan ja kannusti tätä monin tavoin kirjoittamisessa. Aho piti taas puolestaan lehtikirjoituksissa esillä Minnalle läheisiä aatteita, kuten köyhän väestön sosiaalihuoltoa, naisten yliopistoon pääsyä ja yhteiskunta-aatteita. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 45.)

Kaunokirjallisuus, jota Minna osti ja tilasi, oli yksinomaan uutta, realistista. Se olikin luonnollista, kun kaikki 1880-luvun huomattavat kirjailijat olivat samassa realistisessa rintamassa. Puhumattakaan Ibsenin, Björnsonin, Arne Garborgin, Kjellandin ja Lien sekä ruotsalaisten Ernst Ahlgrénin, Alfhild Agrellin, Anne-Charlotte Edgrénin teoksista, joita Minna Canth hankki luettavaksi sitä myöten, kun ne ruotsalaisina tai saksalaisina käännöksinä ilmestyivät. (Asp 1948, 99.)

Canthin kirjasto oli hyvin poikkeuksellinen. Se käsitti toistasataa aikakauden etevimpiin luettavaa tieto- ja kaunokirjallista teosta suomen-, ruotsin- ja saksankielisinä. Pääasiassa kirjat käsittelivät yhteiskuntaa, filosofiaa, eri uskontoja, moraalialia, sielutiedettä, naiskysymystä ja kirjallisuuden olemusta. Minna Canthin lempikirja oli Tuomas Kempiläisen *Kristuksen seuraamisesta*. Tämän kirjan hän oli innostanut suojattinsa Ruudi Erkon suomentamaan. Kirja oli aina Minnan yöpöydällä vuoteen vieressä. (Haavikko 1994, 48.)

Canth luki paljon, ja häneen vaikutuksen tehneitä persoonia olivat etenkin John Stuart Mill, Georg Brandes, George Sand ja Henrik Ibsen. Monen muun ajan aktivistin tavoin hän oli kiinnostunut yhteiskunnallisesta kehityksestä, tunsii sympatiaa proletariaattia kohtaan ja haki yhteyksiä työväenliikkeeseen. "Olen täydellinen, innokas socialisti", julisti Canth 3.10.1884 päivätyssä kirjeessään Kaarlo Bergbomille. (Yliopistolehti 1997.)

Salonki oli samalla myös työhuone. Se oli jopa lehden toimitus niinä vuosina, kun Minna Canth julkaisi omaa lehteään *Vapaita aatteita* 1889–1890. (Haavikko 1992.) Salongin pyöreänurkkainen sohvapöytä oli hänen työpöytänsä. Siinä ei kuitenkaan ollut juurikaan, mikä olisi työstä muistattanut, ellei ottanut lukuun jotakin käsikirjoitusvihkoa, sekin vilahti vieraiden tultua pöytäliinan alle tai katosi kirjailijan avaraan taskuun. (Haavikko 1992.)

Kanttilan salongista Aho sai itselleen uuden aatteellisen innostajan ja taistelutoverin Elisabet Järnefeltin lisäksi. Aho nautti niistä parjauksista, joita Canth vieritti yhteiskunnan päälle syyttäessään pappeja vanhoillisuudesta ja miehiä siveellisestä turmeltuneisuudesta ja arvostellessaan koko kirkkoa, koulua ja avioliittoa. Vaikka Aho innostuikin Canthin repivästä ja usein yliampuvasta tyylistä, oli hänessä kuitenkin tervettä kriitillisyyttä, mitä taas herkästi innostuvalta Canthilta usein puuttui. (Peräoja 1963, 8-9.) "Kuta `hurjempi` joku aate oli, sitä enemmän se häntä miellytti" (Hagman 1906, 61–63).

"Kaikenlaiset utopiat, tulevaisuuden tuulentuvat, olivat niitä autuaitten asunnoita, joissa hän parhaiten viihtyi. Eikä hän tyytynyt ristissä käsin asumaan toisten tekemissä ilmalinnoissa, vaan pani itsekin ilmakerrosta ilmakerroksen päälle. Lukemattomat olivat ne pilvipalatsit, joista hän ihmiskunnan uudeksi onneksi suunnitteli ja vanhoista paranti". (Aho 1897, 62.)

Vaikka Kanttilan salonkirouva oli iloinen ja ”rempseä”, kyllä hän hermostuakin osasi. Silloin hänen keinutuolinsa heilui kiihkeämmin. Tästä kuuluisasta keinutuolista voi todeta, että se oli myös kirjailijan ”terapiatuoli”. Valtaistuimessaan hän – kaikkien muiden toimiensa ohella ”suri, iloitsi, unhotti huolensa ja souti pois suuttumuksensa, kun tyhmät, ahdasmieliset ihmiset ja ilkeät arvostelijat saivat hänen hermonsa kiihtymään” Aho kertoo ja lisää toiveenaan: ”Mielestäni on tämä kirjailijatuoli siksi merkillinen, että esim. Kuopion isänmaallisen seuran sopisi laittaa se kokoelmiinsa ja samalla hankkia haltuunsa myöskin rouva Canthin käsikirjoitukset.” (Aho 1897, 60.)

Canth toi Suomen kirjallisuuteen ajankohdan yleiset ongelmat: naiskysymyksen, työväen ja köyhälistön aseman, uskonnon ja kehitysopin ristiriidan. Hän aloitti harmittomien, hupaisien kansannäytelmien (*Murtovarkaus, Roinilan talossa*) kirjoittajana. Sitä seurasi taistelukausi ja 1880-luvun lopulta alkaen Tolstoista vaikutteita saanut seestyminen. (Yliopistolehti 1997.)

Minna Canth oli monin tavoin aikaansa edellä. Tutkielmassaan *Miten Minna Canth asui Kuopiossa*, Niiranen toteaa, että Canthin asunto oli vaatimattomampi kuin kaupungin menestyvien kauppiaiden kodit. (Niiranen 1986, 27.) Myös tämä vaatimattomuus kuvastaa Canthin persoonaa. Hänen kauppaliikkeensä menestyi lopulta varsin hyvin ja hänellä olisi ollut mahdollisuuksia yllisempään asuntoon. Mutta jo seminaarilehtorin rouvana hän perusti yksinkertaisuusyhdistyksen, jonka tarkoituksena oli vastustaa ulkomaisen yllisyystavaran tuontia, naisten pukujen ja elämäntyylin liikahienoutta ja koreutta. Ja tähdentää yksinkertaisen ja luonnollisen elämäntavan arvoa. (Ks. Nieminen 1990, 50.) Nämä seikat huomioon ottaen Minna Canthia voitaneen jossakin määrin pitää ”vihreän liikkeen” edelläkävijänä.

6.6. Salongin kuohuntaa ja ristivetoa

Elisabet Järnefelt jatkoi myös Kuopiossa omaa salonkia ja samalla hän kävi myös Kanttilassa. Hänen ryhmäläistensä kokoontumiset eivät Helsingissäkään täysin loppuneet ja kontaktit säilyivät pitkään kiinteinä. Esimerkiksi vuonna 1885 Pekka Aho kirjoitti: ”Mutta nyt on niin, että sunnuntai-iltana jo tuli Järnefeltit Kuopiosta ja Eero eilen illalla, niin että täällä nyt on koko klikki ja heillä on oma asunto, jossa aina kokoonnutaan. (Kopponen 1975, 4.) Minkä verran ja miten säännöllisesti

”klikki” Helsingissä kokoontui, siitä ei ole tietoa. Todennäköisesti ei kuitenkaan kovin usein, koska Kuopiosta oli talvisin hankala matkustaa Helsinkiin ja Elisabet Järnefeltillä oli omat edustusvelvollisuutensa Kuopiossa.

Kuopiossa oloaikana Kanttilan salongista muodostui kuitenkin Elisabetille hänen turvapaikkansa. Sinne hän pakeni painostavaa avioliittoaan. Hän yritti oleskella siellä mahdollisimman paljon miehensä ollessa kotona. (Julkunen 2000, 23.)

”Rouva Canthin luona me yhtämittaa käymme ja täytyy sanoa, että se on ainoa lohdutus, muuten täällä voisi hulluksi tulla. En minä kestään täällä pidä muusta, kun hänestä. (Elisabethin Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8.5.1885, EJK, 66.)

Eikä hän Canthin salonkiin rientänyt pakoon pelkästään kurjaa avioliittoaan, vaan koska Juhani Aho oli siellä usein. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 45).

Canth otti Järnefeltit ystävällisesti vastaan. Hänen ystävällisyydestään huolimatta Elisabet Järnefelt ja hänen lähipiirinsä, varsinkin poikansa ja Brofeldtin veljekset, suomivat Minna Canthia. Osaksi siihen vaikutti canthimaisuus, eli Canthin herkästi innostuva, joskus joustamaton ja hyökkääväkin tapa suhtautua kiistakaksymyksiin, joka oli vierasta Järnefelteille. Parin vuoden ystävyuden jälkeen Elisabet kirjoittaa Canthista seuraavasti:

”Rouva C. tulee päivä päivältä hassummaksi. Hän nyt riehuu niin, ettei ole pidättämistä. Aivan melkein julistaa kapinaa...Tämmöistä se puhuu tuntemattomille upseerille ja lisäksi meille. Sillä on kaikki skruuvit aivan auki! (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 24.1.1886, EJK, 156) Erityisesti Elisabetin salonkilaisia ärsytti muun muassa Canthin kirjoitusten ”henki”, koska se oli heidän mielestään ”täynnä tyhmää ylpeyttä”. (Pekka Brofeldtin kirje Juhani Aholle 7.6.1886, JK, 5.)

Elisabet Järnefeltin ystävyys Minna Canthiin näyttäytyy ristiriitaisena ja kaksijakoisena. Canthin salonki toi hänelle turvapaikan, jossa vietti paljon aikaansa. (Julkunen 2000, 33.) Kiitollisuuden velkaa hän ei siitä tuntenut, eikä kunnioitusta Canthia kohtaan, vaan samaisen vuoden alkupuolella jo huolissaan kirjoitti Juhani Aholle:

”On harmillista, jos ihmiset luulevat että me häntä [Minna Canthia] niin ihailemme”. Elisabet pyysi Jussia vielä erikseen kertomaan Arvidille, ettei hän ainakaan ”olisi siinä luulossa, että me olemme innoissaan sen rouvan kirjoituksista. ...rouva Stenius on yhä inhoittava ja melkein kaikki muutkin.” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 20.2.1886, EJK 180.)

Samaiseen kirjeeseen mahtuu myös hempeilyä sekä syvän huolen ilmaisu, että kirjeet saattaisivat joutua väriin käsiin ja pyytää taas Ahoa ne hävittämään:

”Niistä minun kirjeistä, minä oikein pyydän sinua rakas Jussi polttamaan niitä. Tee sen myös minun tähden. Jos et sitä tee niin minä en voi kirjoittaa niin vapaasti. Ajattele jos ne jollain lailla joutuvat ihmisten käsiin. Ja on se todellakin hyvin varomatonta, että me näin kirjoitamme. Se myös herättää huomiota että kirjeitä vakuutetaan. Niin rakas, rakas Jussi pitäisi olla varovainen, minua hyvin tämä pelottaa. Niin lupaa että poltat kirjeet ja tämän myös.” Lopuksi toivotukset, jotka kielivät Elisabetin voimakkaasta läheisyyden kaipauksesta: ”Hyvästi siis rakas, rakas, pikku oma Jussi! Hyvää yötä! en tiedä ollenkaan missä olet, on hirveä ikävä! Voi hyvin! Kirjoita pian. Hyvästi monta kertaa, minä myös kuvailen niin kuin sinä, että minä monta kertaa tulen takaisin ja uudestaan painan sinua rintaani vastaan ja suutelen kauan...kauan...” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 20.2.1886, EJK 181.)

Pekka Brofeldt oli samassa rintamassa suomimassa Canthia, sillä jo keväällä 1885 hän oli todennut veljelleen Kaarlolle kanttilaisista seuraavasti:

”Mutta hyvä asia oli, että sinäkin [Kalle Aho] olet tullut Kanttilaisista samaan kuin mekin. Rouva Canth on hassu. Ja juuri semmoiset ne saavuttavat mainetta tässä maassa...Jos äiti on hassu, niin tytär on vielä hassumpi, päättäen siitä mitä kirjoitit. (Pekka Brofeldtin kirje Kaarlo Brofeldtille 8.4.1885, JK, 5.)

Minna Canth oli kyllä huomannut ”järnefeltiläisen” arvosteluvuuden ja ottaa heidät vertaiskohdakseen kirjoittaessaan Ellille, kun tämä on Saksassa:

”Oletko ollenkaan käynyt tri Dockin luona? Eikö olisi syytä käydä kun hän kerran on niin likellä kiittämässä häntä ystävällisyydestään? Kyllä ovat lapsellisia ne tohtorin [Winckenbach] lapset. Mielestäni sinun pitäisi tohtorin vuoksi koettaa lepyttää heitä ja lähestyä heitä uudelleen. Heillä tuntuu olevan ihan semmoinen Järnefeltiläinen luonne. Hyviä kun ovat hyviä, mutta herra varjele, kun muuttuvat pahoiksi. Ihmiset ovat semmoisia kun he ovat, eipä heille mitään voi. Täytyy koettaa tulla heidän kanssaan toimeen, siinä konsti. Viholainen polttaa, kun sitä varomattomasti pitelee, mutta kun tottuu, niin jopa osaa suojella sormensa. (Minna Canthin kirje Elli Canthille 1.1.1891. MCKHK, 477–478.)

Canth oli sangviininen ja varustettu suurella annoksella mielikuvitusta, joka toisinaan ryöpsähteli runsaana ilmoille. Järnefeltit eivät sitä aina ymmärtäneet, eivätkä Canthin tulevaisuuden illuusioita ja visioita. Mutta ei Canthillakaan ollut rouva Järnefeltin kanssa helppoa. Elisabetin valtasi toisinaan syvä melankolia ja masennus. Tämä Elisabetin ominaisuus sai Canthin yhä enemmän kaipaamaan ystävänsä Hilda Aspia.

”Tiedätkös Hilda että tänä syksynä olen sinua oikein kaivannut. Ei minulla enää ole entisistä naisystävistäni mitään iloa, rouva Järnefelt on nyt, mutta niin auttamaton pessimisti. Ja kun minä väsymykseen asti panen voimani liikkeelle elähdyttääkseni häntä, enkä onnistu, silloin aina ajattelen: voi, jos se Hilda olisi täällä. (Minna Canthin kirje Hilda Aspille syys-lokakuu 1884, MCKHK, 167.)

Vaikka salonkirouva Canth käyttäytyikin yleensä vapaasti ja ”rempseästi” salongissaan, salongissa oli yksi henkilö, joka sai hillittyä hänen suuremmat purkauksensa, piinkova kriitikko Kasper Järnefelt. Jos Canth koki joskus menevänsä salongissaan aatehurmiossaan liiallisuuksiin, vilkaisi hän arasti Kasperiin ja pysyi verraten kohtuudessa. Hän suorastaan pelkäsi Kasperia. (Järnefelt 1998, 484.) Kerran hän unohti Kasperin paikallaolon ja alkoi visioida, miten tulevaisuuden ihminen käyttää ravintonaan pelkkiä kemiallisesti valmistettuja pillereitä ja miten hänestä on jäljellä vain pää ja hermosäikeet, miten koneet täyttävät hänen tahtonsa, miten hänen ei tarvitse enää kävelläkään, sillä hän lentää minne ikinä haluaa. Äkkiä Canth havahtuneena huomasi Kasperin. Minna pelästyi ja punastui korviaan myöten. ”Niin hän lentää! Hän lentää! Hän lentää!” huusi Canth uhmaten Kasperin odotettua kritiikkiä. (Järnefelt 1998, 484–485.) Tietämättä itsekään miten oikeassa hän loppujen lopuksi lentämisen suhteen oli.

Kauppis-Heikki

Ei pelkästään Canth saanut kokea järnefeltiläistä kovuutta, osansa siitä sai myös Heikki Kauppinen eli Kauppis-Heikki. Canth oli tutustunut häneen Brofeldtien veljesten kautta. Kauppis-Heikki ja Minna Canth toimivat myös Juhanin Ahon kriitikkoina. Kauppis-Heikin kirjallisia tuotoksia oli luettu myös Elisabetin salongissa. Elisabeth oli huomannut miehessä piilevän lahjakkuuden. (Turtola & Lappalainen 2011, 79.)

Pekka Brofeldt oli puolestaan houkuttellut Kauppis-Heikkiä tutustumaan Järnefelteihin. Nämä tapaamiset eivät kuitenkaan päättyneet onnellisesti. Kun Eero Järnefelt oli kerran tavannut Kauppis-Heikin, hän ei toiste enää tahtonut tätä mukaan seuraan. Jälkeenpäin Pekka Aho yritti suorasukaiseen tapaansa selittää, miksi näin oli käynyt. Kauppis-Heikki ei ollut ”järnefeltiläisen salonkikelpoinen”:

”Sinun persoonastasi ne (Järnefeltit) eivät oikein pidä. Tietysti vaikuttaa siihen se ettet ole `sivistynyt`. Mutta (pääasiassa sinun synkkä luontosi ja) sinun silmissäsi välistä on semmoista, ikään kuin tahtoisit kostaa jostakin (ei sitä peilistä näe itse) ja tietysti onkin sulla syytä siihen entisestä elämästäsi...Tätä ne nyt vain puhuvat ulkopuolisesta miellyttämisestä, josta sinä et luultavasti tiedä paljoa, siihenkin täytyy olla sivistynyt. Mutta kyllä he toisin tuomitsevat, jos perin pohjin tuntevat, tietävät syyn kaikkeen siihen, mikä päältä päin näkyy. Sitä paitsi ei itse kuvernörksä ole puhunut mitään, johon minä enin luotan, vaan eihän se ole nähnytkään hyvin...Siis se sivistyminen vaikuttaa kauhean paljon, vaikka sinä et sitä ymmärrä...Sinun kohdallasi muodostuu se asia niin että kun sinä olet krouvimpaa tekoa, ruumis on muodostunut

vahvemmaksi, karkeammaksi, käytöksesi ei ole sivistyksen mukainen j. n. p. niin se häiritsee, ellet sinä koita ottaa osaa keskusteluun ja ymmärtää puhetta ja niin työskennellä itsesi ikään kuin tuon seuran sisään eikä jöröttää...Kanttilassa luultavasti osaat jo olla aivan hyvin herrasväen kanssa...Enkä minä ennen ole rauhoitettu, kun sinä tulet semmoiseksi että voit hyvin ilmestyä Järnefeltien kotiin...Mutta muuten niin Järnefeltien kanssa ei tarvitse olla muuta kuin luonnollinen, ne paljo enemmän katsovat (ja tietysti pääasiassa) ihmisen sisään. (Kirjeitä Brofeldt, Pekka: Kauppinen, Heikki, 1885. EJK, 74.) Pekka jatkoi vielä kirjoittamistaan, jossa toi esille, että vaikka Järnefeltit eivät pitäisikään Kauppi-Heikistä henkilönä, he silti voivat arvostaa tämän kirjoituksia. (Kirjeitä Brofeldt, Pekka: Kauppinen, Heikki, 1885. EJK, 74.)

Pekka Brofeldtin arvostelu oli perin raakaa ja kohdistui Kauppi-Heikin persoonaan. Toisaalta se on ihmeteltävää, kun Pekka oli tietoinen Kauppi-Heikin vaikeasta lapsuudesta, jossa kirjeessäänkin viittaa. Kun Kauppi-Heikin äiti kuoli pojan ollessa 15-vuotias, otti Juhani Ahon isä Theodor Brofeldtin Heikin rengikseen. (Turtola & Lappalainen 2011, 50–52.) Tämä pastori Brofeldtin hyvä teko koitui Kauppi-Heikin pelastukseksi ja pelasti hänet häntä kaltoin kohdelleen isäpuolen ja sisarpuolten kynsistä. Canth ymmärsi vaatimattomammista oloista tulleen Kauppi-Heikin sielun rakennetta. Kauppi-Heikki tunsikin Minna Canthin salongin omakseen. Siellä häntä ei arvosteltu ja hän sai olla oma itsensä. Canthilla olikin suuri merkitys Kauppi-Heikin kirjailijanuran kehitykseen. (Haavikko 1992.) Elisabet Järnefelt tapasi Kauppi-Heikin ensimmäisen kerran juuri Minnan luona. Tästä hän kirjoittaa Aholle 14.5.1885:

”Illallisella tutustuin Kauppi-Heikin kanssa. Minä en voinut saada päähän että hän on semmoinen. Minä kuvailin häntä paljon vanhempana, hyvin laihana, mustaverisenä ja parran kanssa. Siis on kaikki päinvastoin. Erik on ollut kerran hänen ja Pekan kanssa kävelemässä ja sanoi että hän on niin äärettömän viisas mutta kovasti raaka. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 14.5.1885, EJK, 70.)

Elisabet tapasi Kauppi-Heikin Kanttilassa. Raaka tässä kirjeen kohdassa tarkoittaa lähinnä sivistymätöntä. Elisabet ei ollut arvostellut ja tyrmännyt Kauppi-Heikkiä vaan sen teki Eero Järnefelt. Pekka oli ajatellut, että kun Kauppi-Heikki tutustuisi Järnefelteihin, niin hän varmasti ihastuisi heihin. Kirje, jonka Pekka Aho lähetti Kauppi-Heikille, on tämän tapaamisen peruja, jossa yritti selittää Kauppi-Heikille, miksi Järnefeltit karttoivat hänen seuraansa. (Kaukonen 1978, 73-74.)

Canth halusi auttaa Kauppi-Heikkiä ja otti hänet kauppaansa. Kauppa-apulaisena olo ei oikein luonnistanut nuorelta mieheltä. Hän oli kiinnostuneempi tekemään omia muistiinpanoja ja lukemaan lehtiä kuin palvelemaan. (Kaukonen 1978, 65.) ”Outtooten nyt, outtooten nyt”, Kauppi-Heikki toisteli asiakkaille ja silmäili samalla *Savo*-lehden palstoja. Asiakkaat alkoivat myös

tuskailla, mitenkä käärepaperit olivat täynnä lyijykynätöherryksiä. Kesän lopulla Kauppi-Heikki tajusi itsekin, että ala ei ollut hänelle omiaan: ”Ei se tämä kauppa rupia teille vetelemään, jos minä tässä kaeummin oun.” (Aps 1948, 120, 121.)

Tämä ei kuitenkaan horjuttanut Canthin ja Kauppi-Heikin ystävyyttä. Canth piti Kauppi-Heikkiä suuressa arvossa ja auttoi sekä rohkaisi häntä hänen kirjailijaurallaan eteenpäin. (Asp 1948, 121.) Myöhemmin Kauppi-Heikistä tuli kansakoulunopettaja ja kasvatuslaitoksen johtaja. Hänestä tuli myös arvostettu kirjailija, jonka teoksia ovat muun muassa *Mäkijärveläiset*, *Viija* ja *Savolainen soittaja*. Hän alkoi myös kirjoittaa Theodor Brofeldtista, Ahon poikien isästä, elämäkertaa. Se ilmestyi keskeneräisenä vuonna 1920 *Paimen – ja lampaat* -nimisenä. (Kaukonen 1978, 65.) Teoksen tekemisen katkaisi Kauppi-Heikin siirtyminen ajasta ikuisuuteen juuri tänä samaisena vuonna. (Heiskanen-Mäkelä 2001, 38–39). Juhani Aho ja Kauppi-Heikki olivat hyviä ystäviä keskenään loppuelämänsä. Sirkka Heiskanen-Mäkelä ja Merja Tarvainen toimittivat heidän keskinäisestä kirjeenvaihdostaan teoksen *Kotikyliltä. Kauppi-Heikin kirjeet Juhani Aholle*, joka ilmestyi vuonna 2010 Kauppi-Heikin seuran julkaisemana.

Juhani Aho suhtautui moniin Canthin artikkeleihin ja kirjoituksiin myönteisesti ja kirjoitti esimerkiksi *Kaikuun* vuonna 1885 suopeasti *Työmiehen vaimosta* ja *Köyhää kansaa* herätti tavatonta huomiota. *Savon* ensimmäiset artikkelit vuoden 1886 joulukuussa saivat kuvernöörin kavahtamaan ja huudahtamaan: ”Sehän on selvää sosialismia!”, johon Aho voitonriemuisesti vastasi: ”Sitähän se onkin!” (Aho 1951, 443.)

Vaikka Aho saattoikin kritisoida Canthia jostakin, säilyi heidän ystävyytensä ja samoin muutkin Järnefeltin ”piiiriläiset” jatkoivat salongissa käyntiä. Kritiikki näyttäytyi mielestäni enemmänkin taiteellisten ihmisten temperamenttisina mielipiteinä ja aatteiden aaltojen kuohuntana. Kritiikki Canthin persoonaa kohtaan oli yliampuvaa ja syyt antipatiohin olivat syvimmiltään periaatteellisia: canthilaisuudessa ei ollut sellaista henkistä liikkumavapautta kuin mihin Ahot ja Järnefeltit olivat totuneet. (Kopponen 1975, 5-6.)

6.7. Canthin ateljeekriitikko Kaarlo Bergbom

Kuten Juhani Aholla, myös Minna Canthilla oli ateljeekriitikonsa yli muiden: Kaarlo Bergbom. Kaarlo Bergbom ja Minna Canth tapasivat toisensa ensimmäisen kerran kesällä 1882, kun Suomalainen Teatteri vieraili Kuopiossa. Tällöin Bergbom asui Kanttilassa, tyttöjen kammarissa lähes kahden kuukauden ajan. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 43.) Kamaria ryhdyttiinkin sittemmin kutsumaan tohtorin kamariksi (Haavikko 1994, 53). Canth ja Bergbom olivat tunteneet toisensa jo aiemmin kirjeenvaihdon kautta. Marraskuussa 1879 Canth oli kirjoittanut Bergbomille: ”Rohkenen lähettää Teille, Herra Tohtori, käsikirjoituksen ”Murtovarkaus” nimiseen näytelmään, siinä toivossa, että näkisitte sopivaksi ottaa sen suomalaisen teatterin ohjelmistoon.” (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 27.11.1879, MCKHK, 31.)

Kaarlo Bergbom innostui näytelmästä ja otti sen ohjelmistoonsa. Sitä esitettiin myös Kuopiossa vuonna 1882. Näytelmä oli menestys ja suosionosoitukset myrskyisät. Se oli merkkitapaus, viesti uudesta kotimaisesta draamakirjallisuudesta, jota Bergbom oli pitkään odottanut. Teatterille näytelmä oli onnenpotku: suuri ja pitkäaikainen menestys. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 67.) Kuopiossa seurueen henkilökuntaan kuului kaksi tähteä: Ida Aalberg ja Kaarola Avellan. Kuopiossa Ida Aalberg hurmaannutti miehiä ja hurmaantui heistä myös itse (ks. Nieminen 1990, 68). Canth istui Kuopion teatteritalossa katsojien joukossa arkipuvussa. Lukuisat silmäparit hakivat katsojien joukosta kirjoittajaa. Canth vedettiin puoliväkisin näyttämölle ottamaan suosionosoitukset vastaan. Ja hänen ”silmänsä loistivat kuin auringot”, eräs läsnäolijoista kertoi. (Hagman 1906, 137.)

Näytöksen jälkeen Kanttilassa kävi vilkas liike. Tähän vaikutti sekin, että tohtori Bergbom asui Minnan luona. (Hagman 1906, 137.) Bergbom osasi keskustella mukaansatempaavasti ja hänen kirjallisuudentuntemuksensa oli laaja (Nieminen 1990, 64). Bergbomin ja Minnan ympärillä suorastaan ”salamoi ja säkenöi” (Hagman 1906, 37.) Minna tapasi miehen, jolla oli älyä, tietoa ja taitoja. Canth suorastaan palvoi Bergbomia ja auttamattomasti rakastui häneen. Canthin valttikortti pitää Bergbomin kiinnostus yllä häntä kohtaan, olivat hänen kirjoitetut ja kirjoittamattomat näytelmänsä. (Ks. Nieminen 1990, 64.)

Aika oli Canthille yhtä juhlaa. Näytelmä olikin saanut alkunsa onnellisten tähtien alla. Näytelmän kirjoittamisen hän oli aloittanut Jyväskylässä vielä miehensä eläessä. Minna kertoi ihmisille

avoimesti aiheestaan ja juonen kehittelystä, niin tutuille kuin palvelusväelle, jonka kansanomaiset sanonnat hän myös käytti tarkkaan hyväkseen. Näytelmän keskeinen henkilö, sutkauksia viljelevä kulkukauppias Hoppulainen, sai hahmonsaa Jyväskylän torilla markkinapäivänä olleesta kapustakauppiasta, jonka Minna oli tavannut. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 65.)

Canthin toinen kriitikko Robert Kiljander kuvaa *Murtovarkaus*-näytelmän ponnisteluja ja kirjoitustapaa seuraavasti: ”...korjasi ja pyyhki, suuttui välistä koko teokseen, mutta alotti taas uudella halulla, joutui uudestaan epätoivoon ja tarttui taas kynään, sillä lopullisella seurauksella, että minulla muutaman kuukauden perästä oli kädessäni pieni, hänen reippaalla ja selvällä käsialallaan kirjoitettu, vihko kaksi näytöstä hänen ensimmäisestä kappaleestaan *‘Murtovarkaus’*. Pian oli vihko läpi luettu ja samassa olin myöskin vakuutettu hänen etevistä lahjoistaan näytelmäkirjoittajana.” (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 65.)

Kun tohtori Bergbom oli asunut Kanttilassa viikon, Minna ei malttanut olla tarttumatta kynäänsä ja kirjoitti ystävälleen Olga Kiljanderille.

”Olen nauttinut sanomattomasti yhdessäolosta tri Bergbomin kanssa. Eläköön kaikki intelligentit miehet! - Tyhmät saavat kernaasti kuolla...Kyllä kai sen jo huomaa kynänvedostakin, että olen yhdessä viikossa suuresti kasvanut iässä ja viisaudessa.” (Minna Canthin kirje Olga Kiljanderille [heinäkuun lopussa 1882], MCK, 75.)

Canthin rakkaus Bergbomiin oli täysin sokea. Se ei nähnyt kolikon toista puolta: Bergbom kiivastui usein ja murskasi suuttumuksensa kohteen iskemällä tämän arimpiin kohtiin. Väärässä hän ei ollut ikinä, eikä hän liioin pyydellyt anteeksi. Ainoa minkä hän suvaitsi tehdä, oli joskus lepytellä epäoikeudenmukaisesti kohdeltua heittäytymällä rakastettavaksi. Poikkeus vahvistaa kuitenkin säännön: Ida Aalberg sai mitä tahansa anteeksi, koska oli ylivoimaisen lahjakas. (Nieminen 1990, 67.)

Kaarlo Bergbomista, (1843–1906) Suomalaisen Teatterin perustajasta ja johtajasta, tuli Kanttilan mieluisin vieras. Bergbomin sisaresta Emilie Bergbomista (1834–1905), joka teki elämäntyönsä Suomalaisen Teatterin hyväksi, kehkeytyi myös Canthin hyvä ystävä. (Ks. Pennanen 1994, 71.) Pennanen tuo esille: ”Paitsi teatterinjohtajalle Minna kirjoitti myös tunnepitoisia kirjeitä myös hänen sisarelleen Emilielle. Ehkä hän oli rakastunut kumpaankin.” (Pennanen 1994, 71.)

Haavikko nostaa Kaarlo Bergbomin kaikista Kanttilan salongissa käyneistä henkilöistä tärkeimmäksi Minna Canthin kirjailijantyön ja kirjoittamisen kannalta (Haavikko 1992). Canth suorastaan palvoi Bergbomia. Nieminen nostaa *Raamatusta* vertauksen kuvaamaan tätä suhdetta. Hänen mukaansa Canth asettui kuin Maria Herransa [Bergbomin] jalkain juureen ja kuunteli intensiivisesti. (Nieminen 1990, 63.)

”Minä opin tuntemaan kuinka äärettömän pieni ja typerä Minna Canth on, – joka kuitenkin sitä ennen luuli jotakin olevansa”, Canth tunnusti Anna Liliukselle. (Minna Canthin kirje Anna Liliukselle, [elo-syyskuussa 1882], MCK, 39.)

Minna tukeutui Bergbomiin ja kaipasi kovasti kriitikkonsa ohjeita ja neuvoja.

”Hyvä Tohtori! Onhan varma, että te tulette tänne ensi syksynä? Toivon saavani Teiltä taas uutta elämää. Onhan minun oikeastaan Teitä kiittäminen henkisestä herätyksestäni, kehittymisen halustani. Yksin ei voi pyrkiä eteenpäin, kun ympäristöltään ei saa paljon mitään, ei ainakaan verraten siihen, mitä Teiltä saa”, Canth kirjoittaa kriitikolleen. (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 3.10.1884, MCK, 172.)

Bergbom toimi kaikkien muiden Canthin kokoillan näytelmien ateljeekriitikkona paitsi *Sylvin* ja *Papin perheen*. Bergbom teki niihin useimmiten runsaasti parannusehdotuksia (Haavikko 1994, 55).

Palvonnalla ja rakastumisella oli hintansa. Kun Aho osasi ottaa etäisyyttä alkuaikojen jälkeen kriitikoihinsa, Minna oli puolestaan niin tunteidensa vallassa, että otti Bergbomin korjausehdotukset kiitollisena vastaan ”karvoineen päivineen”, eikä huomannut, että Bergbom teki niissä virheitä. Hän jopa jarrutti Canthin kehitystä. Kaikista parhaiten Canthin näytelmistä onnistuivatkin *Papin perhe* ja *Anna-Liisa*, ne joihin Bergbom puuttui vähiten. (ks. Frenckell-Thesleff 1944, 208–209, 213–214, 242.) Tästäkin huolimatta Bergbom oli tärkeä henkilö Canthille. Hän auttoi kirjailijaa nousemaan depressioistaan ja saattamaan hänet hyvään kirjoitusvireeseen yhä uudelleen ja uudelleen. (Haavikko 1994, 55.) ”Olen teille niin kiitollinen, Tohtori, niin sanomattoman kiitollinen. Muistatteko, kuinka alakuloinen olin Teidän Kuopioon tullessanne, kuinka väsynyt ja haavoja täynnä. (Minna Canthin kirje Kaarlo Bergbomille 21.7.1885, MCK, 211.) Canthin kirjoittamistyötä ajatellen Bergbomin kaltainen innoittaja oli hänelle tärkeä ja välttämätön, että hän jaksoi ja malttoi kirjoittaa näytelmänsä (Haavikko 1994, 55). Canthin teosten pääkehys syntyi useimmiten muutamissa silmänräpäyksissä, ja kehys täytettiin sen jälkeen lyhyessä ajassa.

Mutta varsinaisen käsikirjoituksensa hän kirjoitti moneen kertaan uudestaan. (Hagman 1906, 134–135.)

Bergbomin sysäämänä Canth alkoi ottaa selvää miten aatteita kehiteltiin ja miten tieteet, kirjallisuus ja yhteiskunnalliset liikkeet etenivät. Bergbom suositteli Minnalle muun muassa Ibsenin, Brandesin ja Tainen teoksia. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 43.) Bergbomin ensimmäisen käynnin jälkeen vuonna 1882 Canthin, nimenomaan kirjallinen, salonki alkoi kehittyä (Haavikko 1992).

Minna Canth sai suostuteltua myös hyvän ystävänsä Hilda Aspin Suomalaisten teatterin jäseneksi. Minnan Canthin houkuttelut ja Hilda Aspin liittyminen teatteriseurueeseen jäseneksi, sai Richard Steniuksen varoittelemaan Hilda Aspia voimakkaasti: ”Mikä on Teidän tulevaisuus? Murrettu persoonallisuus ja 10:stä 9:n ylenkatse, jos ei suorastaan häväistys.” (Ks. Asp 1948, 31–33.)

Kaarlo Bergbom jätti suomalaisen kulttuuriin lähtemättömän jäljen. Hän perusti Suomalaisen oopperan, joka on nykyisen Kansallisoopperan edeltäjä. Hänen perustamansa Suomalaisen teatterin nimi muuttui myöhemmin Suomen Kansallisteatteriksi. Kaarlo Bergbom oli sukua kirjailija Fredrika Charlotta Runebergille, Fredrika Runebergin äiti oli omaa sukua Bergbom. (Bergbom 2012.)

6.8. Canth aikansa tulisieluinainen feministi

”Epäkohtien ilmaisija on kivitettävä. Se, joka rakkaudesta ihmisiin haluaa tasata tien heille kaikille, haluaa vähentää vääryyksiä, kohottaa oikeudentuntoa, se tehdään pilkan, naurun ja häpeällisimpien syytösten esineeksi. Jos hän on kirjailija, niin hänen teoksensa poltetaan.” (Hagman 1906, VII.)

Naisaate, tai naiskysymys, niin kuin ajan termi kuului, on yksi Canthin esillä pitämistä teemoista. Canthin feminismi oli osa sitä kansainvälistä keskustelua, johon Canth tuotannossaan reagoi. Se oli aineksiltaan kansainvälisen naisliikkeen feminismiä ja suomalaisen naisliikkeen ensimmäisen taistelukauden feminismiä. Canth oli itse suomalaisen feministiliikkeen syntyessä yksi sen keskeisistä aktivisteista. (Krogerus 1998, 52–53.)

Tälle feministisielulle viitoitti valoa myös norjalaisen Henrik Ibsenin (1828–1906) teos *Nukkekotii*. Se oli muutenkin nousevalle naisasialiikkeelle tärkeä teos, sillä se kuvasi Noran, nukkevaimon ja -äidin kasvamista itsenäisiin ratkaisuihin ja pystyväksi ihmiseksi. Ensimmäinen Ibsen-tutkija koko maailmasta löytyy Suomesta: Valfrid Vasenius. (Kirsinä 2000, 100.)

John Stuart Millin teos *The Subjection of Women* (Naisen asema) ilmestyi vuonna 1869. Canth tutustui sen ajatuksiin jo 1870-luvun alussa ja luki sitä ruotsinnoksena viimeistään 1880-luvun alkupuolella. (Krogerus 1998, 53.) Millillä oli suuri merkitys maamme realistien keskuudessa. Hän oli myös naisten oikeuksien puolestapuhuja. (Peräoja 1963, 55.)

Millin kirjoituksissa on paljon yhteneväisyyksiä Canthin kirjoitusten kanssa. Mill nousi naisen orjuutettua asemaa vastaan, vaati heille yhteiskunnassa samaa vapautta opiskeluun. Mill näki yhteiskunnallisena epäkohtana sen, että naisilla ei ollut samaa omistusoikeutta kuin miehillä. Hän näki naisessa yhteisen kulttuurielämään ja kehitykseen vaikuttavan arvokkaan lisän. Englannissa alkunsa saanut naisten vapauttamisvaatimus kulkeutui tanskalaisen Georg Brandesin välityksellä Pohjoismaihin, myös Suomeen. (Peräoja 1963, 55.)

Naisiasiataistelun keskiössä

Canth teki paljon työtä naisten koulutuksen eteenpäin saattamiseksi. Koulutuskysymyksen hän näki naisemansipaation kannalta ratkaisevana. (Krogerus 1998, 52.) Hän oli jo Jyväskylän vuosiensa aikana kirjoittanut artikkelin *Tyttäriemme kasvatus*. (Haavikko 1994, 51.) Artikkelin innoittaja lienee juuri Millin kirja *The Subjection of Women*. Kirjaa oli selostettu *Helsingfors Dagbladissa*, ja siihen pohjaavaa pakinasarjaa oli luettu paljon. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 31.) Tämä oli Canthin ensimmäinen yllätyshyökkäys lehdistön sivuilla; toinen oli raittiuskirjoitus, joka tuomitsi juopottelun ja siihen liittyvän väkivaltaisuuden. Juuri tämä kirjoitus kävi kuitenkin kohtalokkaaksi, sillä *Keski-Suomi*-lehden omistaja osoittautui viinapolttimon pitäjäksi. Canthin ura aputoimittajana loppui ja myös hänen miehensä lehtori Canth sai potkut lehdestä. (Pennanen 1994, 68.) Pian kuitenkin Jyväskylään perustettiin uusi lehti *Päijänne* vuonna 1878 ja lehtori Canth jatkoi siellä puolisonsa rinnallaan. Minna kirjoitti entiseen räväkkään tapaansa mitään varomatta. (Pennanen 1994, 68.)

Tyttäriemme kasvatus tarttui lujalla kädellä naisen aseman epäkohtien perusteisiin ja viimeinen, Ellen Keyn ajatusten nostattama kiistakirjoitusten sarja, esitti laajasti Canthin feministisen ohjelman: Hän vaati tytöille koulutuksellista tasa-arvoa poikien rinnalla ja naisille täysiä kansalaisoikeuksia kaikilla yhteiskuntaelämän alueilla. (Krogerus 1998, 52.) Canth oli aikaansa edellä kirjoittaessaan naisen asemasta jo 1870-luvulla. Julkinen keskustelu vauhdittui vasta 1880-luvulla, ja silloin Minna oli entistä pontevammin puolustamassa oman sukupuolensa oikeuksia. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 31.)

Juhani Aho tutustui myös Canthin artikkeleihin. He kävivät keskenään monta hedelmällistä keskustelua, jotka hyödyttivät kumpaakin osapuolta ja antoivat molemmille aineksia omaan kirjoittamiseen. Esimerkkinä tästä Uusi-Hallila & Krogerus mainitsee, että *Tyttäriemme kasvatus* vaikutti taustalla, kun Aho kirjoitti *Papin tytärtä* (1885). Canthin kommentti tähän oli *Hanna* (1886). (Ks. Uusi-Hallila & Krogerus 2011, 5.)

Tyttäriemme kasvatus -artikkelissa Canth oli ehdottanut, että tyttökoulujen oppiaineisiin tulisi lisätä anatomia, luonnontieteet, matematiikka, historia ja kasvatustiede. Hän piti tyttökoulujen antia niin niukkana, että oli Kuopiossa mennyt kysymään lyseon rehtorilta, voisiko hänen vanhin tyttärensä päästä lyseon oppilaaksi. (Haavikko 2002.) ”Rehtori mahtoi luulla tuon vasta paikkakunnalle muuttaneen rouvan tekevän sopimatonta pilaa tai olevan aivan tietämätön laista ja asetuksista”, Hanna Asp kirjoittaa (Asp 1948, 21),

Canthin pienoisromaani *Hanna* vastaa teemaltaan hänen ensimmäistä lehtiartikkelia. Se näyttää, miten nuoren tytön kehityksessä elämän rikkaat mahdollisuudet, orastavat vapauden ja itsensä toteuttamisen tunnot, tukahtuvat. (Krogerus 1998, 54.) *Köyhää kansaa* (1886) puolestaan syntyi rinnan Ahon sosiaalisesta heräämisestä todistavan sanomalehtityön kanssa – jonka taas arvellaan syntyneen Canthin antamien virikkeiden pohjalta (Uusi-Hallila & Krogerus 2011, 5). Uusi-Hallila & Krogerus toteavat, että ”on kyse sellaisesta luovasta vuorovaikutuksesta, jonka tulosta ei voi mitata hyötyä vertailemalla. Oman sävynsä tähän vuorovaikutukseen toi sekin, että oli kyse eroottisestikin värittyneestä inspiraatiosta – ja inspiraatio kantoi taiteen suuntaan ehkä siksi, että pari oli niin epäsuhtainen; rakkaussuhde ei voinut tulla kysymykseen”. (Uusi-Hallila & Krogerus 2011, 5.) Canthin kirjeistä näkee miten valtavasti hän nautti älykkäästä miesseurasta. Minna oli itse luja ja

voimakas nainen, aika maskuliininenkin – Juhani taas pikemminkin naisellinen. (Uusi-Hallila & Krogerus 2011, 5.)

Tätä samaa voimakastahtoisuutta löytyi runsaasti myös Elisabet Järnefeltissä. Tarvitsiko ja kaipasiko Ahon feminiininen puoli ympärilleen nimenomaan vahvoja, määrätietoisia, iäkkäämpiä naisia? Olihan Canth Ahoa seitsemäntoista vuotta vanhempi ja Elisabet Järnefelt vielä liki viisi vuotta iäkkäämpi kuin Canth. Kaikki heistä olivat myös kiinnostuneita yhteiskunnallisista asioista. Canth ja Aho otti niihin kantaa kynän voimalla.

Yhteiskunnallinen aktivismi johti tuohon aikaan usein ongelmiin. Valtalehdistö ja kriitikot tuomitsivat kirjailijan henkilön ja teokset, tekstejä sensuroitiin ja kiellettiin julkaisemasta, kirjailijan työskentelymahdollisuudet loppuivat ja pahimmassa tapauksessa häntä odotti vankila tai maanpako. Minna Canthia ei vangittu eikä karkotettu hänen näytelmiensä vuoksi, mutta tämä mahdollisuus oli varjona hänen työskennellessään. (Ruohonen 1998, 120.) Hagmanin mukaan kaikista pahinta oli kuitenkin, että hän oli nainen. Sukupuolensa tähden Canth joutui kaksinkertaisen vainon kohteeksi. (Hagman 2006, VII.)

Tämä on helposti uskottavissa, sillä niin suuret vihan laineet Canthin kirjoittamien tekstien ympärillä aaltoili. Eikä Canthin *Hanna* aiheuttanut siinä poikkeamaa. Kun teos ilmestyi, kuopiolaisten kielenkannat kirposivat taas; Canthista puhuttiin jälleen herkeämättä sekä hyvää että pahaa. Se herätti Canthissa taistelumieltä: hän seisoi usein myymälässään kauppapöydän takana palvelleen kauppatuttavia, ollakseen siten helpommin nähtävänä niille, jotka halusivat omin silmin nähdä, kuinka kauhea se ihminen oli nälöltään, joka oli kaikkea *Hannassa* kirjoittanut. (Hagman 1911, 58.)

Kuopiolaisten linjalla oli kirjailijan aikaisempi kustantaja Werner Söderström. Hän kieltäytyi julkaisemasta *Hannaa*: ”En minä pidä sitä pahana, että elämän paheet ja kurjat puolet paljastetaan, mutta jonkun valonvälähdyksen täytyy kuitenkin loistaa pimeydessä”, Söderström kirjoittaa Juhani Aholle. (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 77.)

Canth ei ollut Kuopiossa yksin taistelurintamassa aatteittensa kanssa. Intelligenssi-naisissa Minna oivalsi kohta, että tytöille oli luotava yliopistoihin ja ammatillisiin opintoihin johtaja koulutus. (Haavikko 1992, 51.) Myös Kalevala-seura, Steniuksen johdolla, edisti naisten asiaa (Hagman 1906, 125). Canth järjesti vuonna 1882 Suomalaisen seuran säännönmukaiseen illanviettoon yllätyksen. Hilda Asp nuori opettaja, jonka Minna sai innostumaan teatterista, luki kokouksessa kirjoituksen. Puheen pontena oli vakava kehoitus tyttölyseon ja myöhemmin naisakatemian perustamiseen. Lopuksi lukija kehotti naisia ottamaan onnensa ohjaket omiin käsiinsä, koska yhteiskunta oli heidät hylännyt. Nämä teesit synnyttivät sanomattoman mielten kuohun ja vastalauseiden myrskyn. (Asp 1948, 29.)

Tämä oli jotakin uutta, hyvin tyrmistyttävää ja radikaalia. Yleisesti ajateltiin, että naisen paikka on kotona kasvattamassa uutta sukupolvea. Nekin, jotka olivat koulutuksen kehityksen kannalla, ajattelivat, että lapset tarvitsevat hyvin koulutetun avarasti sivistyneen äidin kotona. Kuitenkin kokous päätti, että Helsinkiin perustetaan suomenkielinen lyseo, joko yhteisesti tytöille ja pojille, tai vain tytöille. Varojen keruu alettiin heti. Helsingin suomalainen yhteiskoulu aloittikin jo toimintansa vuonna 1886. (Haavikko 1992.) Kuopion Suomalainen Yhteiskoulu, jonka perustajajäsen ja johtokunnan puheenjohtaja Canth oli, aloitti toimintansa vuonna 1892 (Haavikko 1994, 51).

Naisasianainen Canth tarttui yhteiskunnallisiin asioihin tarmokkaasti käsiksi ja sai myös merkittäviä parannuksia aikaiseksi. Hän ei myöskään hymistellyt, eikä säästellyt sanojaan:

”Tahtoisin nauraa vasten silmiä meidän valtiop. miehille, kun todellakaan eivät ymmärrä edes hävetä, keskustellessaan siitä, josko naista päästettäisiin yliopistoon. Niin selvää asiaa panevat vielä kysymyksen alaiseksi.” (Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 1.5.1888, MCK, 323.)

Vahvuutta ja luonteenlujuutta vaadittiinkin sillä *Työmiehen vaimon* herättämä keskustelu oli osoittanut, että vanhasuomalaiset pitivät naisasialiikettä siveettömänä ja epäkristillisenä. Minna vastasi Kuopion piispan Gustaf Johanssonin syytöksiin artikkelillaan *Naiskysymyksestä vielä sananen* (1885). Hän totesi siinä piispalle, että ei pidä syyttää Jumalaa, jos miehet ovat rakentaneet sellaisen yhteiskunnan, ettei siinä ole paikkaa naisille (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 52).

Naistenasian esille nostamisesta Canth sai ”huutia” monelta eri taholta. Naiskirjailijana hän sai itsekin osansa. Kun *Kauppa-Lopo* ilmestyi markkinoille, häntä arvosteltiin siitä, että hän ei nimenomaan naisena ja perheenäitinä olisi saanut kirjoittaa likaisesta kaupustelija-akasta. *Uuden Suomettaren* Ahlman kirjoitti Kauppa-Loposta seuraavasti:

”Lukija ei tiedä, kumpiko enemmän pöyristyttää, sekö, että on semmoinen kuva eteen maalattu, muka oman kansansa riveistä, vai sekö, että on kirjoittajia, jotka rohkenevat sellaista yleisölle syöttää. Ja vielä enemmän hirvittää ja surettaa se tieto, että meillä tuommoisten ilkeäin irvikuvien etevä maalaaja on nainen. Tuskin tohtisi nimittäin uskoa ensiksikin naista haluttavan tutustua tuommoisiin likaisiin oloihin, joiden tapaisia hän ottaa esittääkseen ikään kuin todellisina ja sitten hänen mielessään voivan liikkua niin riettaita tunteita, että mielikuvituksensa voi ruveta luomaan siveellisesti mitä inhottavimpia ilmeitä.” (Tiirakari 1998, 97.)

Ahlman ei ollut kuvauksen kanssa yksin. Seuraan liittyi Arvi Jännes. Hänen kirjoittamassa runossa *Inhuuden ihantelijalle* (1889) Canth kuvataan raakana kiersilmäisenä varjopuolen eläjänä. (Tiirakari 1998, 97.)

Varsinaisen Kauppa-Lopon hahmon Canth oli löytänyt elävästä elämästä. Hän kirjoittaa Ellille vuonna 1890 tästä henkilöstä: ”Intresantti hän muuten oli. Suri kissaansa, jonka olivat häneltä ampuneet sill’ aikaa kuin hän Haaparannassa oli”. (Asp 1948, 82.) Tämä Kauppa-Lopon hahmo oli Liisa Pellikka. Hän oli myös lukenut novellin ja tunnisti siitä itsensä. Niinpä hän suurten rahojen toivossa matkusti Kuopioon uhkailemaan Minna Canthia oikeudella. Minna Canth tarjosi Pellikalle kahvia ja ruokaa. ”Sovinnossa me olimme”, Canth kirjoittaa Ellille, ”mutta jos lakimiehet vähänkin hänelle puolta antavat, niin kyllä hän rahan toivossa jutun nostaa. Mutta ei hän mitään voita”. (Nieminen 1990, 185.) Niin siinä kävi, että juttu ei mennyt raastuvassa läpi, vaikka Pellikka sitä yritti. (Nieminen 1990, 185.)

Aikalaislainsäädäntö Canthin aikana ei ollut tasapuolinen miehille ja naisille. Ennen kaikkea se oli kova varsinkin naista kohtaan. Esimerkkinä tästä vuoden 1734 laki oli julma naisen siveellisiä hairahduksia tuomitessaan. Mikäli morsian ei ollut neitsyt vihittäessä, aviomies sai koska tahansa avioliiton aikana halutessaan avioeron. (Mäkelä-Alitalo, 1998, 10.) Mieheltä laki ei vaatinut mitään tällaista. Laki antoi täyden autoritäärisen vallan miehelle. Hän saattoi pelotella puolisoaan sillä milloin tahansa, että tämä pysyy ”nöyränä ja kuuliaisena”. Naisella ei ollut mitään sananvaltaa, jos mies näin halusi. Leskirouva Minna Canth, joka oli taloudellisesti riippumaton kenestäkään, uskalsi avata suunsa ja sen hän tekikin. Ennen kaikkea hän puhui kynänsä välityksellä ja näin tavoitti suuret

joukot ihmisiä. Canthin yhteiskunnallinen julistus ja ohjelma pohjautui liberalismiin ja Ranskan vallankumouksen seurauksena syntyneisiin aatteisiin. Se pieni muutos, jonka Canth teki Ranskan vallankumouksen iskulauseeseen ”vapaus, veljeys, tasa-arvoisuus”, on tärkeä. Veljeyden tilalle tuli rakkaus. Se on tärkeä sukupuolten tasa-arvovaatimuksen, Canthin feminismin, näkökulmasta. (Krogerus 1998, 56.)

Lukkojen takana

Mikä toimi Canthin sisäisenä kimmokkeena naistenasiaan ja feminismiin? Varmasti yksi tekijä oli yhteiskunnallisten epäkohtien näkeminen ja naisten heikko asema sinällään. Canth ajoi naisten asioita suurella palolla. Mielenkiintoiseksi asian tekee se, että hän itse ei kuitenkaan noussut avioliitossaan barrikadeille. Minnan mies, opettaja Johan Ferdinand Canth oli varsinkin avioliiton alkupuolella varsin autoritäärinen ja hän vaati ehdotonta kuuliaisuutta. Ferdinand Canth odotti että hänen puolisonsa palveli häntä täydellisesti. Hän saattoi tulla pahalle tuulelle siitä, jos häntä ei juuri minuutilleen herätetty päivällisunilta. Jos kaikki meni hänen mielensä mukaan, eli ruoka oli kypsää ja määrättynä hetkenä pöydällä, ja jos rouva ja palvelustyttö olivat sääntilleen suorittaneet kaikki mitä pitikin, oli Ferdinand Canth tyytyväinen. (Hagman 1906, 36–37.)

Liekö Canthin naisten vapautuksen teesinä ollut myös oma, henkilökohtainen kokemus vapauden riistosta: Herra Canth teetti heidän taloonsa myös lukot, joita ei voinut avata sisäpuolelta. Hän salpasi rouvan huoneisiin ja pisti avaimet taskuun, kun lähti seminaariin. Kaikesta oli tehtävä tili, joka käskyä toteltava. (Hagman 1906, 38.)

Kaikista eniten Minna kärsi kotiin sulkemisesta. Hänen miehensä ei myöskään hyväksynyt mitään seuraelämää. Minna yritti olla mahdollisimman kuuliainen vaimo ja miehensä tarpeiden tyydyttäjä. (Krogerus 1998, 9, 11.) Minna uhrasi itsensä kodinhoidolle ja miehensä palvelemiselle. Hän kielsi itseltään kaiken lukemisen, sanomalehtiä lukuun ottamatta. Hän ei ensimmäisinä avioliittovuosinaan koskaan lausunut omaa mielipidettään julki, vaan ”mieheni tahto oli minulle lakina kaikessa”. (Pennanen 1994, 67.) Jyväskyläläisetkin kiinnittivät huomiota Minna Canthin poikkeukselliseen nöyryyteen miestänsä kohtaan. He antoivatkin hänelle pilkkanimen ”valkoinen laastari”, joka tarkoitti nöyrää, miehensä kyljessä kiinni pysyttelevää vaimoa. (Pennanen 1994, 68.) Minna Canthin käytöksestä tulee mieleen jopa, että rankaisiko hän sillä itseään, kun oli ”erehtynyt”

menemään naimisiin. Kun Minna opiskeli vielä seminaarissa, silloinen johtaja sanoi hänelle, että hänen tulee lukea opettajaksi ja että hän on tottelematon ja kuriton, jos avioituu. (Heikkilä 1887, 9.)

Tilanne kuitenkin rauhoittui mitä pidemmälle avioliitto edistyi. Kun puoliso huomasi Minnan etevyyden ja harvinaiset lahjat, hän antoi Minnalle enemmän tilaa toteuttaa itseään. (Hagman 1906, 48). Minnakaan ei jaksanut olla enää täysin se ”valkoinen laastari” ja hän sai muun muassa näyttää kykynsä lehtityössä, ja Jyväskylän yleisen mielipiteen mukaan, hän kirjoitti kaikki lehdessä julkaistut suurimmat jutut. Hän otti heti asenteekseen yhteiskuntakritiikin. (Pennanen 1994, 68.) Loppujen lopuksi avioliitto oli kuitenkin kohtuullisen onnistunut. Hagman toteaaakin, että Minna kyllä kunnioitti miestänsä, mutta ”mitään huimaa lemmenvetämystä häneen hän ei tuntenut”. (Hagman 1906, 47.)

Virittikö ja toimiko Minnan oma avioliitto hänen sisäisessä elämässään pontimena naisten aseman parantamiseen? Näkikö hän siinä miehen mahdin aviovaimoonsa koko karuudessaan ja miten vaikea aviovaimon asema tuohon aikaan oli. Toimiko Minna Canthin feministisyys terapiana hänelle itselleen? Hyökkäsikö hän tämän vuoksi vastaan sen aikaisia lakeja, jotka kahlehtivat vaimot miehiinsä niin, ettei naisilla juuri ollut sananvaltaa?

Naisten asema Suomessa on nykypäivänä tyystin erilainen kuin Canthin eläessä. Se on parantunut huikeasti. Canth on ollut yksi esitaistelija ja osatekijä tässä. Kuitenkin tämäkin aika kaipaisi vielä ”canthejaan”. Naisilla on vielä matkaa samapalkkaisuuteen ja monissa yhteiskuntamme johtoportaisissa jyllää miehinen valta. Myös uskonnollisella puolella on vielä työsarkaa. Vanhoillislestadiolaisuuden parista on ilahduttavasti noussut esiin oma ”minnacanth” Mari Leppänen. Hän on asettunut rohkeasti uhmaamaan liikkeensä autoritäärisiä miesjohtajia ja ottanut ensimmäisenä naisena Suomessa liikkeen piiristä pappisvihkimyksen. Liike kieltää naispappeuden. (Ojanen 2012, 8.) Kun kurkistetaan suomalaisen naisen ja työn historiaan Canthin ajoilta aina tähän päivään asti, tarjoaa siihen oivan mahdollisuuden kansatieteestä väitelleen Sirkka-Liisa Rannan kirja *Naisten työt* (Karisto, 2012).

Omana aikanaan Canthilla riitti työsarkaa naisten koulutusasian eteenpäin viemisessä. Koulutus oli hyvinkin takapajuista. Vasta vuonna 1873 ensimmäinen nainen sai painaa ylioppilaslakia päähänsä.

Hän oli neiti Emma Irene Åström.oli Laguksen kanssa kuuntelemassa ylioppilaskokeen lopputulosta 14.6.1873. (Lagus 1924, 6–7.) Asia oli niin merkittävä, että F. H. B. Lagus tallensi sen muistelmiinsa. Ylioppilaaksi opiskeleminen ja pääsy ylioppilaaksi, oli naiselle huomattavasti vaikeampaa, sillä niin kuin Lagus itse toteaa: ”Siihen piti hankkia lupa Pietarista asti yliopiston korkealta kanslerilta, Hänen Keisarilliselta Korkeudeltaan Perintöruhtinaalta. (Lagus 1924, 7.) Lagus toteaaakin, että ”hänellä oli siis sangen ylhäiset suosituspaperit, mutta vielä paremmat tiedot, joiden nojalla hänen nimensä ennen muita mainittiin korkeimman laudaaturin saajana. `Kattos pakanaa´, ällistelimme me miespuoliset, kun jäimme tuosta työstä jäljelle.” (Lagus 1924, 5–7.)

6.9. Oras-seura

Minna Canth halusi kouluttaa tyttäriään Annia ja Elliä sekä myös hänen luonaan asuvaa Hanna Aspia. Ja kun se ei onnistunut opinahjon kautta, niin tytöt ryhtyivät lukemaan yksityisesti voidakseen suorittaa ylioppilastutkinnon. (Nieminen 1990, 80.) Näin oli toimittava, koska Kuopion Suomalaisen Tyttökoulun opetus ei vielä vastannut yliopistoon vievien lyseoiden oppimäärää. Minna kiinnitti Kuopion lyseon seitsemäsluokkalaisia antamaan yksityisopetusta niissä aineissa, jotka tyttölyseosta puuttuivat. (Haavikko 1994, 52.) Eero Hynnisestä tuli Anni ja Elli Canthin sekä Hanna Aspin matematiikan opettaja, Kaarlo (Kalle) Brofeldtista latinan ja Väinö Levanderista voimistelun opettaja (Nieminen 1990, 80).

Nuoret viihtyivät hyvin Kanttilassa ja heidän yhdessäolonsa johti Oras-seuran perustamiseen 1883. (Haavikko 1994, 52). Sen tarkoituksena oli herättää nuorissa kirjallisia harrastuksia ja edistää heidän esiintymistaitoa ja pitää yllä kirjallisia harrastuksia, joten jokainen piti vuorollaan esitelmän, luki kirjoittamansa tekstin tai lausui runon. (Haavikko 1994, 52; Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 47.)

Yksi osallistujista, Hanna Asp, kertoo seuran muotoutumisesta: ”Kaikki ulkomailta profectoilta saadut uudet aatteet innostivat häntä [Canthia] niin, että hänen täytyy saada niistä joko suullisesti tai kirjeissä kertoa. Ja kun hänellä näitä mullistavia ajatuksia halukkaasti vastaanottavia, omaa ikäluokkaansa kuuluvia ystäviä ei enää ollut, sai hänen ympärilleen kerääntynyt nuoriso osansa hänen ajatuksiensa rikkaudesta ja hänen sytyttävästä innostuksestaan.” (Asp 1948, 59.)

Niinpä Kanttilaan syntyi syksyllä 1883 seura, jolle Canth antoi nimeksi Oras. Seuran jäseniä olivat aluksi Anni, Elli ja Hanna Canth, Hanna Asp, Kaarlo Brofeldt, Alarik Forsberg, Eero Hynninen, Hanna, Väinö ja Mainio Levander ja Manne Roos. Kaiken kaikkiaan seuraan kuului yksitoista jäsentä. Seura kokoontui lauantai-iltaisina Kanttilan tyttöjen kammarissa. (Haavikko 1994, 52; Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 47.) Tänne Minnalle kannettiin hänen keinutuolinsa. Seuralla oli oma *Oras*-niminen lehti, jota tytöt toimittivat (Asp, 1948, 59). Keinutuolistaan käsin Canth esitteli innosta sähköyden nuorille kirjailijakuvia Georg Brandesin teoksesta, tai kertoi jonkin äsken lukemansa kirjan sisällön (Asp 1948, 59; Haavikko 1994, 52). Hanna Aspin mieleen nuo illat painuivat niin syvästi, että ne eivät milloinkaan haihtuneet pois. Olivatpa ne myös suurena apuna Aspille, kun hän suoritti kandidaattitutkintonsa yleisen kirjallisuuden historian arvosanaa. (Asp 1948, 60.)

Oras-seuran sisäisissä suhteissa ilmeni hienoista kilpailua. Nuoret olivat mustasukkaisia toisilleen, kun Canthin suosio siirtyi orasseuralaisesta toiseen. Canthin lapsenomaisen persoonan taas sai virikkeitä nuorten kanssa seurustelusta. Heidän kanssaan hän saattoi nauraa ja puhua estoitta asioista, jotka häntä kiinnostivat. Tohtori Bergbom oli yksi tärkeä ulkopuolinen linkki Oras-seuran toiminnassa. Hän opasti Canthille luettavia teoksia: Ibseniä, Björnsonia, Brandesia ja Tainea. (Pennanen 1994, 73.)

Kuopiolaiset olivat jättäneet Canthin yksin koulunuorten pariin. Se ei tarkoittanut suinkaan sitä, että hänet olisi unohdettu. Kuopiolaiset seurasivat tarkkaan hänen toimiaan. Oras-seura joutui suurennuslasin alle, sen toimintaa ei katsottu hyvällä. Seuraa epäiltiin nimittäin ”irstaaksi” ja ”jumalattomaksi” ja se herätti paljon pahaa verta. (Haavikko 1992.) ”Jumalattomuuden maine” levisi keväällä 1884 jo Kuopion ulkopuolellekin (Asp 1948, 62).

Tapahtuneen johdosta Canth vuodattaa surullisena sydäntään ystävälleen Kaarlo Brofeldtille. Kirje on kuvattuna Hanna Aspin muistelmissa. Se on kirjoitettu toukokuussa tai hieman sen jälkeen vuonna 1884:

”Ajatteles, kun papit ja opettajat ovat Hämeenlinnassa puhuneet Oras-seuroista, mitä lienevätkään niistä tienneet jutella, mutta päätös oli seuraava: `Jos rouva Canth ensi vuonna vielä kutsuu lyseolaisia iltaseuroihinsa, niin on opettajiston kieltäminen oppilaita niihin menemästä.` Sano, kuinka saattavat täysijärkiset ihmiset – ei, toden totta, tähän elettyyn ikääni en ole vielä moista hassumaisuutta kuullut. Sitten oli vielä sanottu, kuinka minä villitsen nuorisoa, levitän heissä ateistisia mielipiteitä ynnä muuta ja kuinka sen kautta vielä voin tykkänään maineeni kadottaa. Olen ihmetellyt ja nauranut ja taas ihmetellyt ja taas

nauranut, enkä osaa muuta. Minä kun rakastan Jumalaani niin suuresti...minäkö sitten yllyttäisin nuorisoa epäuskoon! Mutta eihän ole minun käsitykseni Jumalasta samanlainen kuin heidän, kyllä he siinä oikeassa ovat. Taistelua vielä ja työtä, että aineellisessa suhteessa pääsee varmalle pohjalle – niin voipi silloin uskaliaasti viskata hansikkaan vaikkapa koko Suomelle...Kun jaksaisin kasvaa ja edistyä – ja kun sitten teille lapsilleni saisin jättää kaikki nämä harrastukset, siinä tiedossa, että te yhä suuremmalla kyvyllä, yhä enenevällä innolla, yhä paremmalla menestykselle niitä eteenpäin veisitte. Elämä on taistelua, ihanaa taistelua, - raukka se, joka kesken uupuu. Sano terveiset Jussille ja Pekalle (Brofeldt). Olkaa ahkeria kaikki, tehkää paljon työtä, muuten emme voitolle pääse. (Asp 1948, 62.)

Hanna Asp kuvaa kirjettä, että se on ”hänen [Canthin] uskontunnustuksensa että äärettömän voiman tunnossa annettu taisteluhaaste ja hänen nuorille ystävilleen osoittamansa perintö” (Asp 1948, 62).

Kun Kuopiossa lyseon rehtoria vaadittiin julistamaan osallistumiskielto Oras-seuran kokouksiin lyseo-oppilaille, seuran toiminta vähitellen lakkasi (Haavikko 1994, 53).

Nuoret viihtyivät Kanttilassa, kuin myös Elisabet Järnefeltin salongissa. Molemmat salonkirouvat kohtasivat nuorissa otollisen maaperän aatteilleen. Hanna Asp tuo esille, että monet nuorista, jotka vierailivat Kanttilassa, olivat varsin nuoria, miltei koulupoikia. (Asp 1948, 111.)

Nuoriso opetuslapsina

Yksi askarruttava kysymys onkin, osasiko Minna Canth ottaa huomioon kuulijakuntansa nuoren iän? Miten paljon Minna Canth vuodatti uusia aatteita nuorten vielä kovin hennoille harteille? Olivatko he valmiita vastaanottamaan Canthin puheita, niin ettei heidän nuori kehittyvä mielensä liikaa hämmentynyt niistä? Avasiko hän myös liikaa, liian suoraan, nuorten eteen yhteiskunnallisia epäkohtia? Hanna Asp muistelee, kun Canth oli lukenut tytöille *Työmiehen käsikirjoitusta*, että ”sen järkyttäviä kohtauksia esittäessään hän oli usein itse hyvin liikuttunut, ja me tytöt tietenkin uimme kyynelissä.” (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 69.)

Asp tuo myös esille: ”Meidän rajaton, vilpiton ihastuksemme, meidän luja uskomme hänen nerouteensa ja hänen ajamiensa aatteiden voittoon, antoi ehkä joskus hänelle lohtua ja lievitystä.” (Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 69). Hakiko Canth kaikupohjaa nuorista, kun aikuiset eivät jaksaneet kuunnella hänen välillä hyvinkin synkkiä ja raskaita yhteiskunnallisia kuvauksiaan? Käyttikö Canth tällä tavoin nuoria hyväkseen, vyöryttämällä omat aatteelliset ahdistuksensa nuorille, jotka eivät osanneet vielä erotella asioita ja myöskään kieltäytyä kuuntelemasta? Pelkäsikö Canth aatteidensa kuolevan ja halusi julistaa niitä nuorille? Tuntuu siltä, että Minna halusi nuorista

”aatteellisia opetuslapsia” itselleen aivan kuin Elisabet Järnefeltin oman salonkinsa nuorista.

Tuntui, että he molemmat suorastaan imivät energiaa nuorista.

Näyttää siltä, että Minna Canth halusi omia nuoria salonkiinsa: ohjailla, kasvattaa tai tukea heidän jo olemassa olevaa radikalismiaan, aivan samalla tavalla kuin Elisabet Järnefeltkin. Miten paljon takana oli myös sitä, että vaatimattomammat sukujuuret omaava Canth saattoi tällä tavoin näyttäytyä aatellisrouva Järnefeltin silmissä henkeväenä ystävänä, mutta myös kadehdittavana kilpailijana?

Juhani Aho oli sitten aivan oma lukunsa. Hän oli molempien salonkien suuri tähti. Aho nautti molempien salonkirouvien ihailusta, heidän suojelijan ja ohjaajan rooleistaan ja osasi varmasti nuorena älykkäänä miehenä hyödyntää tilannetta monin eri tavoin. Aho ei kuulunut Oras-seuralaisiin, koska hän ei ollut vielä Kuopiossa, kun seura aloitti toimintansa.

Komea Kaarlo Brofeldt

Oras-seuralaisista Canth kiintyi erityisesti Ahon veljeen Kaarlo Brofeldtiin. Iisalmelaisen Aarno Kellbergin mukaan Kalle Brofeldt oli vilkas, tulinen ja itsenäinen, jopa itsepäinen. Lyseolaisten konventin johtajana ja koulun sanomalehden toimittajana Kalle arvosteli kirpeästi koulutovereidensa penseyttä uudistuksia kohtaan. Hän edusti myös aikansa radikaalirealismia. (Kellberg 1994, 23.)

Kellbergin toteaa, että niin Kalle Brofeldtilla kuten hänen veljellään Juhani Aholla, oli taipumus kiintyä itseään vanhempiin, henkisesti kehittyneisiin naisiin. Monien kuopiolaisten mielestä Minna Canthin ja Kalle Brofeldtin ystävyysuhde kehittyi liian pitkälle. (Kellberg 1994, 23.) Kemilän emäntäkin oli tehnyt omat johtopäätöksensä Kallen ja Minnan suhteesta ja kerinnyt valittelemaan, ”kun niin hyvä poika tuommoiselle jällelle on joutunut ja arvellut että tiennätköhän kotonansa sen raukan jälkiä...” (Nieminen 1990, 83.) Liekö Kemilän emännän ansioita, kun itsensä Emma Brofeldtin, Kallen äidin korviin kantautui huhu Canthin ”jumalattomuudesta”. Niine hyvineen Emma kielsi poikaansa seurustelemasta Minna Canthin kanssa. (Nieminen 1990, 84.) Kemilän emäntä ei jättänyt valistustyötään vain tähän, vaan oli myös tuumannut tyttärelleen ja Kemilän

herroille, että jos he vaan rupeavat Canthin luona käymään, niin ajaa heidät heti pois talostaan. (Nieminen 1990, 83.)

Jo aikaisemmin Suomen pankin komissaari J. R. Stenius oli ilmaissut, että Canth oli sopimatonta seuraa hänen puolisolleen Elisabethille. (Aps 1948, 68.) Steniuksen lausunnolle Canth ei korvaansa juuri lotkauttanut, mutta Kalle Brofeldtin äidin mielipide satutti häntä syvästi:

”Sinä olet ainoa ihminen, jonka kanssa täällä voin oikein vapaasti puhua kaikesta. Sinä tiedät sen. Seurusteleminen kanssasi on ollut minulle suureksi virvoitukseksi. Siitäkinkö nyt täytyisi minun luopua!...Jos sen olisi joku muu sanonut, kuin juuri äitisi. En silloin olisi sille mitään arvoa pannut.” (Minna Canthin kirje Kaarlo Brofeldtille, [kirjeessä ei päivämäärää, mutta todennäköisesti lähetetty joulukuussa 1883 tai tammikuussa 1884.], MCKHK, 121.)

Canthilla oli muitakin nuoria miespuolisia ystäviä kuten Elias Erkko, jota Canth piti lahjakkuutena kirjallisuuden, lähinnä draaman saralla. Erkko pääsi ylioppilaaksi vuonna 1882 ja Canth huolehti hänestä äidillisesti. Erkko oleskeli kahtena kesänä Kanttilassa. Kalle Brofeldt oli aikansa peloissaan, että Ruudi (Elias) veisi hänen sijansa ”tädin sydäimestä”. Hilda Asp puolestaan oli mustasukkainen Erkosta Minnalle. Hän oli kihlautunut Erkon kanssa. (Nieminen 1990 85.)

Ylioppilaaksi valmistumisen suhteen Kalle Brofeldtin ei käynyt yhtä hyvin kuin Erkon. Hän reputti latinan kirjoituksissa. Tästä suivaantuneena hän haki maamme parhaana pidettyyn kauppaoppilaitokseen, Raahen porvari- ja kauppakouluun. Kalle Brofeldtin läheinen ystävyys Minna Canthiin säilyi myös hänen Raahessa oloaikanaan. (Kellberg 1994, 23.)

Minna Canth huomasi Kalle Brofeldtin kirjalliset lahjat ja innosti häntä niitä kehittämään. Hänestä Minna löysi hengenheimolaisen ja heidän välilleen virisi lämmin kirjeenvaihto. Kun Kalle Brofeldt palasi Kuopioon, hänestä tuli Minnan salongin kantavieraita. (Haavikko 1992.) Kuopioon hänet houkutteli takaisin Canth: ”Hyvä ystävä... Missä sinä aioit ensi vuonna opiskella? Koeta laittaa siten, että tulisit Kuopioon. Kai täällä yhtä hyvin kuin muualla joku sopiva leipäämatti ilmestyy.” (Kellberg 1994, 25.) Kaarlo Brofeldt palasikin ja puolentoista vuoden kuluttua Minna Canth ja nuori Kuopion kauppakoulun rehtori Kaarlo Brofeldt istuivat yhdessä koulun johtokunnan kokouksessa. (Kellberg 1994, 25.) Emma Brofeldtin kiellot olivat kaikuneet kuuroille korville.

6.10. Kuvernööri Järnefelt ja Minna Canth

Kun Minna kuuli Järnefeltien tulosta Kuopioon, hän ei voinut tässä vaiheessa kuvitellakaan, että saisi Järnefeltien perheen parista itselleen myös vihollisen: Aleksander Järnefeltin (Järnefelt 1998, 479–480).

Canthin Valvojassa vuonna 1885 julkaistu artikkeli *Naiskysymyksestä vielä sananen* oli kiristänyt välit äärimmilleen ja katkaisi heidän välinsä tyystin. (Ks. Kaukonen 1978, 38.) Minna Canthin pelko kävi myös toteen, Aleksander Järnefelt kielsi Canthia näyttäytymästä kotonaan:

”Palatsin ovet ovat nyt minulta ja perheeltäni suljetut... Ja hänen korkea majesteettinsa on suvainnut sanoa mielipiteensä, ettei muut kuin katunaiset ja katunaisten vertaiset pitäisi minun kanssani seurustella sen jälkeen kun olen Finlandissa julkisesti astunut heidän riviinsä.” (Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille. 2.1.1986, MCKHK, 218.)

Ukaasista huolimatta Elisabet Järnefelt lapsineen vieraili joka päivä Kanttilassa. (Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille. 2.1.1986, MCKHK, 218.)

Aleksander Järnefeltillä taisi olla hieman herkkä hipiä ja hän otti Canthin kirjoitukset liian henkilökohtaisesti. Minna ei kirjoituksillaan tahtonut arvostella Aleksander Järnefeltin viranhoitoa, vaan tuoda yleisesti ottaen epäkohtia esille. Hänen tarkoituksenaan oli ennen kaikkea parantaa köyhien, heikko-osaisten ja naisten asemaa, luoda heille yhteiskunnallisesti paremmat elinolosuhteet. Tässä hän onnistuikin. Kuopion Harjulan heikkoja oloja Minna kuvaa novellissaan *Köyhää kansaa* (1886). Kuvauksen tuloksena vuonna 1886 Kuopioon nimitettiin vaivaishoidon tarkastaja. Myös Minna Canthin näytelmässä *Kovan onnen lapsia* on kohtaus Harjulasta. 1880-luvun lopulla Harjulasta poistettiin lapset ja mielisairaat, heidät siirrettiin omille osastoilleen. (Kaukonen 1978, 106.)

Minnan tarkoituserät olivat hyvät. Kuitenkin *Köyhää kansaa* herätti niin suurta polemiikkaa, että jos häntä oli kohdeltu jo tähänkin asti vaarallisena yhteiskunnan hajottajana, niin tämän teoksen johdosta häntä pidettiin suorastaan pahantekijänä. Lucina Hagman kertoo, että kauhu häntä kohtaan levisi nuorisoonkin, niin että muun muassa ”eräässä maamme lyseossa toverikunnan kirjastossa olevat Minnan kirjat poltettiin, jotkut entiset tuttavat lakkauttivat kanssakäynnin, ja muutamat vanhemmat kielsivät lapsiaan käymästä Minnan perheessä.” (Hagman 1911, 78.)

Tuntui siltä kuin Canth olisi ollut keskellä tulista sotaa, jossa sanoja ei säästetty. Jos olisi eletty pimeää keskiaikaa, Canth olisi poltettu roviolla kirjojensa mukana. Kaiken tämän ”sodankäynnin” keskellä herää kysymys, olisiko Minna päässyt samaan päämäärään pienemmälläkin ”aatteellisella sotimisella”? Olisiko hän voinut hoitaa asiat hieman hienotunteisemmalla tavalla, eikä rävyttää kaikkia epäkohtia auki? Hän suorastaan ampui aatteitaan, aukaisi epäkohtia ja nuolet lensivät hänen kirjoitustensa kautta kohti yhteiskunnallisia toimijoita ja päättäjiä. Täytyy muistaa, että tuolloin yhteiskunnan resurssit ja rahavarat olivat niukat ja rajalliset.

On hyvä muistaa, että Aleksander Järnefelt teki paljon korjauksia asioiden hyväksi ja hän oli yksi suomen kielen ja koululaitoksen esitaistelijoista. Molempien edistämiseksi hän teki aikansa oloissa todellisen urotyön. Jo Helsingissä asuessaan hän oli mukana perustamassa suomenkielistä alkeisopistoa ja teki laajan esityksen suomenkielisten oppikirjojen painattamisesta. Kuvernöörinä hän oli poikkeuksellisen radikaali: hän määräsi Mikkelin ja Kuopion läänin yksinomaiseksi virkakieleksi suomen, myöhemmin hänen toimiessaan Vaasassa tuli lääninhallituksesta kaksikielinen. Hän ponnisteli väsymättä myös kansakoulujen perustamisen puolesta ja puhui painokkaasti muun muassa kodin ja koulun yhteistyöstä. (Helttunen & Uusi-Hallila 2010, 18.) Canth räväkkyydellään kävi tämän älykkään, suoraviivaisen ja periaatteellisen miehen hermoille.

Canth puolestaan haki lohdutusta ystäviltaan Aleksander Järnefeltin jäätävän käytöksen satuttamana.

”Cina Kulta! Hyvä oli, että kirjoitit! Kyllä nyt tukea tarvitaankin. Tuskin olen saanut iskun torjutuksi, niin toinen jo tulee. Tuskin uskallan enää kadulla liikkua ja käveleminen kuitenkin on minulle elämän ehto. Ihan veisivät polttoroviolle tai laittaisivat Siperiaan jos vaan voisivat. Kuvernööri on ristinut minut `mädänneeksi toukaksi`, antaa murhaavia katseita eikä tervehti!... `En pelkää vaikka piirittäis, Monta sataa tuhatta miestä. Ja verkkons kaikki virittäis (nimittäin kaikki fennomaanit) Sillä herra päästää heistä.` Niin olen muistaakseni laulanut vanhassa virsikirjassa. Tosiasiana nyt kumminkin pysyy, että täällä kuvernöörin ja piispan silmäin alla Harjulan hoituhuone on juuri siinä tilassa, kun kirjassani on kuvattu...Muuten voisin kertoa noille herroille, etten ottanutkaan kaikkia synkimpiä kuvia, vaan koetin pysyä, jotenkin keskiväliä...Monta raivo hullua olen nähnyt, monta muuten höperöä, niinkuin Harjulassa esim. tulevat monet vanhemmat ihmiset höperöiksi ainoastaan särpimen puutteesta. Näin lapsen, joka 5 vuotta oli maannut sairaana ja joka mätäni ja oli madoissa, pitkällisessä hoidon puutteesta. Näin miehen köyhyydessä ja kurjuudessa, jolta sahattiin jalat pois – voi, eihän niitä jaksu luetella. Kadun, etten yksin tein ottanut vielä synkempää kuvausta. Tämä ei minusta ole mitään, verraten siihen mitä olen nähnyt. (Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 13.12.1886, MCKHK, 251-252.)

Päättäjiä suututti varmasti myös se, että Canth naisena uskalsi osoitella sormellaan miehiä. Jos Juhani Ahosta on sanottu, että hän oli aikansa radikaali, niin Canth oli sitä vielä suuremmissa määrin. Canthin kirjeistä ja ajatuksista tulee mieleen, että jäikö hän todella pohtimaan sitä, oliko

joskus suuttumukseen kenties aihetta? Canth oli kaikesta henkisestä kiinnostunut. Tämä kiinnostus kohdistui myös teosofiaan ja spiristisiin. Spiristisissä istunnoissa otettiin ja saatiin myös yhteys ”vainajahenkiin”. Ei ollut ihme, että sota kirkonmiesten kanssa oli selviö. He eivät voineet millään opillisesti hyväksyä tätä Canthin harrastusta, sillä *Raamattu* kieltää spiritistiset istunnot sekä kääntymästä vainaja- ja tietäjähenkien puoleen. ”Älkää kääntykö vainaja- ja tietäjähenkien puoleen; älkää etsikö heitä, ettette tulisi heistä saastutetuiksi” (3. Moos. 19:31, ks. myös 5. Moos.18:9-14.) Namä istunnot voivat olla myös yksi syy, miksi Kaarlo Brofeldtin syvästi uskovainen äiti varoitti poikaansa Canthista. Pappien oli mahdotonta hyväksyä kaikkea Canthin touhuilua, sillä he olisivat samalla kääntyneet omaa oppiaan vastaan.

Canthkin oli tosin uskonnollinen, mutta ”hänen omalla tavallaan”: ”Olen ruvennut tutkimaan Indiaalaista teosofiaa. Se oikein hurmaa minua. Ajattelen sitä yötä, päivää...” Oliko tämä havahduttanut lopullisesti yliopiston jumaluusopin professori Collianderin, koska hän oli kysynyt kuopiolaisilta kandidaateilta, oliko Minna Canth antanut turmella heidät ja kutsunut häntä nimellä `en frack qvinna´. (Ks. Minna Canthin kirje Hilda Aspille 18.6.1886, MCKHK, 276.)

On hyvä, että Canth nosti yhteiskunnallisia asioita pinnalle, mutta jokin hänen julistuksessaan häiritsee, jokin särö: hänen kirjoituksensa johtivat hänet usein ”sotajalalla oloon”. Hän koki ”että kaikki ovat häntä vastaan” ja että hän on tässä kaikessa ”Jumalan asialla”. ”Eikä sitä paitse ole hetkeksikään hiljennyt tuo sisällinen ääni, joka sanoo Jumalan olevan kanssani. Se antaa voimaa.” (Minna Canthin kirje Emelie Bergbomille 9.2.1885, MCK, 132.)

Kirjeessä Cinalle [Lucinalle] Canth mainitsee, että Aleksander Järnefelt nimitteli häntä Kauppa-Lopoksi ja mädänneeksi toukaksi. (Minna Canthin kirje Lucina Hagmanille 13.12.1886, MCKHK, 172.) Viimeksi mainittu oli harvinaisen aggressiivinen ilmaus Aleksander Järnefeltin korrektissa sanavarastossa. Aleksanderin eduksi on kuitenkin huomioitava, vaikka välit olivat huonot, hän ei silti kostonut Canthille kaunojaan virkamiesteitä pitkin. Canth sai yhä luvat arpajaisiinsa ja keräyksiinsä. Pieni seurapiiri jakautui kahtia. Taistelunhaluinen Canth erotteli valppaasti kuvernöörin käytyreinä pitämiään ja luottamuksen arvoisia ystäviä (Yrjänä & Keskisarja 2009, 257.)

Myöhemmin Arvid Järnefelt on halunnut tuoda *Vanhempieni romaani* -teoksessa esille, ettei välirikko johtunut Minnan persoonasta, vaan kyse oli juuri Minna Canthin vapaamielisyydestä ja aatteiden erilaisuudesta (Ks. esim. Järnefelt 1998, 481). Tilanne äityi niin tulenaraksi, että

Aleksander Järnefelt kielsi ehdottomasti lapsiaan juoksemassa ”vihollisleirissä” (Yrjänä & Keskisarja 2009, 257). Myös Elisabetin vierailuja Minna Canthin luona kuvernööri piti sopimattomana. ”Tietysti saan tehdä niin kuin tahdon, mutta että se vahingoittaa hänen [Aleksander Järnefeltin] asemaa”, kirjoitti Elisabet asiasta Aholle. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle [1.1.1886]. EJK, 120.)

Tottelematon puoliso

Lapset viittasivat kintaalla isänsä pyynnöille eikä Elisabetkaan ottanut niitä kuuleviin korviinsa ja koko muu perhe istui edelleen Canthin luona. Elisabetin käytös etäännytti puolisoita lisää toisistaan. Eikä sitä yhtään parantanut kirjailija Juhani Ahon ja muun nuorison pyöräminen Aleksanderin kodin nurkissa. Kuvernöörin puolisona Elisabet Järnefeltiltä odotettiin, että hän olisi esiintynyt edustaen miestään sekä kuvernöörin palatsissa että sen ulkopuolella. (Ks. Järnefelt 1998, 480; 48, Julkunen 2000, 31,32.)

Edustusvelvollisuuksia Elisabet ei kuvernöörinä päässyt pakoon. Vaikeaa edustaminen kuitenkin oli, koska hän inhosi sitä (Julkunen 2000, 2).

Kuinka paljon kuvernöörinrouvan epäsovinnainen käytös söi hänen miehensä viranpitoa, sitä voi vain arvailla ja kuinka paljon Elisabetin käytöksestä kuiskailtiin kaupungissa. Kuopion kuvernöörin virkakausi merkitsi Aleksanderille hänen elämänkaarensa ehdotonta huippukohtaa. Hän oli saavuttanut viralla sen päämäärän ja tarkoituksensa, jonka oli jo nuorena itselleen asettanut. Valitettavasti vaimon ja lapsien käytös näytti tekevän unelmat tyhjäksi. (Hämäläinen-Forslund 1999, 33; Kopponen 1994, 38.) Pystyikö Elisabet edes ymmärtämään miten tärkeä kuvernööriksi nimitys oli Aleksanderille?

Yksi tehtävä Elisabetille oli kuitenkin mieluinen. Hän harrasti muiden ylhäisönaisten tavoin aktiivisesti hyväntekeväisyyttä. Hän perusti vuonna 1885 Työhuoneuseuran, jonka ylläpitämässä työhuoneessa köyhät lapset saivat työtä vastaan ruokaa ja alkeisopetusta. (Julkunen 2000, 3.) Vuonna 1885 kaupungin valtuuskunta valitsi Elisabet Järnefeltin naiskoulujen ja aistiviallisten koulujen neuvoston jäseneksi (Julkunen 2000, 36.)

6.11. Aho lehtimiehenä

Elisabet Järnefeltin ja Juhani Ahon ystävyys oli saanut kukoistaa Kuopiossa syksyllä 1885, koska Aho asui tällöin Canthin luona. Joulukuussa 1885 Aho muutti kuitenkin Jyväskylään. Aho lähti toimittamaan sinne *Keski-Suomea*. Hänet valittiin päätoimittajaksi; aputoimittajaksi tuli Pekka Aho. ”Ahon oikeaoppinen K.P.T.-mieliala lienee raivannut hänelle tien tähän paikkaan, *Keski-Suomi* oli näet äskettäin joutunut osakeyhtiölle, jossa Jonas Castrénin veljellä oli vaikutusvaltainen asema, ja hänen avullaan sai Jonas Castrén toimituksen näiden uskollisten kannattajiensa käsiin. (Castrén 1922, 56-57.)

Elisabetille Ahon lähtö paikkakunnalta oli suuri järkytys. Ahon lähtö lienee tullut Elisabetille yllättäen, koska hän kirjeessään Aholle Jyväskylään mainitsee, että eronhetki oli ”kummallinen ja odottamaton... piti niin pian erota, vaan nähdä sinun surulliset, itkevät silmät ja ei mitään sanaa. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 13.[12.1885], EJK, 100–101.)

Elisabet piti ehkä Ahon muutttoa Jyväskylään lopullisena. Täytyy muistaa, että tuolloin elettiin vuoden 1885 loppua ja liikkuminen oli siihen aikaan aivan erilaista kuin nykyään, työläämpää ja aikaa vievää. Elisabet ajatteli, että näkeekö hän juuri enää rakastettuaan:

”En minä oikein ymmärtänyt että se sillä kaikki loppuu. Kun te läksitte minä aukaisin ikkunan kammarissani, luulin että sinä ehkä huomaat sitä ja arvaat että se on auki sinua varten. Mutta sinä luultavasti et nähnyt. Minä seisoin siinä ja itkin niin kuin ei enää olisi minkäänlaista toivoakaan. Kauan katselin jällelpäin, niin kauan kun vaan näkyi pikkunen musta pilkku... Satoja kertoja päivän kuluessa olin katsonut siihen paikkaan, missä se musta pilkku on hävinnyt. ...Voi, voi rakas Jussi kun tietäisit kuinka minulla on vaikea olla, jos tietäisit mitä minä olen koko tämä päivän tuntenut, kuinka monta kertaa olen itkenyt ja kuinka kamalalta tuntuu tämä maailma.” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 13.[12.1885], EJK, 100–101.)

Elisabet oli kirjoittanut kirjeensä sunnuntaina. Joten hän joutui odottamaan viikon, että sai kirjeensä lähtemään Aholle. Kuopiosta lähti tuohon aikaan posti vain kerran viikossa kohti Jyväskylää, lauantaisin iltapäivillä viiden jälkeen. Samoin Jyväskylästä posti saapui vain kerran viikossa. (Kaukonen 1978, 107.) Elisabetilla olikin tapana, että hän kirjoitti samaan kirjeeseen monena eri päivänä ja kuori oli melko paksu, kun se vihdoin pääsi lähtemään. Aleksander Järnefeltin tunteista ei kerrota, mutta on syytä olettaa, että hän oli hyvin onnellinen päästessään näkemästä kahta radikaaliveljestä nurkissaan.

Elisabet taas ei olisi halunnut millään muotoa päästää Ahoa Jyväskylään. Hän yrittää myös naisen keinoin vedota Ahoon tunteisiin:

”Minulla on niin hirmuisen ikävä ja minä välistä ajattelen, että jos sinä voisit sitä kuvailla ja tuntea sitä samalla lailla, sinä et olisi voinut lähteä. Älä ota pahaksesi näitä sanoja, se on vaan epätoivo joka puhuu minussa. Minä ajattelen myös, että olisitko jäänyt jos minä sairastuisin taikka kuolisin, olisitko jäänyt edes silloin?” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 15.12.1885, EJK, 102–103.)

Kun Elisabet ikävöi Kuopiossa, Juhani ja Pekka puolestaan ahersivat Jyväskylässä *Keski-Suomen* toimituksessa. Saavuttuaan perille Aho ilmoitti asiasta lyhyesti Elisabetille:

”Rakas Täti! – Minä vaan ilmoitan, että hyvästi saavuimme tänne ja että kaikki on hyvin tähän saakka. Meillä on hauska asunto, kaksi huonetta keskellä kaupunkia. Ikkunaan näkyy vanha kirkko, takapihan yli! Suuri joukko tyyppiä on jo nähty. Valmistamme suurella kiireellä näyttönumeroa. Enkä ehdi nyt muuta. Terveisiä rouva Canthille, Kasperille, Ellille y.m. Jussi” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille [joulukuun puolivälissä 1885], JAK, 109.)

Radikaalit toimittajat

Lehdestä tuli veljesten johdolla, kuten Juhani Aho myöhemmin syystä ylpeillen sanoo, ensimmäinen todella nuorsuomalainen lehti, sillä joskin *Kaiku* oli monissa kohdin asettunut nuorsuomalaisten kannalle, oli sen toimittaja kuitenkin liian varovainen antaakseen koko lehdelleen sellaisen leiman. Kielikysymyksessä *Keski-Suomi* oli hyvin jyrkkä. (Castrén 1922, 57.)

Ahot eivät liioin hymistelleet toimituksessa. Kansallisen radikalismien vaatimus kajahti ilmoille selkeänä ja linjasi myös lehteä. Tästä esimerkkinä ote 7.1.1886 kirjoituksesta:

”Kuuluu ääniä, joiden selvä tarkoitus on pysyttää ikipäiviksi kaksipäinen kansallisuus tässä maassa. Vaan jos niin kävisi, josta kohtalo meitä varjelkoon, että niin ruotsin kuin suomen kielelle suotaisiin lopullinen oikeus rinnakkaisuuteen kaikilla aloilla, niin sillä ei suomalaisuuden asia olisi siirtynyt suuresti entisestä sorretusta asemastaan eikä suuri kansallinen päämaali, Suomalainen Suomi Suomessa, likimainkaan saavutettu. (Castrén 1922, 58.)

Ahon kirjoituksen kaikuja on kuultavissa meidänkin ajastamme, kantaa edustaa muun muassa voimakkain äänenpainoin valkeakoskelainen Seppo Satamo. Hän ilmaisee mielipiteensä *Hämeen Sanomien* mielipideosastolla *Pakkoruotsi köyhdyttää suomalaisten kielitaitoa* seuraavasti:

”Ruotsin kieli ei ole mikään rikkaus. Pakollinen ruotsi köyhdyttää suomalaisten kielitaitoa. Ruotsi on suomenkielisille vieras kieli, jonka pakko-opiskelu on pahin este tärkeiden kielten valinnalle. Ruotsin kieli on suomenkieliselle väestölle historiallinen rasite, ei missään nimessä väitetty etuoikeus. Oikea nimitys on hukkaruotsi. Sen pakolliseen opiskeluun panostetaan kohtuuttomasti siihen nähden, että ruotsille on harvalla suomalaiselle vähän tai ei mitään tarvetta. Sanotaan, että suomalaisten pitää muistaa Suomen ja Ruotsin yhteinen historia. Sitä varten koulujen oppisuunnitelmissa on oppiaine nimeltä historia, ei ruotsin pakko-opetus. Ruotsin kieli on hengityskoneeseen kytketty potilas, jota pidetään elossa pakkoruokinnalla”. (Satamo 2012, 4.)

Aho itse kuului aikoinaan Suomalaisuuden Liittoon. Liitto perustettiin 12.5.1906 ja se toimii edelleenkin. Liiton tehtäväksi asetettiin ennen kaikkea suomen kielen ja suomalaisen kirjallisuuden vaaliminen sekä kansallishengen herättäminen. Liiton ensimmäiseen hallitukseen kuului edustajia kaikista suomenkielisistä puolueista. Siihen kuuluivat rinta rinnan Juhani Aho, Yrjö Sirola, J.K. Paasikivi, Eero Erkkö ja Otto Wille Kuusinen. Olemassaolonsa aikana liiton toimintaan on ottanut osaa moni muukin merkkihenkilö, kuten Urho Kekkonen. (Suomalaisuuden Liitto, 2012.)

Ahot kirjoittivat monipuolisia artikkeleita ollessaan *Keski-Suomen* toimittajina. Ahoilla oli kuitenkin toisia suunnitelmia vuoden 1877 varalle ja he erosivat toimituksesta vuoden 1886 päättyessä. Tilalle tuli Eero Erkkö, ja jatkoi heidän latuaan. (Castrén 1922, 60–61.)

Ahojen perääntymistä lehden toimituksesta siivittivät todennäköisesti heidän radikaalit kirjoituksensa, joita kaikki tahot eivät hyväksyneet. Ensimmäinen vakava yhteenotto aiheutui Pekka Ahon *Jyväskylän kirjeestä*, jossa hän lausuu ihmettelynsä ja paheksuntansa Kauppakadun varrella sijaitsevista lukuisista viinakaupoista, jotka hänen mielestään eivät ole kunniaksi kaupungille ja levittävät turmelusta ja pahennusta koko maakuntaan. Lehden osakkaana oli viinakauppiaita, jotka tietenkin pitivät ammattiaan täysin kunniallisena. Toimittajat saivat muistutuksen ja kehotuksen arvostella oloja varovaisemmin. (Aho 1951, 244.) Lehden ympärillä käytävistä kiistoista oli kiirinyt kaikuja myös Kuopioon. Varsinkin Elisabet oli hyvin huolissaan ja peloissaan Juhani Ahon puolesta. Aho kirjoitti kiistasta Canthille ja kirje luettiin ääneen Kanttilassa Elisabetille ja Kasperille. (Aho 1951, 244.)

Juhani Ahon koko Jyväskylässä olon ajan hän ja Elisabet olivat kirjeenvaihdossa keskenään. Elisabet kirjoittaa myös, ”ettei mikään hänelle tuottaisi suurempaa iloa kuin se, että Jussi aina kertoisi tädille kaikista asioistaan ja huolistaan, taloudellisistakin; se yhdistäisi ja lähentäisi.” (Aho

1951, 253.) Tämä kielii siitä, että Elisabet halusi tietää mitä hänen rakastettunsa puuhailee Jyväskylässä, eli varmasti Elisabet oli myös mustasukkainen. Hänen muistissaan oli vielä Irene Walleniuksen kihlauksen tuottama mielipaha ja järkytys.

Elisabet tiedustelee kirjeissään yhä uudestaan ja uudestaan, koska Juhani palaa Kuopioon. Jussi puolestaan vastaa kärsimättömästi, ettei hän voi vielä aivan pian tulla. Elisabet puolestaan raivoaa takaisin, että Juhani näyttää muka luulevan, että Elisabet vaatii Juhania jättämään työnsä ja velvollisuutensa. (Aho 1951, 253.)

Lopulta koettaa se onnellinen päivä, että Juhani palaa Kuopioon. Tämä tapahtuu marraskuussa 1886. Aho palaa ryhtyäkseen veljensä Pekan kanssa jälleen toimittamaan *Savoa*, jonka sen omistaja, kirjanpainaja Bergroth uskoi näiden kahden nuoren radikaalin käsiin, tosin melkoisen huolissaan. (Castrén 1922, 62.) Molemmat salonkirouvat olivat iloisia Ahojen – eritoten Juhaniin – paluusta Kuopioon ja taas alkoi tiivis seurustelun ja salongissa käyntien aika. (Ks. Peräoja 1963, 11.)

Juhani Aho oli Kuopion aikoinaan paljon kiinni sanomalehtityössään. Aho oli erikoisesti liittoutunut Jonas Castrénin kanssa ja otti mielellään lehteensä hänen innoittuneita paloartikkeleitaan, joissa käytiin rajua sotaa vanhoja fennoja, etenkin Meurmania vastaan. (Järnefelt 1948, 484)

Heidän ollessaan Minna Canthin luona, ei siellä juurikaan puhuttu muusta kuin välttämättömyydestä perustaa pääkaupunkiin uusi lehti *Suomettaren* vastapainoksi. Minna Canth, Elisabet, Kasper, Juhani Aho, Erkkö ja Arvid ajattelivat lehteä etupäässä vain vapaamieliseksi, kun taas Jonas Castrén ja sittemmin Lauri Kivekäs tamperelaisine ystävineen tahtoivat uutta lehteä vain jyrkän kieliohjelman toteuttamista ja suomettarelaisien kukistamista varten. Tämä ainainen ”kiehunta” Snellmannin puiston ääressä, Minna Canthin salongissa oli Aleksanderille liian vaikea sulatettava. (Järnefelt 1948, 484.) Kiehunta ja kuohunta Kuopiossa ei ollut uutta, kaupunki oli Helsingin ohella radikaalisten virtausten tärkein tukikohta. Juhani lisäksi Brofeldtin veljeksistä myös Pekka ja Kalle kuuluivat hämmentäjiin, samoin he olivat Canthin radikaalimmasta päästä olevia salonkilaisia. (Ks. Julkunen 2000, 20.)

Työ *Savossa* jatkui aina vuoden 1889 kevääseen asti. Sitten senaatti myönsi Aholle kirjailija-apurahan, jonka turvin hän pääsi matkustamaan Pariisiin. *Savo* jäi sen jälkeen kokonaan Pekan hoitoon siihen asti, kunnes se venäläisvastaisten mielipiteiden takia lakkautettiin vuonna 1891. Lehden rauniolle perustettiin saman tien *Uusi Savo* -niminen lehti, jonka päätoimittajan pestiä Pekka jatkoi sen lopettamiseen, vuoteen 1903 asti. (Halttunen & Uusi-Hallila 2010, 37.)

Ahon merkitystä aikansa lehtimiehenä ei tule unohtaa. Ahon ura lehtimiehenä on vaikuttava ja ulottuu oikeastaan läpi hänen koko kirjallisen uransa 1880-luvun alusta hänen kuolemaansa asti. (Turtola & Lappalainen 2011, 203.) Voi jopa sanoa, että Aho ”keksi” suomalaisen sanomalehtikielen. Se on iskevää, kuvailevaa, ilmeikästä. Aho maalaa aina taulun kertoessaan lehtijutuissaan vaikkapa valtiopäivistä. Tämäkin on moderni piirre. Lukija voi melkein nähdä edessään näkymän, josta Aho kirjoittaa. Hän oli hyvin visuaalinen kirjoituksissaan. (Turtola & Lappalainen 2011, 266.)

Aho oli myös monella muullakin tavalla aikansa modernisti. Hän uudisti suomen kieltä ja loi siihen uusia sanoja. Hänen kielenkäytössään oli vivahteita ja väriä. Se oli vapautunutta ja elävää. Hän oli jo omana aikanaan kansainvälisestäkin tunnettu ja suosittu etenkin Pohjoismaissa. (Turtola & Lappalainen 2011, 184.)

6.12. Rakkaus loimuaa edelleen

Ei pelkästään kuvernöörin residenssi ja Kanttilan salonki tarjonnut Juhani ja Elisabetille tapaamispaikkaa vaan myös ”ulkoilmasalongiksi” luonnehdittu Myhkyrin saari. Siellä luontoon tehtyjen retkien kautta he saivat aikaa olla yhdessä. (Haavikko 1994, 57.)

Kuopiossa Juhani Ahon ja Elisabetin rakkaus roihusi vielä molemmin puolin. Elisabet vaati, että hänen on oltava ainoa Juhani elämässä. Juhani puolelta tilanne oli kuitenkin vaikea. Hän oli Helsingissä ollessaan ollut syvästi rakastunut Elisabetiin ja vielä Kuopionkin aikana rakasti, mutta tunne ehkä jo osoitti laimentumisen merkkejä. Silti Juhani oli vielä voimakkaasti sidoksissa Elisabetiin, ja tämä oli hänelle hyvin tärkeä kriitikko. Kuitenkin Juhani eli omaa elämäänsä eikä

katsonut tarpeelliseksi tehdä kaikesta tiliä mustasukkaiselle Elisabetille. Rouvan korviin kantautuikin juoruja, mutta Juhani kykeni hälventämään ne. (Turtola & Lappalainen 2011, 78.)

Elisabetin pelkona oli, että Juhani jättää hänet. Naisen vaistollaan hän huomasi, että Juhani oli kaivannut häntä aiemmin enemmän. Tämän hän ilmaisee myös kirjeessään. Kirjailija otti välimatkaa. Sitä olivat edesauttaneet muutto Kuopioon ja uudet ihmiset. Opintojansakin Juhani oli hieman saanut eteenpäin. Hän suoritti keväällä 1884 pro gradun pohjoismaiden historiassa. Siihen opiskelut sitten jäivät. (Turtola & Lappalainen 2011, 78.)

Elisabetin ja Juhanin kirjeenvaihto oli hyvin tunteikasta, mutta se sisälsi laajalti myös mielenkiintoisia asioita ajan tapahtumista. Elisabetia askarrutti uudelleen ja uudelleen kovasti se, että heidän kirjeensä voivat päätyä väärin käsiin.

”Pitää päättää kirjoittaa vähän varovaisemmin. Kuka tietää voihan jotain tapahtua. Jos ne jollain lailla saavat postissa lukea tai muuten jotakin. Polta vaan tämän kirjeen ja muut.” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 9.1.1886, EJK, 129.)

Elisabetin kirjeet Aholle suorastaan tihkuvat kaipuuta ja rakkautta.

”Mitä enempi kuvailen että hyväilen sinua sitä enempi sitä kaipaan. Hyvästi! Hyvää yötä. ... (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8.1.1886, EJK, 128.) Niistä nousee esille hyvin rakastunut nainen. Ikävä ja kaipuu on läsnä käsinkosketeltavalla tavalla: ”...kyllä minä uskon ja luotan sinuun. Ja rakastan sinua. Niin paljon, äärettömän paljon. Minulla taas on niin hirmuisen ikävä sinua enkä ymmärrä kuin voin olla. Eikö todella tule koskaan se aika, että voimme olla yhdessä, ainakin asua samassa paikassa. Kyllä sen pitää tulla. Niin Jussi, pitää. Hyvästi nyt rakas, rakas, pikku Jussi! Olethan sinä minun oma pikku Jussi? Nyt sinä luultavasti nukut...Nuku rauhassa. Minä olen sinun kanssa. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 8.1.1886, EJK, 128.)

”Sinä myös kysyt, tuleeko minulle koskaan vedet silmiin kun ajattelen sinua. Voi minun rakas, oma Jussi, kyllä minulle tulee vedet silmiin ja sydäntäkin repii niin etten tiedä kuinka olla. Mutta älkäämme ajatelko sitä, ollaan vaan iloisia, aika menee pian, nyt päivätkin alkavat olla valoiset ja ilmat kauniit. Älä rakas Jussi kuvaile että minä kirjoitan kylmästi, niin kuin sanoit viimeisestä kirjeestä. Minä aina pelkään että kirjeitä avataan postissa ja silloin kirjoitan ja kuvailen että joku sitä lukee ja siitä se tulee niin kylmäksi. Niin minun rakas pikku Jussi minä rakastan sinua niin äärettömästi ja olen aina niin hellä kun voin olla.” (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle 5.2.1886, EJK 166.)

Miksi Aho ei sitten hävittänyt Elisabetin kirjeitä hänen useista pyynnöistä huolimatta? Syy voi löytyä siitä, että Aho itse arvosti kirjeitä. Juhani sanoi sisarelleen Lyydille, että hänen kirjoittamiaan kirjeitä ei saa hävittää. Jopa toiselle kihlatulleen Minna Nikanderille hän esitti pyynnön, että saisi kirjoittamansa kirjeet takaisin:

”Tahtoisin ne mielelläni säilyttää, koska niihin olen pannut parhaat tunteeni ja hienoimmat stemmingini. Suo mulle se ilo, että joskus vanhoilla päivilläni niiden avulla saan haaveksia itseni takaisin tuohon menneeseen toivoon...” Minna Nikander ei pyynnöstä huolimatta palauttanut kirjeitä. (Juhani Ahon kirje Minna Nikanderille 9.3.1891, EJK, 16.)

Todennäköisesti Elisabet uskoi, että Aho hävitti hänen lähettämänsä kirjeet. Osan varhaisimmista kirjeistä Juhani tosin todennäköisesti poltti, mutta muut säilytti visusti tallessa. Näin kirjeet jäivät elämään. Juhani Ahon pojantytär Kaarina Aho lahjoitti loput Juhani Ahon jäämistöissä olleista Elisabetin kirjeistä Suomalaisen Seuran kirjallisuusarkistoon. Osa kirjeistä oli saatu sinne jo aikaisemmin. (Turtola & Lappalainen 2011, 87.)

Elisabet ei yleensä väistynyt nuoren suojattinsa viereltä ja piti häntä tiukassa otteessaan. Aho Canthin tavoin otti sanomalehtikirjoituksissaan kantaa sosiaalisiin oloihin myös Kuopiossa. Hän arvosteli *Kaiussa* Aleksander Järnefeltin suhtautumista kuopiolaiseen proletariaattiin. Ahon mielestä Kuopion kuvernöörin hätäaputoista maksama 80 pennin päivapalkka oli häikäilemätöntä riistoa. (Hämäläinen-Forslund 1999, 65.)

Tämä artikkeli kuitenkin sai Elisabetin hetkeksi väistymään Ahon rinnalta tukemaan hetkeksi yläluokan keskinäistä solidaarisuutta ja samalla miestään. Kirjoitus haiskahti nähtävästi Elisabetin ja poikien mielestä ”vääränlaiselle sosialismille”. Elisabet ja hänen lapsensa ottivat Pekka Brofeldtin puhutteluun ja laativat yhteistuumin kirjeen. Pekan piti viedä kirje Juhanille. ”Kirjoituksesi henki on liian varma ja canthimainen”, ja Juhani Ahoa toruttiin siitä että hän oli antanut Minna Canthin vaikuttaa itseensä liian suoraan. (Haavikko 1994, 58.) ”Eikä työmiehille, tyhmälle kansalle, joka ei muuta osaa kuin huutaa, ei semmoisille saa ruveta puhumaan tällaisia asioita, jotka riippuvat nationaaliekonomiasta ja monen monista muista asianhaaroista”, säätytietoisuuteen hetkeksi heränneet Järnefeltit kirjoittivat. (Hämäläinen-Forslund 1999, 65.) Ahoa vaadittiin kirjoittamaan lehteen vielä oikaisu, mutta aivan kaikkiin oikkuihin Aho ei kuitenkaan ryhtynyt (Hämäläinen-Forslund 1999, 65). Taustalla ei ollut ainoastaan nuhtelua ”vääränlaisesta sosialismista” vaan ilmassa oli aavistettavissa Elisabet Järnefeltin mustasukkaisuutta Canthia kohtaan (Haavikko 1994, 58).

Toruminen kuitenkin tehoi ja Aho otti onkeensa. *Canthin Kovan onnen lapsien* ehdittyä syksyllä 1888 parrasvaloihin Aho kirjoitti, että kirjailija oli naiivi, kun uskoi työläisten olevan

tyytymättömiä palkkoihinsa. Kirjoittelussa näkyikin selvästi Järnefeltien kädenjälki. Aho ei ollut edes nähnyt näytelmää. (Hämäläinen-Forslund 1999, 65.)

Samoin kuin Canthia, pikkukaupungissa seurattiin myös Elisabetin edesottamuksia ja käyttäytymistä. Arvostelua leijuikin jo ilmassa. Esimerkiksi Kuopion piispa Gustaf Johanson ei katsonut hyvällä Elisabethin nuoria ystäviä. Piispa kirjoitti loppuvuodesta 1886 Yrjö-Koskiselle:

”Niinpä on rouva Järnefeltin vaikutus täällä hyvin, hyvin turmiollinen ja hänen lastensa. Valitettavasti on Juhani Ahonkin tulo tänne. En tahdo laajemmalla nyt selittää, kun en ole tahtonut tätä raskasta, kauheaa asiaa kenellekään puhua...Köyhiin nähden on kyllä rouva Järnefelt tehnyt paljon hyvää, mutta hänen seurustelemisensa nuorten poikien kanssa ja hänen siveellinen kantansa loukkaa syystä ja on myrkyä paikkakunnalla.” (Gustaf Johanssonin kirje Yrjö-Koskinen Yrjö-Sakarille 15.11.1886, EJK, 61.)

Kirjeessä Gustaf Johansson näyttää viittaavan Juhani Ahon paluuseen Jyväskylästä Kuopioon. Mikä Ahon paluussa on kirvoittanut Johanssonin moiseen kirjeeseen ja mikä on se hyvin raskas asia, josta Johansson ei tahdo laajemmin selittää kirjeessään Yrjö-Koskiselle? Asiaa voi vain arvailla.

6.13. Juhani Ahon ja Minna Canthin välirikko

Loppupalvesta 1887 Kuopion ilmapiirissä tapahtui asioita, jotka lähtivät vyöryn tavoin liikkeelle. Ne johtivat Canthin sekä Juhani Ahon ja Järnefeltit eri leireihin. Lähtölaukauksen tilanteelle antoi, kun maaliskuussa ruotsalainen kirjailija Gustaf af Geijerstam kävi Helsingissä pitämässä luentoa. Hän luennoi maaliskuun ensimmäisinä päivinä uudesta kirjallisuudesta. Yhden esitelmän aiheena oli *Naisliikkeestä uudemmassa ruotsalaisessa kirjallisuudessa*. Geijerstam kääntyi siinä jyrkimpiä naisasian intoilijoita vastaan. Samassa puheessa hän esitti siveellisyyksymyksessä kaksinaismoraalisia mielipiteitä. (Turtola & Lappalainen 2011, 80.)

Af Geijerstam sanoi esitelmässään, että miesten täydellinen sukupuolinen puhtaus ennen avioliittoa oli tietysti tavoiteltava ihanne, mutta käytännössä mahdoton saavuttaa. Tukholman naisliike oli tällaista vaatinut ja kieltänyt naisia menemästä naimisiin muiden kuin ehdottomasti sukupuolisesti puhtaiden miesten kanssa. Tätä taas af Geijerstam piti mielettömyytenä ja puolusti kohtuullista kaksinaismoraalia yhteiskuntaa koossa pitävänä voimana (Rajala 2011, 111.)

Minna kävi vielä esitelmän jälkeen keskustelemassa Geijerstamin kanssa ja esitti julkisuudessa pysyvänsä entisellä kannallaan siveellisyysskysymyksissä. (Turtola & Lappalainen 2011, 82). Rajalan mukaan siveellisyysskysymystä oli käsitelty suppeammassa mielessä Järnefeltien luona jo muutama vuosi sitten, ja Canth oli ollut mukana. Juhani Aho kirjoitti asiasta Eerolle Järnefeltille. (Rajala ei kuitenkaan kirjassaan mainitse milloin kirje on lähetetty):

”Tuli selville, että hän [Canth] luulee nuorista miehistä, että ainoastaan vähänen luku ovat langenneita ja, että kaikki muut, suurin osa, ovat puhtaita. Sai tietää, kuinka on asian laita, ja että mekin (Kasper ja minä!), joita piti puhtaina, olemme langenneita. Ei osannut pitkään aikaan puhua sanaakaan ja tuli siitä uutisesta miltei sairaaksi. Kerrottiin vielä naineidenkin miesten elämästä, mutta täytyi keskeyttää, sillä hän oli vähällä ruveta itkemään. Ja ajattele, että hän, joka on elänyt toistakymmentä vuotta naimisissa, ei tiedä niistä asioista sen enempää! Me olimme siitä ainakin yhtä kummastuneita kuin rouva C. meidän puheista. (Rajala 2011, 110–111.)

Savon Helsingin kirjeenvaihtaja selosti Geijerstamin esitelmää suopeaan henkeen. Kun sitten vastalauseita alkoi vilistä pääkaupungin lehdessä, Aho kirjoitti itse lehteensä leikillisen pakinan *Hyvä päivä – kirvesvarsi!* Tämän kirjoituksen johdosta Aholle puolestaan esitettiin kaksi vastalauseita, joihin hän myös vastasi. (Turtola & Lappalainen 2011, 82.)

Minna ei pitänyt Juhaniin vastineista, hän sanoi ystäväyhtensä irti Ahon kanssa. Eikä Aho suuttanut pelkästään Canthia vaan myös muut naiset (Turtola & Lappalainen 2011, 80, 82).

”Herra Brofeldt! Olen surulla ja ikävällä lukenut sen, mitä olitte Savossa kirjoittaneet ystäväistäni, minusta ja meidän pyrinnoistämme. Ymmärrätte varmaan, ettei tämän jälkeen enää mitään yhteyttä voi välillämme olla. Sama koskee myös Järnefeltin perhettä, sillä minä katson, että tämä oikeastaan on heidän työtään, heidän vaikutuksensa seurauksia. Olemme siis tästä lähtien vieraat toisillemme. Tahdoin sen sanoa, ettei tavatessa erehdyksiä syntyisi. Minna Canth.” (Minna Canthin kirje Juhani Aholle, 23.3.1887, MCKHK, 264–265.)

Minna Canth murehtii kuitenkin välirikkoa. Hän purkaa sydäntään kirjeitse Emilie Bergbomille:

”Juhani Aho oli Savossaan kirjoittanut mitä raaimpia tyhmyyksiä Aarnesta [Aleksandra Gripenberg], minusta ja meistä kaikista. Ystäväni täällä olivat aivan masentuneet...Kirjoitin siihen sijaan yksityisen kirjeen, jossa sanoin ylös tuttavuuden Brofeldt´ein ja Järnefeltin perheen kanssa. viimeisten siitä syystä, että katson tämän oikeastaan olevan heidän työtään...Voitte ymmärtää, millä surulla ja raskaalla mielellä sen tein. Niin paljon olen minä Brofeldt´ista pitänyt. Enkä oikeastaan osaa nytkään häntä niin syyttää, sillä hän on vaan suuna, kun muut ovat säkkinä. Köyhäksi ja kuivaksi elämä näin käy. Virkistystä ja hauskuutta oli

minulla aina Jussi Brofeldtin seurasta ja hyötyä myös. Näin vihamiesten luku kasvaa, kuinka moni vihdoon jäänee jäljelle.” (Minna Canthin kirje Emilie Bergbomille 23.3.1887, MCKHK, 265.)

Pekka Ahokin oli tarttunut kynään ja puolestaan oli selviteltyt riitaa seuraavasti:

”Ja nyt kun hän (Minna Canth) ei enää ole tuttava, juoruaa hän kaikelle maailmalle meistä, mitä me olemme hänen kuullensa puhuneet. Hän on panetellut ja puhunut ilkeällä tavalla Järnefelteistä ja meistä; ovat näet aika epäsiiveellistä joukkoa ja mitä kaikkea he nyt lienevätkään. Kaikki olivat tulleet liikkeelle Geijerstamin jutusta ja muista, jotka esille vedettiin kaikkien siiveellinen puhtaus ja muut ominaisuudet, mitä vaan tietoon saatiin.” (Ks. Kaukonen 1978, 99.)

Juuri näiden juorujen vuoksi Aho puolestaan julkaisi 31.3.1887 *Savo*-lehdessä vertauskuvallisen artikkelin *Juurun jumalatar*, jonka kärjen katsottiin kohdistuneen Minna Canthiin. Artikkelin kirjoittamisen taustalla lienee, juuri nämä Pekka Ahon kirjeessään mainitsevat seikat ja että Ahon korviin on kantautunut juoruja hänen ja Elisabetin ystävyydestä ja ystävyyden laadusta. (Turtola & Lappalainen 2011, 82.)

Juhani arveli, että niiden alkulähteenä oli Minna. *Juurujen jumalatar* on kirjoitettu niin, että lukijat arvaavat kuka on kyseessä ja kehen kärki oli suunnattu. Esimerkiksi jo ryhtiin ja kävelyyn viittaava kuvailu on hyvin paljastava. Artikkelin sinällään ei ollut tyypillistä Ahoa, vaan todennäköisesti se oli kirjoitettu pikaistuksissa. (Turtola & Lappalainen 2011, 82.)

Juurun jumalatar

”Talvella pysyi hän enimmäkseen kotona. Sillä ilmanala ei ollut hänen aikeilleen suotuista. Se oli kylmää, raitista ja puhdasta, ja siinä ei juurun jumalatar viihdy. ... Ainoastaan silloin tällöin liikkuu hän iltahämärissä. Liikkuu ystäviensä luoksi, joita hänellä on joka talossa, ja hyrisee muutaman aikaa kahvipannun ääressä, jota hän äärettömästi rakastaa. Hieroo kupeitaan yhteen ja toiseen, hyrisee ja kehrää kuin kissa. Antaa silitellä itseään ja nauttii siitä sanomattomasti. Ja on niin suloisen näköinen, etteivät ihmiset tule ajatelleeksikaan, että kissalla on kynnetkin. Ainoastaan silloin tällöin, muutamia kertoja talvessa, oikaisee hän kypälänsä ja rappaisee kynnellään jotakin syytöntä esinettä. Samassa välähtää keltaisesta silmäpohjasta ilkeä loiste. Se tapahtuu tavallisesti silloin, kuin häntä ei hänen mielestään ole kylläksi hyväilty. Mutta harvoin se kuitenkin tapahtuu, sillä enimmäkseen oleskelee hän kotosalla. Kirkas päivä ja puhdas ilmanala ei sovi hänen aikeilleen. Niinkuin muut matelijat on hän talvella kohmetuksissa. Mutta kun aurinko kevät puoleen kohoaa korkeammalle, alkaa se katuja ja käytäviä lämmittää. Valkoinen lumikerros valuu valumistaan pois ja alta nousee näkyviin lokainen keskikatu ja likaiset katukäytävät. Valo ei enää niin kirkkaasti heijasta silmään ja mustuaiset alkavat iloita. Yhä lämpimämmin paahtelee päivä, yhä mustemmiksi käyvät kadut...Ilma täyttyy väkevällä hajulla, jota ruumiista raukenee. Ja huoneisin tunkee tuoksu, joka on väkevä ja painava. Ihmisissä syntyy kuumetta ja pahoin vointia. Mutta juurun jumalatar se on

juuri tätä odottanutkin. Se levittelee sieramiaan ja vetää pitkissä henkäyksissä sisäänsä ilmaa, joka sen sisuksia sivelee kuin lehdon lemu muita. Hän virkistyy, vilkastuu, silmät suurenee, hän käy levottamaksi, oikaisee itsensä, koukistaikse, hijoo kynsiään ja kaikki himot, jotka kylmän ja kirkkaan aikana ovat olleet peitossa, ne kehottavat päätä piilostaan. Ja asunnostaan, joka on keskellä kaupunkia, hän lähtee liikkeelle. Te ehkä ette tiedä, minkä näköinen hän on. Sentähden minä sen teille kerron. Hän on vanhanpuoleinen nainen. Vino hän on ja kiero ruumiiltaan. Hartiat ovat vähän kumarat ja kun hän kävelee, niin kulkee toinen olkapää hiukan edellä. Silmissä palaa pitkin matkaa ilkeä loimo, suun ympärys on koston himosta väännyksissä ja laihat huulet tiukasti toisiinsa puristettuina. Ja kun hän on tällä tavalla itseään tarpeeksi kiihoitellut, kun joka hikireikä huokuu kiukkua ja kateutta ja vihaa ja valetta, joka on sinne vuoden kuluessa kokoontunut, niin astuu hän kaduilta huoneisiin. Ja alkaa kertoa ja kuvata. Kusta hän antaa hienoja viittauksia, heittää epäluuloa herättävän sanan monen mielistelevän mukaan, puhuu arvoituksissa, liittää enemmän kuin laittaa. Mutta vähitellen muuttuu viekkaus vimmaksi. Hän paisuu, puhkuu, ei punnitse sanojaan, eikä laitele lauseitaan. Hän parjaa, panettelee, huutaa, huitoo käsillään ja kun ei enää jaksaa, hyökkää hän ulos kadulle uusia vaikutuksia saamaan ja uutta yllykettä etsimään...mutta ketä hän panettelee ja mitä hän kertoo? Mieluimmin panettelee hän entisiä ystäviään, niitä, joita ei ole ennen panetellut. Mutta ei ainoastaan heitä, vaan kaikkia, jotka hänen eteensä sattuu, ja joista hän jotakin tietää. Ja paljon hän kaikista tietää...Mutta uskooko häntä kukaan? Uskoo, sillä aina on niitä sellaisia, joita huvittaa nähdä turkki nurinpäin ja asiat ylösalaisin. Sellainen se on se juorun jumalatar, joka aina näin kevät puoleen liikkuu. Eikä niitä ole yksi, vaan useampia. Tarkastakaa heitä. Helposti te heidät tunnette. Kaikki ovat he samaa ”tyyppiä”. Maailman alusta ovat he olleet ja hamaan maailman loppuun he tulevat olemaan. Heidän valtansa on suuri ja heillä on suuri joukko enkeliä palveluksessaan. Mutta kun he tämän lukevat, niin he vimmastuvat.” (Aho 1887, *Savo*, 2-3.)

Artikkelin loppuun Aho lataa kaikista kovimman kärkensä. Hän pukee pirullisimman piikkensä raamatulliseen allegoriaan. Hän vertaa tunnettua juoruilijaa Potifarin emäntään, joka epäonnistuttuaan viettelyn yrityksessä juonittelee kohteensa eli Joosefin syytteenalaiseksi ja pesee itsensä puhtaaksi. (Rajala 2011, 114.)

”Miten sitten esitti asiansa Potifaarin emäntä? Hän oli rakastunut Jooseppiin, mutta Jooseppi ei ollut häneen. Ja eräänä päivänä tarttui hän Joosepin hameeseen, mutta Jooseppi heitti hameensa hänen käteensä ja pakeni ulos. Silloin huusi Potifarin emänsä perheensä ja kanteli heille ja sanoi, että Jooseppi on saattanut hänet häpeään ja tahtonut vietellä hänet. Jooseppi heitettiin epäsideväenä nuorena miehenä vankeuteen, mutta Potifaarin emäntä oli pelastanut maineensa.” (Aho 1887, *Savo*, 2-3.)

Juurujen jumalatar -artikkelia on joskus erheellisesti pidetty Juhanin ja Minnan välien katkeamisen syynä, vaikka itse asiassa se onkin ollut ikään kuin heidän riitansa loppuhuipennus. Pekka Aho koetti lieventää tunnelmia ja selittää, että artikkeli tarkoittaa pikkukaupungin juoruilua laajemminkin, eikä vain yhtä henkilöä. (Kaukonen 1978, 99.) Potifarin emäntä -vertaus oli suora rinnastus siihen, että Minna olisi tuntenut intiimiä, naisen ja miehen välistä vetovoimaa artikkelin kirjoittaja Ahoa kohtaan. Voisiko pahemmin enää kirjoittaa meneillään olevan siveellisyysskeskustelun riehussa? (Rajala 2011, 114.)

Juonitteluja

Mielenkiintoinen kysymys on myös, juonitteliko mustasukkainen Elisabet aatteiden varjolla Ahoa aloittamaan katkeransävyisen kirjoittelun Canthia vastaan erottaakseen heidät toisistaan. Tämä ei ole mikään tuulesta temmattu ajatus, sillä Järnefeltien mielestä Minnan ja Juhanin välit olivat tulleet liian läheisiksi. (Ks. Mäkinen & Uusi-Hallila 2003, 45–46.)

Canth oli ainakin vahvasti sitä mieltä, että kaiken takana oli se ”venäläinen nainen joka heittää lokaa” tarkoittaen tällä Elisabetia. Alkuaikojen lämmin ystävyys oli kääntynyt naisten väliseksi mittelöksi Juhani Ahosta. (Ks. Pennanen 1994, 75.) Myös Rajalan mielestä ”käynnissä oli pinnanalainen kilpailu nuoren sankarin suosiosta”. (Rajala 2011, 115). Jos näin oli, ”venäläinen nainen” veti pidemmän korren. Kanttilassa ei enää käyty. Brofeldtin veljekset ja Järnefeltien perhe olivat toisella puolella ja Minna Canth ystävineen toisella. Kadullakaan ei tervehditty, jos vastaan tultiin. (Rajala 2011, 115.)

Ahon kihlatun Ireene Walleniuksen Elisabet oli jo aikaa sitten raivannut tieltä pois ja vuonna 1888 oli Minna Nikanderin vuoro (Aho 1951, 189–190, 304–306). Elisabet ei halunnut jakaa Ahoa kenenkään toisen naisen kanssa. Tämä tukee ajatusta, että Minnan ja Juhanin välirikon taustalla olisi Elisabet ja hänen mustasukkaisuutensa. (Ks. Haavikko 1994, 58, Pennanen 1994, 75.)

Riitavuoden lopuksi ilmestyi puolestaan Minna Canthin *Salakari*. Oliko tämä puolestaan toisen mustasukkaisen salonkinaisen kostoisku ja halusiko Canth novellin välityksellä esitellä, millaisia Elisabet Järnefelt ja Juhani Aho hänen mielestään olivat. (Kaukonen 1978, 99.) Kirjassa esiintyvä henkilö, maisteri Nymark nimittäin viettelee senaattorinrouvan Alma Carellin. Novellin ilmestyessä vuonna 1887 Kuopiossa huhuttiinkin, että maisteri Nymark oli Aho. Myös Minna Nikander, Juhani Ahon kihlattu vuonna 1888, ymmärsi novellin tarkoittavat Elisabetia ja Juhania. (Kaukonen 1978, 99.) Mikään uusi asia ihmisille eivät Elisabetin ja Juhanin lämpimät välit toisiinsa olleet, juttuja suhteesta oli kerrottu yhtä hanakasti niin Helsingissä kuin Kuopiossa (Nieminen 1990, 87).

Kuiskeet levisivät lopulta koko Suomeen. Nymarkin esikuvaa arvuuteltiin ympäri maata. Kaivertaja Matti Sippola, vapaiden aatteiden asiamies tarttui kynäänsä ja kirjoitti Canthille tiedustellen huhun todenperäisyyttä 1.8.1888:

”Täällä näet liikkuu huhuja `Juhani Ahosta`, että hänen käytöksensä olisi sitä laatua, että se olisi antanut teille aihetta asettaa hänen `Nymarkiksi Salakariinne`.” Kirje jatkuu vielä ja Canthin vastaus ei ole säilynyt. Sippola ei tiennyt, että myös Kasper Järnefeltiä pidettiin Nymarkin esikuvana. (Nieminen 1990, 162.)

Ei *Salakarikaan* säästynyt kritiikiltä ja Canth sen mukana. Pastori Bergroth rukoilutti seurakuntaansa Minna Canthin sielun puolesta ja rukoili myös itsekin päivittäin, että Herra voittaisi Minna Canthin vielä puolelleen. Minna taas vastasi Bergrothille ja sanoi ymmärtävänsä hänet jalot tarkoitusperät: ”Sen vuoksi kiitän Teitä, vaikka ruoskittekin, ja vaikka ruoskitte ilman syytä.” (Nieminen 1990, 161.)

Lopullinen ”niitti”

Aho puolestaan ei ollut jättänyt kirjoitteluaan pelkästään *Juurun jumalattareen*. Hän heilutti lisää punaista vaatetta ja kirjoitti laajassa Strindbergin vaikutusta osoittavassa artikkelissa *Kieroja kohtia naiskysymyksessä* kiivaan sävyisesti yksipuolista naisasiaintoilua vastaan, mutta päätti kuitenkin artikkelinsa yhteiskasvatusta puoltavassa hengessä. Nämä kaikki yhdessä sinetöivät lopullisen välirikon. (Turtola & Lappalainen 2011, 85.) Ja periaate – asiat riitelevät, eivät ihmiset – unohtui tässä taistelun tiimellyksessä. Molemmat ”puolueet” lausuivat toinen toisilleen solvauksia. (Peräoja 1963, 12.)

Minna Canth kirjoittaa välirikosta ja sen aikaisista tapahtumista ahkerasti ystävilleen. Mainio Levanderille kirjoitetussa kirjeessä näkyy, että tohtori Bergbom oli jossakin vaiheessa varoitellut Canthia Järnefeltien ja Ahon seurasta:

”Miksi menitte ja ihastuitte heihin? Miksette huolinut varoituksistani?” sanoi Tohtori [Bergbom]. Ja profeetta hän tosin on minulle ollut aina. Olen vähitellen saanut melkein taikauskoista luottamusta hänen sanoihinsa. (Minna Canthin kirje Mainio Levanderille 6.10.1887, MCKHK, 294.)

Hilda Asp tosin ei pitänyt tohtori Bergbomia ”profeettana”. Asp oli pakannut kapsäkkinsä ja poistunut teatterin rivistöstä vuonna 1887 kyllästyttyään teatterin sisäisiin riitoihin. Suurimmaksi syntipukiksi hän nimesi Emilie Bergbomin. ”Tohtori parka! Hän on traagillinen! ...Ja olisi pysynyt

suurena, ellei olisi joutunut akkojen valtaan.” (Nieminen 1990. 190.) Minna Canth tarjosi hyvitykseksi Hildalle tilapäistä olinpaikkaa luonaan, koska koki että hän oli houkutelut Hildan teatteriin. ”En ole vielä unissaankaan vielä katunut tuloani teatteriin”, Hilda rauhoitteli. (Nieminen 1990. 190.)

Hagmanin mukaan (1911, 111) jouluaamuna vuonna 1887 Minna Canthin herättyä kirkonkellon soittoon hän tuntee sydämessään kummallisen rauhantarpeen; se on niin voimakas, että hän nousee äkkiä vuoteeltaan ja kirjoittaa ”Jussille rauhan ja sovinnon kirjeen”:

”Kunnia olkoon Jumalalle korkeudessa, maassa rauha, ihmisillä hyvä tahto! Saisimmeko joulun kunniaksi suursovinnon toimeen? Niin että molemmin puolin unohtaisimme kaikki, antaisimme kaikki anteeksi? Mutta missä, milloin, ja millä tavalla tämä tapahtuu? Ehdotelkaa, jos te tähän suostutte.” (Minna Canthin kirje Juhani Aholle jouluyönä 1887, MCKHK, 302.)

Canth laittoi kirjeen jo koteloonkin ja kirjoitti Juhani Ahon nimen kirjeen päälle:

”Mutta sitten nukuin uudelleen. Aamulla ajattelin moneen kertaan pääni ympäri. Kirje jäi laatikkooni. Sitten läksi Jussi Helsinkiin – ja rauhan juhla ei keskinäistä rauhaa tuonutkaan.” (Minna Canthin kirje Kauppi-Heikille viimeinen päivä tätä vuotta [1887], MCKHK, 304.)

Lisävalaistusta asiaan tuo Minnan lähettämä kirje Emilie Bergomille:

”Eivät ne väsy täällä vihassaan ja vainossaan nuo siunatut Järnefeltit. Ei joulu rauhakaan ole lieventänyt heidän mieltään. Minä poloinen jo olin tehdä tyhmyyden ja ehdottaa sovintoa. Mutta kaikki ystävät panivat jyrkästi vastaan. Se on niin ivallista kun viettää sovinnon ja rauhan juhlaa, eikä yritäkään voittaa katkeruutta ja pahanilkisyyttä itsessään ja niissä suhteissa, joissa on muihin. Ja kuitenkin laulamme: `kunnia olkoon Jlle korkeudessa, maassa rauha ja ihmisillä hyvä tahto!’” (Minna Canthin kirje Emilie Bergomille 2.1.1888, MCKHK, 305.)

Ehkä Minna Canthia kuitenkin jäi kaivelemaan se, ettei sittenkään antanut kirjettä Juhanielle. Nimittäin hän kiertokautta yhteisten ystävien välityksellä hieroo sovintoa Ahon kanssa. Aho kertoo tästä kirjeessään Elisabet Järnefeltille keskiviikkona 15.2.1888.

”Nyt katuu rouva Canth jo muka tositeolla tekojaan. Olen aikoja täällä ollessani saanut Levanderien y.m. kautta tietoja siitä, että rouva Canth pitää kirjeistäni, että hän on käskenyt tilaamaan Savoia ja lähettänyt Levanderille rahaakin sitä varten y.m.s. Viime sunnuntaina tulee sitten Väinö luokseni ja puhuu kaikenlaista. Viimein lukee hän mulle otteen rouva C:n kirjeestä, jossa tämä käskää sanoa Jussi Brofeldt’ille terveisiä, että sovittaisiin riidat ja kaivettaisiin vihat kuoppaan ja heitettäisiin multaa päälle. Meillä molemmille on muka niin paljon oppimista toisiltamme j.n.e. Minä en virkannut siihen mitään. Mutta jos hän itse ojentaa mulle kätensä niin vaadin minä häneltä kirjallista todistusta siitä, että te olette *täydellisesti* hänelle anteeksi antaneet. Ennen en rupea edes keskusteluihin. (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefelteille 15.2.1888, JAK, 120.)

Minna Canth kantaa kaunaa Elisabet Järnefeltille vielä marraskuussa 1888. Hän näkee näytelmänsä *Kovan onnen lapsen* saamaa huonoa kritiikkiä osaksi Elisabetin aiheuttamaksi:

”Rakas Emilie! Kylläpä tässä ihminen nyt on pulaan joutunut! Toisella puolen `vanha Suomi, julmistuneena, heittelee kiviä, toisella puolen `nuori Suomi’, jonka takana venäläinen nainen [Elisabet Järnefelt], viskaa lokaa. Edelliset pysyvät lujina omalla kannallaan ja toimivat sen mukaan, jälkimmäiset heittävät kantansa, tyydyttääkseen yksityistä vihaansa ja kostonhimoansa. Ja sitä tehdessään, he lymyyvät `yleisen mielipiteen’ taakse! Voi, hyvä Jumala, mikähän tämän kansan tulevaisuus on!” Minna suree Emiliele. (Minna Cantin kirje Emilie Bergbomille 16.11.1888, MCKHK, 335.)

Minnalle teatterikappaleen armoton ruotiminen ja kylmä kritiikki käy kovasti voimille ja hän tarttuu aiheen tiimoilta uudestaan kynäänsä ja hakee nyt lohdutusta Hilda Aspilta:

”Jaksatteko te vielä kuulla ja seurata tämän elämän taisteluja? Kirjoitin näytelmän: ”Kovan onnen lapsia”. Tohtori [Bergbom] oli siihen hyvin mieltynyt...Kuinka kävi? Kerran se näyteltiin, herätti kauhistusta! Vinkki annettiin yläilmoista, että jos vielä kerran näytellään niin poliisi sekaantuisi asiaan. Täytyi heittää. Tohtori on onneton ja masentunut...Sanalla sanoen `Vanha Suomi’ viskaa kiviä. Entä `nuori Suomi’? - `Vanha’ minua suututtaa, mutta `nuorta’ minä – häpeän! – Mutta saattoiko parempaa siltä odottaa, koska sen takana on – *venäläinen nainen*...Koko näytelmä on vaan `humpuugia’ ja `sekasotku’ [Juhani Ahon mielestä]...Juhani Aho ja hänen henkiheimolaisensa – pettävät maansa ja kansansa, rupeavat vieraan orjiksi. Hyi! Hyi, hyi, ja vielä kerran hyi!” (Minna Canthin kirje Hilda Aspille 18.11.1888, MCKHK, 343-344.)

Ajan kanssa Minna Canthin kiukku tuntui laantuvan. Sen pystyy näkemään hänen Olga Salolle kirjoittamastaan kirjeestä 18.6.1889:

”Jussi [Aho] se vaan ei minua näe, kun tulee kadulla vastaan. Mutta minä aina käytän tilaisuutta ja koetan lukea hänen sieluaan kasvojen piirteistä. En tahdo enää onnistua siinä niin kuin ennen. Kyllä minä siitä miehestä sentään kovasti paljon pidän – det oaktadt [siitä huolimatta]. En vihaa enää vähääkään. Kaukana siitä!” (Minna Canthin kirje Olga Salolle 18.6.1899, MCKHK, 314.)

Välirikosta tuli melko pitkä. Vuosikymmenen lopulla alkaa kuitenkin niin Ahossa kuin Canthissa havaita väsymystä aatteelliseen taisteluun. (Peräoja 1963, 15.) Minna Canth oli kokenut myös suuria henkilökohtaisia menetyksiä, Elias Erkon kuolema vuonna 1888 ja Minna Canthin Elli-tyttären kuolema 1889 merkitsivät rauhoittumista. ”Iskut ja lyönnit eivät sattuneet minuun enää, enkä liioin itse puolestani kauempaa tuntenut kutsumusta antaa niitä. Jätin taistelun ja rupesin vain katselijaksi.” (Peräoja 1963, 30.)

Sekä Aho että Canth alkoivat tajuta, ettei yksilön onni olekaan pelkästään ympäristötekijöiden summa, vaan että se on riippuvainen myös yksilöstä itsestään. Tämä johti sisäisten elämän tarkkailuun, mikä taas aiheutti siirtymisen tendenssimäisestä realismista psykologiseen kuvaukseen. Tämän kuvauksen kautta avautui myönteisempi näkemys yleensä kaikkia elämänilmiötä kohtaan. Tämän siirtymävaiheen aikana Aho teki matkan Pariisiin, jossa oleskeli vuoden verran. Hän palasi takaisin kesäkuussa 1990 ja vietti osan kesää Savossa. (Peräoja 1963, 14–15.)

Sovinto

Elokuun puolivälissä 1890 Juhani Aho pistäytyi Kuopiossa ja meni käymään veljensä Kallen ja hänen puolisonsa Eevin luokse. Täällä tapahtuikin jotakin yllättävää. Tästä Minna Canthin tytär Elli kertoo kirjeessään 23.8.1890 Hanna Aspille seuraavasti:

”Yksi kumma asia on, jota en malta heittää siksi. Se tapahtui toissapäivänä. Brofeldtin Eevi (rouva) ja Kalle olivat tehneet meille kaksi visiittiä ja toissapäivänä nousi velvollisuudentunto mammassa niin suureksi, että se pakotti meidät menemään niitä vastaamaan. Minä protesteerasin, enkä olisi tahtonut, ennustelin kaikenmoista. Mutta mamma sai tahtonsa täytetyksi ja me läksimme. Tuskin olimme siellä puoli tuntia istuneet, kun tambuurin ovi aukeaa ja Pekka (Aho), Kalle ja Eevi huutavat yhdestä suusta: `Ka Jussi!’” (Juhani Aho) Hämmästys! Jussi tulee sisään ja tervehtii kädestä kaikkia. Menee muuttamaan takin päälleen ja tulee sitten juttelemaan. Puhuu Pariisista, kirjailijoista joita siellä tapasi, mamma kyselee, nauretaan ja on ihan semmoinen stämninki kuin olisi eilen viimeksi oltu yhdessä. Kun lähdetään pois, sanoo mamma Jussille; `Jospa Te joskus sattuisitte eksymään meille.’ Jussi kiittää. Näyttää siis siltä kuin olisi sovinto kaikkien vihamiesten kanssa tehty.” (Asp 1948, 110.)

Canth on riemastunut, kun välit ovat saatu korjattua liki kolmen vuoden hiljaiselon jälkeen. Canth kertoo tästä iloisena kirjeessään Olga Salolle 5.10.1990: ”Tiedätkö me olemme nyt Juhani Ahon kanssa täydessä sovinnossa. Enkä luule, että me milloinkaan enää riitaannumme. Jos niin tapahtuisi, silloin ei ainakaan olisi minun syyni.” (Minna Canthin kirje Olga Salolle 15.10.1990, MCKHK, 403.)

Välien palauduttua omaksuttiin Kanttilaankin se entinen leikillinen tyyli, joka oli ollut salongille aiemminkin ominaista vakavista aiheista huolimatta. Aho ja Canth harjoittivat myös lystikästä vuorokirjoittelua *Uudessa Kuvalehdessä*. (Peräoja 1963, 15.)

Tammikuussa vuonna 1891 Juhani kirjoitti Minnalle kirjeen *Papin perheen* ensi-illan herättämän innostuksen vallassa. Kirjeessään hän tunnusti Minnan etevimmäksi Suomen kirjailijaksi ja pohjoismaiden ensimmäiseksi naiskirjailijaksi:

”Arvoisa rouva! Tulen juuri teatterista näkemästä uutta kappalettanne ja me istumme Kämpissä joukko `nuoria`. Minä olen aivan innostunut. Se kerrassa mainio. Minäkin ihan itkin...Nyt tunnustan minä Teidät etevimmäksi Suomen kirjailijaksi ja Pohjoismaiden ensimmäiseksi naiskirjailijaksi...Vanhat ukotkin itki, (Rein m. m.). Te olette loistavasti kostanut `Kovan onnen lapsien ´puolesta. Minä otan ansaitun osani kostostanne. En nyt enää muuta, mutta iloitsen kirjailijan puolesta, että olette voittaneet. Tulkaa nyt pian tänne saamaan itse osaa innostuksestamme. Ystävänne Juhani Aho.” (Juhani Ahon kirje Minna Canthille 25.1.1891, LH, 242-243.)

Tänä samaisena vuonna Aho alkoi seurustella neiti Venny Soldanin kanssa. Hänestä tuli Juhani Ahon puoliso rouva Soldan-Brofeldt 21.9.1891. (Peräoja 1963, 17.)

6.14. Pariisissa ja Yksin-teos

Juhani Ahon kirjoittaman kirjeen jälkeen sotakirveet haudattiin tyystin kirjailijoiden välillä eikä ystävyteen tuonut säröjä sekään, että Canth oli teilannut Juhani Ahon Pariisissa kirjoittaman *Yksin*-kirjan täysin. Tosin hän kyllä kertoi ihailevansa kertomuksen muotoa pitäen sitä mestarillisena. ”Steriili mainio, kuvaus runollinen, hieno, viehättävä. Ja luonteen psykologia kerrassaan hyvä”, Minna kirjoittaa. Sisältöä ei kuitenkaan kiitetä. Hän antoi siitä suorastaan murskatuomion. ”Sentimentaalista känslopjunkia”, Minna totesi. (Hagman 1911, 228.) Canthin mielestä teos oli suorastaan mitätön. Kauppi-Heikki liittyi Minnan kaartiin. Hänkin ruoti kirjaa armotta ja totesi, että hänen mielestään sen sisältö oli hyvin köykäinen eikä siitä jää muuta mieleen kuin ”kihara”. (Turtola & Lappalainen 2011, 92.)

Kirjan taustalla oli Ahon omakohtainen ”tragedia”. Hän oli onnettomasti rakastunut tällä kertaa Aino Järnefeltiin, Elisabetin tyttäreeseen. Tämä lienee ollut Elisabetille kova pala. Rakastunut Aho vielä kosi Ainoa. Mutta avioaikeet eivät onnistuneet, Aino antoi tylysti rukkaset. ”Hyvänen aika, minähän olen pitänyt sinua setänä”, totesi rakkauden kohde. (Turtola & Lappalainen 2011, 94.) Täysin setänä Aino Järnefelt ei kuitenkaan varmasti Ahoa pitänyt. Iisalmelainen Aho-tuntija Jouko Pennanen tuo esille, että Aino oli ollut kiinnostunut Ahosta jo kauan. Sen oli perhekin laittanut merkille. Aino oli myös ranskankielentaitoisena kääntänyt Aholle muun muassa Maupassantin

novelleja. Kun Aho teki syksyllä 1889 lähtöä Pariisiin, pakkasi juuri Aino Juhani Ahon matkalaukun. (Pennanen 2012.)

Miksi Aino ei sitten suostunut Ahon puolisoiksi? Ehkä hän ei halunnut mennä Ahon ja äitinsä väliin, tai ei voinut ajatella Ahoa puolisonaan äitinsä ja Ahon lämpimien välien vuoksi. Pennanen mukaan Elisabet olisi ollut valmis väistymään tyttärensä ja Juhani onnen tieltä, jopa muuttamaan ulkomaille. Aino valitsi Sibeliuksen, mutta toisinkin olisi voinut mennä, sen osoittanee Sibeliuksen mustasukkaisuus. (Pennanen 2012.)

Saavuttuaan Pariisiin Aho kirjoitti miltei ensi töikseen äidilleen, Emma Brofeldtille:

”Rakas Mamma! – Nyt se teidän Jussi istuu ja kirjoittaa Pariisissa. Vihdoin viimeinkin olen monen mutkan perästä tänne saapunut ja päässyt asettumaan...Me olemme suuressa kahvilassa, jossa seinät on peililasia ja sohvut sametista. Täällä on vielä jotenkin lämmin niin että ovet ovat auki kadulle. Se on kauheata elämä siellä. Leveät trottoarit ovat väkeä niin täynnä että tuskin pääsee kulkemaan. Miehiä ja naisia kuhisee sekaisin ja keskikadulla ajaa vaunuja, omnibuksia niin paljon ettei taho kulkemaan päästä...On tämä kaikki kuin unennäköä. Ei ole ennen uneksinutkaan sellaista loistoa, komeutta ja ihmisneron suuruutta kuin on esim. näyttely. Eiffeltornissa en tosin ole vielä käynyt,mutta on sitä muussakin katselemista... Kirjoittakaa nyt sieltä kohta. Lyydi varsinkin kirjottakoon kaikesta mitä kotona tapahtuu. Osoite on seuraava: Paris á Monsieur J. Brofeldt, 9 Rue Ménésier 9. Terveisiä kaikille! Jussi.” (Juhani Ahon kirje Emma Brofeldtille 16.9.1890, JAK, 134.)

Ollessaan Pariisissa Aho sai käsiinsä lehden, jossa luki, että säveltäjä Sibelius ja Aino Järnefelt ovat menneet kihloihin. ”Aho otti ja kirjoitti kohuromaaninsa *Yksin*”, Pennanen kertoo. ”Romaanissaan hän muun muassa haaveilee Ainosta. Kun Sibelius luki kirjan, hän puolestaan hermostui täysin ja hän haastoi Ahon kaksintaisteluun. Sibelius oli muutenkin aikamoinen pukari humalassa. Riita ratkesi kuitenkin, että kun he seuraavan kerran kohtasivat ravintola Kämpissä, Sibelius repi Aholta talvipaltoon selästä kahtia ja se oli sillä kuitattu.” (Turtola & Lappalainen 2011, 94.)

Jean Sibelius oli Aleksanderille huomattavasti mieluisampi vävy kuin Aho. Sen verran hän oli saanut katsella Ahoa nurkissaan. Aleksander mieltä impulsiiiviseen ja hienotunteiseen nuoreen Sibeliukseen. Poikiensa ystäväistä ja uusista sukulaisista Sibelius oli harvoja, ellei peräti ainoa, josta Aleksander varauksetta piti. (Yrjänä 2010, 383.) Nokkela ja valpas Aino oli isänsä Aleksanderin lempilapsi. Aikuisikään eläneistä lapsista nuorin oli isälle ”nöposeni”, ”rakas sydänpöpseni” ja ”tipotaponen”. (Yrjänä & Keski-sarja 2009, 383.)

Uusia tuulia

Episodi antoi Aholle paljon kirjoittamisen aineksia. Olisiko *Yksin*-teosta edes tullutkaan ilman Ainon rukkasia? Kai Laitinen nostaa teoksesta esiin mielenkiintoisen tyyliseikan. Hänen mukaansa *Yksin*-romaanin on nousevan uusromantiikan ja symbolismin ensimmäisiä merkkejä Suomessa. Laitisen mukaan kirjan ja samanaikaisten artikkelien nojalla symbolismin alku Suomessa voidaan sijoittaa vuoteen 1890. (Laitinen 1994, 13.) Symbolismin yleisenä läpimurtovuotena voidaan nähdä Sarajaksen (1961, 34) esittämä 1894, mutta Kai Laitinen väittäisi kirjallisuudessa juurien yltävän Ahon Pariisin-aikaan ja sitä seuraaviin kuukausiin. Hän nostaa esille myös Ahon lyhyen lastun *Teatterista tultua*, jonka Aho julkaisi 4.10.1890 *Päivälehdessä*. Laitisen mielestä Aho lastussaan pohjustaa ja perustelee alkavaa luopumistaan realismin opeista, onhan kirja *Yksin*-kohta ilmestymässä. (Laitinen 1994, 13.)

Aho oli siis tässä vaiheessa vahvasti siirtymässä eteenpäin. Niemi toteaa, että *Helsinkiin*-romaanin ilmestyessä syksyllä 1889 Ahon kirjallinen indignaatio oli ehtinyt jo laimentua ja tyyli-ihanteet muuttua. Hän vertaa *Helsinkiin*-romaanin *Hellmannin Herraan* ja toteaa, että huolimatta muutamista yhdistävistä piirteistä – ennen kaikkea ihmiskuvauksen kylmästä objektiivisuudesta – *Hellmannin Herra* ja *Helsinkiin* ovat ilmaisullisesti kaukana toisistaan. Hänen mukaansa jälkimmäinen ennakoii romaanin *Yksin*. Niemen mukaan Kai Laitinen tutkielmassaan *Ahon pienenromaaneja* on havainnut jo Helsinkiin teoksessa impressionistisia piirteitä, jotka sitten *Yksin*-romaanissa puhkeavat täyteen taiteelliseen kukintoonsa. (Niemi 1985, 95, 96.)

Uusi Suometar kiitteli *Yksin*-kirjan kaunista ja hienovaraista kieltä, mutta lehdenkin arvio päättyi kovaan hyökkäykseen viimeisen luvun siveettömyyttä vastaan. Lehti syytti arviossaan kustantajaa pornografisen kirjallisuuden tarjoamisesta pahaa aavistamattomille suomalaisille. Syytös vaikutti hyvin voimakkaasti Werner Söderströmin herkkään mieleen. Kun uutta painosta vaadittiin, Söderström ei suostunut sitä painattamaan, vaan uuden painoksen otti Otava. Vähän myöhemmin Aho valittiin Otavan johtokunnan jäseneksi ja Otava otti myös muita Ahon teoksia kustannettavakseen. (Turtola & Lappalainen 2011, 92.)

Otavalla ollessaan Juhani Aho luki mielellään nuorten kirjailijoiden kustantamoon lähettämiä käsikirjoituksia ja antoi niistä lausuntoja. Näin hän löysi muun muassa kirjailija Joel Lehtosen. Ahon ansiosta myös Eino Leino siirtyi jälleen Otavan kirjailijaksi. (Reenpää 2011.)

Yksin-teosta toki kiitettiin. Niin teki esimerkiksi Kasimir Leino *Päivälehdessä*. Myös O. Relander yhtyi kehujiin joukkoon, mutta hänkin piti loppukohtausta paheksuttavana, mutta hän ei kuitenkaan lausu tuomiota yhtä jyrkästi kuin *Uusi Suometar*. (Turtola & Lappalainen 2011, 94.)

Pennanen on lukenut *Yksin*-romaanin useaan kertaan. Hän pitää teosta hienona psykologisena mestariteoksena. Sen syntypaikasta hän huomauttaa: ”Teoksensa Aho kirjoitti Pariisiin pohjoispuolella, Montmartren kukkulalla, `Marttyyrien vuorella` sijainneessa asunnossaan.” *Yksin* -romaanin on hänen mielestään kuvausta Ahon siihenastisen elämän tunnemyrskyistä, nousuista ja laskuista, riemuista ja pettymyksistä, tunteiden usein jäähtyessä alakuloksi. ”Teoksen malleina ovat ilmiselvästi olleet hänen ensimmäiset kihlattunsa Ireene Wallenius ja Minna Nikander, sitten tietenkin Elisabet Järnefelt ja hänen tyttärensä Aino Järnefelt”, Pennanen listaa. (Ks. Turtola & Lappalainen 2011, 94, 96.)

Aho lähetti *Yksin*-romaanin käsikirjoituksen Ainolle luettavaksi yrittäen vielä vaikuttaa mielitiettyensä tunteisiin. Tietysti Sibeliuksen siitä suuttui ja oli erittäin mustasukkainen. (Turtola & Lappalainen 2011, 96.) Yksin Ahon ei tarvinnut kuitenkaan Pariisissa olla. Hänen seuranaan oli viehättävä pariisitar Louise Gerard, jonka kanssa Aholla oli noin kahdeksan kuukauden ajan tiivis ja läheinen seurustelusuhde kirjeenvaihtoineen. Suhde oli niin tunnettu, että siitä tiedettiin Iisalmen kotipappilassakin, jopa arvailtiin Ahon tuovan Pariisista morsiamen tullessaan. (Ks. Aho 1951, 340-345.) Aho kumoo kuitenkin huhut: ”Ei nämä ole meikäläisille. Omasta maasta sen olla pitää, jos on ollakseen (Aho 1951, 342). Antti Ahon mukaan Louise Geraldilla on oma osuutensa *Yksin*-kirjan syntymisessä (Aho 1951, 343). Romaani päättyy seuraaviin sanoihin: ”Koettelinhan sammuttaa hänen kuvaansa, peittää hänen kasvojaan - aina on näkyvä vesileima läpi, puhdas profiili ja kihara korvan juuressa” (Ks. Turtola & Lappalainen 2011, 96). Tulkinnan mukaan juuri tällä Aho viittaisi Ainoon.

Kai Laitinen toteaa, että vuoden 1890 lehtiartikkeleista ja Ahon *Yksin*-teoksesta voi aste asteelta nähdä, miten kirjallisuushistorian lehti alkaa kääntyä (Laitinen 1994, 17). Siinäkin mielessä *Yksin*-

teos on merkkipaalu Ahon tuotannossa. Myös Minna Canthille 1890-luvun loppupuoli näytteli muutosten aikaa hänen tuotannossaan. Vaikka konservatiivisen ja liberaalin lukutavan kiistat jatkuivat 1890-luvulla saakka, niiden rinnalle oli nousemassa uusi, henkilöpsykologiaa arvostava lukutapa. Vanhoillisten ja kirkollisen piirien painostus alkoi heiketä. (Tiirakari 1999, 17.)

Minna Canthilla se tarkoitti sitä, että *Papin perhe* (1891), *Sylvi* (1893) ja *Anna Liisa* (1895) saivat osakseen kiitosta ja juhlintaa. Fennomaanit pitivät tosin ruotsinkielistä *Sylviä* veitseniskuna selkään. Suomenkielisen *Anna Liisan* vastaanotossa olivat lukutavat vihdoinkin tasoittuneet ja näytelmää kiitettiin joka taholla. (Tiirakari 1999, 17.)

Tosin vuonna 1893, Valvojan silloinen päätoimittaja ja tuleva professori O. E. Tudeer julkaisi lehdessään artikkelin nimeltä ”Romantiikka”. Se käsitteli Minna Canthin näytelmää *Sylvi*. Romantiikka ei Canthin nimeen oltu totuttu liittämään, mutta nyt Tudeer näki näytelmän perusluonteen romanttisena. Tudeerin arvostelu vahvistaa jo edellä mainitun, että kirjallisuutemme aikakirjoissa lehti oli kääntynyt. (Laitinen 1994, 7.)

6.15. Ahon ja Elisabetin rakkaustarinan pääteipiste

Yksin-teos vaikutti syvästi myös henkilösuhteisiin. Elisabetille oli kova pala, että Juhani kosi hänen tyttärtään. Juhaniin täytyi olla jo melko pitkällä henkisessä irtiotossaan, että hän tohti aikeensa toteuttaa sekä kirjoittaa *Yksin*-teoksen, koska tiesi Elisabetin lukevan sen. (Turtola & Lappalainen 2011, 96.)

Elisabet Järnefelt sai Juhani Aholta Pariisista luettavaksi Novellin *Kosteikko, kukkula, saari* -käsikirjoituksen. Elisabet tulkitsee novellin seuraavasti:

”Kulkija on Juhani Aho, (vanha) emäntä Elisabet Järnefelt ja piikatyttö Aino Järnefelt. Juhani Aho on lähtenyt kulkemaan pettyneenä oloihin ja Elisabet Järnefeltiin. Hän kulkee ilman päämäärää unohtaakseen kaiken. Rakastettua hänellä ei ole enää. Hän kulkee apealla mielellä, mutta näkee sitten Ainon ja rakastuu. Hän ei kuitenkaan kerro Ainolle tunteitaan, jottei tämä pelästyisi. Tämä uusi rakkaudenkokemus muuttaa Jussin mielentilan, olo tuntuu melkein pyhäältä. Hän tulee maataloon ja käy nukkumaan. Hän tuntee itsensä raukean onnelliseksi ja huomaa, ettei tarvitse

ketään, ei siis myöskään Elisabet Järnefeltiä. Yöllä hän kuitenkin toivoo, että rakastettu tulisi hänen luokseen.”

Elisabet ymmärsi, että Juhani Aho halusi tällä Pariisista lähettämällään novellin käsikirjoituksella sanoa, että heidän yhteinen taipaleensa on lopussa. (Kaukonen 1978, 186–287.) On myös sanottu, että Juhani loitontui Järnefelteistä näiden alettua yhä voimakkaammin tunnustaa tolstoilaisuutta. (Turtola & Lappalainen 2011, 96.)

Juhani Ahon ja Elisabet Järnefeltin rakkaustarina oli tullut päätepisteeseen, rakkaustarina joka kesti liki kymmenen vuotta (1881–1890). Ahon ja Elisabetin kirjeet tältä ajalta ovat ainutlaatuinen dokumentti vanhenevan naisen ja kehityksensä alussa olevan nuoren miehen välisestä rakkaudesta. Ne sisältävät kaikki suuren rakkausdraaman ainekset: täydellisen antautumisen tunteen valtaan, molemminpuolisen intohimon, kaipuun, ulkomaailman painostuksen, mustasukkaisuuden ja kirjailija Ahon tunteiden asteittaisen kylmenemisen. (Kopponen 1975, 32.)

”Rakkautta olen ryöstänyt lapsilta, minä olen antanut sinulle kaikki ja jäin nyt tyhjänä, en minä osaa enää olla, mitä luulin olevani.” Näin Elisabet surullisena itse totesi rakkaalleen vuonna 1890. (Elisabet Järnefeltin kirje Juhani Aholle kesäkuussa 1890. JK, 33.)

Aho sai kaiken huomion Elisabetilta. Intohimossaan Ahoon Elisabet laiminlöi puolisoaan ja lapsiaan. Hän laiminlöi myös itseään. Voi olettaa, että Elisabet oli yhtä lahjakas kuin hänen lapsiansakin. Hän olisi voinut maalata, kirjoittaa, astua taiteen suuriin saappaisiin. Elisabet Järnefelt on yksi suurista kirjoittamisen opettajistamme. Hän oli aikaansa edellä. Hän ymmärsi, että harjaantuakseen kirjoittamisessa ”orastavat” kirjailijan alut tarvitsevat vertaistukea, ohjausta ja samanhenkistä seuraa edetäkseen. Voi sanoa, että hän oli aikansa modernisti tässä asiassa. Jos Elisabet olisi kirjoittanut itse menestysteoksia kaiken muun ohessa, hänen ansioihinsa kiinnitettäisiin nykyaikana paljon enemmän huomiota.

Vuosi 1890 oli siis kulminaatiopiste Elisabetin ja Ahon rakkaussuhteessa. Elisabetille se oli syvää surun ja luovuttamisen aikaa. Kaikki tämä johti Ahon ja Elisabetin kipeisiin välienselvittelyihin, josta Elisabet vain vaivoin nousi seestymyksen ja mielenrauhan teille. (Niiniluoto 1989, A14.) Ahonkin elämässä se tiesi murrosta ja muutosta. Hän oli vapaa solmimaan tasapuolisen parisuhteen.

6.16. Muutto Vaasaan, salongin päätepiste

Järnefeltit asuivat Kuopiossa vuoteen 1888 saakka (Julkunen 2000, 2). Paikkakunnalta he muuttivat Vaasaan Aleksander Järnefeltin työkomennuksen vuoksi. Vaasassa Aleksander toimi kuvernöörinä vuodesta 1888 vuoteen 1994 asti. (Julkunen 2000, 7, 29). Elisabet ja kotona olevat lapset eivät kuitenkaan muuttaneet suoraan Vaasaan Aleksanderin mukana, vaan asuivat aluksi Helsingissä. Tämä sama jatkui myös myöhemmässä vaiheessa: puolisoilla oli ajoittain omat taloutensa. (Ks. Hämäläinen-Forslund 1999, 31; Kaukonen 1978, 9.)

Aleksander Järnefeltin siirtyminen kuvernööriksi Vaasaan vuonna 1888 merkitsi myös yhden aikakauden loppua; se oli Elisabet Järnefeltin kirjallisen salongin päätepiste (Ks. Kopponen 1985, 83). Salonki oli toiminut ensin Helsingissä ja siirtynyt sieltä Kuopioon. Varsinainen salonki aloitti mielestäni toimintansa jo vuonna 1880. Kirjallisen salongin toiminta puolestaan rajautuu vuosiin 1881–1888. (Kopponen 1991, 31.) Salongin aktiivisinta yhdessäolon ja opiskelun aikaa olivat vuodet 1881–1884. Tämän jälkeen ryhmän jäsenten tiet kulkivat eri suuntiin, mutta yhteydet säilyivät kuitenkin kiinteinä aina vuoteen 1888. (Kopponen 1991, 31.)

Ahon henkilökohtaisessa elämässä ja myös hänen asenteissaan alkoi tapahtua muutoksia hieman Järnefeltien Vaasaan muuton jälkeen. Ahon pahin radikaalius alkoi sulaa ja kiihkein suomalaisinto myös laantui ja hän antoi arvon myös ruotsinkieliselle kulttuurille. Voi sanoa, että tässä vaiheessa Juhani Ahon pahimmat kiihko- ja myrskyvaiheet olivat jo jääneet taakse. (Turtola & Lappalainen 2011, 96.)

Elisabet Järnefeltin Vaasaan siirtymisen myötä Ahojen ja Järnefeltien kontaktit tulivat sattumanvaraisemmaksi. Koposen mukaan myös tarve yhteiseen taiteelliseen keskusteluun ja erittelyyn, samoin kuin toisten tekstien lukemiseen näyttää vähenneen. (Ks. Kopponen 1985, 83.) Aho kuitenkin kaipasi edelleen näitä yhteisiä hetkiä. Hän kirjoittaakin Pariisista Elisabetille:

”Olen koko päivän kirjoittanut ja olen saanutkin aikaan mielestäni hienoja stemmingejä. Kuinka minä nyt kaipaen niitä aikoja, jolloin yhdessä kirjoitettiin ”rautatietä” ja viime kesää, jolloin sain keskustella tätin kanssa tyypillisyyksistä. Täällä on niin ikävä, kun ei ole yhtä ainoatakaan, joka kanssa voisi puhella ja vaihtaa ajatuksia.” (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 4.2.1990. JAK, 143–144.) Aho jatkaa toisessa kirjeessään: ”K:lo 1:een ja 2:een teen työtä, koetan kirjoittaa ja huomaan sen seuraavana päivänä idioottimaiseksi. Mutta tuli mitä tuli, minä kirjoitan kuitenkin, kunhan täältä taas tulen Suomeen ja saan

vanhat stemningit itseeni, niin alan vasta oikein niitä teoksia, jotka tulevat olemaan jotain. (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 20.2.1990. JAK, 145.)

Aho haikailee samassa kirjeessä myös ”kamaria, jossa täti on seinän takana ja jolle saa lukea joka rivin jonka on kirjoittanut. (Juhani Ahon kirje Elisabet Järnefeltille 20.2.1990. JAK, 145.)

7. TUTKIMUSTULOKSIA JA POHDINTAA

Olen esitellyt tutkimukseni tuloksia jo tekstin lomassa matkan varrella. Lopuksi haluan kuitenkin nostaa vielä esiin ajatuksia ja tutkimustuloksia, jotka minua erityisesti kiinnostivat.

Ensinnäkin haluan todeta, että kirjallisuussosiologian juuret ulottuvat Suomessa historiallisesti pitkälle ja vahvasti 1800-luvulle. Suomalaisen kirjallisuussosiologian historiassa on vielä paljon tutkittavaa ja annettavaa suomalaiselle kirjallisuusinstituutiolle.

Työstäni käy myös esille, että Elisabet Järnefeltillä ja hänen taidenäkemyksillään oli selkeä yhteys Venäjän 1800-luvun suuriin realismia edustaviin kirjailijoihin, etenkin Vissarion Belinskiin. Ahon kirjoittajuudessa on puolestaan näkyvissä heidän edustamansa tyyliuunta. Aho oppi kirjoittamisen tekniikoita Elisabetin ohjauksessa. Elisabet opetti Ahoa nikkaroimaan ja rakentamaan tekstejensä ja vahvisti hänen kirjoittajan identiteettiään. Kasper Järnefelt oli Elisabet ja Minna Canthin ohella Juhani Ahon tärkeitä ateljeekriitikoita ja palautteen antajia. Tutkimuksessani halusin selvittää nimenomaan Juhani Ahon kirjoittajuuden ja tekijyyden suhdetta venäläisiin realismin mestareihin. En selvittää laajemmin hänen länsimaisia polkujaan. Toki niitäkin toin tekstin lomassa esille.

Juhani Ahon kirjoittamistyyliin on nähtävissä samoja piirteitä kuin Nikolai Gogolin teoksissa. Miten paljon Aho otti mallia Gogolista? Asia kaipaa vielä lisäselvittelyä. Näen Ahon lastuissa yhtäläisyyksiä otšerk-tyyliuuntauksen kanssa. Tämä lyhytproosa oli Venäjällä suosittua.

Oletettavasti Aho oli perillä myös peredvizhnikiläisyydestä. Predvizhnikit (vaeltavat taiteilijat) eivät tyytyneet esittämään vain realistista elämän totuutta, vaan tavoitteena oli myös ihmisen sisäisen

elämän kuvaaminen. Samaa näen Ahon tekijyydessä ja hänen teoksissaan. Hänellä oli erityinen, sisäsyntyinen intuitio tavoittaa tunnelmat ja ihmisenä olemisen herkkyyys ja ajatusmaailma.

Mielestäni Elisabet Järnefeltin merkitys ja anti suomalaisuuteen, kirjoittamisen kehitykseen ja kirjallisuuteen on hyvin keskeinen. Elisabet Järnefelt oli yksi suomalaisen kirjallisen instituution voimahahmoja 1880-luvun Suomessa. Elisabet Järnefeltin salonki on samaa pohjoismaista salonkien jatkumoa Sophia Elisabeth Brennerin, Hedvig Charlotta Nordrenflycht ja Anna Maria Lenngrenin kanssa. Pohjoismaisen salongin juuret yltävät aina 1600-luvulle saakka. Elisabet Järnefeltin salonki veti vertojansa myös eurooppalaisille salongeille. Elisabet Järnefeltin salonkia voi nimittää myös akateemisesta valistussalongista. Hän osasi useampia kieliä, oli pedagogisesti lahjakas ja oli laaja-alaisesti sivistynyt.

Salongin sisäiset suhteet – mukaan lukien Elisabet Järnefeltin ja Juhani Ahon välinen rakkaussuhde – on tyypillistä salonkien historiassa. Salonkimadameilla oli omat suosikkinsa eikä lemmenseikkailuiltaakaan vältytty. Nämä toivat vaihtelua aatelisnaisten muuten rajattuun elämään. Tyypillisiä salonkien historiassa olivat politiikka ja juonittelut.

Elisabet Järnefeltin salongissa poliittinen toiminta oli näkyvää, mutta juonittelut piilotetumpaa. Rakastunut Elisabet raivasi systemaattisesti kilpailijattarensa sivuun Ahon elämästä. Lukijaa ehkä kiinnostaa, että minkä laatuinen heidän suhteensa oli. Televisiossa vuonna 2003 näytetty *Venny*-sarja antoi ymmärtää, että heillä oli intiimi rakkaussuhde.¹

Canthin salonki oli varsin erilainen kuin Järnefeltin salonki. Se oli avoimempi kävijöille ja tunnelmaltaan rennompi. Canthilla oli kahvipannu aamusta iltaan salonkinsa pöydällä. Kun Canthin salongissa oli kävijöitä kaikista kansankerrostumista, Elisabetin Helsingin salongissa kävi etupäässä ylioppilasnuorisoa. Tosin uskon, että salongissa kävi muitakin. Kopponen mainitsee, että nimilista salongissa kävijöistä oli puutteellinen.

---

¹ Tutkimuksen aikana minulle paljasti eräs Juhani Ahosta kiinnostunut ja hänestä tietävä henkilö, että asia piti paikkansa. Hän puolestaan oli saanut tietää tämän henkilöltä, joka oli kuulunut Juhani Ahon lähipiiriin Ahon eläessä. Tämä Ahon lähipiiriin kuulunut henkilö paljasti tiedon hänelle useita kymmeniä vuosia sitten. Henkilö, joka kertoi tiedon minulle, ei antanut lupaa kertoa nimeään eikä myöskään tämän aikalaisen. Suhde ajoittuu todennäköisesti Rantalan kesiin. Miten kauan se kesti sitä ei tiedetä. Suhde ei kuitenkaan näyttäytynyt samalla tavalla, kuin televisioille dramatisoidussa *Venny*-sarjassa.

Tutkimuksessani nousi esille oli se miten paljon molemmat salonkirouvat osoittivat kiinnostusta nuorisoa kohtaan. Molemmat herättivät käytöksellään juoruilua liikkueensa nuorten miesten seurassa, Canth myös radikaalien ajatustensa vuoksi.

Kirjailija Canth näyttäytyy tutkimuksessani vahvana, jopa matriarkaalisena, puolensa pitävänä naisena. Hän edusti tekijyydessään erittäin vahvaa, pelkistettyä realismia. Canth rauhoittui radikaalisuudessaan mentäessä kohti 1880-luvun loppua ja hänen kirjoittamistyyliinsä sai uusia ulottuvuuksia kuten Juhani Ahonkin. Tämä on havaittavissa selkeästi Juhani Ahon naturalistis-impressionistisessa kirjassaan *Yksin* (Ks. Niemi 1999, 276). Kirjailija Minna Canth on nyt saanut oman liputuspäivänsä, mutta Elisabet Järnefelt työ suomalaisuuden ja suomalaisen kirjoittamisen ja kirjallisuuden hyväksi on jäänyt liian vähälle huomiolle.

Jääskeläinen kertoo kirjassaan *Sana kerrallaan*, että uutta luova kirjoitustyö on kirjailijan vastaus maailmankuvan ristiriitoihin (Jääskeläinen 2002, 12). Tämä lause sopii Canthiin ja Ahoon. Aho ei juurikaan paljastanut sisintään muille, mutta hänen tekstiensä kautta se on löydettävissä. Tuntuu, että molemmat kirjailijat hallitsivat elämäänsä kirjoittamalla, etäännyttämällä ja työstämällä sisäistyneitä jännitteitään (ks. Jääskeläinen 2002, 12).

Erityisesti 1880-luku oli ainutlaatuinen suomalaisessa kirjallisuussosiologisessa viitekehysessä. Juuri Järnefeltin ja Canthin kirjalliset salongit ja heidän salonkiensa ympärille rakentunut kirjallinen elämä tekee sen erityisen mielenkiintoiseksi. Moni kirjallisuutta tukeva asia oli jo kohdallaan tuona aikana Suomessa, kuten kirjapainotekniikan kehittyminen, kirjakaupat, kirjastot. Myös suomen kirjakielen kehittyminen ja suomenkieliset lukijat olivat osa kirjallista elämää. Kustantamot toimivat tärkeänä linkkinä kirjailijaan. Myös rautateiden, kulkuyhteyksien ja postilaitoksen kehittyminen veivät kirjallista instituutiomme omalta osaltaan eteenpäin.

Uskon, että kirjoittamisen historiastamme, kun sitä päästään raottamaan lisää, löytyy runsaasti mielenkiintoista aineistoa kirjoittamisen tutkimukseen sen kirjallisuussosiologista lähtökohdista. Yksi kiinnostava kohde on Suomen kirjastojen ja arkistojen kätköissä säilyneet keskiaikaiset käsikirjoitukset ja niiden jäänteet (ks. Heikkilä 2009, 13).

Ehkäpä suomalainen kirjallisuussosiologinen tutkimus voisi lähteä liikkeelle jo näistä käsikirjoituksista ja käsikirjoitusten lehdistä? Mielestäni nämä kuuluvat yhtenä osana kirjallisen kulttuurin tutkimukseen. Keskiaikaisista kirjoituksista mainittakoon vielä, että Suomen Kansalliskirjastossa Helsingissä säilytettävä keskiaikaisten pergamenttfragmenttien kokoelma sisältää yli 10 000 käsikirjoituslehteä, jotka on irrotettu uuden ajan alun voudintilien ympäriltä. Kokoelma on kansainvälisestikin merkittävä – itse asiassa yksi maailman suurimmista. (Ks. Heikkilä 2009, 136.)

7.1. Epilogi:

Tahtoisin elää, niinkuin elää keväinen talvipäivä, auringon verkalleen vaeltaessa huurteisen metsän takaa yli kalpean, tyvenen taivaan: kylmä olisi elämäni ja kirkas, rauhallinen rintani ja raitis, niinkuin kimmeltävien hankien heijastus.

Silviin peittymättä elämäni aurinko korkeimmilleen kohcaisi ja synkinkin soppi sydämessäni valkenisi ja mieleni mustinkin varjo vaihtuisi vaalean sinertäväksi, niinkuin talvisen poutapäivän lumen varjo, joka sinensä taivaalta lainaa.

Tahtoisin kuolla, niinkuin kuolee keväinen talvipäivä auringon loivaa latuansa illan maille painaessa: seuraisin mukana siitä surua tuntematta, eikä kuolema minua kammottaisi, sillä minä näkisin kuun taivaan kannella kirkastuvan.

Näkisin kuun takanani kirkastuvan sitä mukaa kuin aurinko edessäni tummuu, ja toisen valon toiseksi vaihtuvan, enkä tietäisi, milloin eloni tuli sammui ja milloin kuoloni kytönsä sytytti.

En tietäisi – mutta sen minä tietäisin, että yhtä ihana kuin oli minulle elämäni päivryen kultainen kimmellys, yhtä ihana olisi minulle kuoloni kuutamon hopeainen hohto.

Lastusta Miten tahtoisin elää ja miten kuolla. (Aho 1921, 569–570.)

LÄHTEET

Painetut lähteet

Aho, Antti J. 1951. Juhani Aho elämä ja teokset: Edellinen osa. WSOY. Porvoo-Helsinki.

Aho, Antti J. 1951. Juhani Aho elämä ja teokset: Jälkimmäinen osa. WSOY. Porvoo-Helsinki.

Aho, Antti J. 1961. Juhani Aho. Kootut teokset. Täydennysosa III

Aho, Antti J. (toim.) 2003. Venny Soldan-Brofeldt ja hänen maailmansa luonnoksia ja muistelmia, 1. painos 1946, 3. painos. 2003. WSOY. Porvoo-Helsinki.

Aho, Juhani. 1887. Juorun jumalatar. Savo no 37. 31.3.1887.

Aho, Juhani. 1897. Muutamia muistelmia Minna Canthista. –Nuori Suomi. Päivälehdessä Joulualbumi VII Minna Canthin muistolle omistettu. Helsingissä Eero Erkon kustannuksella; Päivälehdessä kirjapainossa.

Aho, Juhani. 1989. Yksin. Teoksessa: Niemi, Juhani (toim.), Kodin suuret klassikot. Juhani Aho 2. Weilin + Göös. Espoo.

Aho, Juhani. 1892. Timo (=Aho Juhani): Pikakuvia XI. Eero Järnefelt, Päivälehti, nro 251, 28.10.1892.

Aho, Juhani. 1911. Sanomalehtimiesajoiltani. Otava. Helsinki.

Aho, Juhani. 1921. Iloinen tarina jäniksestä ja pojasta. Teoksessa Kootut teokset IV. Lastuja. Ensimmäinen kokoelma. WSOY. Porvoo.

Aho, Juhani. 1921. Kosteikko, kukkula, saari. Teoksessa Kootut teokset V. Lastuja. Ensimmäinen kokoelma. WSOY. Porvoo.

Aho, Juhani. 1921. Koulumuistoja. Teoksessa Kootut teokset IV. Lastuja. Kolmas kokoelma. WSOY. Porvoo.

Aho, Juhani. 1921. Lallu. Teoksessa Kootut teokset V. Lastuja. Neljäs kokoelma. WSOY. Porvoo.

Aho, Juhani. 1921. Miten tahtoisin elää ja miten kuolla. Teoksessa Kootut teokset IV. Lastuja. Kolmas kokoelma. WSOY. Porvoo.

Aho, Juhani. 1953. Siihen aikaan kun isä lampun osti. Valitut teokset. WSOY. Porvoo – Helsinki.

Alapuro, Risto. 1985. ”Yhteiskuntaluokat ja sosiaaliset kerrostumat 1870-luvulta toiseen maailmansotaan.” Teoksessa: Valkonen, Tapani; Alapuro, Risto; Alestalo, Matti; Jallinoja, Riitta; Sandlund Tom. Suomalaiset. Yhteiskunnan rakenne teollistumisen aikana. WSOY. Juva.

Allardt, Erik. 1995. Sosiologia. WSOY. Helsinki.

Aronson, Nicole. 1988. Madame de Rambouillet ou la magicienne de la Chambre bleue, Fayard, Paris.

Asp, Hanna. 1948. Minna Canth läheltä nähtynä. Otava. Helsinki.

Bennet, Andrew. 1999. Romantic Poets and the Culture of Posterity. Cambridge. Cambridge University Press.

Brofeldt, Pekka. 1928. Menneitä muistoja. – Savo. 50-vuotisjulkaisu. Kuopio.

Bodek, Evelyn Gordon. *Salonières and the Bluestockings : Educated Obsolescence and Germinating feminism*, Feminist Studies, Vol. 3 No. 3/4 (spring-summer, 1976)

Brooks, Jeffrey (2010). "The Russian nation imagined: the peoples of Russia as seen in popular imagery, 1860-1890s". Journal of social history 43 (3): 535–557.

Cajanti, Caius. 1999. Kiehtovia naiskohtaloita Suomen historiasta. Karisto. Hämeenlinna.

Craveri, Benedetta, The Age of Conversation (New York: New York Review Books, 2005)

Dandrey, Patrick. 1996. *Dictionnaire des lettres françaises: le XVIIe siècle*, revised edition by Patrick Dandrey, ed. Fayard, Paris.

Ekström, Nina. 2011. Kirjoittamisen opettajan kertomus. Kirjoittamisen opettamisesta kognitiiviselta pohjalta. Jyväskylä studies in humanities 160. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Elomaa, Hanna. 2012. Henkilökohtaista ja ammatillista. Ruotsinkielisten modernistikirjailijoiden kirjeenvaihtoa 1920-luvun lopulta 1940-luvulle. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki, s. 279-297.

Ely, Christopher (2000). "Critics in the native soil: landscape and conflicting ideas of nationality in Imperial Russia". *Ecumene* 7 (3): 253–270.

Forssell, Pia. Kirjoittavat naiset (suom. Maija Hirvonen). Teoksessa: Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. SKS. Helsinki.

Frenckell-Thesleff, Greta. 1944. Minna Canth. (Suom. Tyyni Tuulio) Otava. Helsinki.

Friedlaender, Kurt. 1966. Belinskij och den ryska litteraturens guldålder. Norstedts. Stockholm.

- Gasten, Gunnar. 1922. Juhani Aho. WSOY. Porvoo.
- Goodman, Dena, *The Republic of Letters: A Cultural History of the French Enlightenment* (Ithaca: Cornell University Press, 1994)
- Goodman, Dena, *Enlightenment Salons: The Convergence of Female and Philosophic Ambitions*, *Eighteenth-Century Studies*, Vol. 22, No. 3, Special Issue: *The French Revolution in Culture* (Spring, 1989), pp. 329–350
- Goncourt, Edmond et Jules. 1900. *La femme au dix-huitième siècle (Paris: Firmin Didot, 1862) and Paul Deschanel, Figures des femmes* (Paris: Calmann-Lévy, 1900).
- Grotenfelt, Kustavi. 1920. Pari muistoa ensimmäiseltä ylioppilasajaltani. Juhlajulkaisu ylioppilastalon 50-vuotisjuhlaan. Helsinki.
- Gummerus, Herman. 1933. Studentföreningen U. V:s historia. Helsingfors.
- Haavikko, Ritva. 1994. Minna Canthin salonki. Teoksessa: Krogerus Tellervo (toim.), *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä. Snellman-instituutin julkaisuja A 14/1994*. Kuopio, s. 46-64.
- Haavikko, Ritva. 1998. Lapsuuden hämärästä. Teoksessa: Huhtala Liisi (toim.), *Monisärmäinen Minna Canth. Kirjoituksia hänestä ja hänen tuotannostaan. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998*. Kuopio, s. 18-42.
- Habermas, Jürgen, (trans. Thomas Burger), *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* (Camb., Mass.: MIT Press, 1989)
- Habermas, Jürgen. 2004. Julkisuuden rakennemuutos. Tutkimus yhdestä kansalaisyhteiskunnan kategoriasta. Vastapaino. Tampere.
- Hagman Lucina. 1906, 1911. Minna Canthin elämäkerta I ja II. Otava. Helsinki.
- Hapuli, Ritva. 2005. Kirjoittamisen kulttuurihistoriasta. Teoksessa *Historiallinen aikakauskirja*. 3/2005, 317-324.
- Harth, Erica, *Cartesian Women: Versions and Subversions of Rational Discourse in the Old Regime* (Ithaca: Cornell University Press, 1992).
- Havu, I. 1929. Juhani Aho. Otava. Helsinki.
- Heininen, Simo. 1999. Painettu suomen sana. Teoksessa: Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. SKS. Helsinki.
- Heiskanen-Mäkelä, Sirkka. 2001. Kotikylyiltä. Kauppis-Heikin muistoseminaarin 2000 satoa. Kauppis-Heikin seura. Kuopion Liikekirjapaino Oy.

Heikkilä, Ritva (toim.) 1987. Sanoi Minna Canth. Otteita Minna Canthin teoksista ja kirjeistä. WSOY. Porvoo – Helsinki – Juva.

Heikkilä, Tuomas. 2009. Piirtoja ja kirjaimia. Kirjoittamisen kulttuurihistoriaa keskiajalla. SKS. Helsinki.

Helttunen, Anne & Uusi-Hallila, Tuula. 2010. Juhani Aho. Vastakohtien tasapainoa. WSOYpro. Helsinki.

Hingley, Roland. 1975. Venäjän kirjailijat ja yhteiskunta 1825-1904. Otava. Keuruu - Helsinki.

Huddleston, Sisley, Bohemian, Literary and Social Life in Paris: Salons, Cafes, Studios (London: George G. Harrap, 1928)

Huttunen, Tomi. 2011. Vallankumous ja kirjallisuus. Teoksessa: Ekonen, Kirsi & Turoma, Sanna. Venäläisen kirjallisuuden historia. Gaudeamus. Helsinki. 93-170.

Hämäläinen, Juha. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopisto. Yliopiston painatuskeskus. Kuopio.

Jaakkonen, Pasi. 2003. Suku suuttui Venny-sarjan lesbosuhteesta. Ilta-Sanomat 22.1.2003.

Joensuu, Juri. 2008. Kirjoittaja, yhteisö, laji – ja mikä? Teoksessa : Joensuu, Juri; Ekström Nora; Lahdelma, Tuomo; Niemi-Pynttari, Risto (toim.), Luova laji - näkökulmia kirjoittamisen tutkimukseen. Atena Kustannus. Jyväskylä.

Järnefelt, Kasper. 1886. K. W. R. (= Kasper Woldemar Rauta = Kasper Järnefelt); Kauppi-Heikki: Tarinoita. Keski-Suomi n:o 15, 15.4.1886.

Järnefelt Arvid. 1887. Kirje Venäjältä. Kaiku. Sanomia Oulun kaupungista ja läänistä. 26.2.1887.

Järnefelt, Arvid (Arvi Rauta) 1887: Venäjän kirjallisuuden nykyinen suunta ja tarkoitus. Kaiku 26.2.1887. – Julk. Sarajas, Annamari 1968. Tunnuskuvia. : Suomen ja Venäjän kirjallisen realismin kosketuskohtia. WSOY.

Järnefelt Arvid.1928. Vanhempieni romaani. Ensimmäinen painos. WSOY. Porvoo.

Järnefelt Arvid.1929. Vanhempieni romaani II. Ensimmäinen painos. WSOY. Porvoo.

Järnefelt, Arvid. 1998. Vanhempieni romaani. 7. painos. WSOY. Porvoo, Helsinki, Juva.

Kale, Steven, French Salons: High Society and Political Sociability from the Old Regime to the Revolution of 1848 (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2006)

Kannila, Helle. 1975. Minna Canthin kirjeet. SKS. Helsinki.

Kavanagh, Julia, *Women in France during the Enlightenment Century, 2 Vols* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1893)

Kellberg, Aarno 1994. Pekka ja Kalle Brofeldtin veljekset. Teoksessa: Krogerus, Tellervo (toim.), *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteenä 1890-luvun taitteessa. Snellman-instituutin julkaisuja A 14/1994. Snellman-instituutti. Kuopio, s. 20-26.*

Kirstinä, Leena. 2000. *Kirjallisuutemme lyhyt historia.* Tammi. Helsinki.

Klinge, Matti. 1968. *Ylioppilaskunnan historia. Kolmas osa 1872-1917.* Porvoo.

Kopponen Tapio. 1985. *Järnefeltien koulu.* Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2, s. 79-89*

Kopponen, Tapio. 1991. *Järnefeltien koulu.* Teoksessa *Itsenäisen Suomen historia 2. Weilin + Göös.* (Teoksessa artikkeli virheellisesti nimetty Kai Laitisen tekemäksi.)

Kopponen, Tapio. 1994. *Järnefeltit – Suomalaisen kulttuurisuvun elämästä ja ajattelusta.* Teoksessa: Krogerus, Tellervo (toim.), *Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä. Snellman-instituutin julkaisuja A 14/1994. Kuopio, s. 35-45.*

Korhonen, Kuisma. 2012. *Kirjallisuuskritiikki: tekstejä teksteistä.* Teoksessa: *Martta Heikkilä (toim.), Taidekritiikin perusteet. Gaudeamus. Helsinki.*

Koskela, Lasse. 1987. *Kirjeitä Juhani Aholta. Suomenmaa. 30.4.1987, 22.*

Krogerus, Tellervo. 1998. *Totuus ja oikeus. Minna Canthin feminismi.* Teoksessa: *Huhtala, Liisi (toim.), Monisärmäinen Minna Canth. Kirjoituksia hänestä ja hänen tuotannostaan. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998. Kuopio, s. 52-59.*

Kropotkin, Peter. 1905. *Den ryska litteraturens historia.* Stockholm.

Lagus, F. H. B. 1924. *Muistelmia ja kuvauksia kielitaistelun ajoilta.* Werner Söderström Osakeyhtiö. Porvoossa.

Lahdelma, Tuomo. 2008. *Uudenlaiseen tekijyyteen.* Teoksessa : *Joensuu, Juri; Ekström Nora; Lahdelma, Tuomo; Niemi-Pynttari, Risto (toim.), Luova laji - näkökulmia kirjoittamisen tutkimukseen. Atena Kustannus. Jyväskylä.*

Lahtinen, Anu. 2012. *Kirjeenvaihdon alkuvaiheita.* Teoksessa: *Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki, s. 28.*

Laitinen, Kai. 1985. *Aleksis Kiven tuntemus 1870- ja 1880-luvuilla.* Teoksessa: *Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kustannuskiila Oy. Kuopio, 18-29.*

- Laitinen, Kai. 1994. Miten uusromantiikka tuli Suomeen. Teoksessa: Krogerus, Tellervo (toim.), Realismista symbolismiin. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä. Snellman-instituutin julkaisu A 14/1994. Kuopio, 7-19.
- Lampén, Ernst. 1932. Pakina: Mitä tiedän Aleksis Kivestä. Teoksessa Lieviä letkauksia. Otava. Helsinki.
- Landes, Joan B., *Women and the Public Sphere in the Age of the French Revolution* (Ithaca: Cornell University Press, 1988);
- Lappalainen, Päivi. 1999. Epäkohdat esiin! Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa Rojola Lea (toim.), Järkiuskosta vaistojen kapinaan. SKS. Helsinki.
- Latour, Anny (Trans. A. A. Dent), *Uncrowned Queens: Reines Sans Couronne* (London: J. M. Dent, 1970)
- Lehtinen, Marja. 1999. kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen. Teoksessa: Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. SKS. Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. 2007. Suomalaisen kirjalliset taidot autonomian kaudella. *Historiallinen Aikakauskirja* 105. (4) 2007, 420-438.
- Lehtonen, Heikki. 1990. Yhteisö. Vastapaino. Tampere.
- Lenotre, G. *Le Château de Rambouillet, six siècles d'Histoire*, Calmann-Lévy, Paris, 1930. New publication, Denoël, Paris, 1984, chapter: *Les précieuses*.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. 2012. Postin kulku Suomessa. Teoksessa: Leskelä-Kärki Maarit; Lahtinen Anu; Vainio-Korhonen Kirsi (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki, s. 238-240.
- Leskelä-Kärki, Maarit. 2012. Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyden, 1906-1936. Teoksessa: Leskelä-Kärki Maarit; Lahtinen Anu; Vainio-Korhonen Kirsi (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki, 242-271
- Leskelä-Kärki, Maarit & Vainio-Korhonen, Kirsi. 2012. Kirjoituspöydät ja kirjoitusvälineet. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Vainio-Korhonen, Kirsi (toim.), Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki, s. 272
- Lilti, Antoine, Sociabilité et mondanité: Les hommes de lettres dans les salons parisiens au XVIIIe siècle, *French Historical Studies*, Vol. 28, No. 3 (Summer 2005), p. 415-445
- Lougee, Carolyn C., *Le Paradis des Femmes: Women, Salons and Social Stratification in Seventeenth Century France* (Princeton: Princeton University Press, 1976)
- Lång, Reija. 2011. Kirjailijuus välitilassa. Mäkitupalaisen tytär 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun kirjallisella kentällä. k&h, kulttuurihistoria. Turun yliopisto. Turku.

- Luukanen, Niilo. 1985. 1880-luku – Aatteiden kamppailun vuosikymmen. Teoksessa: Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kustannuskiila Oy. Kuopio, s. 30-38.
- Lyytikäinen, Erkki. 1998. Canthista Kaurismäkeen. Suomalaisen dialogin ongelma. Teoksessa Huhtala, Liisi (toim.), Monisärmäinen Minna Canth. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998, s.129-137.
- Moisio, Mikko & Kukkonen, Paula. 2005. Sara Paavola. Vennyyn oli helppo samaistua. Anna, nro 5. 30.1.2005.
- Mäkelä-Alitatalo, Anneli. 1998. Minna Canth aikansa lapsena. Teoksessa: Huhtala Liisi (toim.), Monisärmäinen Minna Canth. Kirjoituksia hänestä ja hänen tuotannostaan. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998. Kuopio.
- Mäkinen, Kirsi & Uusi-Hallila, Tuula. 2003. Minna Canth. Taiteilija ja taistelija. WSOY. Porvoo.
- Niemi, Juhani. 1985. Juhani Aho. SKS. Helsinki.
- Niemi, Juhani. 1985. Juhani Aho 1880-luvun ”uusien aatteiden” kirjailijana. Teoksessa: Kuopiosta Suomeen. Kirjallisuutemme aatesisältöä 1880-luvulla. Snellman-instituutin julkaisuja 2. Kustannuskiila Oy. Kuopio, s. 90-98.
- Niemi, Juhani (toim.) 1986. Juhani Ahon kirjeitä. SKS. Helsinki.
- Niemi, Juhani. 1990. Johdatus kirjallisuudentutkimuksen menetelmiin. Tampereen yliopiston täydennyskoulutuskeskus. Tampereen yliopisto. Tampere.
- Niemi, Juhani. 1997. Suomalaisten suosikkikirjat. Karisto. Hämeenlinna.
- Niemi, Juhani. 1999. Kirjallisen instituution luominen ja vakiinnuttaminen. Teoksessa: Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. SKS. Helsinki.
- Niemi, Juhani. 2000. Kirjallinen elämä. Kirjailuuden yhteiskuntasuhteiden kartoitusta. SKS. Helsinki.
- Nieminen Reetta. 1990. Kirjailija ja kauppias. Otava. Helsinki.
- Niiniluoto, Marja. 1989. Arvid Järnefeltin keskeneräinen sinfonia. Vanhempieni romaani vihdoinkin kokonaan ruotsiksi. Helsingin Sanomat 18.6.1989.
- Niiranen, Timo (toim.) 1986. Miten Minna Canth asui Kuopiossa. Snellman-instituutin julkaisuja B-sarja n:o 7. Kuopio.
- Nikkilä-Kiipula, Eeva. 2012. Helsingin lobbarit onnistuivat siirtämään pääkaupungin Turusta. Hämeen Sanomat 6.4.2012.

Norbert, Elias (Trans. Edmund Jephcott), *The Civilising Process: The History of Manners*, Vol. 1 (Oxford: Basil Blackwell, 1978)

Nummela, Ilkka 1989. *Kuopion historia 3. Kunnallishallinnon uudistamisesta sen demokratisoitumiseen 1875-1918*. Jyväskylä 1989.

Nummi, Jyrki 1986. *Kirjeiden todellisuus: Shamelan esimerkki*. Teoksessa Jaana Anttila (toim.), *Teksti ja konteksti*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 40. Helsinki. SKS. s. 83-103.

Ojanen, Soila. 2012. *Vanhoillislestadiolaisilla naisilla halua ryhtyä papeiksi*. Hämeen Sanomat 13.5.2012.

Ollila, Anne. 1998. *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. SKS:n toimituksia 711. Tampere.

Parviainen, Tuire & Pelkonen, Marjaana (toim.) 1997. *Yhteisöllisyys – avain parempaan terveyteen*. Stakes. Helsinki.

Pekacz, Jolanta T., *Conservative Tradition In Pre-Revolutionary France: Parisian Salon Women* (New York: Peter Lang, 1999)

Perhelehti Koti nro 1, 1882. Sibelius-perhe, kansio 117. KA.

Pennanen, Eila. 1994. *Minna Canthin persoonallisuus*. Teoksessa: Krogerus, Tellervo (toim.), *Realismista symbolismiin*. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä. Snellman-instituutin julkaisuja A 14/1994. Kuopio, s. 65-81.

Pyhä Raamattu. 1989. Suomen Piiphiaseura. Helsinki.

Rissanen Santeri. 1922. *Juhani Ahon synnyinsijoilta kotipoluilta ja lepomajalta*. WSOY. Porvoo.

Rissanen, Veli-Matti. 2012. *Amicorum colloquia absentium*. Kirjeenkirjoittamisen konventiot Rooman tasavallan ajan lopulla. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Vainio-Korhonen, Kirsi, *Kirjeet ja historiantutkimus*. SKS. Helsinki. s. 30-55.

Roche, Daniel, (Trans Arthur Goldhammr), *France in the Enlightenment*, (Cambridge, Mass.: HUP, 1998)

Ruohonen, Laura. 1998. ”Epäsiveellinen, epäkristillinen, epäesteettinen”. Minna Canthin ja näytelmäkirjailijan yhteiskunnallinen vastuu. Teoksessa: Huhtala, Liisi (toim.), *Monisärmäinen Minna Canth*. Kirjoituksia hänestä ja hänen tuotannostaan. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998. Kuopio, 116-127.

Ruohonen, Voitto. 2011. *Sosiologisen tekstintutkimuksen lähtökohtia*. Teoksessa: Ruohonen, Voitto; Sevänen, Erkki; Turunen, Risto (toim.), *Paluu maailmaan*. Kirjallisten tekstien sosiologiaa. SKS. Helsinki.

Rytkönen, Alli. 1940. Päivälehdien historia I. 1880-luvun ”nuoret” ja Päivälehdien perustaminen. Helsinki.

Rönkkö, Pekka. 1990. Isto: Eetu Isto (1865–1905) ja Hyökkäys (1899). *Ars Nordica* 2. Pohjoinen. Oulu.

Salonen, Armas. 1961. Sumeri ja sen henkinen perintö. Otava. Helsinki.

Sartorti, Rosalinde (2010). "Pictures at an exhibition: Russian land in a global world". *Studies of East European thought* 62 (3/4): 377–399.

Satamo, Seppo. 2012. Pakkoruotsi köyhdyttää suomalaisten kielitaitoa. *Hämeen Sanomat* 21.5.2012.

Sevänen, Erkki. 2011. Kohti kirjallisten tekstien sosiologiaa. Teoksessa: Ruohonen, Voitto; Sevänen, Erkki; Turunen, Risto (toim.), *Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. SKS. Helsinki.

Sieberg, Artur. 1933. Hajamuistelmia Y. L:n syntymäajoilta. Ylioppilaskunnan laulajat 50 vuotta 1883-1933. Helsinki.

Sihvo, Hannes. 2002. *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikansa*. SKS. Helsinki.

Sillanpää, F. E. 1953. *Poika eli elämänsä*. Otava. Helsinki.

Siltala, Juha. 1999. Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa. Otava. Keuruu.

Suni, Timo. 2011. Romantiikan kuohuissa kansalliseen omaleimaisuuteen. Teoksessa: Ekonen, Kirsi & Turoma, Sanna. *Venäläisen kirjallisuuden historia*. Gaudeamus. Helsinki, s. 171-252.

Tallentyre, S. G., *Women of the Salons* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1926)

Tiirakari, Leeni. 1998. Minna Canthin teosten vastaanoton vaikeudet. Teoksessa: Huhtala, Liisi (toim.), *Monisärmäinen Minna Canth. Kirjoituksia hänestä ja hänen tuotannostaan*. Snellman-instituutin julkaisuja A-sarja 20/1998. Kuopio, s. 94-107.

Tiirakari, Leeni. 1999. Miten Minna Canthia luettiin? Teoksessa: Rojola, Lea (toim.), *Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. SKS. Helsinki, s. 17-42.

Toivonen, Timo. 2011. *Hämeenportin tarinoita*. 2. painos. Turbator. Turku.

Turgenev, Ivan. 2000. Metsämiehen muistelmia. Suomentanut Hilja Riipinen. *Alkuperäisteos Zapiski ohotnika* (1852). WSOY. Helsinki.

Turoma, Sanna. 2011. Eurooppa esikuvana. Teoksessa: Ekonen, Kirsi & Turoma, Sanna. Venäläisen kirjallisuuden historia. Gaudeamus. Helsinki. 93-170.

Turoma, Sanna. 2011. Suuret kertojat. Teoksessa: Ekonen, Kirsi & Turoma, Sanna. Venäläisen kirjallisuuden historia. Gaudeamus. Helsinki. 253-247.

Turtola, Martti & Lappalainen, Tarja. 2011. Kansalliskirjailija Juhani Aho. Edico. Helsinki.

Uusi Suometar. 25.9.1871. Katsahdus katovuoteen 1867. Nro 113 b.

Vainio-Korhonen, Kirsi. 2012. Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisen aatelisnaisten kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla. Teoksessa: Leskelä-Kärki, Maarit; Lahtinen, Anu; Vainio-Korhonen, Kirsi. Kirjeet ja historiantutkimus. SKS. Helsinki. s. 141-162.

Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. 1999. Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. SKS. Helsinki.

Vartiainen, Pekka. 2002. Kirjallisuuden länsimaista historiaa. Antiikista modernismiin. Helsinki. BTJ Kirjastopalvelu Oy.

Webberley, Helen, "Cultural Salons and Jewish Women in 19th Century Berlin", *Limmud Oz Conference* Sydney, July 2005.

Von der Heyden-Rynsch, Verena, *Europäische Salons. Höhepunkte einer versunken weiblichen Kultur* (Düsseldorf: Artemis & Winkler, 1997)

Wrede, Johan. 1999. Johan Ludvig Runeberg – kansallisrunoilija (suom. Rauno Ekholm). Teoksessa: Varpio, Yrjö & Huhtala, Liisi. Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin. SKS. Helsinki.

Yrjänä, Jouni & Keskisarja, Teemu. 2009. Aleksander Järnefelt. Kenraali ja suomalaisuustaistelija. SKS. Helsinki.

Painamattomat opinnäytetyöt

Julkunen, Jutta 2000. Pikkukaupungin parempi väki: Elisabeth Järnefelt ja sivistyneistönaisten sosiaaliset verkostot Kuopiossa 1884-1888. Pro gradu. Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, historian laitos.

Kaikkonen, Marja. 2002. ”Vapautta naiselle! Toiminnan vapautta, ajatuksen vapautta!” Minna Canthin käsityksiä kristinuskosta naiskysymyksen näkökulmasta. Suomen historian pro gradu – tutkielma. Historiatieteen laitos. Tampereen yliopisto.

Kaukonen, Irma. 1978. Elisabeth Järnefeltin Juhani Aholle kirjoittamat kirjeet. Helsingin yliopisto. Kotimainen kirjallisuus. Kotimaisen kirjallisuuden pro gradu –työ

Kopponen, Tapio. 1975. Tutkimus Elisabeth Järnefeltin ylioppilassalongin ja kirjallisen koulun synnystä, tehtävästä ja merkityksestä. Helsingin yliopisto. Kotimainen kirjallisuus Kotimaisen kirjallisuuden lisensiaatintutkimus

Mattila, Annika. 2005. Postia toisesta kaupungista. Epistolaaisuus ja identiteetti Leena Krohnin Tainaronissa. Jyväskylän yliopisto. Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos. Kotimainen kirjallisuus. Pro gradu –tutkielma.

Ohtonen, Virva. 1984. Kuopion naisintelligenssi. Naisasia Kuopiossa 1880-luvulla. Kulttuurihistorian pro gradu –tutkielma yliopistossa kevätlukukaudella 1984.

Peräoja, Anneli 1963. Juhani Ahon ja Minna Canthin keskinäiset suhteet ja heidän kannanottonsa ajan kiistakysymyksiin. Pro gradu –tutkielma kotimaisen kirjallisuuden laudatur-arvosanaa varten esitetty hyväksyttäväksi _2.1963 Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun tiedekunnassa.

Muu painamaton lähdemateriaali

Arvid Järnefeltin kirje Juhani Aholle 1.10.1881. SKS.

Hämäläisosakunnan pöytäkirja 13.3.1882. Helsingin yliopiston kirjasto (HYK).

Juhani Ahon kirje Arvid Järnefeltille 10.7.1881.SKS.

Kansan Pyhä Tahto, 3.10.1880 (ainoa numero). Helsingin yliopiston kirjasto. HYK.

Urpelainen, Liisa (käsikirjoitus). 2003. Venny. Kultakauden kolmiodraama. TV1:n kahdeksanosainen draamasarja.

Uusi-Hallila, Tuula & Krogerus, Tellervo. 2011. Minnan ja Jussin Aika. Käsikirjoitus. Ensiesitys 20.1.2011 Kansallisteatterissa Minna Canth –seuran illassa.

Sähköisessä muodossa käytetyt lähteet

Juhani Ahon seura. 2012. Juhani Aho. Viitattu 24.2.2012. <http://www.juhaniahonseura.fi/juhani-aho/>

Belinski, Vissarion. 2012. Viitattu 2.4.2012.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Vissarion_Belinski

Bergbom, Kaarlo. 2012. Wikipedia. Viitattu 28.6.2012.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Kaarlo_Bergbom

Canth, Minna. 2012. Wikipedia. Viitattu 14.1.2012.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Minna_Canth#cite_note-huh-0

Dobroljubov, Nikolaj. 2012. Wikipedia. Viitattu 23.1.2012.
http://sv.wikipedia.org/wiki/Nikolaj_Dobroljubov

Germaine de Staël. 2012. Wikipedia. Viitattu 30.12.2012.
http://en.wikipedia.org/wiki/Germaine_de_Sta%C3%ABl

Hotti, Väinö. 2012. Esitelmä pastori Davit Pawsonin luentoja pohjalta. Uusi testamentti avautuu. Paavali ja hänen kirjeensä. Viitattu 18.3.2012. <http://www.missiosavo.net/pawson/uta77.pdf>

Järnefelt, Kasper. 2012. Wikipedia: Kasper Järnefelt. Viitattu 13.4.2012.
http://fi.wikipedia.org/wiki/Kasper_J%C3%A4rnefelt

Kurikka, Matti. 2012. Wikipedia. Viitattu 24.2.2012. http://fi.wikipedia.org/wiki/Matti_Kurikka

Leskelä-Kärki), Maarit. 2009. Kirjeiden kulttuurihistoriaa ja tulkinnan ongelmia. Viitattu 1.10.2011.
<http://www.enorssi.fi/virmo/virmo-1/kashisnet/kasvatuksen-historian-tutkimus/kirjeiden-kulttuurihistoriaa-ja-tulkinnan-ongelmia-maarit-leskela-karki>

Reenpää. 2012. Wikipedia. Viitattu 25.3.2012.
<http://fi.wikipedia.org/wiki/Reenp%C3%A4%C3%A4>

Salon (gathering). 2012. Wikipedia. Viitattu 8.7.2011.
http://en.wikipedia.org/wiki/Salon_%28gathering%29

Suomalaisuuden Liitto. 2012. Suomalaisuuden Liiton historia. Viitattu 12.6.2012.
(http://www.suomalaisuudenliitto.fi/?page_id=40)

Turgenev, Ivan. 2012. Wikipedia. Viitattu 8.6.2012. http://fi.wikipedia.org/wiki/Ivan_Turgenev

Vapaan sivistystyön yhteisjärjestö. 2012. Venäjän historia. Viitattu 26.3.2012.
<http://www.vsy.fi/opinto/maahanmuuttajat/index.php?k=1959>

Yle Teema. 2012. Sininen laulu. Suomen taiteiden tarina. Juhani Aho. Viitattu 23.4.2012.
<http://yle.fi/teema/sininenlaulu/artikkeli.php?id=53>

Yliopisto-lehti. Artikkelit 8/97. Minna Canth raivasi tien. Viitattu 2.3.2012.
(http://yliopistolehti.helsinki.fi/1997_8/ylart1.htm)

Luennot

Haavikko, Ritva. 1992. Minna Canthin salonki. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä 1890-luvun taitteessa. Seminaari 3. – 4.10.1992. Kuopio.

Kopponen Tapio. 1992. Järnefeltit. Kuopio suomalaisen kulttuurin polttopisteessä 1890-luvun taitteessa. Seminaari 3. – 4.10.1992. Kuopio.

Reenpää Heikki. A. 2011. Kansalliskirjailija Juhani Aho. 150-vuotisjuhlavuoden tilaisuus Hämeenlinnassa 14.9.2011.

Haastattelut

Brofeldt, Sakari. 1961. Sakari Brofeldtin haastattelu: Sakari Brofeldtin muistoja sedästään Juhani Ahosta. Yle Elävä arkisto. 17.9.1961. Viitattu 4.6.2012.

<http://yle.fi/vintti/yle.fi/elavaarkisto/index6d37-2.html?s=s&g=1&ag=73&t=1102&a=439>

Pennanen, Jouko 24.5.2012. Iisalmella asuva talousneuvos. Luennoinut ja kirjoittanut Juhani Ahosta. Sähköpostin kautta tekemä kyselyhaastattelu.

Kellberg, Aarno. 4.8.2012. Iisalmella asuva kirjailija. Luennoinut ja kirjoittanut Juhani Ahosta. Puhelimitse tehty haastattelu.